

TÜRKİYE'DE SİYASİ HAYAT VE KÜLTÜR

SDE YAZILARI

TEVFİK ERDEM

TÜRKİYE'DE SİYASİ HAYAT VE KÜLTÜR

SDE YAZILARI

TEVFİK ERDEM

ANKARA 2021

**TÜRKİYE'DE
SİYASİ HAYAT VE KÜLTÜR
SDE YAZILARI**

Tevfik Erdem

ISBN: 978-605-70881-2-3

Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayını

Birinci Baskı

Baskı Hazırlık

Karınca Ajans

Adres: Dr. Mediha Eldem Sokak 56/1 Kızılay/Ankara

Tel: 0 312 431 54 83 / Faks: 0312 431 54 84

www.karincaayayinlari.com

info@karincaajans.net

Basım Yeri: Ted Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Sertifika No: 43252

Adres: Kazım Karabekir Cad. No. 95-1A Altındağ/Ankara

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	vii
ÖNSÖZ	ix
KÜRT MESELESİ, PKK VE AYDINLAR.....	1
PKK ve Öcalan: “Psycho”	1
PKK, Öcalan ve Açlık Grevleri.....	4
15 Şubat 1999: “Kenya Nere Kürdistan Nere?”	9
Çocuğu Kaçırılan Anneler ve Oğlu Kaçırılan PKK’lılar!	13
HDP’nin Kapısında Direnen Anneleri Sınıf Perspektifinden Okumak	18
George Orwell’in “1984”ünden Aytekin Yılmaz’ın “Son Diktatör”üne	20
Entelektüel Müsilaja Karşı Émile Zola’dan Aytekin Yılmaz’a Sahici Tavrı	23
HDP’nin (ve Türevi Partilerin) Kapatılması Meselesi	25
Perinçek Geliyor Ver Mehteri!.....	30
Amerika’nın Kürtlere Yönelik Dış Politikasındaki Altı Aşama: I.....	33
Amerika’nın Kürtlere Yönelik Dış Politikasındaki Altı Aşama: II.....	37
Amerika’nın Kürtlere Yönelik Dış Politikasındaki Altı Aşama: III	41
TÜRKİYE’DE DEMOKRASİ, DARBELER VE SİYASİ KÜLTÜR.....	47
Gazeteci Damat	47
Ordu, Darbeler ve Siyasi Kültür	50
Askeri Darbelerin Koşulları.....	55
Türk Tarihinde Darbe ve Müdahalelerin Kısa Tarihi.....	58
Önden Sucuklu Yumurta Peşinden Darbe!.....	70
Profesör Soslu Darbe Mağduru Bir Akademisyen: Ali Fuat Başgil.....	75
12 Mart Muhtırasına 9 Mart’tan Bakış	84
Kırk Yıl Sonra 12 Eylül Darbesine Bakmak.....	88
12 Eylül’e Doğru Uzlaşma(zlık) ve Siyasi Kültür	90

Soğuk Savaş'ın Son Darbesi: 12 Eylül 1980	92
28 Şubat: Küreselin Yerel İzdüşümü mü?.....	95
Şapka ve 28 Şubat.....	99
Darbe Postmodern, Yargılama Modern.....	106
Merkez-Çevre İlişkisi Bağlamında 27 Nisan E-Bildirgesi	108
27 Nisan E-Bildirgesi ve Jüristokrasi.....	114
31 MART 2019 YEREL SEÇİMLERİ VE İÇ POLİTİKA	118
Yeni Siyasi Alaşım CHP'nin Kabuğunu Kıracak mı?	118
31 Mart 2019 Yerel Seçimleri Nasıl Değerlendirilmeli?	120
İstanbul ve Ankara Özelinde 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri	124
Türk Siyasetinde "Soğuk Savaş"ın Sonu mu?	127
İstanbul Ne Kadar Güzel Olacak?	129
Yıldırım ve İmamoğlu'nun Canlı Tv Programı	135
İstanbul Seçimleri: "Yerel Düşünüp Küresel Hareket Etmek!"	139
Komünist (Başkan'a) Manifesto!	144
3'ler 8'ler 76'lular... CHP'de Kemalist Ayrılığın Kısa Tarihi	146
CHP Zincirlerini Ne Zaman Kıracak?.....	150
Türkiye'nin Siyasi Hayatı Feroz Ahmad'dan Öğrenilirse	154
SÖMÜRGEÇİLİK, HEGEMONYA VE SAHTE DEMOKRASİ ÜZERİNE...157	
Pelosi İlkesi.....	157
"Geceyarısı Expressi" Sezonu Bitti.....	158
Joe Biden Demokrasinin Neresinde?.....	161
"Fransız Sömürüsünden Önce Cezayir Ulusu Var mıydı?"	163
Beyaz Deri Siyah Feraset.....	166
KÜLTÜR DÜNYASI, HEGEMONYA ve TÜRKİYE	169
"Sıfır Çekmek"ten "Akademisyenin Vasıfsız İşçiye Dönüşmesi"ne.....	169
Başörtüsü ve Türklük Ama Önce İntihal (Akademik Hırsızlık)	172

Sivil Toplum ve İslam Dünyası.....	175
Cumhuriyet ve Cumhurbaşkanlığı Flarmoni Orkestrası.....	180
Loca Dışından Sinan Prömiyerine Bakış.....	183
PANDEMİ YAZILARI.....	186
Covid-19 Dili Nasıl Kontamine Etti?.....	186
Corona'nın Sosyolojisi.....	189
Feodal Anarşiden Post-Küreselleşmeye.....	193
“Mahşerin Dördüncü Atlısı: Salgın Hastalıklar”.....	197
“Mahşerin Dördüncü Atlısı: 21. Yüzyılın teröristi”.....	202
Neden Çin Virüsü?.....	206
Yeni Normal Anormalleşirken 'Risk Toplumu'nu Hatırlamak.....	209
YAHUDİ MİLLİYETÇİLİĞİ VE SİYONİZM.....	214
Modernist Bir Yanılgı: Milliyetçilik ve Din İlişkisi.....	214
Dini ya da Seküler Ama Kutsal Devlet'e Doğru.....	217
Din ve Milliyetçiliğin Kesişimi: Etno-Dini Radikalizm Olarak Yahudilik....	221
Siyasi Siyonizme Giriş.....	224
Hayaller ve Gerçekler: Büyük Arap Krallığından Filistin'e.....	230

TAKDİM

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) İç Siyaset ve Hukuk Koordinatörü sayın Prof. Dr. Tefvik Erdem, Enstitü web sitesinde yayımlanan yazılarını bu kitapta birleştirek Türk siyasi ve sosyal hayatına dair kalıcı notlar bırakmış oldu.

Toplumumuzun siyasi duruşunu ve sosyolojik yapısını yakından tanıyan Erdem, yılların akademik birikimi ile ele aldığı olayların, ilişkilerin çok bilinmeyen arka planına ışık tuttu.

Kürt Meselesi, demokrasimiz, siyaset, askeri darbeler ve arka planı, farklı bir milliyetçilik versiyonu olarak Siyonizm ve Yahudilik bu kitapta ele alınan başlıca konular. Kendi içinde bir bütün oluşturan her bir bölümdeki yazılar, okuyucuya Türk demokrasi serüveni içerisinde tatlı bir seyahat yaptırıyor.

Sayın Erdem, ustalıkla kullandığı mizahi üslubuyla, toplumda ciddi ciddi gündem olan ve hararetle tartışılan konuların komik yanlarına da işaret ediyor.

Ülkemize hizmet etmek üzere kurulmuş bulunan vakfımıza bağlı Stratejik Düşünce Enstitüsü'ne bilgisiyle ve yüreğiyle katkı vermekte olan Tefvik Erdem'i, bu kıymetli çalışmasından dolayı tebrik ediyor, kitaplarının sayısının artarak devam etmesini diliyorum.

Sinan TAVUKCU

Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı (SDAV) Başkanı

ÖNSÖZ

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) için yazdığım köşe yazılarındaki sürekliliğe dikkat çeken Vakıf Başkanımız Sayın Sinan Tavukçu yazıların bir kitaba dönüştürülmesini teklif etti ve onun teşvikiyle yazılar bir kitaba dönüştü. SDE'nin ufuk açıcı koordinasyon toplantıları ve programları olmasaydı muhtemelen böyle bir kitap olmazdı. Sıcak ve samimi bir ortam olmasının yanında entelektüel habitus anlamına gelen SDE'nin bendeki ufuk açıcı katkısını inkâr etmem mümkün değil ancak yazıların sorumluluğu tamamen bana ait.

Eserdeki yazılar yayınlandıkları haliyle yani sonradan hiçbir müdahale yapılmaksızın buraya alınmıştır. Bunu özellikle belirtmek gerekir çünkü hem küresel virüs salgını hem de siyasetin akışkanlığı elbette ki sonradan yeni yorumlar yapmayı gerektirmektedir.

Yazıları SDE'ye göndermeden tashih amacıyla görüşlerini ve önerilerini aldığım iki kişiye özellikle teşekkür etmek isterim. Yazıları hızlıca okuduktan sonra dönüş yapan ayrıca yılların birikimi olan gazete arşivini bana emanet eden kıymetli ağabeyim Yusuf Ziya Oymak'a teşekkür ederim. İkincisi, sadece yazıları okuyup tashih etmekle kalmayıp, yıllarca benim akademik çalışma kisvesi altında kaprislerime katlanan değerli eşim Ayşe Erdem'e de çok teşekkür ederim. Profesör olunca her şey düzelecek, daha çok boş zamanım olacak, demiştim ama görünen o ki akademisyenin çilesi ölünce bitmiş. Akademisyenin yoğunlaştığı her yeni tema adeta yeni bir haz yeni bir tat ve yeni bir başlangıç oluyor. Bu yüzden hem kıymetli eşimden hem de kendilerine daha az zaman ayırdığım kızlarım Bilge Sena ve Elif Nisa'dan özrümün kabul edilmesini diliyorum.

Kitabın kapağını hazırlayan kıymetli dostum Mehmet Ali Erdem'e, Karınca Ajans çalışanlarına ve Önder Çukurluöz Bey'e nezaketi ve basım aşamasında gösterdiği titizlikten dolayı çok teşekkür ederim. SDE ailesi çalışanlarını anmamak vefasızlık olurdu onlara da her türlü destekleri için çok teşekkür ederim.

Tevfik Erdem

KÜRT MESELESİ, PKK VE AYDINLAR

PKK ve Öcalan: “Psycho”

Öcalan’la yapılan mülakatlarda onun çocukluğu hakkında verdiği bilgiler, Alfred Hitchcock’un yönettiği 1960’lı yılların meşhur Sapık (Psycho) filmi ni akla getirir. Filmin unutulmaz olmasını sağlayan birçok özelliğinden birisi, başrol oyuncusu Anthony Perkins’in sergilediği performans iken bir diğeri de, filmin basit konusunu simgesel bir gösteriye dönüştüren metaforik söylem ve görselliktir.

Film, işyerinden çaldığı 40 bin dolarla kaçan Marion adlı kadının gece konakladığı ıssız “Bates Motel” in sahibi Norman Bates ile tanışmasını ve gece duş alırken de bir kadın tarafından (!Norman’ın annesi “Norma” kılığında bürünmüş “Norman” tarafından) öldürülmesiyle gelişen olaylar üzerine kuruludur. Bir süre sonra paranın yani kadının peşinde olan müfettiş de aynı akıbetle karşı karşıya kalır. Cinayetler bunlarla sınırlı değildir, filmin ilerleyen bölümlerinde ıssız otele gelen birkaç kadının da kıskanç anne Norma (yani gerçekte Norman) tarafından öldürüldüğü ortaya çıkar.

Norman’ın öldürme serüveni daha küçükken başlar. Küçükken babasını kaybeden Norman, annesinin bir başkasıyla ilişkisinden rahatsız olur ve annesiyle aşğını zehirleyerek öldürür. Ancak annesine olan takıntısı onun cesedini mumyalamasına ve onun kişiliğini de bedeninde taşımasına neden olur. Norman annesinin ölümünden sonra bile onun kendi üzerindeki baskısını hisseder. Filmde cinayetler kadın kıyafeti giymiş biri tarafından işlenmektedir, bu, anne Norma’yı ima eder ama gerçekte cinayetler annesinin kıyafetini giyen Norman tarafında gerçekleştirilmektedir. Otele gelen kadınları gerçekte anne öldürüyor görünmektedir ancak ölü bir anne bu cinayeti işlemeyeceği için ikinci bir kimlik ve kişilik sorunuyla kadınları kıskanan annenin yönlendirmesiyle Norman’ın cinayetleri işlediği anlaşılacaktır. Görülmektedir ki Norman’ın sorunu, çift kişilikli olmasıdır. Norman’ın çift kişilikli (Norman yani kendisi ve Norma yani annesinin kişilikli) olup, tek bedene sahip olması kendisi tarafından olağanlaştırılmıştır. Filmde Norman üzerinden söylenen “Bir çocuğun en yakın arkadaşı annesidir” sözü bu olağanlaştırma için bir meşruiyet sağlandığını gösterir.

“Bir çocuğun en yakın arkadaşı annesidir”

Gazeteci Mehmet Ali Birand, Öcalan ile Lübnan’ın Bekaa Vadisi’nde (1988) ve Suriye’nin başkenti Şam’da (1991) yaptığı mülakatları kitaplaştırdığı “*Apo ve PKK*” adlı eserinin “Annem çok kavgacıydı” bölümünde, Öcalan tarafından annesinin baskın karakteri şöyle anlatılır²:

¹ Birand, Mehmet Ali (1992), *Apo ve PKK*, 2. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul. s.30

² Birand 1992:31

“... Kendimi bildim bileli aile içinde kavgacıydık. Şiddetli huzursuzluk vardı. Ailede baba otoritesi gelişme olanağı bulamamıştı. Annemin kavgacı yönü ağır basıyordu. Bu da babamı geriletmişti. Babam silik bir duruma gelmişti... Köyde kavgacılık hakimdi. Anne tarafımız da bizi sürekli kavgaya itiyordu. Yani biri bize tokat vursa, mutlaka onun intikamını almak zorundaydık. Alamazsak, ek-mek yoktu. Bu da bizi silik bir yapıya itiyordu. Bize çok zor gelmesine rağmen, annemin istediğini yapmazsak, iflah etmezdi.”

Annenin baskısı Öcalan'ın hafızasında o kadar yoğun bir biçimde kalmıştır ki onu unutmaması mümkün olamamıştır. Bu konuşma metni mezkur filmin bir diyalogu gibi okuyucuya sunulmuş olsaydı, filmdeki anne karakterine uygun olmayan bir satır bulmak mümkün olmayacaktı. Aynı şekilde Öcalan'ın kendisi için söylediklerini de Norman için söylemek bir uyumsuzluk ortaya çıkarmayacaktı. Çünkü Norma otele gelen kadınları oğlundan kıskanan, fazlasıyla huysuz bir kadındı ve otele gelen misafirlere karşı sergilediği tavır, yaptığı konuşmalar masum Norman'ı zor durumda bırakıyordu. Tıpkı Öcalan'ın annesinin onu zor durumda bırakması gibi.

“Aslında ben kavgacı değildim. Amma baskı vardı. Mesela “Ailenin namusu için bir şey yapmıyorsun. Dayak yiyorsun, karşılık vermiyorsun. Böyle evlat olmaz” derlerdi hemen. Bu durum baştan itibaren bende endişe yarattı. Yani beni mutlaka intikam almaya itiyorlar, ben de “ben nasıl alacağım” diyorum. Çekingen bir şekilde kavgaya giriyorum, kafa göz yarılıyordu. Nasıl taş yediğimi hatırlarım. Daha çocukken bu bende ciddi bir sorundu.”³

Öcalan şiddete bu kadar eğilimli olmasının arkasında, küçükken ailesinin baskısıyla kavga etmeye başlamasını göstermektedir adeta. Ailesinden gelen baskı onu kavgaya yöneltmiştir. Kavga hem ailenin namusu için diğerlerine karşıdır hem de ailenin kendi içindedir.

Öcalan köyden ilk çıkışını aile içi kavgayla açıklar: *“Ailede çok dayak yedim. Annem iki eliyle gırtlığımı sıkıyor, üç defa kaldırır indirirdi “töve de... kırk defa töve diyeceksin” diye sıkıştırırdı. “Şunu yapmayacağım, bunu yapmayacağım” diyerek töve ederdim. Tabii kurtulur kurtulmaz da dışarı fırlar ve evi taş yağmuruna tutardım.”⁴*

Abartılı bir benzerlik de, Norman'ın annesi ve aşığını zehirlemesinin karşılığı olarak Öcalan'ın babasını taşlama sahnesi olabilir. Kuşlar konusundaki benzerlik de aslında abartılı bir benzerliktir ancak küçük Öcalan'ın ruh halini yansıtması açısından özel bir yeri vardır. Filmde, Norman'ın annesinden sonraki ikinci takıntısının kuşlar olduğu, avladığı kuşların içini doldurduğu görülmektedir. Norman'ın bu hobisi Öcalan'da daha farklı bir karşılık bulmaktadır: Kuşların (ya da hayvanların hatta tüm sadakatsiz varlıkların) sadakatsizliğini cezalandırmak. Öcalan'ın hayatında, sadakatsizliği cezalandırılan bazen kuş

³ Birand 1992:32

⁴ Birand 1992:33

bazen köpek olur. Öcalan büyüyünce de cezalandırılanlar, sadakatsiz olarak görülen örgüt üyeleri olur.

“Aslında kuşları severdim. Mesela güvercinlerim vardı. Amma güvercin konusunda çok kindardım. Hatta güvercinlerle kavga bile ederdim. Bir gün benim güvercin, gitti başka bir evdeki güvercinle eşleşti... Gittim, onu tuttum ve yoldum. Kanatlarını çırılçıplak bıraktım. Güvercinin hatasını böyle affettim. Bana göre güvercin iyi hareket etmedi⁵.” Aynı sadakatsizliği köpeğinde gördüğünde, onu da taşıdığını belirtir Öcalan çünkü sadakat onun için çok önemlidir.

Öcalan, Perinçek ile yaptığı mülakatta ise, kendini karınca ezmekten korkan biri olarak tanımlar: *“Ben kendim karınca ezmez bir insandım gerçekten. Bir karıncaya basmamak için ayaklarımı dikkatli atarım, benim kadar canlıların yaşamasına değer veren çok azdır. Bu konuda Çok hassasım yani insanların öldürülmesinden ürküntü duyarım.”⁶* Öcalan’ın çifte kişiliği tıpkı Norma ve Norman gibi burada da ortaya çıkar. Bir Öcalan karıncayı ezmek için ayaklarını dikkatle atarken, insanların öldürülmesinden ürküntü duyarken (Norman), diğer Öcalan (Norma), askerleri, polisleri, memurları, Türk ya da Kürt ayrımı yapmaksızın kendisinden yana olmayan herkesi ama özellikle korucu köylerinde sadece insanları, bebekleri değil tavuklarına kadar köydeki her canlının öldürülmesi gerektiği emrini verir.

Öcalan, gazetecilerle konuşurken Norman’dır yani çeşitli sorunları olmakla birlikte durumu kurtaran, kendisini normalleştirmeye çalışan biridir. Norman’ın otele gelen müşterilerle olan ilişkisi de böyledir, sorunlu biri olduğu bilinir ama bu tolere edilebilir bir sorundur. Öcalan’ın gazetecilere dönük olmayan yüzü yani örgüte bakan yüzü Norma’dır: Öldüren, tehdit eden, ölüm emirleri veren, şiddet üzerinden gücünü tahkim eden ve kendine yönelik tüm eleştirileri bir tehdit olarak görüp en yakınındakileri bile ajan, işbirlikçi vb. gibi gerekçelerle yok etmeyi meşru ve hak gören. Bu bağlamda Norma’yı Apo diye Türkçeleştirmek de mümkün. Örgütün ilk ortaya çıktığında gerçekleştirdiği şiddet eylemleri sonrasında militanların “Apocular” olarak tanınması da şiddet ile Apo arasındaki özdeşliği göstermesi açısından Norma ve Apo arasındaki denkliliği kurmayı mümkün hale getiriyor. Öcalan’ın kendisiyle röportaj yapan gazetecilere gösterdiği yüzü Norman’dır: Barış ve ateşkes taraftarı, şiddet ve ölümden yana olmayan, demokrasi ve özerklik taraftarı.

Norma ve Norman ayrımı Öcalan’ın yakalanmadan önceki ve sonraki durumu için de geçerlidir. Öcalan yakalandıktan sonra şiddetle bir yere varılmayacağını devlet ve örgüt arasındaki kavgayı kendisinin sona erdirebileceğini, her zaman barıştan yana olacağını söylerken de klinikte psikiyatrist tarafından tedavi edilen Norman’ı temsil etmektedir. Tedavi sürecini Apo’nun yakalanıp

⁵ Birand 1992:36

⁶ Perinçek, Doğu (1992), Abdullah Öcalan İle Görüşme, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.35.

“sayın Öcalan” haline gelme aşaması olarak gelişen çözüm süreci ile eşleştirmek mümkündür. Bu noktada filmin yıllar sonraki devam çekimlerini de devreye sokmak lazım çünkü devam filminde, klinikte ıslah olan Norman salıverilir, beklenti normal hayata döneceği yönündedir. Öcalan’ın yakalanması, yargılanması, önce Oslo sonra İmralı görüşmelerinin örgütü çözeceği ve barış sürecinin yakalanacağına dair umudun başlaması yani çözüm süreci sonrası Öcalan’ın ev hapsinin gündeme gelmesi bir anlamda onun ve Türkiye’deki güvenlik algısının normalleştiğinin kabul edilmesi olarak düşünülebilir. Ancak devam filminde Norman bir süre sonra tekrar cinayetlerine devam ederken, Öcalan, çözüm süreci sonrasında örgüt üzerinde istediği hakimiyeti sağlayamayınca hendek savaşları olarak başlayan yeni çatışma ortamı eskisinden çok daha sert ve ölümcül çatışmaların başlamasına sebep olurken, Öcalan bir süre tehditlerine devam edecek ama bunlarla bir yere varamayınca tekrar İmralı’daki köşesine çekilecektir.

Öcalan’ın baskın bir anne tarafından ezilen bir çocukluk geçirmesinin yanında, şiddetin hayatının önemli bir parçası olduğu görülmektedir. Ancak anlaşılan o ki, şiddet onun yetiştiği ortamın olağan bir parçası çünkü Öcalan, şiddete dayanan performansıyla dikkat çeken biri değil henüz bu yıllarda, kendisi de bunu doğruluyor, “*eskiden ben köyün en çekingen en alay konusu olan tipiydim. Dalga geçerlerdi*”⁷. Ancak 1970’lerin başına geldiği zaman iş değişecek çünkü Öcalan bazı tecrübeleri yaşayacak ve artık ön plana çıkmaya başlayacak. Daha 1970’lerin başlarında Öcalan’ın kurucu ekibin gözünde nasıl bir algıya sahip olduğunu gösteren işaretler vardır. Cemil Bayık bu işaretleri şöyle anlatır: “*Büyük bir saygı vardı... Yani tüzük, resmi bağ gibi şeyler olmamasına rağmen, sanki pratikte bir tüzük varmış gibi hareket ediyorduk... Daha o zaman bile ben Başkan’ın yanında sigara içmiyordum. Bu bir saygı ifadesiydi. O, “için” dese de biz içmiyorduk*”⁸ (İmset 1993: 18-19).

Daha birkaç sene öncesine kadar solcu derneklerin toplantısına katıldığında kimseyle konuşmayan, köşede bir yerde duran ve sorduğu tuhaf sorular dışında kimsenin ilgisini çekmeyen Öcalan nasıl oldu da bu kadar ön plana çıktı? Yoksa bazılarının dediği gibi çıkarıldı mı? İkinci iddia, diğer aşırı sol-Kürtçü örgütleri ortadan kaldırması için kendisine alan açılan bir kişi ve örgütü ima eder. İddia bir tür Frankenstein metaforunu da hatırlatır.

PKK, Öcalan ve Açlık Grevleri

PKK’nın ve Kürtçü mücadelenin 1980 darbesi sonrasında güç ve eleman kazanmasının sebeplerinden birisi, meşhur Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi’dir, daha doğrusu bu cezaevinde yapılan insanlık dışı uygulamalardır. Elbette ki bu

⁷ Birand 1992:41

⁸ İmset, İsmet G. (1993), PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı:1973-1992, Turkish Daily News Yayınları, 5. Baskı, Ankara, s.18-19

dönemdeki işkenceler ve insanlık dışı uygulamalar sadece Diyarbakır'da solcular ya da Kürtçülere yönelik değildi, sağcılar ve Türkçülere yönelik de aynı uygulamalar Diyarbakır 5 No'lunun izdüşümü Mamak Cezaevinde (şimdi müze) ülkücülere yapıyordu. Ülkücüler bu uygulamalara boyun eğip, devletin uygulamalarına, 'kol kırılır yen içinde kalır' mantığı ile yaklaşırken devrimciler, 'zafer için merkezi güce ve egemen devletin baskıcı politikalarına karşı direniş vermek gerektiği' mantığı uyarınca hapishanelerde çeşitli direniş eylemleri sergilemişlerdir.

Mevcut yönetimin uygulamalarını protesto etme anlamında açlık grevleri tarihin çok eski dönemlerinden beri vardır. Açlık grevlerinin adını duyurması 20. yüzyılın başında İngiltere'de oy hakkı isteyen kadınların, cezaevinde greve başlamasıyla başlar. 1909'da, mahkum olan M. Dunlop, siyasi hükümlü kabul edilmeyince açlık grevine başlar ve grevin 91. gününde serbest bırakılır. Bu eylem, açlık grevlerinin, yönetime karşı çok güçlü bir silah olarak kullanılabileceğini gösteren ilk önemli deneyim olmuştur⁹. 1970'lerde yeni sosyal hareketlerin kültür ve kimlik eksenli faaliyet/eylem alanlarının genişlemesiyle birlikte açlık grevleri-ölüm oruçları ve bunlara yapılan müdahaleler daha da ön plana çıkmaya başlamıştır. 1981'de kısa adı IRA olan ve İngiltere'den ayrılma taraftarı olan İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun sembol ismi Bobby Sands ile birlikte 10 kişi açlık grevi sonrası hayatını kaybeder ki bu çok fazla ses getiren bir eylemdir¹⁰. Hemen bir yıl sonra Türkiye 1982 yılında bu eylemle tanışacaktır. Türkiye'deki eylemlerin bu kadar ses getirmesinin arkasında bir yıl öne B. Sands ve arkadaşlarının yani IRA'nın yaptığı eylemlerin yankısı yatmaktadır.

Türkiye'de açlık grevleri ve ölüm oruçları genel olarak solun ve Kürt solunun mücadele ve direniş yollarından birisidir. Onlar ayrıca ölüm oruçlarını, insani ve hukuki olmayan hapishane şartlarını protesto etmek için gerçekleştirmişlerdir. Bu oruçların hem örgüt hem de eylemi yapanlar için açık ve gizil işlevleri olmuştur. Ölüm oruçlarının açık işlevi, hapishane şartlarından hem ülkedeki vatandaşları, STK'ları hülasa kamuoyunu hem de uluslararası camiayı haberdar ederek bu uygulamaların sona ermesi için yerel ve küresel bir baskı oluşturmaktır. Diğer bir işlev, üye ve sempatanlar arasındaki çözülme engelleyip örgütsel konsolidasyonu sağlamaktır. Ölüm oruçlarının gizil işlevi yani esas olarak amaçlanmayan ama dolaylı olarak eylemin sonucunda ortaya çıkan sonuçları ise, örgüte yönelik sempatinin artmasını sağlamak ayrıca ölüm orucuna girenlerin örgüt içindeki itibarını yükselterek onların statülerini sağlamlaştırmak ve sonraki ölüm oruçları için potansiyel aday devşirmektir. Ölüm orucu eylemleri içinde yer almak ya da işkenceye maruz kalmış olmak kadrolu

⁹ Sevinç, Murat (2002): "Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak: Açlık Grevleri", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C:57, S:1, s.114.

¹⁰ Hakkında filmler çekilen Bu açlık grevi/ölüm orucu hakkında bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=RtXCfLT9WdU>

örgüt üyeleri ve sempatzanlar için önemli ve değerli olmayı baştan kabul ettiren vasıflardır. Bu yüzden de örgüt içinde birilerinin bu tür bir sempati ve yükselme imkânına sahip olması onları tehlikeli kılmakta ölüm orucu ya da işkence mağdurlarını ikinci kez mağdur haline getirebilmektedir. İkinci kez mağdur olanlardan biri de Diyarbakır cezaevinde gördüğü işkencelere rağmen “çözülmeyen” ve direnişin simge isimlerinden biri olduğu için önderliği eleştirebilme makamına ulaşan bu yüzden de sonu hüsrarla biten Mehmet Cahit Şener’dir.¹¹

Ölüm oruçlarının PKK tarafından ilk pratiği Diyarbakır 5 No’lu Cezaevinde 14 Temmuz 1982 tarihiyle başlatılır. Bu tarih 12 Eylül 1980 darbesi sonrası askeri yönetimin ağır etkisinin hissedildiği bir tarihe denk gelir. Gazeteci, Aliza Marcus, PKK’nın tarihini anlattığı “Kan ve İnanç” adlı eserinde bu durumdan şu şekilde bahseder¹²:

“21 Mart 1982 gecesi, yani Kürt yılbaşında, PKK tutuklusuz Mazlum Doğan hapisane koşullarını protesto etmek için kendini astı. 18 Mayıs’ta, dört PKK tutuklusuz kendini yakarak öldürdü. 14 Temmuz 1982’de, PKK tutukluları ihlallere son verilmesi talebiyle ölüm orucu başlattı; grubun üst düzey kadrosundan dört kişi öldü. Türkiye’de Kürt tutukluların gördüğü kötü muameleyi aktaran haberlere PKK tutuklularının direnişi de eklenince, grubun ismi hızla duyulmaya başladı.”

Grubun üst düzey kadrosunda açlık orucunda ölen isimler PKK’nın kurucu kadrosundaki isimlerdir: Mehmet Hayri Durmuş ve Kemal Pir¹³. Ölüm oruçları örgütün adının daha fazla duyulmasına sebep olurken cezaevinde farklı Kürtçü örgütlerin de onlara sempati duymalarına neden olacak ve her halükarda örgüt bu eylemlerden kazançlı çıkacaktır.

6 Kasım 1983 seçimleri ile askeri yönetim sona erer ve Anavatan Partisinin iktidarı Özal başbakanlığında başlar. Özal ile birlikte, bir yandan Avrupa’dan gelen baskılar bir yandan da 1984 yılında Diyarbakır’da başlayan toplu açlık grevleri sonrasında cezaevi koşulları iyileştirilir.

Belli aralıklarla açlık grevi devam eder ancak özellikle anılması gerekenlerden biri, 1996 tarihli açlık grevidir: 38 ildeki 43 cezaevinde 2174 tutuklu açlık grevine, 355 tutuklu da ölüm orucuna katılır, 12 kişi yaşamını yitirir. 12 Eylül 2012’de, askeri darbenin yıldönümünde, PKK’lı tutukluların Kürtçe anadil

¹¹ PPK Vejin’in kurucusu Şener’in öyküsü için kısa bir not: (<https://www.facebook.com/373862459377232/posts/379055378857940/>).

¹² Marcus, Aliza (2009) Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi, (çev. A. Alkan), İletişim yayınları, İstanbul, s.97.

¹³ Kemal Pir (Lakabı Laz Kemal), tıpkı PKK’nın kurucu Türk kadrosunda yer alan ve 1977 yılında Sterka Sor tarafından (örgütten ayrılan bir diğer grubun rivayetine göre, sempatik tavrı ve liderlik vasıflarının yüksekliğinden dolayı Öcalan’ın işareti veya göz yummasıyla) Gaziantep’te öldürülen Haki Karer gibi Türk’tür.

hakları ve Öcalan'ın üzerindeki tecridin kaldırılması talebiyle başlattıkları açlık grevi/ölüm orucu eylemi, Abdullah Öcalan'ın kardeşi Mehmet Öcalan ile görüşmesinin ardından 68'inci günde sona erer¹⁴.

Öcalan 1980'li yıllarda ölüm orucu ve insanların hapisanedeki şartları protesto etmek için kendi bedenlerini yakmalarını onurlu bir direniş olarak görür:

Bu yıllarda ölmek veya hayatta kalmak pek fark etmiyordu. Önemli olan onurlu yaşam hakkını kazanmaktı. Bunun bir örneği de Diyarbakır Zindan Direnişinde sergilenmişti. Mazlum Doğan'ın Newroz eylemi, Ferhat Kurtay, Necmi Öner, Eşref Anyık ve Mahmut Zengin'in bedenlerini ateşe vermeleri, Kemal Pir, M. Hayri Durmuş, Akif Yılmaz ve Ali Çiçek'in ölüm orucunda şahadete erişmeleri de tamamen onur savaşlarıydı¹⁵.

Çünkü Öcalan'a göre, hapisanede onların onurlu bir yaşam imkânı yoktur ve bu yüzden de ya kendilerini yakmışlardır ya da ölüm oruçlarında hayatlarını kaybetmişlerdir. Öcalan tutuklu olsaydı ne yapardı? 1999'da tutuklandığında, kendi tabiriyle küresel komplo olarak değerlendirdiği yakalanma süreci sonrasında Öcalan, ölüm orucunu düşündüğünü ima eder:

"Dayanılması zor koşullar karşısında, Kemal Pir'lerin anısı gereği, ölüm orucu düşünülmedi değil. Daha uçaktayken, tek kelime konuşmadan bu yolu denemek akla gelmedi değil. Ama geliştirilen oyunun da tam bunu beklediği ve oyunu oynayanların karanlıkta kalacağı, ölmemesi ve öldürmemesi gereken insanların öleceği ve birbirini öldüreceği, belki de etkisi yüzyıllara yayılabilecek bir intikam sürecinin birlikte yaşam kültürü güçlü olan halklarımız arasında yeşereceği gerçeği, kişisel intikam hisleriyle ve acılarıyla kendi sonumu getirmeye hakkımın olmadığını açıkça dayatıyordu. Trajedim ne kadar acı ve hak edilmedik olsa da, bazı değerler için yaşama gücü göstermeliydim. Önemli olan benim kişisel onur ve gururum değil.... Yaşam kararlılığım ana hatlarıyla bu biçimde oluştu¹⁶"

Öcalan kendisine o kadar yüce bir merteye o kadar büyük bir tarihsel rol yüklemiştir ki, onun açlık grevi sonrasında ölümü tam da küresel oyuncuların beklediği ve savaşın yüzyıllarca sürmesine neden olan sürecin başlangıcı olacaktır. Öcalan buna izin vermemek için yaşamak zorundadır. Onun yaşamayı tercih etmesi aslında yaşatma isteğinden dolayıdır ancak bu bile yanlış yorumlanabilecektir.

"Böyle yapmadığım takdirde ise, "APO direnmedi, derin devlete teslim oldu" türünden yaklaşımlarla ortamı istismar etmeye çalışacaklardı. Bunlara alet olmamalı, fırsat vermemeliydim. Kaldı ki, Kemal Pir ve Mehmet Hayri Durmuş başta olmak üzere 1982 Büyük Ölüm Orucu Şehitlerine, yine Mazlum Doğan

¹⁴ <https://yeniyasamgazetesi.com/diyarbakir-5-nolu-dan-gunumuze-aclik-grevi-olum-oruclari/> (3.6.2019 erişim tarihi)

¹⁵ Öcalan, Abdullah (2013) Demokratik Uygurluk Manifestosu, V. Kitap: Kürt Sorunu ve Demokratik Ulus Çözümü, Azadi Matbaası, s.390.

¹⁶ Öcalan, Abdullah. Özgür İnsan Savunması, (düzenleyen: Azad Badıkı), s.27

ve Ferhat'ların anısına bağlılık; Onları taklit etme biçiminde davranmak yerine, özgür yaşamın daha gerçekçi ve onurlu bir çıkışını emrederdi. Sonuç olarak yaşam kararlılığı kesinleştikten sonra, büyük dönüşüm sürecine cesaret edecektim¹⁷."

Öcalan, yaşamı seçmesini, ölüm orucunda hayatını kaybedenlerin anısına bağlılığın bir göstergesi olarak görüyor çünkü onun bu gerçekçi ve onurlu davranışı, verilen mücadelenin devam etmesini sağlayacaktır. Diğerleri kendilerini yakarak ya da ölüm orucuyla hayatlarına son vererek mücadeleye katkı sunarken Öcalan hayatta kalmayı tercih ederek mücadeleye katkı sunacaktır.

Öcalan yıllar sonra, 2019 Yılında HDP milletvekilleri öncülüğünde gerçekleşen açlık grevi eylemlerini daha insani bir tarzda yorumlamıştır. Gerçi daha önceden de bu tür intihar eylemlerine sıcak bakmadığını söylemiştir ancak intihar eylemlerinin talimatlarını bizzat kendisinin verdiği de bir gerçektir. Öcalan 22 Mayıs 2019 tarihinde avukatları aracılığıyla şu bilgiyi paylaşarak açlık grevi ve ölüm oruçlarının sona erdirilmesi gerektiğini belirtmiştir:

"Değerli yoldaşlar; başta açlık grevleri ve ölüm orucuna kendini yatırmış arkadaşlar olmak üzere, iki avukatımın yapacağı geniş açıklamalar ışığında, eyleminizin sona ermesini bekliyorum. Bana ilişkin maksadınızın hasıl olduğunu da rahatlıkla belirtip, hepinize en derin sevgi ve teşekkürlerimi sunuyorum. Asıl bundan sonrasında da bana yeterli yoğunluk ve iradeyle eşlik etmenizi de özenle belirtiyor ve umuyorum"

Öcalan'a yönelik tecridin sona erdirilmesi amacıyla başlatılan açlık grevi Öcalan'ın talimatıyla sona erdirilmiş oldu. Açlık grevindeki HDP'li vekil eylemlerinin amacına ulaştığını bu yüzden de eylemi sonlandırdıklarını açıkladı.

Bu olay bir kez daha Öcalan'ın eylemleri başlatma ve sona erdirmeye konusundaki etki düzeyini gösterdi. Her ne kadar ne dağ kadrosu ne de meşru temsilciler tarafından açıkça eleştiril(e)mese de Öcalan'ın tutuklu kalmasından mütevellit açıklamaları çok da bağlayıcı olmuyor bu çevreler için. Öcalan'ın sembolik bir anlamı var ve bu sembolik anlamın alıcısı çok fazla... bunun ötesinde de söylediklerinin çok fazla bir karşılığı var mı? Sanki yok gibi... Örgüt militanları için tutsaklığından kaynaklanan söylem sorgulanabilirliği önderliğe karşı çıkışın her daim anahtarı olarak duruyor. Ancak kendi adına başlatılan bir açlık grevini sona erdirmeye konusundaki etkisi de malum. Ayrıca bu olay Öcalan'a bir kez daha barış, demokratik cumhuriyet, demokratik konfederalizm, ekoloji hakkında konuşabilmesi için bir alan açtı. Bunu vurgulamak neden önemli? Çünkü Öcalan zamanın ruhunu çok iyi okuyan ve sürekli ön planda olmak isteyen biri çünkü o seçilmiş biri.

Eğer Öcalan bir terör örgütü elebaşı olmasaydı her gün TV ekranlarında yorum yapan biri olarak ön plana çıkardı! Bu yorumları da Türkiye'nin bu yo-

¹⁷ Öcalan, Abdullah. Özgür İnsan Savunması, (düzenleyen: Azad Badıki), s.27.

rumlara ihtiyacı olduğunu düşünerek yapardı. Çünkü yıkılmış bir halkı yıkıldığı yerden kaldıran ve bir halkı yeniden yaratan biridir o... Oysa Burckay gibi sol hareketin içinde yer alanlar Öcalan'ın ilk gençliğinde çok da ön planda olmayan, toplantılara sessizce katılıp bir köşede duran tuhaf biri olduğunu söylerler. Peki ne oldu da Öcalan bu hale geldi?

15 Şubat 1999: “Kenya Nere Kürdistan Nere?”

Öcalan'ın, örgütü Stalinist bir tarzda yönettiği, bu amaç doğrultusunda muhaliflerini çeşitli bahanelerle ortadan kaldırdığı, kendisine yönelik eleştirileri destekliyor görünmesine rağmen eleştiriye kapalı ve tahammülsüz olduğu ve çok acımasız bir eylem tarzının olduğu bilinir. Gücü eline geçirdiği anda bunu sonuna kadar kullanan, güçsüz olduğu zaman da güçlünün yanında yer alarak ondan güç devşirmeye çalışan tavrının özgün strateji olarak yorumlanması bir yana, örgüt içindeki söylemlerinin tamamen çatışma, intikam ve savaş üzerinden sözde özgürlüğe doğru giden bir içeriğe sahip olduğu açıktır. Örgüt üyeleri de onu, bir liderden çok kurumsal kimliğiyle örgütü masseden, bazen bir lider (başkan Apo) ama çoğu zaman yarı insan yarı tanrı mesabesinde görürler. Bu yüzden konuşmalarından - ki çoğu kitaplaştırılarak okuyucuya sunulduğu için- editörün entelektüel müktesebatına ya da insafına kalan derin anlam ve dersler çıkarılır. Örneğin Öcalan'ın Kürt kadınının toplumsal cinsiyet özgürlüğünü içeren ve kendi teorisi olarak sunulan jineoloji (kadın bilimi olarak kullanılır) ile kadın sağlığı ve hastalıklarını inceleyen jinekoloji birbirine karıştırılır.

Öcalan, konuşmalarının kitap olacağı bilgisine vakıf olduğu için, konuşmalarını çok derin anlamlar içeriyor gibi sunar : “Hergün soruyorum tanrı nerede? Hemen aklıma evren geliyor, son bilimsel verilere göre düşünüyorum...” (Öcalan 2015a: 139), ama her halükarda göze çarpan sertlik ve amansızlıktır, örneğin, “PKK'nin savaş diyalektiğinde iki şey söylenir: savaşın başardın yaşayabilirsin; savaşın başarmadın şerefli ölürsün. Bunun orta yolu yoktur” (Öcalan 2015a: 135) ifadesinde olduğu gibi...

15 Şubat, 21 Mart, 15 Ağustos gibi günler eski Türkiye'de yüreğin ağza geldiği günler olarak hatırlanır. Terör örgütünün “uluslararası komplo”, Öcalan'ın “Üçüncü Dünya Savaşı'nı çıkaracak operasyon”, “Gladio'nun en büyük operasyonu” olarak nitelediği 15 Şubat ise, bir yandan örgüt üyeleri için Başkan Apo'nun yani önderliğin yakalanması anlamına gelirken diğer yandan bu yakalanma süreci sonrası ona yönelik hayal kırıklıklarını ifade eder. Çünkü yaklaşık yarım yüzyıldır üyelerini gözünü kırpmadan ölüme gönderip, ölmeyenleri de adeta neden ölmediler diye aşağılarken onların, asla kendi mücadele ruhunu temsil edecek kapasite ve niteliğe sahip olmadıklarına dair aşağılayıcı bir söylem geliştiren Öcalan'ın inanılmaz bir dönüşümüne şahit olurlar.

Örgütün üyelerini şaşkırtan, gerçekte şaşkırtmak hafif olur, onları hayal kırıklığına uğratan iki husus dikkate değer: İlk olarak onun yakalandığı yer, ikinci olarak yakalandıktan sonra yaptığı açıklamalar.

Öcalan, 9 Ekim 1998'de Türkiye'nin yoğun baskısı sonucu el-Muhaberat gazetimi ve kontrolündeki Şam'dan ayrılır. Bundan sonraki süreçte örgüt üyeleri için onun yeni hareket tarzının ne olacağı, Öcalan'ın Şam'dan nereye gideceği merak konusudur. Bu dönemde siyasi nedenlerden dolayı Bursa Cezaevi'nde bulunan Aytekin Yılmaz'ın günlüklerinden daha doğrusu Son Diktatör¹⁸ adlı eserinden içerdekilerin konu hakkında ne düşündüklerini okuyalım (2020:149): "9 Ekim 1998 günü Abdullah Öcalan, 18 yıldır kalmakta olduğu Suriye'den çıkartıldı. Nereye gittiğini bilmiyoruz, hapisane örgütünün de bildiğini sanmıyorum. İlk aklımıza gelen şey dağa çıkmış olabileceği yönünde."

Öcalan Suriye'den çıktığı yolculuğa Yunanistan, Rusya, İtalya, tekrar Rusya ve tekrar Yunanistan'la devam eder.

Öcalan'ın ilk Yunanistan hikâyesi onun için tam bir hayal kırıklığıdır. PKK'nın Yunanistan temsilcisi ve örgütün Kesire sonrası ikinci *derin yenge*-si Ayfer Kaya (Rozerin) aracılığıyla üst düzey Yunanlı heyetle yapılan telefon görüşmeleri sonunda istikamet Yunanistan'a çevrilir. Öcalan kendisine yönelik, "Neden dağa çıkmadı?" eleştirilerini de böylece boşa çıkarmış olur. Çünkü dağa gitmek savaşın şiddetlenmesi anlamına gelmektedir; oysa onun izleyeceği yol diplomasidir çünkü barış ve özgürlüğün yolu oradan geçmektedir.

Belarus veya Hollanda'ya gitme isteği kabul edilmediğinde Yunanistan'ın Kenya Büyükelçiliğine götürülür. Öcalan kendi notlarında bir hafta da Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de kaldığını belirtir. Artık Şam sonrası kontrolün 'Öcalan'ın iradesi dışında gerçekleştiği' hususu bu döneme ait anlatılarında da görülür.

Öcalan'ın bu yolculuğuyla ilgili olarak dönemin Dışişleri Bakanı Teodoros Pangalos'un "Kardak/S-300/Öcalan" adlı kitabında¹⁹ oldukça ilginç bir bilgi vardır. Pangalos, Öcalan için Güney Afrika Cumhurbaşkanı Nelson Mandela ile görüşüğünü ve onun da Öcalan'ı kabul ettiğini belirtir: "Öcalan'ı Güney Afrika'nın Johannesburg kentine götüren ve Yunan işadamı T.A.'ya ait uçak, 6 saat uçuştan sonra ikmal için Kenya'nın başkenti Nairobi'ye indi. Aynı anda, Mandela'nın istifa ettiğini duyduk. Öcalan'ın refakatçileri, Güney Afrika'nın yeni Cumhurbaşkanı'na ulaşmış davetin geçerli olup olmadığını sordular. Cevap olumsuzdu.... Ertesi gün, Kostula'nın emirlerime uymayarak, yorgun olduğu gerekçesiyle, Öcalan'ı üç cariyesi ile birlikte rezidansta ağırladığını öğrendim²⁰."

¹⁸ Yılmaz, Aytekin (2020), Son Diktatör, Vadi Yayınları, İstanbul.

¹⁹ <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/eski-yunan-disisleri-bakani-ocalanin-valizinde-buyuk-para-vardi-41698707> (erişim tarihi 13.02.2021)

²⁰ <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/eski-yunan-disisleri-bakani-ocalanin-valizinde-buyuk-para-vardi-41698707> (erişim tarihi 13.02.2021)

Öcalan Mandela'nın yanına gitmiş olsaydı PKK uluslararası arenada yelkenlerine nasıl bir rüzgâr dolduracaktı bilinmez ancak Öcalan'ın yıldızının yeniden parlayacağını tahmin etmek de hatalı olmaz. Öcalan 'çözüm süreci' boyunca hep bir Mandela tarzı çıkış hayali kurmuştu, belki de, eğer bu seyahat gerçekleşmiş olsaydı Mandela'nın özgürlük mücadelesinden kendisine birçok avantajlar kotaracağı çok açıktır.

Pangalos'un dikkatini çeken sadece Öcalan'ın cariyeleri değildir; aynı zamanda Öcalan'ın yanından ayırmadığı valizidir: "Öcalan nereye gitse, beraberinde küçük bir valizi de yanından ayırmazdı. Nairobi'de yakalandığında bu valizi otomobilde bıraktı. EYP (Yunan İstihbarat Teşkilatı) mensubu Savas Kalendaridis (Öcalan'ın koruması olan eski Yunan ajanı) arayıp, valizde patlayıcı madde bulunabileceğini, Öcalan'ın yakalanması halinde intihar etmek için kullanmak amacıyla bu valizi beraberinde taşıyor olabileceğini söyledi. Valiz, Yunan Büyükelçiliği'nde açıldı. İçinden 100 dolarlık banknotlar halinde çok büyük bir para çıktı²¹. " Öcalan yakalanma durumunda ne Agit gibi silahlı çatışmaya gireceğine ne de Zilan tarzı bir intihar eylemi gerçekleştireceğine dair hiçbir belirti göstermez. Tam tersine Nairobi'de Pangalos'un tabiriyle cariyelerinden biri olan Dilan'ın bir tabancayla kendilerini savunma konusundaki ısrarını yadırgadığını belirtir²²: "Bu bizim ve benim için intihar demektir. İntihara niyetim yoktu. İsrarla silahı üzerimde taşımam için son ana kadar etrafımda fır dönüyordu. Silah üzerimde olsaydı ve çekmeye çalışsaydım, bu tavır kesinlikle ölüm demek olacaktı."

Öcalan'ın Suriye'den kaçıışı sonrasında yaşananlar örgüt üyeleri ve sempatanlar açısından fırtına öncesi bir sessizlikle takip edilmektedir. Öcalan'ın ne yapacağı, nasıl bir strateji izleyeceği büyük bir merakla beklenmektedir. Ancak bir yandan da örgüt üyelerinin aklında "müstakil bir Kürdistan kurma hayali içinde olan Öcalan'ın" neden Kürdistan Dağlarına gelmediğine dair bir sürü soru vardır. Yılmaz, Bursa Cezaevi'nde bu hayal kırıklığını şöyle dile getirir (2020:160): "12 Kasım günü öyle bir şey oldu ki koşuhalde halen inanmıyoruz. Önce yerli TV haberlerinden dinledik, yalan sandık; akşam üzeri MED TV haberi doğrulayınca inanmak zorunda kaldık. Evet, Abdullah Öcalan Roma havaalanında gözaltına alınmıştı. Biz onu dağa çıkmıştır sanıyorken, o Avrupa'nın yolunu tutmuş meğer."

Öcalan'ın, örgütü uzaktan yönetmek, kendi hayatını garanti altına almak adına böyle bir seyahat güzergâhı seçmek zorunda kaldığı düşünülebilir. Kaldı ki Öcalan sonraki açıklamalarında daha önce belirttiği gibi, dağ seçeneğinin savaşı arttıracığını (!) bu yüzden dağa çıkmadığını ve diplomasi yolunu tercih ettiğini belirtir. Böylece o, zorunlu seyahatlerini de örgüt üyelerinin gözünde meşru hale getirdiğine inanır ya da örgüt jargonuyla, "başkan çok derin bir stra-

²¹ <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/eski-yunan-disisleri-bakani-ocalanin-valizinde-buyuk-para-vardi-41698707> (erişim tarihi 13.02.2021)

²² Öcalan, Abdullah, 15 Şubat Komplosu (Tarihsiz)

teji peşindedir yine!". Bu stratejinin izahlarından Örneğin, MED TV'de, "Tarih şunu göstermiştir: Biz Ankara'dan çıkmakla partileştik, Orta Doğu'ya çıkmakla ordulaştık, dünyaya açılmakla da devletleşeceğiz" (Yılmaz 2020:165), ifadesidir ki, onun yurtdışına çıkışı başlangıçta Bursa Cezaevi'nde Başkan Apo'nun bir taktiği olarak görülür.

Ancak Öcalan'ın dağ yerine Avrupa'yı tercih etmesi onun kamplarda verdiği eğitimin içeriğiyle uyumlu görünmemektedir. Onun gözü pek, örgütün militanlarını gözünü kırpmadan davası için ölüme gönderen tarzı, kendisi için benzer bir eylem tarzı olarak uygun görülmez. Örgüt toplantılarında sürekli ideal tipler olarak sunduğu, 'kadında Zilan ve erkekte Agit' (Mahsum Korkmaz) gibi karakterler üzerinden onur ve özgürlük söylemleri geliştiren Öcalan, yeni intihar bombacıları ya da teröristler üretiyorken kendisi için geliştirdiği praxis, "hayatta kalma"dır. O hayatta kalmalıdır çünkü o yoksa PKK'da olmayacaktır. O, kendisi için değil halkı ve örgütü için hayatta kalmak zorundadır. Yoksa o da, onur ve özgürlüğün ne olduğunu herkesten daha iyi bilir, nitekim Mahsum Korkmaz Akademisi'nde kadın militanlara yönelik konuşmasında şunu söyler²³ (Öcalan 2015a:20): "*Olacaksa bir yaşam ya onurlu, özgürce ya da hiç olmayacak*" konuşmanın ilerleyen kısmında dinleyicilerine-örgüt üyelerine ağır eleştiriler getirir (Öcalan 2015a:22) ; "*Keşke suçlanacak kadar güçlü olsaydınız, o da yok.... Nerede kaldı yiğitlik, nerede kaldı keskin anlayış sahipleri, nerede hani 'Meydan bulsam da savaşmak istiyorum' diyenler? Arıyorum bir adam bulamıyorum*". Etrafındakileri korkaklıkla, ipe sapa gelmemekle, anlayışsızlıkla suçlamak Öcalan'ın çok sıradan bir özelliğidir. Onun yaşam, savaş ve mücadele gerçekliği, anlaşılmayı beklemektedir ancak onu etrafındakilere anlatsa bile bunu anlamaları mümkün değildir. Kaldı ki takipçileri de onu anlamamanın mümkün olmadığını altını çizerek. "*Hiçbir felsefi tanımlama veya teorik yargı, tek başına Abdullah Öcalan'ı tümüyle kendi kapsamına alacak bir genişliğe sahip değildir*" (Öcalan 2015b:10²⁴). Öcalan'ın kamplarda yaptığı konuşmaların çözümlenmesiyle oluşturulan kitaba yazılan giriş kısmından alınan bu cümle ve devam eden bölüm, Öcalan güzellemesinin ötesinde, onun anlaşılabilirliğini bazen insanın sınırlı zekâsıyla -ki bu şekilde ilahlaştırılan bir lider kültü ortaya çıkar- bazen de mevcut sistemin sınırlarının anlamayı mümkün kılmaması ile açıklamaktadır. "*Onun (Önderlik-Başkan Apo) gerçeğinin anlaşılması, evrensel gerçeğin mantıklı bir parçasının tüm ilişkileri, tüm kaotik yapısı ve bunun yanı sıra yine olağanüstü toplumsal uyum ile yine düzenliliği; karşıtların evrensel anlamda apaçık ve çok gizli birlikteliğini ortaya koymaktadır*" (Öcalan 2015b:12) gibi aforizmaya öykünme dışında hiçbir karşılığı ve anlamı olmayan bu tür cümlelerle, tabu haline getirilen Öcalan'ın anlaşılabilirliğinin altı çizilmektedir. Bu tam da Öcalan'ın kendini tanımlama biçimine uygun bir girizgâhtır; çünkü ilerleyen kısımlarda Öcalan, kendisinden söz eder-

²³ Öcalan, Abdullah (2015a), Kürt Aşkı, Aram Yayınları, Diyarbakır

²⁴ Öcalan, Abdullah (2015b), Gerçeğin Dili ve Eylemi, Aram Yayınları, Diyarbakır

ken kendisinin bir çılgın mı, ilah mı, maceracı mı, politik bir deha mı olduğuna dair dinleyicilere sorular sorar ki bu sorular kendini gerçekleştiren kehanetin örgüt içinde nasıl işlediğini de gösterir. Öcalan'ı örgütün dokunulmazı, kurumsal kimliği (Önderlik, Başkan Apo) haline getiren örgüt iklimi, 1970'lerin ortalarından itibaren başlar. Cemil Bayık'ın ona yönelik olağanüstülükler atfetmesi, Duran Kalkan'ın kamplardaki eğitim toplantılarında, (Şanlı) Urfa'yı anlatırken neden Öcalan'ın peygamberler şehrinde doğduğuna dair mistifikasyonu ile örgüt üyelerinin gözünde onun bir hâle ile donatılmasına neden olur.

Öcalan'ın dağ (Kandil) ve hatta uğruna bu kadar insanın ölümüne sebep olduğu "Kürdistan" yerine Avrupa'ya ve başka ülkelere gitmesi bazıları için demistifikasyon sürecinin başlamasına neden olur. Kilolu, bakımlı, eline yirmi yıldır silah almayan Öcalan'ı, bir gerilla liderinden çok Orta Doğu'lu iş insanına benzeten Yılmaz (2020:1169-172), onun dağa gitmeme konusunda kararlı olduğuna cezaevindeyken inandığını belirtir. Öcalan, 15 Şubat 1999 gecesi Kenya'nın başkenti Nairobi'de yakalandığında, hücre arkadaşı kendini tutamayıp şaşkın bir vaziyette şu soruyu sorar: "Kenya neresi Kürdistan neresi?"

Çocuğu Kaçırılan Anneler ve Oğlu Kaçırılan PKK'lılar!

Diyarbakır HDP İl Teşkilatı binasının önünde oğlu PKK tarafından kaçırıldığı için eylem başlatan ve sonunda oğluna kavuşan Hacire Akar, silahlı bir terör örgütü ve onunla organik bağı yadsınmayan siyasi teşkilatına karşı sivil bir eylem gerçekleştirdi. Her ne kadar oğlunun akraba kızıyla evlenmemek için kaçtığı söylense de Hacire Akar'ın diğer oğlunun da PKK tarafından kaçırıldığı ve sonra da dağda infaz edildiği haberi gazetelerde yer aldı.

HDP'li bazı milletvekillerinin gençleri dağa çıkarmakta aracılık yaptığına dair görüntülü haberler ilişkinin organik biçimde sürdüğünü gösterdiği için kimse neden başka bir yer değil de HDP binası diye sormadı? Soranların da niyetinin devleti bu konuda aciz pozisyona sokmak olduğu açıktır: Devlet gençlerin dağa çıkmasını engelleyemiyor!

Kürt sivil inisiyatifi 2011 yılında sivillerin PKK tarafından öldürülmelerini ve genel anlamda PKK'nın terör eylemlerini kınamak için harekete geçti. Dört Kürt gencinin internette açtığı Kürtçe ve Türkçe 'Ser nave min mekuje/Benim için öldürme' isimli blog, bir kaç saatte binlerce Kürdün imza attığı PKK karşıtı kampanyaya dönüştü (www.benimicinoldurme.blogspot.com).

Sonra çözüm süreci, hendek savaşları dönemi ve şimdi PKK'nın Türkiye içindeki en güçsüz dönemi, Türkiye dışında yapılan operasyonlarla örgüte verilen zarar. Özellikle ülke içinde örgüte katılımın bittiği dönem. Şehir ve kırsal devlet kontrolünde olduğu, teröristlerin kamp yaptığı yaylalarda insanların hayvancılık, arıcılık ve şenlik yaptığı bir dönem başladı. Bu durum sıradan Kürtlere terör örgütü karşısında yeniden bir güven verdi. Bu güven olmasaydı

Hacire Akar HDP binasının önünden geçemezdi. Ama şimdi onun yaptığını diğer anneler tekrar ediyor ve bu kez hesap sorarak yapıyor. Kendi çocuklarının dağa kaçırıldığını ama buradaki (HDP) insanların çocuklarının özel okullara gittiğini, onların eşlerinin yazın plajlarda keyif yaptıklarını vurgulayarak kendileri ve çocukları üzerinden yürütülen siyasetten rahatsız olduklarını adeta haykurdular. HDP il teşkilatı yetkilileri önce bu annelerle tartıştılar sonra da binanın kepenklerini kapattılar. Bu halkın kendisini temsil ettiğini iddia eden Halkların Demokratik Partisine (HDP) karşı bir zaferidir kaldı ki atanmış kayyumlardan dolayı mağduru oynadığı bir dönemde onun bu olaydaki çirkin yüzünü göstererek mağduriyetini yaralamıştır. Annelerin bu yaptıkları kendi hayatlarının başkalarının nesnesi olmadığını göstermektedir. Onlar kendi hayatlarının öznesi olmak istiyorlar ve bunu da bilinçle yapıyorlar. HDP'ilerden yani parti teşkilatlarından bu taleplerin artması (şimdilik dört anne kapıda PKK tarafından kaçırılan oğullarının teslim edilmelerini bekliyor) HDP'nin Kürt halkı üzerindeki yumuşak gücünü yaralayacak gibi. Şimdiden bunun bir TC polis-kontra oyunu olduğu iddia edilse de annelerin şikâyet ve iddiaları mağduru oynayan HDP'yi en zayıf yerinden vuracak gibi.

Bu annelerin kendi mağduriyetleri ve mazlumluğu ve çocuklarını isterken kullandıkları cümleler birkaç sene önce okuduğum bir yazıyı hatırlattı. Nasname adlı Kürdçü bir site, PKK destekçisi bir yazarın oğlunun PKK'ya katılacağını bildirmesi sonrası babanın ne yaptıklarını anlatıyordu. Habere hiç dokunmadan aşağıda sunulmuştur:

Utangaç Apocudan PKK'ye Utanmaz Çağrı!²⁵

Utangaç Apocudan PKK'ye Utanmaz Çağrı! Hasan Bildirici, yıllarca PKK borazanlığı yaptı, PKK tahribatlarını alkışladı, çocukların dağa çıkmasına katkı sundu ve savundu. Kendi çocuğu dağa götürülünce aklı başına geldi insanlığı hatırladı.

Yıllarca PKK politikalarının sözcülüğünü yapan ve bu yaranmacı kişiliklerinden dolayı Kürd gençlerinin kanundan beslenen bazı asalaklar, özel nedenlerle PKK'den ayrıldıktan sonra "Aydın" maskesi altında yaşamlarına (özellikle Avrupa'da) devam ettiler. PKK'den ayrıldıkları halde her hangi bir PKK'liden çok daha fazla PKK propagandası yapmaya devam ettiler. PKK'ye yönelik tüm eleştirilerde herkesten önce tepki gösterip efendilerine yaranmaya çalıştılar. Mecbur kaldıklarında PKK'yi "eleştiriyormuş" gibi yaptılar ama hemen ardından PKK'nin tüm kirliliğini aklamak için kırk takla attılar.

PKK'nin "arka bahçesi" işlevini görerek, sorgulayan/eleştiren ve bu nedenle PKK'den ayrılan yurtseverleri kısıpaca alarak tekrar PKK'ye yönlendirdiler.

²⁵ <http://www.nasname.com/a/utangac-apocudan-pkk-ye-utanmaz-cagri> (erişim tarihi 2.1.2016)

Sayıları oldukça fazla olan bu kesime “Utangaç Apocular” dedik. Çünkü Nasname’nin PKK’ye yönelik haklı tüm eleştirilerine PKK’den önce bu kesim itiraz ederek işlevsizleştirmeye çalıştı. Kişilik olarak dibe vurmuş bu kesim, PKK’nin kirli politikalarının en büyük destekçisi oldular bu güne kadar. Bu kesimin ortak noktası, fırsat buldukça Güney’e ve Nasname’ye saldırmak oldu. Çünkü PKK’ye yaranmanın en kısa yolu buydu.

Yıllardır amaçsız bir savaş için Kürd gençlerini/çocuklarını zorla dağa götüren ve “Türkiye’nin demokratikleştirilmesi” veya Esad’ın ayakta kalması için öldürten PKK’yi hep eleştirdik. Özellikle de zorla götürülmeler ve çocuk yaşta-kilerin savaştırılması noktasında konuyu ısrarla gündemde tutmaya çalıştık. Bu haklı eleştirilerimize yine en başta Utangaç Apocular tepki vererek “Özgürlük hareketini karalıyorsunuz, kimse zorla götürülmüyor, çocuklar kendi iradeleriyle PKK’ye katılıyor v.s.” denilerek haklı eleştirilerimiz boşa çıkarılmaya çalışıldı.

Yaşanan bir gelişme, bu Utangaç Apocular’ın ne kadar iki yüzlü, sahtekar ve bencil olduğunu çok net olarak ortaya koydu.

Eski PKK’li, yeni Utangaç Apocu Hasan Bildirici; kaypaklığı, yaranmacılığı ve iki yüzlülüğüyle tanınıyor. İsviçre’de yaşayan Hasan Bildirici’nin 19 yaşındaki oğlu yakın zamanda PKK’ye katıldı...

Hasan Bildirici’nin konuya dair sitemi, serzenişi ve çağrısı ibretliktir. Söz konusu yazıyı olduğu gibi okuyucularımızla paylaşıyoruz. Ancak daha önce birkaç noktanın altını özellikle çizmek istiyoruz.

Bugün hâlâ 13-18 yaş arası) çocuklar (özellikle de Güneybatı Kürdistan’da) PKK tarafından zorla savaşa sürüklenmektedir ve itiraz eden aileleri “hain” diye cezalandırılmaktadır. Yaşanan bunca insanlık dışı uygulamaya bir gün itiraz etmeyen, dahası alkışlayan Hasan Bildirici ve benzer insanların çocukları söz konusu olduğunda insanlıklarını hatırlamaları düşündürücüdür.

Açıkça Kürdleri aptal yerine koyarak kan üzerinden saltanat sürüyorlar.

Bildirici’nin dolaylı söylediklerini kısaca çevirirsek şöyle diyor:

‘Kürd çocukları ölsün! Ölsün ki bizler de bu kan üzerinden var olalım. Ama bizim çocuklarımıza dokunmayın! Çünkü biz farklı yollardan PKK’nin kirliliğine hizmet ediyoruz.

Kürd çocuklar 13 yaşında bile kendi iradeleriyle PKK’ye katılıyorlar ama bizimkiler 19 yaşında bile iradeleriyle dağa çıkmıyor ve kandırılarak götürülüyorlar.

Kürd çocukları zaten bir işe yaramıyor hiç olmazsa ölsünler ki siyasi bir rant olanağı doğsun. Ama bizim çocuklar değerlidir, Avrupa’da okusunlar, Küba’da röportaj yapsınlar “büyük adam” olup sonra gelip Milletvekili olsunlar ve Kürdleri yönetsinler...

Kürd çocuklarının anne-babaları duygusuzdur. Ölen çocukları için sitem etseler de dikkate almayın. Ama biz “aydın” insanlar duyarlıyız, hele hele çocuklarımız konusunda çok hassasız. Fakir Kürdlere yaptığınızı bize yapmamalısınız.”...

Evet yukarıda özetle ve açıkça ifade ettiğimizden başka bir şey demiyor Hasan Bildirici. Her şeye rağmen Hasan Bildirici'nin oğluna kavuşmasını diliyoruz. Ama Hasan Bildirici'den önce 12-13 yaşındaki çocuklarının akıbetini merak eden gariban Kürdlerin çocuklarına kavuşmasını diliyoruz.

Bütün Kürdlere sesleniyoruz!

Gördüğünüz gibi çocuklarınızı amaçsız ve kirli bir savaş için ölüme gönderenler ve gönderenleri alkışlayanlar; “şehit edebiyatıyla” sizi avutanlar ve çocuklarınızın boş yere ölümüne çanak tutanlar söz konusu kendi çocukları olduğunda bambaşka olabiliyorlar.

Sizler de en az Hasan Bildirici gibi çocuğunuza sahip çıkın ve PKK tarafından alınıp boş yere öldürülmelerine sessiz kalmayın. Kürd gençleri sadece ve sadece bağımsız Kürdistan uğruna hayatını feda etmelidir. Devletleşmeye karşı olan PKK saflarında ölen her Kürd boşu boşuna ölüyor demektir. Bu gerçekliği görün ve bu ihanet çetesine karşı anne-baba ve Kürd kimliğinizle **“yeter artık”** deyin!

Haber/Yorum

28.10.2015

****

NOT: Hasan Bildirici'nin sosyal medyada oğluyla ilgili yaptığı açıklamayı olduğu gibi okuyucularımızla paylaşıyoruz:

Oğlum Erdem İçin PKK Yönetimine Çağrı

Hasan Bildirici

19 yaşındaki Oğlum Erdem Bildirici, 18 Ekim Pazar günü sabaha doğru, gerilimli ve sapsarı bir yüzle PKK'ye katılacağını söyleyerek çekip gitti. Ancak beş dakika görebildiğim oğlum, buna mecbur olduğunu söyledi. Ondan önceki üç gün boyunca Erdem okulunu bıraktı, bana Venedik'e gittiğini söyledi. Annesine Budapeşte'ye gittiğini söylemişti. Sonradan öğrendik ki, bu bir kaç gün içinde kendisine yoğun bir ikna baskısı uygulanmış, bilmediğimiz, tanımadığımız, kimliklerine ait bilgi sahibi olmadığımız kişi veya kişiler tarafından kuşatılmış.

Erdem götürülmeden önce bir hafta içinde başka kararlar da verdi. Kendisine bir oda tuttu, bir şirketle yeni iş sözleşmesi yaptı, sık sık kararlar değiştiriyordu. Onbeş gün kadar önce Küba'ya Fidel Casto ile röportaj yapmaya gideceğimizi söylüyordu. Küba elçiliğiyle ilişkiye geçmişti.

Dünyanın en modern ülkesi İsviçre’de, mesleğini tamamlamaya çalışan üç dilli bir çocuğu bulunduğu yerden anne ve basından, çevresinden, mücadele arkadaşlarından ve mesleğinden illegal ve habersiz böyle acil koparıp götürmek neyin ihtiyacıydı?

Oğlum Erdem Bildirici, 18 Ekim Pazar gününden beri kayıptır. Nerede olduğuna ve nerede tutulduğuna dair en ufak bir bilgimiz yoktur. On gün içinde oğlumuzun akıbetini öğrenmek için PKK Avrupa örgütüne yaptığımız resmi iki başvuru cevapsız bırakıldığı ve geçirildiği için bu açıklamayı yapmak zorunda kaldım.

Anne ve babalık görevi çocukları 18 yaşına geldiğinde bitmez. Amerika’da reşit olma yaşı 21’dir. Çocuğumuzun nerede olduğunu ve nasıl ilişkiler içinde tutulduğunu bilmek hakkımızdır. Onun değişken 19 yaş iradesinin başkaları tarafından, istendiği gibi kullanılmasına itiraz etmememiz, can güvenliğini ve geleceğini gözetmememiz bir anne ve baba suçu olur.

Çocuğumuzun götürülüş biçimi insan haklarına ve demokratik Kürt mücadelesinin esaslarına terstir. Açık olmayan şaibeli bir götürülüş biçimidir. Paris ve diğer alanlarda yaşanan trajik olaylar akla geldiğinde çocuğumuzun hayatından ve güvenliğinden endişe duymaktayız. Oğlumuz nerede ve kimlerin yanında tutuluyor? Bundan emin olmamız gerekiyor.

Anne baba olarak çocuğumuzun hayatından endişe duyuyoruz. Kandil’deki KCK yönetiminden ve HDP’ten çocuğumuzun izole edildiği yerden serbest bırakılmasını, anne ve babasıyla bağlantı kurmasının sağlanmasını istiyoruz.

Açık, demokratik, saydam bir ilişki ve mücadele biçimi içinde oğlumuzun iradesine ve kararlarına saygılıyız. Onun mücadelesiyle onur duymaya da hazırız. Kaldı ki onu yetiştiren biziz.

PKK yönetiminden, oğlumuz Erdem’in gizli tutulan akıbetiyle ilgili bir açıklama bekliyoruz.

Saygılarımla,

Hasan Bildirici

Son sözü Kürt anne ve baların söylemesi gerekiyor. Çünkü onlar Paul Freire’nin Ezilenlerin Pedagojisi’nde vurguladığı gibi PKK’lılar ya da onların siyasi izdüşümleri tarafından “nesne” olarak görülüyorlar. Ezenlerin özelliği ezilenleri nesne olarak görmeleridir. Kürt anne ve babalar Ak Parti hükümetleriyle birlikte Türkiye siyasetinin özgür demokratik aktörü olma imkânına kavuştular. Geçmiş hataları tartışmak ya da onları referans alarak yeni tartışma alanları yaratmak demokratik hayatın sivilleşmesine katkı sunmaz, sunmadığı gibi fay kırıklıklarını arttırır. Türkiye Kürt meselesinde hiç olmadığı kadar demokratik adımlar attı. Bu adımları küçümsemek ya da hiç olmamış gibi düşünmek büyük

hatadır. Bu adımları Türkler ve Kürtler arasındaki tarihi kardeşlik ilişkisi olarak okumak da mümkün, Kürtler ve Türkler arasındaki tarihi kan davası şeklinde okumak da mümkün. Ancak, millet olmak geçmişteki acıları unutmakla mümkündür, der Renan. Bu yüzden bizi birleştiren hususların altını çizip, ayrıştıran unsurları hoş görüyle tartışmaya açmak daha iyi sonuçlar doğuracaktır. Uluslararası istihbarat servislerinin ajanı olarak hareket eden ve kendi içinden çıktığı halka daha fazla zarar vererek Ortadoğu'yu uzun vadeli dönüşümler için hazırlayan ülke ve servislere hizmet eden PKK ve izdüşümleri, kısa vadede kazanç sunuyormuş gibi görünmekle birlikte uzun vadede zaman, insan ve enerji kaybından öte bir anlam taşıyor hem Kürt halkı için hem de diğer Ortadoğu halkları için.

HDP'nin Kapısında Direnen Anneleri Sınıf Perspektifinden Okumak

Kürt sivil toplumu tarihi şartlardan ve kendi özgün durumundan dolayı demokratik bir gelişme seyrinden mahrum kaldı. Bu durum Türkiye'nin doğulu toplum olma özelliğiyle de ilişkilendirilince köklerinin ne kadar eskiye gittiği tartışma götürmez. HDP Diyarbakır il binası önünde çocuklarının HDP aracılığıyla dağa kaçırıldığını iddia eden anneler birkaç gündür eylem yapıyor. İlk eylem Hacire Akar ile sonuç verdiği için tüm Türkiye adeta kilitlenmiş ve "Truman Show" filmini seyrederek gibi sonucu bekliyor!

Eylemlerin ortaya çıkmasını iki şekilde açıklamak mümkün, ilk olarak devlet bölgesinde hiç olmadığı kadar güçlü, terörist ve destekçilerine fırsat vermiyor. İkinci olarak, Kürt sivil toplumu güçleniyor ve bu kez örgüt destekli olmaksızın (NTO=non-terrorist organizations) gelişiyor, denilebilir.

Kürt anneleri HDP'yi iki hususta itham ediyor. Aslında bu iki itham da sınıf perspektifinden yapılıyor. Bu ithamlar önemli çünkü HDP'nin kuruluş ilkelere atılan EYP niteliğinde. Annelerin eylemini Polonya'da 1980'li yılların karizmatik işçi lideri Lech Walesa ve adeta onunla anılan Dayanışma Sendikası (Solidarnosc) Hareketi ile benzeştirirsek modern toplumların ne kadar karmaşık bir işleyiş sürecine sahip olduğunu haliyle sosyal bilimcilerin işlerinin de ne kadar zor olduğunu söyleyebiliriz. Tabii kehanet teknisyenleri ve doxazoflar hariç.

İthamlardan ilki, çocuklarının HDP marifetiyle dağa-PKK'ya katıldıklarına dair. Bu iddianın sonucu HDP'nin terör örgütüyle organik ilişkisinin yadsınmazlığıdır.

HDP'nin kapısında "Batsın sizin Kürdistan davanız! ... Diyarbakır'da genç bırakmadınız ya yerin altındalar ya hapisteler" sözleri, Kürt hareketini demokratik zeminde yürüten en temel yasal siyasi hareketini teröre bulaşmakla suçlayan bir ifade.

İkinci itham, elinde HDP milletvekili-eşbaşkanının kızı ve oğlunun fotoğraflarını göstererek, onların lüks yaşam tarzını iğneleyici tarzda sunan babanın, Kürt hareketi içindeki sınıfsal ayrışmanın ne kadar ön plana çıktığını göstermesi açısından anlamlı. Sosyal medyada kaç gündür bir yanda, dağa çıkan 12-13 yaşındaki kızların terörist kıyafetli fotoğrafları, küçücük bedenleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma siyah beyaz fotoğrafları; diğer tarafta ise, kayak yaparken, gitar çalarken ya da lüks bir arabada farklı bir dünyada yaşayan HDP'li vekillerin-belediye başkanlarının çocuklarının fotoğrafları servis ediliyor.

Bu fotoğrafları eylemcilerin akrabalarından Aysel Bozkurt'un şu feryat ve şikâyetiyle gördüğünüzde hikâyenin Orwell'in Hayvan Çiftliği'nden farklı olmadığını düşünüyorsunuz: "Batsın sizin Kürdistan davanız. Oğullarınız özel okullarda, karılarınız plajlarda. Kürdistan diyenlerin çocukları en iyi okullarda okuyor. Ama fakirin çocuğu dağlarda ölüyor. Dağa gönderecek çocuğumuz yok. Artık yeter"

HDP'lilerin kendi çocuklarını dağa değil Avrupa'ya tatile, eğitim için özel okullara gönderdikleri ama halk çocuklarını dağa gönderdiklerine yönelik sınıfsal bir eleştiriydi onların yaptıkları. Bu sınıfsal eleştiri de ilk eleştiride olduğu gibi HDP'yi en yumuşak yerinden yakalamıştır zira BDP'den HDP'ye doğru geçiş süreci yaşanırken HDP'nin temel iddiası, tüm Türkiye'deki ezilenlerin partisi olmaktı. Ancak şimdi Kürt halkının alt tabakası HDP'nin kapısının önünde onu sigaya çekiyor.

Belki de HDP için halkın (demos=ayak takımı) bu bilince sahip olması arzu edilen toplumun önündeki bir engeli ortaya çıkarıyordu: Yanlış bilinç. İstanbullu lümpen Kürt orta sınıf küçük burjuvanın zaten öteden beri bilinen vurdumduymazlığı tolere edilebilirdi ama kendini davasına adamak zorunda olması beklenen halkın öz evlatlarının bu çıkışları ancak hegemon devletin ikna ve baskı araçları sayesinde mümkün olabilirdi. HDP'nin aileleri hala kendi kendilerine karar verecek özne olarak görmediği anlaşılıyor yani eleştirdikleri 'otoriter devlet'ten farklı bir şekilde bakmıyorlar sıradan insanlara.

Tabii bir de orta sınıf Türkler için bir 'HDP'yi anlama klavuzu' yayınlamak gerekiyor çünkü HDP'yi yekvücut PKK'nın uzantısı ve tüm üyelerinin, vekillerinin ve destekçilerinin terör örgütü ile uzantılı olduğunu (hatalı olarak) düşünüyorlar. Elbette ki bu hataya sebep olan HDP'nin hep eleştirilen turnusol olma işlevini yerine getir(e)memesi (yani dağa karşı sesini -biraz daha- yükseltememesi). Yoksa HDP içine çekildi ailelere kızıyor, bunları nasıl engelleriz diye düşünmüyordur, düşünmemesi gerekir. Şu anda HDP'nin kapısında verilen demokrasi ve yaşatma mücadelesi HDP'nin içinde hangi hararetle tartışılıyor bunu zamanla öğreneceğiz.

Walesa ile başlamıştık onunla bitirelim. Çok ilginçtir Walesa'nın işçi örgütü "Dayanışma Sendikası" sosyalist bir rejime karşı işçi haklarını savunmak için

ortaya çıkıyordu ve milyonlarca üyesi vardı. Doğu Avrupa devletlerini sosyalizmden vazgeçirmeye götüren 1989-1991 sürecinin yaşanmasında, sosyalist bir rejime karşı (Marx'ı mezarından ters döndürecek biçimde!) mücadele eden bu işçi örgütünün etkisi çok büyüktür.

Ezilenlerin (ve Kürtlerin) sözcülüğünü yapma iddiasıyla ortaya çıkan bir partinin kendi kitlesi tarafından sert bir dille kepenklerini kapatmak zorunda kalması da Türkiye'de siyasetin yürütülme biçiminde etkili olacaktır. Sonuç, Lech Walesa sosyalizmin sonunu getirdi Kürt anneler de bu sorunu bitirecek değil. Sorun ancak demokratik bir yolla ve sivil direniş kanallarının kamusal alanda yaygınlaşmasıyla mümkün. Yoksa sorunu basitleştirmiş ve çözümü bulmuş değilim, ne haddime!

George Orwell'in "1984"ünden Aytekin Yılmaz'ın "Son Diktatör"üne

Distopik eserleri geceleyin okumadığım gibi başkalarına da okumalarını tavsiye etmem zira uyku kaçırıcı, rahatsız edici bir etki bırakırlar. İstisnası belki yine Orwell'in Hayvan Çiftliği adlı kara mizah eseridir ancak orada bile okuyucuyu üzüntüye ve karamsarlığa sevk eden birçok vaka örneği vardır: Tüm dünya işçilerinin sembolü Boxer'in başına gelenleri okuyup ta üzülmeyen var mıdır?

Son Diktatör aslında yazar Aytekin Yılmaz'ın siyasi bir suçlu olarak girdiği hapisanedeki 10 yılına ait günlüklerine dayanıyor. Ancak bu günlükler PKK'lıların ya da 1960'ların yarım kalan zinde devrimciliğinin izlerini hala atamamış, hendek hendek dolaşarak fotoğraf çektirip, "ah nerede o eski devrim günleri" diyen beyaz Türk gazetecilerinin Indiana Jones gibi tesadüfen buldukları "Delila" tarzı gerilla günlüklerine benzemiyor. Söz konusu gerilla günlükleri (Boxer türü) adanmışlığın ve Öcalan güzellemesinin ötesine gitmez bu nedenle de bu tür günlüklerle adeta Kürt meselesini dağda çözme mücadelesini devam ettirecek yeni Boxer-hevallare göz kırplır. Bu göz kırpma bir yandan yeni dağ yolcularını heveslendirirken diğer yandan dağa bir derinlik katar. "Dağın derinliği, yaşanmışlık ya da bedel ödeme" gibi kutsallaştırılan kavramlar da insanların dağdan inmelerinin önünde psikolojik bir engel oluşturur.

Son Diktatör (Aytekin Yılmaz, Vadi Yayınları, İstanbul, 2020) adlı eserin özgünlüğü de buradan kaynaklanıyor çünkü içerden ve objektif bir bakış açısıyla PKK'nın hapisanedeki işleyişini anlatıyor. Ancak kitabı ve yazarın diğer kitaplarını da okudukça hapisanedeki işleyişin aslında örgütün küçük bir izdüşümü olduğunu da anlıyorsunuz. Aslında örgütün distopik yapısı örgüt içindeki farklı aktörler tarafından değişik zaman dilimlerinde eleştirildi ne var ki her eleştiri, distopik eserlerin özelliği gibi iktidarın gücünün karşısında eridi ve iktidara eklenilerek onu daha da güçlendirdi. Napolyon'un Hayvan Çiftliği'nde tüm hayvan anayasasını yok sayan uygulamaları ve belki de final sahnesinde in-

sanlar gibi iki ayağı üzerinde kadehini yudumlaması, Winston'un 1984'te artık gönül huzuru içinde itaatkârlık göstermesi gibi okuyucuyu karamsarlığa iten sahnelerin benzeri aslında Son Diktatör'de örgüt üyeleri için de mevcut. Öcalan'ın neden Kürdistan'da değil de Kenya'da yakalandığının bir türlü anlaşıl-maması ve bu yüzden de " Kenya nere Kürdistan nere heval?" sorusunun sıkça sorulması gibi. Ancak yazarın müthiş kurgusu ve anlatım gücü, adeta örgütün şiddet, şiddet tehdidi ve ideolojik körleştirmesiyle efsunlanmış üyelerinin bu süreci çoğu zaman yakalayamama hallerini aşırı gerçekçi biçimde ortaya koyu-yor. Çünkü önderliğe yakıştırılmayan eleştirinin bile arkasında bazen "Başkan bizim anlayamadığımız yeni bir strateji geliştiriyor" düşüncesi üretilebiliyor.

Son Diktatör'de yazarın literatüre kazandırdığı birçok kavramı görüyor-sunuz "hapishane içinde hapishane"den "ikinci el toplama kampı"na kadar. Örgütün içinde yer alan eski mensubu olarak eleştirileri yaparken de düzeyini hiçbir zaman kaybetmiyor, bu gerçekçi tarafsızlık da eseri önemli kılıyor. Bir de, resmi ideoloji üzerinden bir örgüt eleştirisi değil yapılan, yazar kendisini " barış edebiyatçısı" olarak tanımlıyor ve eleştirisi de hümanizm ekseninden işliyor. Şiddetin her türüne nereden gelirse gelsin karşı çıktığını belirten yazar, örgütün insani olmayan yönüyle karşılaştığı için de örgütle yollarını ayırıyor. İlk eseri "Yoldaşını Öldürmek"te bu yol ayrımı hikâyesini biliyorsanız ön oku-manız tamam demektir ancak onu okumadıysanız bu eserin kıymetini daha az anlayabilirsiniz. Örgüt içi şiddete yönelik çok önemli ve ilk olma özelliğine sa-hip bir eser olduğu için okumaya onunla başlayıp bu esere devam etmek daha uygun bir yol.

Son Diktatör, yazarın Bursa Cezaevinde 1998 ve 1999 yıllarında tuttuğu günlükler üzerine kurulu ancak onun Bayrampaşa Cezaevine dair anılarına da göndermeler var. Zaten Hapishane içinde hapishane ifadesi aslında bu ceza-evlerinde örgütün gücü ve baskısını ifade etmek için üretilen bir mecaz. Tıpkı Orwell'in 1984'ündeki yasakçı, insan özgürlüklerini daraltan, ihbar mekaniz-masının insanlığın her aşamasını (aileyi, arkadaşlığı ve sevgiyi vb.) erozyona uğrattığı gibi cezaevlerinde PKK'nın da etkili bir takip ve ihbar mekanizmasına sahip olduğu görülüyor. Örgüt bir yandan insanlara ideolojik yüklemeye yapmak için belli kitapları okumayı zorunlu kılarken belirlenen liste dışına çıkanlar ade-ta 1984'deki Mr. Charrington tarzı ihbarcılıkla karşı karşıya kalırlar. Şu satırların 1984 ya da Ray Bradbury'nin Fahrenheit 451'den alındığını düşünebilirsiniz ki kitabın her sayfası aslında bu tür ifadelerle dolu, bu yüzden bir distopyanın içinde kayboluyorsunuz: *"Kendi başınıza kitaptan kitap almanız yasak! Bu kitap yasağı üzerinde özellikle duruluyor. Örgütün önermediği kitapların düşüncelerde sap-malara neden olacağı gerekçesi sürekli hatırlatılıyor. Diyelim ki bu yasağı bilmeden del-diniz ya da kitaptan sevdiğiniz, okumak istediğiniz bir romanı kütüphane sorumlu-sundan gizlice aldınız. Bu kez okurken hücredeki arkadaşınıza yakalanıyorsunuz. Örgüt ortamında herkes herkesten sorumlu olduğu için hücrelerde herkes herkesin okuyacağı aylık kitapları bilir. Farklı bir kitap okuduğunuzda anında sorumlulara iletiliyor. Bazen*

de eğitim komitesinden sorumlular gizlice hücreleri gezip masalarda bulunan kitapları inceliyorlar. Kimin okuma programına uyup uymadığını kontrol ediyorlar". Program dışına çıkanlar önce komiteye çağrılıp uyarılırlar sonra da "Başkan'ın 1995 Bahar Çözümlemelerini okudunuz mu? Sorusuna muhatap oluyorsunuz. Muhtemelen çoğu okumuş olduğu için, "Evet, iki defa okudum" diyen birine, bu kez, "Başkanı iyi anlamadığım buradan belli, al bir defa daha oku!" diyerek kitabı elinize tutuşturuyorlar... Kitap Öcalan'ın kitabı olduğu için geri çevirme, kabul etmeme şansınız da zaten mümkün değildir. Böylesi bir durumda önderliğe bağlılığınız anında sorgulanacağı için buna itiraz eden bir örneğe henüz rastlamadım" (Yılmaz 2020:99-100).

Komite ve ... sorumlusu gibi kavramlar eserde sizi çok sık karşılayan kavramlar. Bu nitelermelerle yazarın üslubu sizi Hayvan Çiftliği'ndeki gibi bir kara mizahla baş başa bırakırken aynı zamanda örgütün sadece dağda değil hapis-hanede de nasıl Büyük Birader titizliğiyle üyelerini kontrol ettiğini gösteriyor. Yazarın kaldığı Bloktaki 50 kişiden 25'inin bir sorumluluğu var. Sorumludan izin almadan hareket etmek mümkün görünmüyor. Aynı zamanda hem mad-di hem de manevi fedakârlık bekleniyor üyelerden, hapishaneye girdiğinden beri açlık grevinde olduğundan dert yanan hevalin, komün mutfağına getirdiği eleştiriye karşılık, tam da Hayvan Çiftliğinde ortadan kaybolan süt ve yumurtaların kaybolma hikâyesine benzeyen durum, örgüt merkez yöneticilerinin avukat görüşmeleri bahanesiyle yedikleri yemekleri (Yılmaz 2020:63) hatırlatıyor. Böylece yazar sizi bir Orwelll klasiği ile baş başa bırakıyor.

Eser sadece bir distopya olmanın ötesinde (benim yazarın perspektifinden anladığım kadarıyla) örgüte en zayıf noktadan yani insani noktadan vurulmuş bir darbe aslında. Eserin neredeyse tamamı hevallerin (Boxer'de denebilir) Önderliğin-Öcalan'ın (Napolyon'un) her söylediğini doğrulayan ve yapan ita-atkâr aktörler, olarak sonlarını da hatırlatmaktadır. Son Diktatör, bugün bile Öcalan (Napolyon) adına çalışan (ya da ölüm orucu tutan) ita-atkâr ve kesin inançlılara karşı bir karşı çıkış ve şiddetten arınmış bir dünya arayışı gibi durmakta. Lakin eserin ince nükteleri ve örgüt içi analizleri daha fazla incelenmeyi hak etmektedir özellikle "parti yoğunlaşma eğitimleri" ve "örgüt fabrikasından çıkan kişilik tipleri" ve de diğer bölümleri yani yazarın örgütle yollarını ayırdığı ama örgütün (PKK'nın) işlediği cinayetlerin peşini bırakmadığı bölümleri altını çizerek okunması gereken yerler gibi durmakta.

"İnsanlar devletin faili meçhulleri için devlete dava açmakta ama PKK'nın faili meçhulleri için ses çıkaramamaktadırlar" diyerek ortaya çıkan Aytekin Yılmaz, PKK'nın faili meçhullerinin peşinden gitmeye (yanında pek kimse olmasa da) devam etmekte.

Entelektüel Müsilaja Karşı Émile Zola'dan Aytekin Yılmaz'a Sahici Tavrı

Cemil Meriç Mağaradakiler adlı eserinde²⁶, entelektüel'in kim olduğu üzerine bir sorgulama yapılırken ana referans kişinin Emile Zola ve kriterin de meşhur Dreyfus Davası olduğunun altını çizer. Böyle olmasındaki kasdı da, entelektüelin "yazı ve söz aracılığıyla toplumun şuurlanmasına yardım eden, yol gösteren, aydınlatan, itham eden kişi" olması ile açıklar. Emile Zola ve Dreyfus Davası üzerinden gidersek benim gözümde, Türkiye'deki entelektüel ideali, Kürt meselesini ele alış biçimi ve PKK'nın şiddet uygulama yöntemine yönelik ithamlarıyla tanınan Aytekin Yılmaz'dır. Örgüt içi infazları dillendirerek arı kovanına sürekli çomak sokmaktadır. Entelektüeldir çünkü çevresini, toplumu aydınlatmayı, onlara katkı sunmayı ister. Ülkenin vebalı ana sorunlarının başında gelen Kürt meselesi, PKK ve sol şiddet gibi konular üzerinde kimseyi mutlu etmek zorunda hissetmeden yazılar yazar. Sadece devletin değil terör örgütlerinin de faili meçhullerini sorgular, herkesin kolayca itham ettiği ancak görmezden geldiği örgüt içi infazların üzerine tamamen insani bir perspektifle gider. Cumartesi anneleriyle birlikte yas tutar, HDP İl binası önünde çocukları dağa kaçırılan annelerin dertleriyle hem hal olur.

Entelektüel, konusu hakkında her şeyi bilen derin bilgi sahibi akademisyen değildir olmak zorunda da hiç değildir. Kaldı ki akademinin (tabii ki tüm akademiyi bu sınıflamalar içine sokmak mümkün değil ama) bir yandan doksozofluğa diğer yandan iktidara mutlak anlamda karşı olmaya endekslenen tarzı, hakkaniyeti hedefleyen ve adaletsizliğe muhalif olan ve olması gereken entelektüel karşılık gelmez. Entelektüelin bir yandan hükümetlerin icraatlarını hal-ka anlatmaya ve benimsetmeye çalışan kanaat teknisyenliği (doksozofluk) ile, doğru yanlış ne varsa külliyen iktidar düşmanlığı üzerine odaklanan müzmin muhaliflik arasına sıkışmışlığı, ülkenin adeta bir entelektüel müsilaj sorunu ile karşı karşıya kalması anlamına geliyor. Aytekin Yılmaz gibi sahici entelektüeller ise, en azından bende, en köklü sorunlarımızla hasbi biçimde mücadele eden ve kendi hanesine barış ve huzuru katmanın ötesine emek harcamaktan ve toplumda barış iklimi tesisinin ötesinde kazancı olmayan bir kişiliği simgeliyor. Bu yüzden de eskilerin duasıyla, "emsallerin artsın inşallah" ve Y kuşağının ifadesiyle "iyi ki varsınız" dedirtiyor.

Yüzleşerek Barışmak²⁷ adlı son kitabında, kişisel hesaplaşmasını yaptığını ve kendisiyle barıştığını söyleyen yazar esere şu soruyla başlıyor: Neden barışmıyoruz? Bu soruya geçmişle yüzleşemediğimiz cevabını veren Yılmaz, neden geçmişle yüzleşemediğimiz sorusuna da, ilk olarak Türkiye'nin sürekli geçmişti işletmesini, ikinci olarak da, Türkiye'nin kutsal ve kahramanlarının diğerlerine göre daha değerli ve kutsal olmasını gösteriyor. Toplum olarak barışık olma-

²⁶ Meriç, Cemil (1997), Mağaradakiler, İletişim yayınları, İstanbul.

²⁷ Yılmaz, Aytekin (2021), Yüzleşerek Barışmak, Vadi Yayınları, İstanbul.

nın ilk maddesi aslında Ernest Renan'ı hatırlatıyor. Renan, 1882 tarihli meşhur Millet Nedir?²⁸ adlı konuşmasında (risaledede), bir milleti millet yapan özelliğın, geçmişte acı hatıraları paylaşmak, kahramanlık ve zaferlerle dolu bir geçmişe sahip olmak gibi değışkenlerle ilgili olduğundan bahsederken, unutmmanın da bir milletin ortaya çıkmasına yaptığı katkının altını çiziyor. Unutmak iki şekilde işlemelidir; evvela etnik kökenlerin unutulması sonra da geçmişte yaşanmış acı hatıraların örneğın Fransa için Katoliklerin Protestanları katlettiğı San Barthelemy katliamının unutulmasıdır. Bu yüzden Renan, “unutmayı bilmek herkes için iyidir” der. Toplum olarak barışık olmanın ikinci maddesi, Türkiye'deki siyasi kültür ve bu siyasi kültürün parçaları olan semboller ve kişilerle ilgilidir ki burada aşkın devlet anlayışından, lider kültüne oradan zayıf sivil topluma kadar gidilebilir. Aşkın devlet anlayışı, devletin birey ve sivil toplum üzerindeki baskısını arttırabilir ve devlet icraatlarının sorgulanamazlığını beraberinde getirebilir. Gücün devlette temerküz etmesi hükümetlerin, cemaatlerin ve diğerk örgütlenmelerin devlete sızma, onu ele geçirme ve onun üzerinden muktedir olma anlayışını ortaya çıkarabilir. Sonuçta devlet ve toplum arasındaki daimi gerilim toplumsal barışa engel olur.

Yüzleşerek Barışmak, Türkiye'deki baskın akademik ve entelektüel camianın kum torbası olan derin devlet tabusuna abanarak ucuz ve kestirmeden sol mahalleye hitap etmeye çalışmıyor. Bunu yapmadığı gibi esas olarak da bu mahallenin aşırı sol örgütlerin şiddetine karşı sessizliklerine bayrak açıyor. Bu cephede geçmişle yüzleşmenin ertelendiğini bunu yapabilmek için de “kabuk bağlamış yaraları kanatmamız gerektiğini” (Yılmaz 2021:20), belirtiyor. Çünkü örgütler zalimlikleriyle yüzleşmezken bu örgütlerin mağdur ettiği kişiler ve onların aileleri (örgütlere yönelik) korkularıyla yüzleşmemektedirler. Aynı şekilde Kürt meselesi söz konusu olduğunda “Kürtler devletle olduğu kadar kendilerini (aslında ülke olarak hepimizi) üşüten bu soğuk dağ ile yüzleşmeliler” (Yılmaz 2021:53), Türkiyelileşmek isteyen, Türkiye'nin demokrasisine katkı yapmak isteyenler de demokratik olmayan mücadele yöntemleriyle yüzleşmeliler.

Yılmaz, Yüzleşerek Barışmak'ta Kürt meselesini tarihi arkeolojik bir analize tâbi tutarak bugüne kadar getiriyor. Çözüm sürecinin fotoğrafını değil MR'ını çekiyor, yapılan hataları terör örgütü, Kürt legal siyasi hareketi, hükümet ve devlet üzerinden analiz ediyor. Tabii ki bu ayrıntıları burada anlatmak mümkün değil bunun için okuyucunun bir solukta okuyacağı kitabı alıp bir köşeye çekilmesi gerekiyor. Ancak kitap, yazarın akıcı üslubu ve beklentileri ve hayal kırıklıklarını, örgüte yönelik eleştiriler karşısında aldığı tepkileri de tek tek anlatıyor ki bu tepkilerin bir kısmının literatürde geçmişliği de var. Bunlardan biri de, 'devrim tehiri' diyebileceğimiz bir hususla ilgili. Yılmaz'ın şiddet karşıtlığı

²⁸ Renan, Ernest (1946), Millet Nedir?, (çev. Z. İshan), Sakarya Basımevi, Ankara, s.10

ve legal siyasi hareketin çözüm konusunda izlediği siyaseti eleştirmesi, muhaptaplarınca şu tür cevapların verilmesine neden olur: “Şu hükümet bir gitsin, sonra bunları konuşuruz” (Yılmaz 2021:62), “Devletin bunca baskısı varken şimdi sırası mı?... İşte 40 yıldır bu savaşın sürmesine yol açan gerekçelerden biri de, bir türlü yeri, zamanı gelmeyen bu gerekçelerdir” (Yılmaz 2021:118). Nilüfer Göle’ye göre²⁹, “Devrimden sonra bütün sorunlar çözülecektir” gibi tüm sorunların çözümünü devrim sonrasında tehir etme anlayışı İslamcı ve solcu devrimcilerin bir özelliğidir.

Yüzleşerek Barışmak, bir yandan devletin geçmişle barışmasını salık verirken diğer yandan toplumun barışması, mağdurların korkularıyla yüzleşmesi, şiddeti bir araç olarak kullanan örgütlerin kendi şiddet geçmişleriyle yüzleşmesinden söz eder. Bu noktada sadece çözüm süreci, hendek çatışmaları gibi analizleri değil yüzleşme ve barışma konusunda da ayakları yere basan önerileri vardır Yılmaz’ın, bu önerilerden sadece birini alıntıyla vermektedir. Diğerlerini merak eden okuyucu esere bakmalıdır.

“Türkiye PKK ile içerde ve dışarda çatışmalı bir süreç yaşıyor ve bu süreç 40 yıldır devam ediyor. Bu Çatışma içinde devletin “faili meçhuller”le ilgileneceğini düşünmek gerçekçi görünmüyor. Eğer kayıp yakınları gerçekten devletten bir yüzleşme bekliyorlarsa çatışmasızlığı savunmalıdırlar. Devlete “operasyonları durdurun” diyebildikleri gibi örgüte de, “eylemlerinize son verin” diyebilmelidirler” (Yılmaz 2021:89). İşte yol gösteren, aydınlatan ve itham eden aydın tavrı. Buradan kendine ders çıkaran Türk aydını, Kürt meselesinin ancak Türk aydınlarının sürece dâhil olması ile çözülebileceğinin ya da çözümünü hızlandırabileceğinin farkına varmalıdır. Ama bu dahlin ne gerilla romantizmi soslu devrimcilikle ne devlete katil sıfatını yakıştırarak ne de fay kırıklıkları üretilerek yapılamayacağı bilinci ve düşüncesiyle gerçekleşmelidir yoksa gerisi entelektüel müsülaj.

HDP’nin (ve Türevi Partilerin) Kapatılması Meselesi

Türkiye siyasi partilerin kapatılması ve terör örgütleriyle ilişkisi konusunda ifratla tefriti yaşamaktadır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının HDP’nin kapatılması istemiyle Anayasa Mahkemesi’ne 17 Mart 2021 tarihinde açtığı dava, Türkiye’de Kürt meselesi odaklı partilere dair bir analizi gerekli kılıyor.

Mesele hem iç hem de dış politik çevreler-aktörler bağlamında ele alınmalı zira dış politika açısından Türkiye, terörle arasına mesafe koymayı bir kenara bırakın terörle organik ilişki içinde olup, terör örgütüyle ortak hareket eden bir partiyi kapatmanın demokratik bir savunma mekanizması olduğunu belirtiyor.

²⁹ Nilüfer Göle Modem Mahrem Medeniyet ve Örtünme, On Birinci Basım: Ekim 2011, İstanbul, s.158.

Nitekim Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Bekir Şahin HDP'nin kapatılma talebiyle ilgili şu açıklamayı yaparak bu kararın AB müktesebatındaki meşruluğuna gönderme yapmaktadır:

“Nitekim, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, terörün kınanmamasını dahi siyasi partilerin kapatılması için yeterli bir gerekçe olarak kabul etmiştir. Siyasi parti yönetici ve üyeleri demokratik ilkeler çerçevesinde faaliyetlerine devam etmeli, terör örgütleri ile irtibatlı ve iltisaklı olmamalı, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve ortadan kaldırmayı amaçlamamalıdır. Bu bağlamda, Halkların Demokratik Partisi yönetici ve üyelerinin beyan ve eylemleriyle demokratik ve evrensel hukuk kurallarının kabul etmeyeceği şekilde davrandıkları, PKK terör örgütü ve bağlı örgütlerle birlikte hareket ettikleri, örgütün uzantısı olarak faaliyetlerde bulunarak, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve ortadan kaldırmayı amaçladıkları anlaşıldığından, adı geçen siyasi partinin kapatılması Anayasa Mahkemesinden talep edilmiştir.”

Bu açıklama Avrupa'ya bir mesaj niteliğinde ancak bölgesel bir örgütlenme olarak Avrupa Birliği ve tek tek Avrupa ülkeleri bu tür yasakları Türkiye'nin demokratik alanı daraltması olarak yorumlamaktadırlar.

Türkiye her ne kadar Herri Batasuna Partisi ve ETA arasındaki ilişki üzerinden bir değerlendirme yapıp, İspanya Yüksek Mahkemesinin Herri Batasuna'yı ayrılıkçı terör örgütü ETA'nın eylemlerini kınamamasını gerekçe göstererek kapatmasını örnek verse de, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), İspanya için verdiği kararı Türkiye için vermeyecektir. Türkiye, PKK'nın terör eylemlerini kınamak ya da terörle arasına mesafe koymak bir yana örgütle organik ilişkisini ispat eden birçok delil sunsa da. Yani Türkiye hakkında karar verecek hâkimler daha baştan kalemlerini kırmışlar gibi görünüyor.

İşin bir de Türkiye boyutu var daha doğrusu HDP ve türevlerinin oy aldığı seçmen kitlesi var. Bu kitle, oylarıyla yerel yönetimlere yönetici olarak atadıkları kişilerin yerine kayyumların atanmasıyla temsil haklarının ellerinden alındığını düşünmektedirler. Ayrıca bu kitle terör örgütüne de çeşitli tonlarda sempatiyle bakmaktadır. Temsil hakkının yerel yönetimlerden devlet eliyle uzaklaştırıldığını düşünen bu kitle, Türkiye'de kendini temsil eden araçların yok sayıldığını düşünmekte ve bunu sık sık dillendirmektedir. Üstüne üstlük bir de oy verdikleri partinin kapatılması kendileri için yasal demokratik yolların kapatıldığı şeklinde yorumlanabilecektir. Ancak kayyum atamalarının tamamen bağımsız mahkemeler tarafından verilen kararlar olduğu, yerlerine kayyum atanan yerel yönetim temsilcilerinin terör örgütü ile organik bağ içinde bulduklarının altı çizilmelidir. Bu nedenle bu tür atamalara karşı çıkmanın üzüm yemekten çok bağcıyla didişmek olduğu vurgulanmalıdır. Terör örgütünün Kandil'den atadığı kayyumların el çektirilmesi yani Kandil'in atadığı kayyumlara karşı atamaların yapıldığının da ayrıca belirtilmesi gerekir zira halkın seçtiği belediye

başkanlarının Kandil tarafından atanan kayyumlarca çeşitli şekillerde hizaya çekildiği birçok örneğe daha önce şahit olundu.

Parti kapatmak Kürtlerin Türkiye siyaseti ile bütünleşmelerinin önüne bir küskünlük koyarken diğer yandan PKK'nın da ekmeğine yağ sürecektir. Çünkü Kürtlerin siyaseten yok sayıldığı söylemi tekrar gündeme getirilecektir. İfrat ve tefrit arasındaki denge burada daha da önemli olacaktır çünkü terör örgütü ile ilişkili aktörler hakkında doğrudan işlem yapıp parti kapatmak yerine onları cezalandırma yoluna gidilebilir. Ayrıca HDP'nin hazineden aldığı yardım kesilerek parti cezalandırılabilir. Çünkü partinin kapatılması partinin yürüttüğü veya yürüteceği siyasetin yönünü değiştirmedeği ve değiştirmeyeceği gibi ona oy veren insanların da oy tercihlerini değiştirmeyecektir. Ayrıca bu kapatma davaları sonrasında, "hadi bakalım kaç özgürlükçü Kürt var bir görelim!" sloganları yeni bir çekim merkezi olarak ortaya çıkacaktır. HDP'nin kapatılması devletin Kürtlüğe yönelik bir tepkisi gibi pazarlanacaktır ki bunun oldukça fazla alıcısının olduğunu bilmek gerekir. Parti kapatmanın bölgedeki Ak Partililer ya da muhafazakâr Kürtler tarafından da çok sempatiyle karşılanmadığını bilmek için müneccim olmaya gerek yok. Hülasa parti kapatmalar gününbirlik siyaseti kurtarıyor gibi görünse de kangren olmuş meselelerin çözümünde işlevsel değil. Bunun için de kâhin olmak gerekmiyor, Ak Partinin kapatılma sürecine yönelik tepkilerin onu iktidara taşımakta ne kadar etkili olduğunu düşünmek meseleyi anlamak için yeterli.

HDP ve türevi partiler partilerinin kapatılmasıyla gerçekte ezilen Kürt halkının ve ezilenlerin sesinin kesilmek istendiğini, Kürtlerin temsil hakkının ellerinden alındığını belirtiyorlar, kendi kitlesinin de böyle düşünmesini istiyorlar. Partinin 1970'lere takılmış romantik gerillacı aklı, Türkiye'de demokratik temsil mekanizmalarının kapalı olduğunu ve bu yüzden de özgürlükçü, ilerici bir rejimin (yani sosyalizmin) ancak kestirme yoldan bir devrimle olacağını yedekte bekletiyorlar. Devrimi tetiklemek için de baskıcı devlet ve özgür halk söylemi ıskartada bekliyor. HDP Kürt halkının henüz devrimci bir bilince eriştiğini düşünmediğinden Marx'çı anlamda kendinde sınıfın izdüşümü olan "kendinde Kürt"ten Kürtlük ve sosyalistlik bilincine erişmiş "kendi için Kürt"e geçilebilmesi için teoriye göre Kürtlerin olabildiğince ezilmesi, sömürülmesi, sömürüldüğünün şuuru varması gerekiyor. İşte HDP'nin yaptığı da bu aslında, Kürtlere sözde devrimci şuuru üflemek. HDP'nin Kürtler adına konuşma iddiasının arkasında bu var. Burada da yalanın epistemolojik üretimi devreye giriyor. Yalanın epistemolojik üretimi ise, HDP ve türevi partilerin kapatılmasının arkasındaki sürecin nasıl işlediğinin anlaşılmasını gerektiriyor.

Yalanın Epistemolojisi veya HADEP... HDP'nin Sözde "Barış" Söylemi

Dil, totaliter toplum ve ideolojilerin inşasında yukarıdan aşağıya doğru üretilen ve hakikatin ne olduğunun sınırını çizen çok önemli bir unsurdur. Dilin

bu türden üretimi ve etkisi George Orwell'in "1984" adlı romanında totaliter bir toplum imgesi üzerinde çeşitli sembollerle işlenmiştir. Örneğin, İşkence işlerini yürüten bakanlığın adı 'Sevgi Bakanlığı'; savaş işlerini yürüten bakanlığın adı 'Barış Bakanlığı'; gerçeklerin değiştirilmesi işlerini yürüten bakanlığının adı 'Doğruluk Bakanlığı'dır. İnsanlarda sürekli gözleniyor hissi uyandıran ve totaliter rejimlerin sembolü 'Büyük Birader' bu şekilde hem kavramları yerli yerine oturtamayan dolayısıyla fazla düşün-e-meyen bireyler yaratmakta hem de gerçekliği saptırmakta veya ortadan kaldırmaktadır.

Bu roman ve kurgu bazı partiler ve ideolojilerin eleştirisini yapmak için ideal bir araçtır. Çünkü istediğiniz zaman sizin gibi düşünmeyen kişileri, partileri, rejimleri sizin üzerinizde baskı kuran, sizin özgürlük alanınızı daraltan kişiler, organlar, yönetimler vb. olarak görebilir ve gösterebilirsiniz. Örneğin Tek Parti dönemlerini hatta çok partili siyasal hayata sahip demokratik toplumlarda iktidarı elinde bulunduran partileri bile bu kurgu üzerinden eleştirebilirsiniz. Örneğin aşağıdaki bölüm kendi varoluş sebebini, 'barış ortamını getirme' üzerine kurmuş bir partinin gerçekte ne ölçüde varoluş sebebinden uzak olduğunu ortaya koymayı hedefler.

HDP ve türevi partilerin, Kürt sorunu üzerinden siyaset üretmeye çalışan ve Kürt-Türk ayırt etmeden vatandaşları öldüren, bir terör örgütüyle organik bağının olduğu bilinen bir gerçek. Zaten söz konusu partilerin varlığı bu bağ üzerinden geliştiği için de, mevcut sorunun çözüme kavuşmasının kendi varlık meşruiyetini ortadan kaldıracığından şiddet dilini sürekli diri tutmak ve bunu da Orwellci barış (!) söylemi üzerinden yürütmek partinin önemli bir özelliği.

Bu parti vekillerine göre, HDP ve türevleri evrendeki tüm Kürtlerin yegâne sözcüsüdür, onlar dışında Kürtlerin sözcülüğünü, temsilciliğini yapanlar ya "yanlış bilinç"e sahip olanlar ya da "devşirme Kürt"lerdir. Kürtler hakkında söz söyleme, fikir üretme hakkına sahip olanlar yalnızca kendileridir. HDP, Büyük Birader'in yerini alan Büyük Önderlik'in sözcülüğünü yaparken aslında bir anlamda da Orwellci "Düşünce Polisliği" yapmaktadır. Düşüne polisliğinin mükemmel örneği AYTEKİN YILMAZ'ın Son Diktatör adlı eserinde Bursa Cezaevi anılarıyla birçok kez örneklendirilmiştir. Bölgede kendisi gibi düşünmeyen herkes-yazar, çizer, düşünür, öğretmen, imam, köylü, esnaf, hatta sıradan vatandaş-barış'ın önündeki engeldir. Esas olan da barışın getirilmesi olduğu için her şey mümkündür. Düşünce polisleri halkın ne istediğini bilen ve buna uygun hareket eden, buna uygun politika belirleyenlerdir. Onlar kendi parti tabanları adına değil, bütün Kürt halkı adına konuşur, karar verirler. Bu parti milletvekilleri "Artık Kürt halkı bunu istemiyor, Kürt halkı ... şunu istiyor, Kürt halkı ... bunu yapmak istiyor" gibi bir halkın bütün istek ve taleplerini kendilerinin dile getirdiklerini iddia eden niyet okuyucu üst akıl sahipleridir. Çünkü Kürtlerin sorunlarını onlardan başka bilen ve anlayan yoktur. Onlar bencilce çıkarlarından arınmış, altruistlerdir.

Onlar, Kürt halkı adına Büyük Birader'in (yani Büyük Önderlik'in) izin verdiği ölçüde düşünürler ve bunu da kendileri için değil halk için yaparlar. Halkın ise bir şey düşünmesine gerek yoktur, çünkü zaten kendi adına düşünen o kadar başkaları vardır ki. Kürtler adına neyin uygun, iyi, kabul edilebilir olduğunu dayatan mekanizmalar bugün Büyük Birader'i (Büyük Önderlik'i) alternatif bir tercih olarak dayatmaktadırlar. Onlar Kürt halkı adına konuşmakta ve onlar adına karar vermektedirler. Kendileri gibi düşünmeyen yani Büyük Birader'in (Büyük Önderlik'in) belirlediği çizginin dışında kalanları da barış ve özgürlüğün karşısında yer alanlar olarak görmektedirler. Özgürlük karşısında yer alanları bekleyen ise, Kürt halkının kahredici gazabı ve sadece bir korku ortamıdır.

Bölge halkı ve bölge insanı için barışı temel slogan yapan, insan haklarına önem verdiğini iddia eden bu partiler kendileri gibi düşünmeyen her türlü şahsa (beşikteki bebekten, üniversiteye hazırlanan genç kıza, kurban eti dağıtan çocuklara) karşı yapılan saldırılar karşısında sessizdirler. Çünkü "Kürt halkının maruz kaldığı bunca zulmün yanında bu nedir ki!" Ancak onların görmezden geldiği ve ihmal ettikleri şey, terör ve tedhiş ortamının varlığı ve devamlılığının onların kendilerine de zarar vereceği olgusudur. Var olabilmek için olabildiğince şiddet söylemi üreten bir siyasi seçkinler topluluğu ve bu topluluğu şiddet üretmeye zorlayan bir azınlık grubunu temsil eden eylemlilik hayatta kalmak için şiddet kullanımını zaman ve mekân sınırı olmaksızın hayata geçirebilir. Bunun tarihte bir çok örneği yaşanmış ve arkasında göz yaşı bırakmıştır.

Kürt halkının tek başına sözcülüğünü yaptığı iddia eden bu partiler "barış" adı altında, eleştirdiği milliyetçiliğin karşısına kendi etnik milliyetçiliğini çıkarıp homojenleşen, böylelikle de içine kapanan kapandıkça da giderek daha fazla sertleşen parti politikasını- PKK'nın kendisine bıraktığı alan içerisinde üretmeye çalışıyor. Kendi içine kapanık, içsel eleştiriye kabul etmeyen haliyle dışarıdan gelen eleştirilerin ne olduğunu bile anlayamayan, anlayamadığı için de kendi eksikliğini, yanlışını gör-e-meyen bu yüzden yalıtılan ancak sadece Büyük Birader (Büyük Önderlik) söz konusu olduğunda iletkenlik görevi gören parti özelliğine sahipler. Her ne kadar istisnaları olsa da parti üyelerinin önderlik adına yaptığı açıklamalar, açıklık grevleri bu iddiayı doğruluyor. Tek bir kişinin ağzından çıkan sözle hareket eden, lider kültürüne neredeyse tapılan bu yüzden de belki Türkiye'de farklı bir faşist parti örneği. Böyle partiler Kürt sorunu için nasıl bir demokratik açılım geliştirebilir? Bu açılım gerçekçiliği ve sürdürülebilirliği ve samimi tartışma ortamı yaratabilme olasılığı nedir?

HDP'nin Türkiyelileştiğini iddia ettiği bir süreçte bile terör örgütü ve eylemleri arasına mesafe koymayan HDP'nin Kürt halkı için öngördüğü "HADEP-DTP -BDP-HDP... tarzı bir barış ortamı" Türkiye'ye huzur getirecek mi? Bu tür partilerin çizdiği bir barış ortamı ancak tüm Kürtlerin onların çizdiği sınırlar içinde düşündüğü ve hareket ettiği bir özgürlük içinde gerçekleşebilecektir. Bu da en azından Kürtlerin çok büyük bir kısmının "Büyük Önderlik'in

izin verdiği ölçünün (bu, sözde barış) baskı(sı) içinde" hayatını sürdürmesi demek olacaktır. Bu yüzden söz konusu sorunların, sivrilikleri törpülenmiş özgür bir kamusal tartışma alanının yaratılması ile bu alanın da silahların gölgesinde değil daha demokratik haliyle daha sivil alanların gölgesinde çözümlerinin tartışılması gerekmektedir.

Perinçek Geliyor Ver Mehteri!³⁰

Son dönemlerde yıldızı parlayan biri Doğu Perinçek, partisinin adını değiştirmek (ayrılıkçılıktan kapatılan Sosyalist Parti'den İşçi Partisi'ne oradan Vatan Partisi'ne) dışında Türk soluna özgü jakobencilik ve kendine özgü Çin sempatizanlığını hiç terk etmeyerek Çin'in yerli mümessilliğini gururla yaptı. Çok sık TV ekranlarında ve kendisi ile çok zıt ideolojik kutuplarda yer alan insanlar tarafından gole çevrilecek fırsatlar veriliyor. Golün kimin hanesine yazıldığı şimdilik pek hesap edilemese de Perinçek'in bundan ziyadesiyle faydalandığı açık. Partisinin il toplantısına gittiği Bursa'da Ak Partili BB tarafından mehterle karşılaşması çok konuşuldu. Yine Ulusal Kanal'da totaliter Çin devletinin Uygurlara yaptığı zulümleri adeta meşru ve haklı gören programlar yaptı.

Perinçek özellikle 1989'da Öcalan'la Bekaa'da yaptığı görüşme ve bu görüşmede Öcalan'la güllü fotoğrafı yüzünden her TV programında eleştirildi ve bir damga gibi yüzüne yapıştı bu fotoğraf.

Onun Öcalan tarafından tören mangasıyla karşılaşması da yıllar sonra kendisi tarafından "MIT'in bir komplosu" olarak tanımlanır. Hatta o kadar ileri gider ki, Perinçek'e göre, Öcalan'la MIT onu zor durumda bırakmak için anlaşarak bu komployu kurmuşlardır (<https://www.youtube.com/watch?v=JzvwtoqgeC4>).

Şimdi çok sert eleştiriler yönelttiği PKK ve diğer temsilcileriyle olan ilişkileri ve onlara yönelik üslubu üzerinde durulduğunda durumun ne olduğu hiçbir yorum yapılmaksızın kuyucuya bırakılacak şekilde küçük notlarla aktarılacaktır.

Perinçek, Öcalan ile 1989 yılında görüşür, görüşme önce 2000'e Doğru dergisinde dizi şeklinde sonradan kitap olarak basılır (Abdullah Öcalan ile Görüşme, Kaynak Y. İstanbul 1992). Perinçek bu görüşmeyi bugün anlatırken ya da diğer gazeteciler kendisine hatırlatırken sık sık şunu tekrar eder: "O dönem her kalburüstü gazeteci gibi ben de gittim. Öcalan ile görüştüm ama ben CIA aracılığıyla görüşmedim." Yani CIA aracılığıyla ve Türkiye'nin aleyhine, ABD'nin menfaatine bir görüşme değildir onun görüşmesi.

Görüşmeyi, PKK Genel Sekreteri Öcalan ile 23-25 Eylül 1989'da Şam'da yaptığını belirten Perinçek, "PKK Genel Sekreteri Öcalan'ın yayımla ilgili bir itirazı,

³⁰ 13 Ocak 2020

bir düzeltmesi olmadı" (1992:11) demektedir, ki deşifre edilen metni Öcalan'ın gördüğü anlamındadır bu ifade. Perinçek bu üslupla adeta PKK'yı meşru bir siyasi örgüt ve onun Genel Sekreteri'ni de gayet meşru bir lider olarak görmektedir. Yani MİT'in kendisiyle anlaşış komplo kurduğu biri değildir muhatabı, ona bir meşruluk sunmaktadır adeta. Zaten Öcalan Perinçek aracılığıyla Türkiye'nin aydınlarına, devrimci güçlerine, öncü ve ilerici kesimlerine bir rapor sunmaktadır.

Perinçek ve Orwelci dil oyunları

Rapor Perinçek'in (önceden muhatabıyla kararlaştırıldığı anlaşılan) soru tarzıyla Orwelci bir dil oyununa dönüşmektedir. Örneğin daha ilk soru, okuyucunun karşısına bir kanaat önderi Öcalan ve demokratik baskı grubu olmanın ötesinde daha yumuşak bir dille PKK'yı STK'ya dönüştürmektedir: "... Bu gündeme sadece kan ve gözyaşı mı getirmek istiyorsunuz? Türkiye'nin demokrasi sürecini nasıl ve ne yönde etkileyeceksiniz?" (1992:15). Sanki şapkadaki tavşan değil de aslan çıkartmak için zorlayan biriyle karşı karşıya kalıyor okuyucu. Bu soru bir terör örgütünden demokrasi üretmeye çalışmaktadır. Belki bunun için de soruyu soranı zor durumda bırakmak için sorular daha önceden belirlenmiş ve bunların sorulması gerektiği birileri tarafından dayatılmıştır, denilebilir, inandırıcı olmasa da. 1989 ve 1990'lı yılların başında yani terör örgütü PKK ile çatışmaların en yoğun olduğu yıllarda 2000'e Doğru Dergisi ve Perinçek Türkiye'de şöyle bir Orwelci dil kullanmıştır:

PKK: Türkiye demokrasisinin çitasını yükselten, önünü açan STK

Öcalan: Kanaat önderi

Terör kampı: Üniversite kampüsü

Terörist: Öğrenci (ya da gerilla)

Öcalan bu görüşmede gerillayı Türkiye'de demokrasiye gidişin simgesi ve aracı olarak gördüğünü belirtirken yukarıdaki dil oyununun nasıl işlediğini örneklemiştir.

Görüşmede Öcalan esas olarak kendilerini Türk solunun bir parçası olarak gördüklerini, milliyet ya da Kürt milliyetçiliği gibi ya da kendi tabiriyle kendilerinde Kürt aşkı'nın olmadığını belirtir. Bu ifadeler elbette ki kozmopolit temel üzerine oturan Türk solunun her rengi için sahiplenilecek bir ifadedir, görüşmecinin olduğu gibi.

Bu dönemin ruhu sadece bu mülakatta değil bir başka mülakatta da görülür. 2000'e Doğru dergisinin 11. sayısında "Kürtler kendi Rönesans'ını yaşıyor" başlığıyla verilen haberde İsmail Beşikçi'nin kurduğu Yukarı Mezopotamya Kültür Derneği'nin kuruluşu (1991) ile ilgili bir haber yapılır. Bu haber bugün bölücülük ya da ayrılıkçılık olarak değerlendirilebilecekken o gün 2000'e Doğru

dergisi bu girişimi Rönesans olarak tanımlamaktadır. 10 Temmuz 1992'de bölücülükten kapatılacak olan Sosyalist Parti'nin, 1988'den itibaren başkanı olan Ferit İlsever'in ve 1991'de parti başkanlığını teslim ettiği Perinçek'in bu dönemdeki temel jargonları sosyalist söylemin ezilme, sömürü, gerilla, halkların kardeşliği ekseninde seyretmekte gibidir. Yukarı Mezopotamya Kültür Derneği'nin kurucusu İsmail Beşikçi, bağımsız bir Kürt devleti kurulmasını hedefleyen ve Türkiye Cumhuriyeti devletini işgalci güç olarak tanımlayan biridir. Haliyle bu gün Vatan Partisi grubu tarafından CIA'nın Türkiye'deki uzantısı ya da onun etkisi altında hareket eden biri olarak tanımlanacak iken o zamanlar dergi bu girişimi Kürt Rönesansı olarak tanımlamaktadır. Hakkını teslim etmek lazım yıllar sonra iktidara geldiğinde PKK'nın siyasi uzantısı olarak görülen HDP'yi iktidara geldiklerinde yasaklayacağını ilan eder.

Perinçek'ten sonra aynı grubun aynı çerçevede ve hedefte ikinci bir görüşmesi daha olur. 15 Mart 1992 tarihli 2000'e doğru dergisinin 11. sayısında genel yayın yönetmeni Ferit İlsever'e açıklamalar yaptığı belirtilen kişi, derginin kapak resminde görüşmecisiyle gülerken fotoğrafı görülen Öcalan'dır. İlsever'in görüşmeyle ilgili notu şöyledir: "PKK'nin Lübnan'ın Bekaa Vadisindeki Mahsum Korkmaz Akademisi'nde Abdullah Öcalan ile..." Bir sonraki cümlede Öcalan PKK Genel Sekreteri olarak tanıtılır, meşru bir siyasal örgütlenmenin meşru bir lideri edasıyla.

İlsever'in Öcalan'la görüşmesi için yapılan nitelendirme de aynen şöyledir: "İlsever Öcalan'la röportajını Bekaa Kampındaki "Ahmet Tekme eğitim devresi" öğrencilerinin önünde yaptı". Tabii okuyucu, dinleyicilerden öğrenci diye söz edildiğini ve sayının da üçyüz olduğunu duyunca Bekaa'nın bir üniversite adı, kampın da kampüs olduğunu düşünür. Ahmet Tekme'de olsa olsa üniversiteyi yaptıran hayırseverin adıdır. Oysa Bekaa Vadisi, Öcalan'ın 1979'da Türkiye'den kaçtıktan sonra yerleştiği ve buradaki diğer marxist örgütlerle kaynaşıp onlardan gerilla eğitimi aldığı, teröristleri Türkiye'ye saldırı için göndermeden önce eğittikleri yerin adıdır. Ancak İlsever bunları terörist olarak değil gerilla - öğrenci olarak tanımlamaktadır.

PKK: Türkiye'de demokrasinin kapısını açan STK

Öcalan'ın Perinçek'e verdiği demokrasi ayarı İlsever'de de görülür. PKK'nın mükemmel PR'ı demokrasi ve Sivil Toplum Kuruluşu olma(!) özelliği üzerinden işlenmeye devam eder. PKK izlediği eylem planları (çok demokratik ve meşru alanda gerçekleşen eylemler, yürüyüşler, gösteriler, kamouyu oluşturan diğer etkinlikler(!) aracılığıyla), Türkiye'deki tüm iktidarların arkasındaki güç odaklarını ortaya çıkarmıştır, Öcalan'ın tabiriyle, "bu da Türkiye halkına yapabileceğimiz en büyük demokratik dayanışma görevidir. Biz bunu sağladık. Biz Türkiye'de biraz demokrasinin yolunu aralamaya çalıştık. Eylemlerimiz içinde hatalısı yanlış da olabilir. Esas itibarıyla demokrasiye doğru giden yolda

özellikle 15 Ağustos atılımı sonrası...” (2000’e Doğru, sayı:11, 1992:11). Öcalan terör eylemlerinin başlangıç tarihini (15 Ağustos 1984) Türkiye’nin demokratikleşmesinin önünü açan bir “atılım” olarak görürken, 2000’e Doğru Dergisi’nin genel yayın yönetmeni onun bu görüşüne katılmış olacak ki, bu konuşmayı “DEMOKRATİK GELİŞMELERDE PKK’NİN KATKISI” başlığıyla vermektedir. Tıpkı Perinçek gibi İlsever’de PKK’nın Türkiye’de demokrasinin gelişimine katkı sağladığına inanmakta ya da bunu önemsemektedir ki ana başlık olarak vermektedir.

Öcalan’ın Türkiye’deki devrimci ve demokratik güçlere mesajı

Öcalan, kendisiyle görüşen tüm gazetecilere verdiği mesajlarda, Türkiye halkıyla ortak hareket ettiklerini, ortak menfaatleri için çalıştıklarını, bu menfaate zarar vermek isteyen dış güçler ve onların yerli işbirlikçileri (kompradorlar) ile mücadele ettiklerini belirtir ki bu görüşmede de aynı reklamı tekrarlar Öcalan. Zaten İlsever’in de daha önceden anlaşmalı olarak sorulan sorulara ne tür bir cevap verileceğini bildiği ve ona göre de soruların nereye kayacağını bildiği görülür: İlsever Öcalan’a şunları söyletme fırsatı verir: “...Türkiye halkına dayatmak istedikleri bir şoven hava vardır. Bu şovenist havaya karşı da Türkiye’nin devrimci, demokratik güçlerine her düzeyde destek ve dayanışmayı arttıracığımızı söyledik.” Öcalan’ın söyledikleri aslında sol terör örgütlerinin içine sol kamuoyunu da dahil etmek istedikleri klasik faşizme karşı birleşik cephe sloganından başka bir şey değildir.

Tabii okuyucu bu durumda şunu soracak, peki ne oldu da bugün eski “Sosyalist Parti” adını önce “İşçi Partisi” sonra da “Vatan Partisi” olarak değiştirdi ve ne oldu da Perinçek ile PKK’nın arası açıldı? Aslında bu en son sorulması gereken soru çünkü arada başka sorular da var.

Amerika’nın Kürtlere Yönelik Dış Politikasındaki Altı Aşama: I

Başlığı şimdilik olarak belirtmek gerekiyor çünkü hâlihazırdaki ABD başkanı Trump’ın bir devlet aklı ve adamlığı ciddiyetinden uzak üslubu ve ön-görülerini yanlışlayan tarzı, mevcut politikanın nereye doğru evrileceğine dair belirsizliği içermektedir. Belirsizlik ve karmaşa postmodern dönemlerin temel karakteristiği zira Soğuk Savaş döneminin iki aktöründen biri olan ABD, şu anda Marksist bir örgütü desteklerken, ikinci aktör SSCB’nin halefi olan Rusya ise, bu Marksist terör örgütüne karşı yapılan Barış Pınarı Harekâtı’nın durdurulması için ABD’nin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu’na (BMGK), yaptığı başvuruyu (Çin! İle birlikte) veto etti.

ABD’nin Kürtlere yönelik dış politikası hem Kürtleri hem de Ortadoğu’daki birçok ülkeyi İran’ı, Irak’ı, Türkiye’yi şaşırtacak bir tarz içerir. Bu coğrafyada Amerikan dış politikasının şaşırtmadığı tek ülke vardır: ABD’nin 51. Eyaleti.

Bu yazıda temel olarak Michael Gunter'in (2011) "The Five Stages of American Foreign Policy towards the Kurds" adlı makalesi esas alınacak, yazıda belirtilen beş aşamaya altıncısı eklenecektir. Aslında her bir aşama Kürtlerin ABD'ye yönelik hayal kırıklığını dile getirmektedir. Bu aşamalara, 9 Ekim 2019 tarihinde başlayan "Barış Pınarı Harekâtı" ile ABD'nin bu zamana kadar (bilerek ve isteyerek) hatalı biçimde Kürtlerin temsilcisi olarak gördüğü ve desteklediği terör örgütü PKK-YPG'ye olan desteğini çekmesi, altıncı hayal kırıklığını meydana getirmiştir. ABD'nin binlerce tır silah desteği sunarak şımarttığı terör örgütü üyelerinin onun bu tavrına karşı kızgınlıktan siteme, bu davranışın arkasında derin bir aklın yattığını düşünerek sessizce beklemeye kadar varan tepkiler ortadadır. Bunun yanında, Amerika'ya yönelik sitemler, Amerika ve Avrupa kamuoyunu etkilemeye yönelik eylemler, sosyal medya etkinlikleri bu politikayı değiştirmeye yönelik bir siber koşturmacayı andırmaktadır.

Birinci Aşama: Birinci Dünya Savaşı sonrası Wilson İlkeleri

Kürtlerin Amerika ile tanışması gerçekte Kürt misyonerlerin Kürtlerin yaşadığı bölgelerde (özellikle Mardin'de) misyonerlik faaliyetlerini yürütmeleriyle başlar. Bu faaliyetlerin ana muhatapları öncelikle Ermeniler sonra da Süryanilerdir. Amerikalı misyonerlerin ürettiği bu olumsuz algıya rağmen Birinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan başkanı Woodrow Wilson'un, 8 Ocak 1918'de Amerikan Kongresinde açıklanan ve Dünya Barışı için On Dört madde olarak tarihe geçen ilkelerinden özellikle 12. Maddesi, İmparatorluğun içindeki farklı milliyetlerin bir referandum çerçevesinde kendi kendilerini yönetebileceklerine dair bir görüşü dile getiriyordu. Bu maddeler Ermeniler ve Kürtler için bir devlet kurma hayalini canlandırıyor. Jwiadeh, Wilson ilkelerinin Kürtler üzerinde yarattığı etkiyi, küçük gören Kürt Lawrence'i olarak da anılan İngiliz Binbaşı Noel'in şu yorumunu verir (2004:274): "Başkan Wilson'un herkes istediğini yapsın haline dönüşüp boşa umut veren prensibi, bütün pırıltısıyla ufuktan yükselmektedir. Osmanlı Kürtleri avazları çıktığı kadar bağırlarsa Wilson'un kendilerini duyacağını ve Diyarbakır'ı, kendi başlarına ve kötü yönetmelerine izin vereceğini; Türklerle paylaşmaları gerekmeden şişmanlamaya devam etmelerini sağlayacağını sanıyorlar." Birinci Dünya Savaşı sonrası Sevr Anlaşması (10 Ağustos 1920, madde 62 ve 64) Kürtlere, bir yıl sonra Milletler Cemiyeti bağımsız bir devlet olabileceklerine ikna edilebildiği takdirde, tam bağımsızlığı seçebilecek özerk bir devlet kurma vaadinde bulunuyordu (McDowall 2004:197).

10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Anlaşması, "Kürtlerin milli ihtiraslarının tanınmasını ve onaylanmasını sağlamıştı. Ulusal bir Kürt devletinin kurulmasını öngören bu anlaşma, Kürt tarihi için bir kilometre taşıdır. Sevr Anlaşması'nın 62. maddesine göre, "İstanbul'da ikamet edecek(...)bir komisyon, bu Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlayarak altı ay içerisinde Kürt halkının hâkim

bulunduğu Fırat'ın doğusunda ve Ermenistan'ın daha sonra belirlenecek olan sınırının güneyinde, antlaşmanın 27. maddesinin ikinci ve üçüncü fıkraları gereğince çizilen Türkiye-Suriye ve Irak sınırının kuzeyinde bulunan bölgelerin dahili otonomi planını hazırlayacaktır.”

63. madde, 62. maddede öngörülen hükümlerin Osmanlı Hükümeti'nce yerine getirileceğini taahhüt ediyordu. Sevr Anlaşması'nın 64. maddesi, Kürtlerin bağımsızlık amacıyla Milletler Cemiyeti Konseyi'ne ne zaman ve hangi şartlarda başvurabileceğini düzenliyordu. Bu madde şöyledir:

... Şayet 62. maddenin kapsamı içinde bulunan Kürt halkı, yani bu bölgelerde oturan halk çoğunluğu Türkiye'den ayrılarak tamamen bağımsız olmak arzusunu ortaya koyar ve Milletler Cemiyeti'ne başvurursa ve şayet Cemiyet de bu halkın bağımsızlık arzusunu gerçekleştirecek kapasitede bulunduğu kanaat getirir ve bunun yerine getirilmesini tavsiye ederse, Türkiye bu tavsiyeyi aynen uygulamayı ve bu bölgelerdeki bütün hakları ile unvanlarından vazgeçmeyi taahhüt eder (Jwaideh 2004:254).

Bütün bunları belirttikten sonra Jwaideh diğer yorumcular gibi, Sevr'in ölü doğmuş bir anlaşma olduğunu belirtir. Sevr neden ölü doğmuş bir anlaşmaydı? Savaştan düzenli ve disiplinli ordusuyla nüfusuna göre daha az kayıp veren Almanya onur kırıcı bir anlaşma yapmasına rağmen anlaşmaya uymak zorunda kalmıştı. Doğu'da ordusunu terhis etmeyen Kazım Karabekir dışında dağılmış, yorgun neredeyse aralıksız on yıldır savaşan Osmanlı ordusu Mondros kararlarınca dağıtılmıştı. Tüm bunlara rağmen “sadece Türkiye kendisi için çizilen senaryoyu reddedebildi. 1918'de mağlup devletler arasında kendisine dayatılan anlaşmayı (Sevr Anlaşması) geçersiz kıldıran tek ülke Türkiye'ydi” (Langlois vd. 2003:115). Mustafa Kemal ile başlayan direniş ve zaferler 24 Temmuz 1923'de Lozan Anlaşmasının kabul edilmesi ile sadece Ermenilere verilen bağımsızlık ve toprak sözü unutulmadı aynı şey Kürtler için de geçerli oldu bu durum da doğal olarak Sevr Anlaşmasının noktalanması anlamına gelecekti. Bağımsız Kürt devleti beklentisi, İngilizlerin Irak'ta Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde petrolün kontrolünün kimde olacağına dair bir kararla da ilişkiliydi. İngilizler Kürt Lawrence'ın (Yüzbaşı-Binbaşı Noel) duygusal enformasyonları ile hareket ederek Bağımsız bir Kürdistan'ın kurulması yerine kendi kontrolleri altındaki Irak'a bağlı, onun çatısı altında yaşayan Kürtlerin varlığına daha sıcak baktı. Böylece Wilson İlkeleri tıpkı Kürt Lawrence'ın dediği gibi, Kürtler için boş umut veren prensipler olarak tarihteki yerini aldı.

İkinci Aşama: Barzani Aşaması

1970'lerin başlarında Amerika'nın desteğiyle Irak devletine karşı isyan eden Molla Mustafa Barzani'nin isyanıyla başlayıp, Amerika ve İran'ın Saddam'la yapılan anlaşma sonrası isyan için Kürtlere yapılan yardımları kestiğinde dönem sona erer.

İkinci aşamayı erken 1970'lerde başlatan Günter, Kürtlerin azınlık hakları taleplerini PKK'nın temsil ettiğini belirtir (2011:95). Oysa erken 1970'lerde PKK ayrılıkçı Kürt örgütlerinden sadece biridir ve her bir örgütün diğerini ajanlıkla suçladığı bu dönemde esas olarak çatışma sahası Türk devleti değil diğer ayrılıkçı Kürt terör örgütleridir. Günter bu dönemde Amerika açısından iki Kürt tipinin çıktığını belirtir: PKK'nın temsil ettiği "kötü Kürtler", Barzani'nin temsil ettiği "iyi Kürtler." PKK, kötü Kürtleri temsil eder, çünkü bir NATO müttefiki olan Türkiye için PKK terör örgütü olarak görülmektedir. Barzani'nin iyi Kürtleri temsil etmesinin bazı sebepleri vardır (Günter 2011:96); Şah tarafından yönetilen müttefiki İran'a iyilik yapmak (çünkü İran ve Irak arasındaki sorunların varlığı Kürtlerin desteklenmesiyle Irak'a zarar verilmesi anlamına geliyordu). Ayrıca bu destek Soğuk Savaş boyunca Irak'ın Sovyet Rusya'nın bir müttefiki olması dolayısıyla bir taktik olarak görülüyordu. Aynı şekilde İsrail üzerindeki baskıyı gidermenin bir aracıydı, böylece Irak gelecekte Yahudi devletine yapılacak Arap saldırılarına katılamayacaktı. Barzani'nin petrol zengini Kürdistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra OPEC'teki arkadaşı Birleşik Devletler'e bakaçağına söz verdiğinden beri Ortadoğu petrolü ABD için kendi ihtiyacını tatmin etme olasılığını taşıyan unsur olarak görülüyordu.

ABD Başkanı Richard Nixon ve onun önce Ulusal Güvenlik Danışmanı olan sonra da dışişleri bakanı olan Henry Kissinger, Iraklı Kürtleri Bağdat yönetimine karşı isyan için cesaretlendirir. Ancak Şah ve Saddam'ın anlaşmaya varması sonrası ABD (ve İran) Kürtlere verdiği desteği geri çeker. Barzani'nin ABD'ye tepkisine ise Kissinger alaycı bir biçimde (utanmazca= cynically), şu resmi açıklamayla cevap verir, "örtülü operasyonlar misyonerlik (hayır) faaliyetleriyle karıştırılmamalıdır."

ABD'nin izlediği politikalar sonucu büyük hayal kırıklığı yaşayan Molla Mustafa Barzani'nin, Irak'ta başlattığı Kürt hareketi 1975'de birden bire yok olur. Ömrünün son yıllarını Amerika'da geçiren Barzani bu hayal kırıklığı içinde hayatını kaybeder.

Amerika'nın Kürtlere yönelik politikası Sovyetlere karşı bir denge oluşturmada üçüncü derecede role sahip olmak, Irak ya da İran'a yönelik politikada aracı rol oynamak dışında pek bir öneme sahip görünmemektedir. Soğuk Savaş yıllarında Iraklı Kürtler, Amerikan dış politikası için "vazgeçilebilir piyon" (Günter 2011:97), olmanın ötesinde bir anlama ve değere sahip görünmemektedir.

Amerika'nın Kürtlere yönelik dış politikasının üçüncü aşması için Soğuk Savaş'ın sona ermesini, 1991'deki Körfez Savaşını peşi sıra Çekiç Güç'ü beklemek gerekmektedir. Amerika'nın nihayetinde dördüncü aşama ile 2003 yılında ikinci Körfez İşgali ile birlikte hedefi çok daha netleşmektedir. Bir Kürt devleti kurmak, Olson'un (2008:23) sözleriyle, "...resmi olarak açıklanmasa da Amerikan işgalinin asıl amaçlarından biri, Kürt milliyetçiliğini desteklemek ve güçlendirmek ve... nihai Kürt devletinin yolunu açmaktır."

Amerika'nın Kürtlere Yönelik Dış Politikasındaki Altı Aşama: II

Irak Kürtleri, Türkiye'de PKK terör örgütü veya Kürt hareketini temsil eden diğer legal ya da illegal örgütlenmeler ortaya çıkmadan önce Kürt milliyetçilerinin temel odak noktasıydı. Hamit Bozaslan Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkış sürecinde Türkiye'den önce Barzani ailesiyle birlikte bu sürecin Türkiye dışında başlayıp, Türkiye'yi de etkilediğini belirtir. Özellikle 1960'ların sonunda. Kürt milliyetçiliğinin ve Kürt hareketinin önemli bir simgesi olarak Molla Mustafa Barzani hareketinin ABD ve İran tarafından, Irak'ta yüzüstü bırakılması (1975) büyük bir umutla ortaya çıkan Kürt hareketinin birdenbire sona ermesine neden olmuştur. ABD tarafından önce ümitlendirilip desteklenen sonra da savunmasız biçimde bırakılan Barzani' tarihsel misyonunu kaybeder. ABD'nin bu ihaneti Kürtler tarafından unutulmayacaktır ancak Bir Kürt devleti kurmanın yolu da ABD'den geçtiği için Kürtler her defasında ABD'ye dönmekte bir sakınca görmemektedirler, her defasında...

ABD'nin Irak Kürtlere yönelik politikasındaki çıkmaz

ABD'nin Kürtlere karşı izlediği politikada onu bir çıkmaza sokan durum Kürtler dışındaki aktörlerin (bölgedeki diğer dört devletin) pozisyonudur. Gunter (2011) ABD'nin bu durumuna dair şunları belirtir: Kürtler her biri kendine özgü biçimde ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken dört farklı ülkede (Türkiye, İran, Irak ve Suriye) bulunurken, Birleşik Devletler'in Kürtlere ilişkin her bir devlet özelinde belirgin bir siyasi politikası yoktur. Dahası Kürtlerin yaşadığı ülkeler ABD'nin dış politikası için Kürtlerin kendilerinden daha önemlidir. Ayrıca Birleşik Devletler bu daha önemli ülkeler ile ilgilenirken Kürtlerin sorun çıkarması için içinden çıkmayı zorlaştırmaktadır. Ayrıca Gunter, ABD'nin Ortadoğu dengesine verdiği önemi tamamen insan hakları ve demokrasi ekseninde açıklayıp (petrol gibi önemsiz! olguları bir kenara bırakıp) ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik ilgisini, insan hakları ve Ortadoğu dengesine verdiği önem ile ilişkilendirip, Kürtlere belirli bir miktar ilgi ve hatta koruma borçlu olduğunu kabullenmiştir. Ancak üçüncü aşamada işler biraz daha karmaşık bir hal almaktadır. Özellikle 2003 Irak işgalindeki savaşta Türkiye ve diğer ülkeler ABD'yi desteklemezken Iraklı Kürtler, Saddam Hüseyin'e karşı ABD'yi desteklemiştir. Gunter'e göre, bu minnettarlığa rağmen yine de Birleşik Devletler, Irak'ın bölünmesine ve dağılmasına neden olacağı ve böylece Ortadoğu'da daha büyük bir dengesizlik ortaya çıkacağı endişesiyle Iraklı Kürtlerin bağımsızlığına karşı koymuştur. Birleşik Devletler'in bu noktadaki konumu, Kürt bağımsızlığını kendi ülkesel bütünlüklerine karşı bir tehdit olarak algılayıp karşı koyan Türkiye ve bölgedeki diğer devletlerin tutumu göz önüne alındığında gittikçe katılaşmaktadır. Birleşik Devletler Irak'ın siyasi bütünlüğünü sürdürmek ve Kürtleri tatmin etmek için bir yol olarak Bölgesel Kürt Devleti'ni temkinli bir biçimde desteklemektedir. Bu konu elbette doğal olarak çelişkilidir ve başarılı bir şe-

kilde yerine getirildiğinde Gunter bunun oldukça iyi bir siyasi çizgi olduğunu belirtir. ABD'nin Kürtlere yönelik bu tutumu Iraklı Kürtlerin bu tarihten sonra Amerikalılara yönelik sempati ve sevgilerini arttıracaktır. Kürtler ilki 1975'te ve sonra tekrar 1991'de olmak üzere iki defa Birleşik Devletler tarafından ihanete uğradıklarını hatırlamakta ve bu yüzden bir kez daha başlarına aynı şeyin gelebileceğini tahmin etmektedirler.

Üçüncü aşama: “Kürdistan Bölgesel Yönetimi”

Olson ABD'nin Kürtlere yönelik dış politikasının üçüncü aşamasını “Kürdistan Bölgesel Yönetimi” dönemi olarak tanımlar. Üçüncü aşama Körfez Savaşı (1991) ile yani ABD'nin Irak'ı birinci işgali ile başlar, Mart 2003'teki Irak saldırısı yani ikinci işgal ile biter. Bu dönemde Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY) veya Kuzey Irak Bölgesel Yönetiminin ortaya çıkmasıyla birlikte, modern dönemde Kürtlerin bağımsız bir Kürt devletine en çok yaklaştıkları dönem başlamış olur.

Körfez Savaşı

2 Aralık 1990 tarihinde Irak askerleri Kuveyt'i işgal ettiğinde, Saddam bu hareketinin kendi sonunu getireceğini tahmin edemezdi. Irak'ın yenilmesi ve askeri gücünün ABD ve müttefikler tarafından Kuveyt dışına atılmasından sonra ABD Başkanı George H. W. Bush Kürtleri cesaretlendirir. Bush, 2 Mart 1991'deki ateşkesten sonra Saddam Hüseyin'in iktidardan çekilmesi gerektiği ve Irak halkının kendi sorununu kendisinin çözmesi gerektiğini belirtir. Saddam Hüseyin'in kenara çekilmesi için onu zorlar ancak amacına ulaşamaz Saddam hâlâ iktidardadır. Ateşkes sonrası Şiiilerin ve Kürtlerin ayaklanmalarına ve ilk başarılarına rağmen ne Kürtler ne de Şiiiler Saddam'ın güçlü ordusu ile başa çıkamaz. Saddam iki Kürt liderinin Mesut Barzani'nin KDP'si (Kürdistan Demokratik Partisi) ve Celal Talabani'nin KYB'sinin (Kürdistan Yurtseverler Birliği) isyanını bastırır. Bu yenilgi sonrası Kürtler, Saddam'ın acımasız diktatörlüğüne karşı kendilerini teşvik edip cesaretlendiren Bush'tan yardım isterler. ABD başlangıçta Irak'ın iç çatışmasına müdahale etmek istemez. Gunter'e göre (2011) bunun nedeni ABD'nin uzun süreli işgali istememesidir. Irak'ın Lübnanlaşması tehlikesi ve bir dış operasyon olarak Kore Savaşı'nın kamuoyundaki etkisi ayrıca Vietnam macerası Amerika'nın düşüncesini etkiler. Kürtlerle Saddam arasındaki savaşı Saddam kazandığında ona karşı Kürtleri desteklemek kalıcı bir Amerikan taahhüdü gerektirebilirdi ve Kürtlerin Irak'taki başarıları Irak, Suriye ve Türkiye'deki Kürtleri provoke edebilirdi. Yani buradaki gelişmeler Türkiye'de de bir Kürt ayaklanmasına neden olabilirdi. Ancak Irak ordusunun ayaklanan Kürtleri -ki sayısı 500 bin ile 2 milyon arasında belirtilir- İran ve Türkiye sınırına sürmesi büyük bir sığınmacı-mülteci sorunu ortaya çıkarır. Bu mülteci sorunu Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'nun (BMGK) 5 Nisan 1991

yılında 688 sayılı kararı almasına neden olur. Bu kararla Kuzey Irak'ta yani 36. Paralel'in Kuzeyine uçuş yasağı konur. Amaç Saddam'ın saldırıları karşısında mülteci Kürtleri korumaktır.

Huzur Operasyonu (17 Nisan 1991) ve Çekiç Güç

Göçmen krizinin sonrasında 5 Nisan 1991'de BMGK tarafından alınan karardan 12 gün sonra ABD, 36. Paralel'in Kuzeyini uçuşa yasak bölge ilan ederek geri dönüşü hızlandıracak Huzur Operasyonu'nu başlattı. Kuzey Irak'taki bu bölge mülteci Kürtlerin güven içinde dönmeleri anlamına geliyordu. Bu operasyonu yürütecek olan askeri personel Çekiç Güç'ü oluşturacaktı ki bunların karargâhı İncirlik ve Zaho'daydı.

Bu tedbirler Kürtlerin Kuzey Irak'taki evlerine dönmelerini sağladığında, yakında fiilen hükümet olan KBY (Kürdistan Bölgesel Yönetimi ya da Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi) tecrübesi ortaya çıktı. Huzur operasyonu süresinin uzatılması Türkiye'de temel bir politik sorun oldu, birçok Türk, otorite boşluğu olduğunu ve PKK'nın orada barınmasına fırsat sağlandığına inanıyordu. Hatta huzur operasyonunun yeni bir Sevr Antlaşması salvosu açtığı iddia ediliyordu. 1. Dünya Savaşı'nın sonunda Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti yaratmaya yaklaşması gibi şimdi de Irak Kürtleri ikinci kez yeni bir devlet yaratmaya yaklaşmışlardı (Gunter 2011:97). Bunu da Amerika'nın bölgedeki askeri varlığı olan Çekiç Güç olarak bilinen unsurları aracılığıyla yapıyorlardı.

1988 tarihinde Irak'taki birçok farklı Kürt siyasi hareketinin oluşturduğu Kürt cephesi 19 Mayıs 1992 tarihinde Kuzey Irak'ta (Erbil'de) Ulusal Meclisi kurdular. Bölgesel meclis 4 Ekim 1992'de kendini Irak içindeki Kürdistan bölgesinde federal bir devlet ilan etti (Aziz 2013:127). Bu durum Kürt milli kimliği ve bilinci için önemli bir gelişmeydi ancak ne bu seçimler ne de bundan sonrakiler Irak yönetimi ve bölgedeki diğer ülkeler (olan Türkiye, İran ve Suriye) tarafından kabul edilmedi.

1 Mart 2003 Tezkeresi ve üçüncü aşamanın sonu

ABD'nin 20 Mart 2003 tarihinde başlatacağı İkinci Irak İşgali öncesinde askerlerini (62 bin ABD askeri) Türkiye üzerinden Irak'a sokmak için TBMM'ye getirilen tezkere, 1 Mart tarihinde geçmedi. Tezkere aynı zamanda "yaklaşık 45 bin Türk askerinin de işgalde Amerikalılara katılmasını öngörmekteydi" (Olson 2008:35). Tezkere'nin TBMM'den geçmemesi Amerikan hükümetinin Türkiye aleyhine daha kışkırtıcı hareketlerde bulunmasına neden olur ki bunlardan biri, Süleymaniye'de 11 Türk özel kuvvet personelinin tutuklandığı 2 Temmuz 2003'deki "çuval" olayıdır. Türklerin Amerikalılar gözündeki bu itibar kaybına karşılık Kürtler bu süreçte ABD'nin önemli bir müttefiki halini alır. Zira ABD'nin yanında yer alarak Kerkük, Tikrit ve Musul'un alınması Kürt-

lerin pozisyonlarını güçlendirir. Ayrıca Türk özel kuvvetlerine Amerikalıların saygısız davranışları karşısında Türk tarafından gelen cılız sesler Kuzeyden bir müdahale ihtimalinin azaldığı düşüncesinin oluşmasına yol açar. Kuzey Irak'ta Kürtler ABD'nin desteği ile defacto bir yönetim oluşturmuşlar ve hem Arap hem Fars ve hem de Türklere karşı bir garantöre sahip olmuşlardı, artık uçuşa yasak bölge fiilen kaldırılabilirdi ki 19 Mart 2003'de bu yasak son erdi.

“İyi ve kötü Kürtler” arasında ABD

Çekiç Güç ve uçuşa yasak bölge olan 36. Paralelin kuzeyi, Türkiye'deki sıradan bir vatandaş için ABD'nin PKK'yı desteklediği, besleyip büyüttüğü bir alan olarak görülür. Bu alan Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi olarak tanımlanır ancak Irak devletinin işgalden kaynaklanan iktidar boşluğu nedeniyle merkezi devletin egemenliğini pek de onaylamayan yapı olarak var olur. Bölgedeki tüm Kürtlerin sözcülüğünü yapmak adına PKK ile girilen rekabet-çatışma dışında muhalefetin ya da düşmanın kim olduğu zaman zaman değişir ancak değişmeyen ve kaybedilmek istenmeyen Amerikan desteğidir. Amerika, ikinci Irak işgali (Mart 2003) sonrası kendisi için savaşmaya hazır ve bunun karşılığında sadece diğer ülkelere karşı uluslararası tanınma ve ABD garantörlüğü isteyen iki müttefik bulacaktır: İyi Kürtler (Barzani-KDP ve Talabani-KYB) ve kötü Kürtler (PKK sonra YPG ya da terörden arındırılmış ismiyle SDG: Suriye Demokratik Güçleri). Özellikle ikinci müttefik (PKK ve uzantısı YPG), ABD'nin 10 Ağustos 1997 tarihinden beri terör listesinde yer almaktadır. Ancak buna rağmen muhatabına terör örgütü muamelesi yapmamaktadır. Tıpkı Olson'un (2008:43-44) belirttiği gibi:

“ABD yönetimi, Amerika ve/ya KDP ile KYB'nin PKK/Kongra Gel'e karşı harekete geçmediğini soran Türkiye'ye karşı sağlırları oynadı. Türkler için, özellikle hem açıkça hem de gizli gizlice dünyanın her tarafında “terörizme” karşı savaş yürüten ABD'nin ...2004-2005 yılları boyunca PKK “terörist”lerine karşı harekete geçmemesi acı bir durumdu.”

Amerika'nın Kürtlere Yönelik Dış Politikasındaki Altı Aşama: III

Amerika'nın Kürtlere yönelik politikası, öncelikle Irak'taki Kürtlere sonra da PKK dolayısıyla Türkiye'deki Kürtlere; 2011 yılından sonra Suriye'deki iç savaş sonrasında ise, Suriye'deki Kürtlere (burada da daha çok PKK'nın Suriye kolu YPG üzerindeki Kürtlere) yöneliktir. Birinci Dünya Savaşı sonrası ABD başkanı Wilson'un meşhur 'on dört' ilkesinden onikincisi ile başlayan Amerika'nın Kürtlere yönelik politikası, 1970'li yıllarda Saddam'a karşı önce desteklenen sonra da yüzüstü bırakılan Kürtlerle devam eder. Üçüncü aşamada Kürtler, birinci Irak işgali (1991) ile birlikte nefes almaya ama ikinci işgal ile birlikte de 2003 sonrasında Kuzey Irak'ta esas olarak KDP ile özerk bir yapı oluşturmaya başlarlar. PKK ise 36. Paralelin kuzeyinde ABD güçleri (Çekiç Güç) tarafından doğrudan ve dolaylı olarak desteklenen, onaylanan bir lojistik ve psikolojik destek ve güçlenme dönemi yaşar. Üçüncü evre, 1991'de Körfez Savaşı ile başlayıp, Kuzey Irak'taki iyi Kürtler için Kürdistan bölgesel yönetiminin yaratılmasıyla sona erer.

Dördüncü aşama

ABD'nin Kürtlere yönelik dış politikasının dördüncü aşaması, ABD'nin Saddam Hüseyin'e karşı savaşı ile Mart 2003'de başladı ve onun gücünü ortadan kaldırdığı 2011'e kadar devam etti. Amerikan saldırısı 20 Mart 2003'de başladığında üç haftada Saddam rejimi devrildi. Bu dönem Gunter'e göre (2011:100), fiilen Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY) ile ABD arasındaki ittifak dönemi olarak adlandırılır. Truman Doktrininin ilk yayınlandığı 1947'den beri ABD ve Türkiye, güçlü stratejik müttefikti ve Türkiye Kürt kimliğini tanımıyordu. ABD'nin Türkiye'nin stratejik müttefiki olması ve Türkiye'nin Kürt kimliğini tanımaması Kürt devletinin kurulamamasının ana sebepleridir. ABD her ne kadar Kürt hakları düşüncesine sözde bağlılık gösterse de, Kürt sorununda NATO müttefiki Türkiye'nin tarafını tutmuştur.

Gerçekte ise bu dönemde ABD geçmişten daha farklı bir politika izliyor görünür. Saddam sonrası kurulan Irak'ın Cumhurbaşkanı bir Kürt'tür (Celal Talabani). Ayrıca ABD "Bağdat'ın kontrolü dışında bir ordu kurmasını ve petrol gelirlerinden de önemli oranda pay almasını sağladı. ABD desteğini arkasına alan Barzani ve Talabani ise artık daha cesur çıkışlar yaparak, gerektiğinde Türkiye'ye bile kafa tutarak, PKK'lıları kollamaya ve bağımsızlığın her Kürdün hayali olduğunu söylemeye başladılar. Anlaşılan o ki, Iraklı Kürt liderler Amerikan desteğinin bu sefer kalıcı olacağına iyice ikna olmuşlardı³¹".

Bu aşamada Obama yönetimi, Irak yönetimi ile Irak Kürtleri arasındaki ihtilaflı konularda aracılık yapacağı sözünü verir ve Kürtlere destek olur. Örneğin, petrol zengini Kerkük sorununun çözümü bunlardan biridir.

³¹ <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/amerikanin-kurt-politikasi-bir-varmis-bir-yokmus> (Erol Kurubaş) (erişim tarihi:4.11.2019)

2011'de Obama yönetimi döneminde ABD Irak'tan çekilir. Bu yıllar Ortadoğu'da nisbi olarak suların durulduğu yıllardır, 2009'da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün "her şey güzel olacak" sözüyle başlayan önce "Kürt açılımı" sonra "Milli Birlik ve Beraberlik Projesi" sonrasında "Çözüm Süreci" olarak adlandırılan sürecin başlaması Türkiye'nin iyi Kürtler olarak Barzani'ni ile olan ilişkilerin de geliştiği yıllardır. Ak Parti kongrelerine Mesut Barzani'nin katılması, Kuzey Irak petrolünün Türkiye aracılığı ile satılarak ilişkilerin ekonomik olarak geliştirilmesinin hedeflenmesi ilişkilere yeni boyut kazanmıştı. Yine yasaklı şarkıcı Kürt Pavorotti'si olarak namlanan Şivan Perwer'in 37 yıl sonra Türkiye'ye gelip, 2013 tarihinde Diyarbakır'da yapılan toplu açılış töreninde Erdoğan'ın solunda, Mesut Barzani'nin ise sağında durması Türkiye'de köprüünün altına çok suların geçtiğinin işaretiydi. Ancak bu maya maalesef tutmayacaktı.

Beşinci Aşama

ABD'nin Kürtlere yönelik izlediği beşinci aşama kötü Kürtler olarak tanımlanan PKK ile ilgilidir. Günter'e göre (103), her ne kadar Türkiye, İnsan Hakları Raporlarında eleştirilse de, ABD, PKK'yı terörist örgüt olarak tanımlar çünkü korucular, devlet memurları vb. PKK tarafından öldürülür. PKK Kürtlerin çoğu tarafından desteklenmez. PKK fark gözetmeksizin (kadın-bebek) kendi insanlarını öldürür. ABD'li yetkililer PKK'nın cinayetlerini, uyuşturucu trafiğini, soygun ve yasadışı göçmen göçmen kaçakçılığı yapmayı da içeren kalın bir sicil dosyası olduğunu bilirler çünkü bu dosyayı kendileri hazırlaşırlardır. PKK, ABD'nin terörist organizasyonlar listesinde 1997 yılından beri olmasına rağmen KDP ya da KYB bu listede yoktur. ABD'nin Kürt sorununda Türkiye'ye verdiği destek terör örgütü PKK'nın lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasında resmedilmiştir. Türkiye Öcalan'ı sınır dışı etmesi için 1988 Ekim'inde Suriye'yi zorlayınca, ABD durumu alakalı bir mektup Suriye'ye göndererek Türkiye'yi savunmuştur. Rusya ve İtalya'da kendisine sempatiyle yaklaşılması ile Öcalan askeri yenilgisini AB ile politik bir başarıya dönüştürebilecek gibi göründü (Gunter 2011:103). Her ne kadar İtalya ve Almanya gibi Avrupa ülkeleri için Öcalan sempatik görünse de ABD Öcalan'ın terörist olduğunu güçlü biçimde ilan etti. Günter'e göre ABD aynı zamanda İtalya'ya onu herhangi bir devlete PKK liderine barınma ve görüşme platformu sağlaması yerine Türkiye'de yargılanması amacıyla suçlu olarak gördüğü Öcalan'ı iade etmesi için baskı yaptı.

ABD Dışişleri Bakanlığı, "bir suçluyu uluslararası platformda, kendi görüşlerini açıklaması veya suçlu davranışlarını temize çıkarması için yer verilmesi ABD usulüne uygun değildir" diye açıklama yaptı. Bakanlık devamla "Kimse bizim Öcalan'ın bir terörist olduğu ve suçları yüzünden adalete teslim edilmesi gerektiği görüşümüzden şüphe etmemelidir" diyerek teröre karşı olduğunu açıkladı (Gunter 2011:103).

Öcalan çaresizce Yunanlıların kendisi için bir önceki yaz ABD tarafından bombalanmış olan Kenya'daki Nairobi elçiliğine almalarına izin verdi. Bu nok-

tada ABD Öcalan'ın yerini belirleyen Türkiye'ye teknik destek vermesiyle son evre tamamlandı ve Öcalan Türkiye'ye teslim edildi (16 Şubat 1999).

ABD'nin 2003 yılında Saddam'ı devirme savaşı Türkiye ile gerginliğe yol açsa bile, Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi (KBY) sınırları içinde yer alan Kandil dağlarına yerleşmiş PKK konusunda desteğe devam etti. 2007-2008 yıllarında Türkiye PKK'ya karşı Kuzey Irak'ta askeri operasyonlar yaptı.

Türkler-Kürtler ve ABD

Aslında Kürt kimliğini tanımama anlamında bu kimliğe karşı çıkma düşüncesi, Türkiye siyasetinde farklı görüşlerle ortaya konup, kamusal bir tartışma konusu olmuştur. Örneğin Mesut Yılmaz, merkez sağ siyasetin önemli bir ismi ve başbakan yardımcısı olarak gittiği Diyarbakır'da (1999) Avrupa Birliği'ne giden yolun Diyarbakır'dan geçtiğini söyleyerek aslında Kürt kimliğinin Ankara tarafından tanındığı/meşruiyete sahip olduğuna dair bir gönderme yapıyordu, her ne kadar doğrudan Kürt ismi geçmese bile. "Adına ister Güneydoğu meselesi ister Kürt meselesi deyin", derken de Mesut Yılmaz aynı tartışmaya gönderme yapmaktaydı ama bu kez Kürt adını kullanarak.

ABD ile Kürtler arasındaki sıcak ilişkiler ilk Irak işgalinde değil ikinci Irak işgalinde gelişir, Kürtler artık Saddam karşısında gönüllü savaşçılardır. ABD'nin Kürtlerle olan ilişkileri gelişirken Türkiye ile olan ilişkilerinde de bir soğukluk başlar. Bunun çeşitli nedenleri vardır. İlk olarak 1 Mart 2003 tarihli tezkerenin TBMM'den geçmemesi sonrasında Irak'a yönelik Türkiye'den bir cephe açılmaması ilişkileri geren ilk olaydır. İkinci olarak, Türk devletinin Irak'a yönelik askeri operasyonları da ABD'nin garantörlüğündeki Kürtleri dolaylı olarak da bölgedeki Amerikan gücünü-etkisini sarstığı için ABD'yi rahatsız eden ikinci durumdur. Irak'a yönelik yaptırımlar konusu da ABD Türkiye ilişkilerini geren üçüncü gelişmeydi. Bu yaptırımlar 2000'li yıllara kadar sürdü ve Türkiye'nin 30 milyar dolarlık ihracat kaybına neden oldu.

Amerika'nın Kuzey Irak'taki Kürtlerle ilişkileri giderek gelişirken tam tersine Türklerle olan ilişkileri bozulmaya başlar. Bunun bir örneği, Türkiye'de "Çuval olayı" olarak bilinen 11 özel kuvvet personelinin (komandoların) tutuklanmasıdır ki Gunter bu askerlerin, tutuklanma gerekçesini, Kuzey Irak'taki Kürt yönetimini istikrarsızlaştırmak şeklinde açıklamaktadır (!) Türkler için bu durum, NATO kurulduğundan beri yaşanan en büyük güven kriziydi. Bu durum Kürtleri, istenmeyen Türk müdahalesinden Amerikalıların gönüllü olarak korumasını resmediyordu. Dahası, Washington Türklerin PKK konusundaki çözüm önerilerini reddediyordu: Türkiye ABD'den ya PKK'lı teröristlerin (makalede 'guerrillas' olarak geçiyor, s.101) Türkiye sınırında bulunmalarına son vermesini ya da Türk ordusuna müdahale için izin vermesini bekliyordu. Önceden Türk ordusu Kuzey Irak'a PKK'lulara müdahale etmek için herhangi bir zamanda girebiliyordu oysa şimdi bu ABD yüzünden gerçekleşemiyordu.

Altıncı Aşama: Terörist PKK'dan Özgürlük Savaşçısı (!) YPG'ye

Altıncı Aşama ABD'nin Ortadoğu'da Kürtlere yönelik yeni bir ilişki biçimi geliştirmesiyle kendini gösterdi. Tıpkı dördüncü aşamada iyi-Kürtlerin temsilcisi Barzani'nin beklediği bağımsızlık referandumunda (25 Eylül 2017) ABD'den beklediği desteği bulamaması gibi altıncı aşama da YPG Suriye'nin Kuzeyinde özgürleştirilmiş kantonlarının meyvelerinden oluşan yapıyı ham halindeyken ABD'nin kendisini yarı yolda bırakmasıyla ilgiliydi.

YPG, ABD için terör örgütü DEAŞ'la mücadelede oldukça önemli bir araçtı. DEAŞ için ise ABD, Türkiye, Esad rejimi ve Rusya karşısında sığınabileceği tek kaleydi. 1970'ler tekrar cereyan ediyordu. Bu kez Rusya'nın desteklediği Irak'ın yerini Suriye almış, Barzani'nin yerini ise YPG almıştı. ABD, DEAŞ ile mücadelesinde YPG'ye elinden gelen desteği verdi. KCK'nın Suriye kolu olan YPG'nin PKK'nın kardeşi bir terörist örgüt olduğu, Suriye'de işgal ettiği topraklarda insanlara her türlü işkenceyi, zulmü yapan bir örgüt olmasına rağmen DEAŞ'ın ürettiği işkence ve zulüm algısı karşısında daima ikinci planda kalan örgüt oldu. Hatta Batı medyasının gözünde şeytanlaştırılan DEAŞ karşısında korkusuzca mücadele eden özgürlük savaşçıları olarak tanıtıldılar. Batılı gönüllülerin bu özgürlük savaşçılarının yanında medeniyetin en büyük düşmanı ve tehdidi olan İslamcı savaşçılara (DEAŞ militanlarına) karşı mücadeleleri sosyal medyada çok sık yer aldı. 11 Eylül kâbusu ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde el-Kaide'den DEAŞ'a kadar birçok saldırıda sivillerin hayatını kaybetmesi bu örgüte karşı mücadele eden insanlara yönelik farklı bir algı oluşturdu. YPG bu algıyı kendi kadın örgütlenmesi olan YPJ birlikleriyle iyice cilaladı. Bu kadınlar, DEAŞ'ın seks kölesi olarak kullandığı (başta Sincar'la anılan Yezidi) kadınları, çarşaf giymeye zorladığı kadınları özgürleştiriyorlar ve medeniyeti tehdit eden arkaik savaşçılara karşı mücadele veriyorlardı. Bu yüzden Batılı medya bunları daha farklı görüyor ve övgüye değer bir gözle bakıyordu. DEAŞ'ın elinde bulunan bölgeler ABD'nin hava ve asker desteğiyle YPG'nin eline geçtiğinde DEAŞ'ın yaptığından farklı olmayan uygulamalar YPG'liler tarafından yapılmaya başlandı ancak bunlar dünya medyasında hiçbir zaman ses getirmedi. Örneğin YPG kontrolündeki hapishanelerde ve kamplarda binlerce DEAŞ'lı savaşçının karısı ve çocukları var ve burada sistematik biçimde tecavüzlerin olduğu, sadece el Hol kampında 2019'un ilk 8 ayında 235 (bazıları bunu 300 olarak açıklıyor) bebeğin öldüğü, açlık ve hastalıktan ölümlerin bu kamplarda sıradanlaştığı insan hakları gözlemcileri tarafından belirtiliyor. YPG'nin bu karanlık yönü hiç görülüyor çünkü Batı medyası tarafından şeytanlaştırılan DEAŞ'la mücadele ediyor.

Barış Pınarı Harekâtı (9 Ekim 2019)

Türkiye Suriye sınırında PKKYPG'nin oldu bittiye dayalı bir devlet hayalini Barış Pınarı Harekâtı ile sona erdirmeye kararı aldığı anda, YPG ABD'nin veya

diğer sırtını dayadığı güçlerin buna izin vermeyeceğini düşünüyordu, çünkü onlar ABD ya da Avrupa gibi güçlerin her dediğini yapmış, özellikle de ABD adına savaşmıştı. Buna rağmen Türkiye operasyona başladığında ABD operasyonu onaylamama dışında ses çıkarmadı. Türkiye'ye yönelik cılız yaptırımlar ise çok büyük bir etki uyandırmadı.

Operasyon sonrası ABD tarafından yüzüstü bırakılan kötü Kürtler olarak YPG, ABD'nin bölgeyi terk etmesi karşısında büyük bir hayal kırıklığı yaşadı. BM'nin Cenevre'deki binası önünde göstericiden Suriye'nin Kuzeyindeki YPG'lilere kadar bu hayal kırıklığını yansıtan dil şuydu: "Türk ordusunun saldırısı yüzünden insanlık düşmanı İŞİD'liler serbest kalacak, bundan sonra sadece Amerikalılar değil Avrupalılar da tehdit altındadır." "Serbest kalan cihadçı barbarlar, cihadçı barbarlara karşı mücadele eden özgürlük savaşçıları", "Rojava devriminin kazanımlarının sürdürülmesi", gibi ifadeler adeta tüm insanlık adına mücadele etme iddiasını dile getiren YPG ve destekçilerinin büyük hayal kırıklığını ifade ediyordu.

ABD daha doğrusu başkan Trump, Kürtlere bölgeden çekilme önerisi yapıp, Türkiye'den de 120 saatlik operasyona ara verme talebinde bulunurken, bir yandan YPG'yi hüsrana uğratarırken diğer yandan Türkiye'ye de ekonomik yaptırım tehdidinde bulunuyordu. YPG'nin şikâyetleri karşısında ise, "Kürtlere dörtyüz yıl boyunca kalacağımızı söylemedik" demekte, ABD Savunma Bakanı Esper, Suriye konusunda, "Kürtleri (YPG) uzun süredir NATO müttefiki olan Türkiye'den savunma yükümlülüğümüz yoktu" diyerek terör örgütü YPG'yi Türk ordusu karşısında savunmayacaklarını açıkça dile getirmekteydi. Üst düzey ABD'li bir yetkili "Kürtlere hiçbir zaman sizi ABD'ye karşı korumak için askeri güç kullanacağımızı söylemedik" derken de tarihin tekerrür ettiği görülmüyordu. Aslında kötü Kürtlerden iyi Kürtlere evrilen YPGPKK'nın bu hayal kırıklığı, bağımsızlık ilanı için referandum yapan öz iyi Kürtlerden olan Mesud Barzani'ye destek çıkmadığı 25 Eylül 2017'de bir kere daha yaşanmıştı.

Aslında daha operasyon öncesi yapılan açıklamalar Trump'ın izleyeceği politikaya dair bir işaret veriyordu: "Kürtlere bizimle beraber savaşması için muazzam paralar verdik" (7 Ekim 2019). Savaşması için kendisine verilen 30 bin tır silah ve Trump'un açıklamasıyla muazzam para. Kissenger'ın sözüyle örtülü operasyonlar hayır işi değil, bu para ve silahlar aracılığıyla İsrail'in güvenliği için tehdit oluşturacak bölge ülkeleri arasında daimi bir çatışmayı paravan bir örgüte meşru zemin sunarak ancak ona da sadece işine geldiği kadar hareket alanı bırakarak bunu yapmak, işte ABD'nin bölgede izlediği politika bu. Tıpkı 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde İngiltere'nin yaptığı gibi Kürtleri özerklik-devlet kurma konusunda heveslendir, etrafındaki devletlerle çatıştır sonra da üçüncü güçler senin istediğin gibi hareket edince de Kürtleri yüzüstü bırak.

Kaynakça

Gunter, Michael (2011) "The Five Stages of American Foreign Policy towards the Kurds", *Insight Turkey*, vol. 13/no:2, pp.93-106.

Jwaideh, Wadie (2004), *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, 3. Baskı, (çev: İ. Çekem ve A. Duman), İletişim yayınları, İstanbul.

Langlois, Georges; Jean Boismenu; Luc Lefebvre; Patrice Regimbald (2003), *20. Yüzyıl Tarihi*, 2. Baskı, (çv. Ö. Turan), Nehir Yayınları, İstanbul.

Olson, Robert (2008) *Koyun ve Kasap, Irak İşgalinden Bu Yana Kürdistan-Irak'ta Milliyetçilik ve Devlet Oluşumu*, (çev. M. Ataman), Orion, Ankara.

McDowall, David(2004), *Modern Kürt Tarihi*, (çev: Neşenur Domaniç), Doruk yayıncılık, İstanbul.

Aziz, Mahir A. (2013) *Irak Kürtleri* (çev. Z. Kılıç), Kitap Yayınevi) İstanbul.

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ, DARBELER VE SİYASİ KÜLTÜR

Gazeteci Damat

Sosyal bilimler, bilimsel olduğunu iddia eden birçok kör ideolojik iddia ile doludur. Bu tür iddiaları dile getirenler kendilerini “bilimsel” olarak tanımlarken ötekileri de “ideolojik” olarak nitelerler ve ne yazık ki, kendi etnosentrikliklerinin farkına varamadıkları için bu ideolojik körlük ve yobazlık (etnosentriklik) bedihî (aksiyomatik) bir hal alır. Ancak gerçekte bu bilgi sadece bilgi olduğunu iddia eden kişinin önyargı ve inanç dünyasını yansıttığı için sözde objektif ve bedihî özellik içerir. Bu girişi yapmama ve bu yazının da yazılmasına sebep olan da İsmet İnönü'nün damadı gazeteci Metin Toker'in Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil için söylediği: “*Düşünmek lazımdır ki İstanbul Üniversitesi bir Ali Fuat Başgil'i içinden söküp atamamıştı*”³² sözüdür. Başgil'e yönelik tahammülsüzlük onun şahsıyla kalmayıp temsil ettiği düşünceyle de (Toker'in tabiriyle mukaddesatçılığı) ilgilidir.

Dönemin sivil ve asker ilişkisini ele alırken, sürekli sivil bir darbe ve sivil cuntadan (Demokrat Parti darbesi-cuntası) bahseden Damat, askerin yaptığı darbe hakkında görüş beyan ederken sanki bunun eşyanın doğasına uygun ve olması gereken tepki olduğunu ifade eder. Yine Başgil'in 1961 seçimleri sonrasında AP'nin cumhurbaşkanı adayı olması sonrasında MBK (Milli Birlik Komitesi) ve SKB'nin (Silahlı Kuvvetler Birliği) demokrasiye yaptıkları “balans ayarı” hakkında hiçbir antidemokratik müdahale olmadığını düşündüğünden olsa gerek, sivil bir yorum yapmaz. Başgil'in Cumhurbaşkanı adayı olması, seçim sonuçlarına göre AP ve YTP gibi DP'nin devamı olan partilerin ikinci ve üçüncü sırada olmalarına rağmen toplam oylarının CHP'den fazla olması, Başgil'in şansını Gürsel aleyhine arttırıyordu. Bunun doğal bir sonucu hükümeti kurma sürecinin de Toker'in kayınbabasının aleyhine gelişebileceğiydi.

Toker'in Başgil'e yönelik nitelermeleri bilinçaltının yansımalarını gösteriyordu: “İsviçre'ye kaçmış” olan “mukaddesatçı profesör” AP'lilerin cumhurbaşkanı adayı olarak dönüyordu. “İhtiyar profesör Avrupa'dan dönmüştü ve bir “millet babası” gibi yollarda el öptürterek, gösterilere neden olarak, sanki bir zafer kazanmış da zaferinin meyvelerini toplamaya Çankaya'ya gidiyormuşçasına Ankara'ya gelmişti. Mecliste, belki gerçekten de Başgil'in cumhurbaşkanlığını sağlayacak yeterlilikte oy vardı”³³. Neyse ki, darbecilerin istediği olacak ve Başgil'in adaylığını darbeci askerlerin ölüm tehdidi sonrası geri çekecekti. Bu durumu gazeteci damat Metin Toker, Demokrasi'nin İsmet Paşalı yıllarında şu veciz (!) ifadelerle anlatır: “25 Ekim

³² Toker, Metin (1991a), Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 -1973: Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim:1960 -1961, İlk baskı 1967), 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul. s. 183.

³³ Toker 1991a:307

günü Ankara sakinleşmişti. Tabii, **hevesi kursağında kalmış** bazı siviller -**Başgil** iki ihtilalci, Özdilek ve Ulay tarafından senatörlükten bile istifa ettirtilip İstanbul'a geri postalanmıştı- ve bazı askerler -22 Şubatın ihtilalci albayları ve başka fırsatçılar- vardı ama esen hava umut, sevinç, başarı havasıydı³⁴." Demokratik bir seçim olabilmesi için darbeci bir generalin karşısına çıkan hukuk profesörünün tehditle adaylıktan çekilmesini ve hatta senatörlükten bile istifa ettirilmesini kınamadığı gibi onu tahkir ederek, hevesi kursağında kaldı ve sonra da İstanbul'a postalandı demektir, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları adlı eserinde gazeteci damat.

Damadın Kayınbabasına attığı anlam o kadar büyüktür ki "Koca", "Büyük", "Bizim İsmet Paşa" hem İnönü Savaşlarıyla ülkenin makûs talihini yenmiş hem Türkiye'de iç savaşın çıkmasını engelleyen kişi olmuştur. Hatta ülkede ihtilalin olup olmaması bile ona endekslidir. İlkinde hiç şüphe yoktur ancak ikincisi yani: İktidar - (eksi) Damadın kayınbabası =ihtilal³⁵ formülasyonu tartışmaya açıktır. Buna göre, İsmet Paşa'nın hükümetin içinde olmadığı bir hükümetin sonu kaçınılmaz olarak darbedir. Darbe daha doğrusu ihtilal, gazeteci Toker'in gözünde nesnenin doğasına uygun olan süreçtir. Bu nedenle ordunun darbeye kışkırtılmaması gerekir. Peki ordu darbeye nasıl kışkırtılmaz? ordunun istediği hükümet kurulunca. Örneğin yukarıdaki formülasyonda olduğu gibi 27 Mayıs sonrası 1961 seçimleri "beklenen sonuç"u vermemiş, CHP kazanamamış yani hükümeti, tek partili bir hükümeti İsmet Paşa'nın kuramayacağı bir kompozisyon ortaya çıkmıştır. O zaman darbe yapmanın bir anlamı mı kalmıştır? İşte bu yüzden beklenen sonuç değildir.

"Neydi, beklenen sonuç? 27 Mayıs karşı olmayan bir iktidarın ülkeye ege-men olması ... Bu sonuç sandıklardan çıkmadı, ama birtakım kurum ve kuruluşların, birtakım kimselerin sağduyusu sayesinde gene de gerçekleşti. Kurum ve kuruluşların başında ordu, siyasi partiler, özellikle CHP ve AP gelir. Kişiler ise tabii İsmet Paşa, onun yanında biraz Rağıp Gümüşpala, oyunculuk heveslerine rağmen Cemal Gürsel, zaman zaman Ekrem Alican ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin yöneticileridir³⁶." İhtilale rıza göstermenin arkasında, demokratik bir seçimle iş başına geçen hükümetin, damadın tabiriyle sivil bir diktatörlüğün ya da "sivil cunta"nın (DP hükümetinin) sona erdirilmesi vardır. Ordunun demokrasinin en temel göstergesi olan seçim sonuçlarına rıza göstermemesi ise, büyük bir kurumsal sağduyu olarak ifade edilmektedir damat tarafından.

Gazeteci Metin Toker'e göre, darbenin meydana gelmesinin arkasında DP'nin kurduğu Tahkikat Komisyonu ile birlikte sivil bir cunta rejiminin oluşması vardır. Ayrıca DP, sanki hiç iktidarı terk etmeyecekmiş gibi davranmaktadır. DP, eğer bir erken seçime gidileceğini açıklamış olsaydı, ihtilal gerçekleş-

³⁴ Toker 1991a:309

³⁵ Toker, Metin (1992a), Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 -1973: İnönü'nün Son Başbakanlığı:1961 -1965, İlk baskı 1969), 2. Baskı, Bilgi Yayınları, İstanbul. s. 9

³⁶ Toker 1992 a:9

meyecekti Toker'e göre. Bu subjektif bedîhî bilgi o kadar önemlidir ki, aradan yarım yüzyıl geçse bile bu kanaat oluşturan örneğin, paşa babasının damadı gibi aktörlerin iddiası, emekli bir genelkurmay başkanının 27 Mayıs darbesini açıklanma nedeni olarak ileri sürülebilmektedir³⁷. "Sürdürülebilir darbe teorisi³⁸" bu olsa gerektir.

Eğer DP erken seçime gitseydi darbe olmayacak mıydı? Bunun için 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren cuntaların arkeolojisine bakmak gerekir ki ilk cuntanın 1954 yılında olduğu, cuntacıların anılarında dile getirildiğine göre, daha bu tarihte yani Tahkikat Komisyonu kurulmadan, Vatan Cephesi oluşturulmadan önce darbe yapılmasına karar verilmiştir. Üstelik 1954 seçimleri DP'nin oylarını 1950 seçimlerine göre daha da arttırdığı (oylarını %58'e çıkarttığı) bir döneme denk gelir yani her iki vatandaşın birinin oyunu alan bir partiye darbe yapma girişimi planlanmıştır. 1957 seçimleri sonrasında cunta sayısının artmasının arkasında ise, demokratik bir seçimle DP'nin iktidardan uzaklaşmasının zor görünmesi yatmaktadır. Ancak meşruiyet arayışı olmadan da darbe yapmak mümkün değildir. "*Meşru her ihtilalin, bir zümre adına ve çıkarına yapılmamış dahi bulunsa, mutlaka: gayri meşru bir teşekküle karşı yapılması gereği vardı. Gayri meşruluğa düşmüş olan ise, DP iktidarıydı*"³⁹. Bu yüzden de abanılması gereken DP'nin gayri meşru (diktatörlüğü-sivil cunta) yönetimiydi.

2013 yılında masum bir gençlik hareketi olarak başlayan Gezi Parkı eylemlerinin bir Gezi Parkı kalkışmasına dönmesinin arkasında da benzer bir meşruiyet arayışı ve ruh hali yatıyordu. Demokratik seçimlerle Ak Parti'nin iktidardan uzaklaştırılma ihtimali yoktu, öyleyse yapılması gereken, iktidarın meşruluğunun sorgulanmasına imkân sağlayacak "diktatör" niteliyesiyle iktidarın meşruluğunun altını oyarak halkın gözünde eylemi kalkışmaya dönüştürecek meşruiyeti sunmaktı.

Toker, darbeye giden süreçte, gösteri yapan üniversite ve sokaktaki gençliğin ne kadar etkili olduğunun farkındadır. "*Eğer o günler, derhal doğru ve dürüst bir seçime gidileceği ilan edilseydi gösteriler hemen dururdu*"⁴⁰ derken gerçekte üniversite gençliğini teyakkuza (aslında Toker'in Carl Schmitt'i andırırçasına siya-

³⁷ <https://tele1.com.tr/ilker-basbug-menderes-erken-secim-tarihini-aciklasaydi-27-mayis-darbesi-onlenebilirdi-300163/>

³⁸ Sürdürülebilir darbe teorisi, zaman ve şartlar değişse dahi, darbeyi meydana getiren diğer değişkenleri göz önünde bulundurmaksızın hazır kalıp (stereotip) bilgilerle değişimi ifade etmek için kullanılır. Teori, darbeyi gerçekleştirenlerin darbe yapmaya niyetlendiklerinde onun için ideolojik, hukuki ve siyasi bir gerekçe aramadan da darbeyi yapabileceklerini ancak bunların kesinlikle önemli gerekçeler olarak dile getirildiğini ifade eder ki telifi bu yazının yazarına aittir.

³⁹ Toker 1991a: 76

⁴⁰ Toker, Metin (1991b), Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 -1973, Demokrasiden Darbeye: 1957 -1960, Bilgi Yayinevi, İstanbul. s. 352

seti anlama tarzını ifade eden “taarruza”) geçirenin CHP teşkilatı olduğunun da farkındadır. Öyleyse darbenin katalizörü CHP’dir.

Buraya kadar yazılanlardan sonra okuyucu eğer, DP’nin hiç mi kabahati yoktu? Sorusunu soruyorsa darbenin aslında meşru olduğuna ve İsmet Paşa’nın sözleriyle, “*şartlar tamamlandığında halklar için ihtilal meşru bir hak*” olduğu görüşüne katılmaktadır. Evet elbette ki DP’nin siyaset yapma biçiminde otoriterleşmeye doğru kayan bir eğilim vardı ve Toker’in de belirttiği gibi DP bu siyaset tarzının karşılığını yapılacak ilk seçimde görecekti. CHP’de buna inanıyordu, öyleyse darbenin yapılmasının arkasında nasıl bir gerekçe vardı? İsmet Paşa’nın DP’lileri kastederek, “sizi artık ben bile kurtaramam” sözü, Devletin İkinci Adam’ının dahi dışında cereyan eden olay ve güçlerin olduğu şeklinde mi okunmalı?⁴¹ ya da bilinçaltında ülkenin asli sahibi olduğunu belirten muktedirlerin geçici olarak hükümet edenlere yönelik bir ihtarı mıydı? Erken seçim yapıldığı takdirde bir darbenin olmayacağı, bedîhî olarak doğru görünebilir ta ki, darbenin arkasında her halükarda darbe yapmaya niyetlenmiş bir grup genç cuntacı subayın varlığı yok sayılırsa, CHP’nin gençliği domine edip sokakları hareketlendirmesi yok sayılırsa ayrıca askerlerin gözünde İkinci Adam olan İsmet Paşa’nın darbecilere yeşil ışık yakan konuşmaları yok sayılırsa. Tıpkı Gazeteci damadın dediği gibi: “*CHP ve onun İsmet Paşası rıza göstermezlerse ihtilalciler buna olanak bulabilecekler miydi?*”⁴²

Ordu, Darbeler ve Siyasi Kültür

Tarih boyunca belli kurumlar ön plana çıkarken söz konusu kurumlar da o toplumdaki en becerikli ve en seçkin üyeleri kendisine çekmiştir. Bu kurumlar ve aktörlerin örnekleri olarak Ortaçağlar boyunca merkezde yer alan din kurumu ekonomik ve uhrevi iktidarı kendisinde toplayan ruhban sınıfını, yeniçağ ile birlikte ticaret macera ve servet peşindeki tüccarı ve peşi sıra sanayi toplumunda endüstri, girişimciler ve sanayicileri ön plana çıkarmıştır. Bu seçimin bir örneği olarak Japon toplumunu dönüştüren Meiji’nin 1868’de başlayan reformlarıyla birlikte, toplumun en seçkin sınıfının artık samuraylardan değil girişimci-tüccarlardan oluştuğu görülür.

Ordu, toplumsal dönüşümlerin başladığı kurum olduğu gibi bu dönüşümleri başlatan kurum da olabilir. Devlet-i Aliyye’de de durum bundan farklı değildir. Askeri yenilgilerin artmasıyla birlikte yenilikler ilk kez orduda-askeri alanda başlatıldığı için yenilikleri başlatan ve daha sonra da bunlara öncülük yapan kurum ordu olmuştur. Ordunun (askerin) Osmanlıda özel bir anlamı

⁴¹ Bu yorum SDE’de yaptığımız fikir açıcı sohbetlerden birinde Sayın Alper Tan tarafından dile getirilmiştir.

⁴² Toker 1991a:83

vardır bu yüzden raiyyenin⁴³ askeri zümre içine girmesi istenmez, girdiği andan itibaren de bozulmanın başladığı, örneğin Koçi Bey Risalesi'nde (17. Yüzyılın ilk yarısında), belirtilir.

Devlet-i Aliyye'de modernleşme çabaları orduda başladığı andan itibaren yeniliğin öncüleri de askerler olur. Bu öncülük kendisini hem I. ve II. Meşrutiyet hem de cumhuriyetin kuruluş yıllarında gösterir. I. Meşrutiyet sonrası yenilikçi düşünceler askeri ve diğer okullarda kendini gösterirken, II. Meşrutiyet, doğrudan askerin siyasetin içine dâhil olduğu ve bugün siyasi kültürümüzde askerin mevcut iktidarın değişmesi yönünde güç gösterisinde bulunma durumunu ifade eden "Halâskâr-ı Zâbitân"⁴⁴ (Kurtarıcı Subaylar) örgütlenmesi ve deyimini katmasına sahne olmuştur. Devlet elden gidiyor! düşüncesiyle devletin birliği ve bütünlüğü için müdahale edilmesi gerektiğine inanan subaylar, 1912 tarihinde yapılan ve siyasi tarihimizde "sopalı seçimler" olarak adlandırılan seçimin yenilenmesi gerektiğine inanan ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin desteklediği hükümetin istifa etmesi gerektiğini 25 Temmuz 1912 tarihinde açıkladıkları bir beyannâme (bildiri) ile belirterek yeniden ve özgür bir seçim yapılması gerektiğini belirtirler. Halâskâr-ı Zâbitân grubunun hükümete yönelik yaptığı beyannâme aslında 12 Mart 1971 Muhtırasından usul olarak çok da farklı değildir: Her ikisinde de hâlihazırdaki kabine-hükümet istifa eder.

Cumhuriyete doğru giden sürecin başlangıcında subaylık ve siyasetin iç içe olduğu görülür. Örneğin Kurtuluş Savaşı süresince, "Atatürk, muvazzaf subayların siyasetin dışında kalmaları gerektiği düşüncesini desteklemiş olmasına rağmen, bu ilke Kuruluş Savaşı sırasında uygulanmadı."⁴⁵ Mecliste 1924 öncesi, içlerinde Atatürk, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele'nin de olduğu en az 14 muvazzaf ordu komutanı olduğundan bahseder William Hale, subay ve siyasetçinin iç içe olduğunun altını çizer. Bunun arkasında yatan ana sebep açıktır. İki faaliyet de (subay-siyasetçi) dönemin elit zümresini kendisine çeken faaliyet türüdür. Lozan sonrası Ekim 1923'te Kazım Karabekir'in I. ve Ali Fuat Cebesoy'un II. Ordu Müfettişliğine atanmasını onları Ankara'dan uzak tutmanın yolu olarak yorumlayan Hale⁴⁶, bu sayede hükümetin ordu üzerindeki denetimi yeniden sağladığını ve Atatürk'ün en önemli rakiplerini siyasi sahneden uzaklaştırması olarak yorumlar.

Cumhuriyeti kuran kadronun asker kökenli olması, asker-ordu ve siyaset arasındaki ilişkinin belirsizliğini ortaya koyar. Aynı zamanda siyasetin doğasının

⁴³ Raiyye/Reaya: Vergi vermekle yükümlü Müslüman ve zımmî hukuka tabi olanları da (kefere taifesini) kapsayan köylü, esnaf ve zanaatkârı ifade eder.

⁴⁴ İttihat ve Terakki'nin desteklediği hükümeti düşürmeyi hedefleyen karşıt görüşteki subay örgütlenmesi.

⁴⁵ Hale, William (2014) Türkiye'de Ordu ve Siyaset, (çev. A. Fethi), Alfa, İstanbul, s. 108.

⁴⁶ Hale, 2010: 100

da yer alan iktidar mücadelesine de sahne olur. Örneğin bazı milletvekillerinin asker ve mebusluğu aynı anda sürdürmelerinin sona erdirilmesi ve sadece birinde karar kılınması yönünde yeni bir kanunun (19 Aralık 1923 tarihinde) çıkarılmasının arkasında, Birinci Büyük Millet Meclisinde yer alan Mustafa Kemal Paşa'nın öncülük ettiği Birinci Gruba muhalefet edenlerin tasfiyesine benzer bir muhalif subaylar tasfiyesi söz konusudur. Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde bu durum "Akim bırakılan büyük bir komplô⁴⁷" olarak anlatılır.

Kazım Karabekir'in Birinci Ordu Müfettişliğinden istifa etmesi (26 Ekim 1924), 30 Ekimde Konya'dan gelen II. Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa'nın davet edilmesine rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın Çankaya'daki akşam yemeği davetine gelmemesi ve devam eden bazı gelişmeler Mustafa Kemal Paşa'nın bir komplô ile karşı karşıya kaldığını düşünmesine neden olur. Onun bu şekilde düşünmesine neden olan olaylar şu şekilde devam eder; mebusluktan istifa eden Refet Paşa'nın istifa dilekçesinin Rauf Bey tarafından geri alınılması, 1.5 aylık şehir dışı seyahati sonrası Ankara'ya dönüşünde Rauf ve Adnan (Adıvar) Beylerin kendisini karşılamaya gelmemesi... bunlar tereddütsüz bir komplô olarak yorumlanır. Atatürk Nutuk'ta⁴⁸ bu komployu bir sene öncesine (1923) giden bir geçmişe dayandırır. Cumhuriyetin ilanı ve hilafetin kaldırılması gibi icraatlar bu kumandanların ortak hareket etmesine neden olmuş ve "Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve saire arasında bir tertip düşünülmüştür. Bunda muvafık olabilmek için orduyu ele almak lüzumlu görülmüştür.⁴⁹" Atatürk'ün Paşalar Komplosu olarak gördüğü bu gelişmelere karşı izlediği yöntem, Nutuk'ta⁵⁰ "komploya karşı sureti hareketimiz" başlığı altında işlenir: "Derhal telefonla, mebus bulunan, Erkânı harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinden, mebusluktan istifa ettiğini, Meclis Riyasetine bildirmesini rica ettim... Paşa, ricamı derakap is'af etti." Mustafa Kemal Paşa'nın Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ve diğer mebus paşaların istifasını istemesinin arkasında komplocu olduğunu düşündüğü paşaların ordu ile ilişkilerini kesmelerini sağlama düşüncesi vardır ve istediği sonuca da ulaşır.

Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele gibi milli mücadelenin önde gelen komutanlarının yer aldığı askerî tasfiye ordu içinde Mustafa Kemal Paşa'nın giderek daha fazla güçlü olmasını sağlayacaktır. "Paşalar Olayı'ndan sonra, orduda Mustafa Kemal Paşa'ya başkaldırabilecek hiçbir önemli komutan kalmamıştı: Refet, Halit vb paşalar zaten meclisteydi; Karabekir, Ali Fuat ve Cafer Tayyar paşalar şimdi siyasete atılmışlardı; Ali İhsan Sâbis Paşa daha 1922'de ordudan çıkarılmış, Meclise de girememişti... Cumhurbaş-

⁴⁷ Atatürk, Mustafa Kemal (1967), Nutuk, C. II, Yedinci Basılış, MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara, s.852-863

⁴⁸ Atatürk, Nutuk 1967: 854

⁴⁹ Atatürk, Nutuk 1967: 854

⁵⁰ Atatürk, Nutuk 1967: 856

kanı, ikinci müşirin (Fevzi Çakmak) sadakatine güvenerek, orduyu onun buyruğu altında, tamamıyla kendisine bağlı komutanlara teslim etmeye karar vermişti.⁵¹

Askerlikten istifa eden subayların 17 Kasım 1924 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkasına muhalefet edecek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmaları, Osmanlı sonrası kurulan yeni devlette askeri elitler arasındaki mücadelenin siyasi zemin üzerinde yürütülmesinden başka bir görünüm taşımamaktadır. Askeri elitin siyasi zemin üzerinde iki farklı siyasi partinin (CHF ve TCF) izdüşümünde yürüttüğü mücadele, 13 Şubat 1925'te başlayan Şeyh Sait İsyanı sonrası 4 Mart 1925'te ilan edilen Takrir-i Sükun Kanunu neticesinde TCF'nin kapatılması (5 Haziran 1925) ile askeri ve siyasi elit muhalefetin sindirilmesi sağlayacaktır. CHF ve Mustafa Kemal Paşa muhaliflerinin tamamının ortadan kaldırılması ise, İzmir Suikastı girişimi (1926) sonrasında gerçekleşecektir. Bundan sonra Mareşal Fevzi Çakmak'ın Genelkurmay Başkanlığı altında ordu, Mustafa Kemal Paşa'nın devrimlerinin destekleyicisi ve koruyucusu olma görevini yerine getirecektir. Ordunun kendisine yüklediği bu misyon çok partili hayatla birlikte karşılaşılan askeri darbelerin meşru gerekçesi olarak sunulur. Örneğin 12 Mart Muhtırasında; "... kamuoyu Atatürk'ün hedeflediği çağdaş uygarlık düzeyini yakalama ümidini yitirmiş..." ifadesi; 12 Eylül 1980 darbesinin bildiri metninde: "Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek..." diye başlayan ifade; 28 Şubat 1997 Muhtırası'nda 1. Maddede belirtilen, "... Hükümet, icraatında Devrim Yasaları'na uygunluğu sağlamakla görevlidir" ... gibi ifadeler ordunun hep bu kurucu ilkeyi hatırlatan ve ona dönüşü isteyen ifadeleridir.

Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi sonrasında, cumhuriyetin kurucu ilkelere uzaklaşdığı, devlet otoritesinin yeniden sağlanması amacıyla onar yıllık aralarla gerçekleştirilen darbeler, Türkiye'nin adeta istikrarlı bir darbeler tarihine sahip olduğunu gösterir. Her ne kadar darbeyi gerçekleştirenler darbenin amacına ulaştığını düşünerek yönetimi sivillere terk etmiş olsalar da görünen o ki, yeni bir darbeyi meşrulaştıracak ve olgunlaştıracak girişimlerin siviller tarafından işlendiği ve yeni darbelerin ya da darbe teşebbüslerinin gerçekleştiği görülecektir.

Ordunun siyasi hayat üzerindeki etkisi, onun bir yandan siyasi kültür içindeki rolüyle diğer yandan da devlet ve sivil toplum arasındaki denge (veya dengesizlikle) ilişkilidir. Bu bağlamda ordu kendine özgü ve çok boyutlu bir kurum olarak analiz edilmesi gereken bir kurumdur. Orduyu çok özel bir kurum olarak gören Heywood⁵², orduyu diğer kurumlardan ayırıp ona avantaj sağlayan unsurlarını şu şekilde sıralar:

⁵¹ Tunçay, Mete (2012), Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 119

⁵² Andrew, Heywood (2006), Siyaset, (Çev. B. Berat Özipek vd.), Liberte, Ankara, s. 534-536

1. Bir savaş aracı olarak ordu, silahlanma tekeline sahiptir. Varlığını sürdürmek isteyen hükümetler onun sadakatini sağlamalıdır yoksa askeri güç hükümeti devirebilir. Bu başlık Eflatun'un (Plato) Devlet adlı eserinde vurguladığı, *"bizi düşmanlardan koruyucular (askerler) koruyacak ancak bizi onlardan kim koruyacak?"* sorusunu hatırlatmaktadır.
2. İkinci olarak ordu, Weberci anlamda bürokrasinin iyi işleyen uç bir örneği olarak görülür. Orduda kesin bir itaat ve disiplin kültürü üzerine oturan rütbe hiyerarşisi vardır. Bu disiplin ve hiyerarşik kültürü ona büyük bir verimlilik kazandırır. Askeri darbeler bu hiyerarşi üzerine kuruludur. Darbeyi zorlayan genç subaylar kendilerini hiyerarşi içinde hareket etmek zorunda hissettiklerinden başlarına emekli de olsa bir genelkurmay başkanı aramak zorunda kalabilirler. Ya da hiyerarşiyi zorlayan Talat Aydemir gibi subaylar mükemmel işleyen bu hiyerarşi ve disiplini bozmalarının cezasını canlarıyla ödeyebilirler.
3. Ordu personelini, savaşmaya, ölmeye ve öldürmeye hazır tutan bir ekip ruhuna sahiptir.
4. Ordu, devletin güvenlik ve bütünlüğünü güvence altına alan, ulusal çıkarı muhafaza eden kurum olma anlamında siyaset üzeri görülen ve kendilerini de siyaset üstü gören kurumdur. Ancak ulusal çıkar tehdit edildiği ya da silahlı kuvvetler mensuplarınca tehdit edildiği algısı oluştuğunda ordunun siyasete müdahale ettiği görülür. Nitekim Türkiye'de ordu, kendini siyaset üstü görmesine rağmen ulusal çıkarın tehdit edildiğini düşündüğü zaman siyasete müdahale ettiği görülmektedir. Bu durum sadece Türkiye için geçerli değil genel bir geçerliğe sahiptir. Örneğin Amerikan başkanı Trump, Amerikan askerlerini Suriye'den çekeceğini çok kesin bir biçimde belirtmesine rağmen bu isteği bir türlü karşılık bulmamıştır. Amerikalı askeri yetkililer Trump'ı askerlerin Suriye'de kalması konusunda ikna etmişlerdir.

Bir savaş aracı olarak güçlü bir disipline, mensupları ölmeye ve öldürmeye göre yetiştirilmiş bir kurumun sivil otorite üzerinde bir tehdit olmaktan uzak olması ancak siyasi kültürle ilgilidir. Ordu ve kültür arasında kurulan ilişki, örneğin Türk milletini asker-millet şeklinde tanımlayarak adeta bütün bir milleti militarize eden bir kültürün üretilmesine de neden olur kaldı ki asker-millet anlayışının Türk siyasi kültürü ile ilişkilendirilmesi Alman (Prusya) geleneğinin bir etkisi olarak görülmelidir⁵³. Siyasi kültür, ülkelerin siyasi tecrübe ve gelenekleri ile ilgilidir. Örneğin Amerika'da askerlerin siyasi pozisyonları ya da toplumsal algısı ile Türkiye'deki arasında fark vardır (farkın zaman içerisinde değişebileceği konusunda bir rezerv koyarak bu sonuca ulaşılabilir). Amerikan

⁵³ Selçuklu'dan 27 Mayıs'a Ordunun Tarihi Dönüşümü (sinantavukcu.com) (erişim tarihi 12.04.2021)

siyasi tarihinde 3 Kasım 2020 Başkanlık seçimi sonrasında ilk kez bir kongre baskını ve eski başkanının belirsiz tavrı karşısında ordunun siyasete müdahil olacağı yönünde bir tartışma yaşanmış ve ABD Genel Kurmay Başkanının seçimi kaybeden başkan Trump'ı hedefleyen bir bildiri (muhtıra) yayınladığı görülmüştür⁵⁴.

Siyasi kültür, bir toplumda insanların siyasal tutum ve davranışlarını biçimlendiren değer, sembol ve inançların bütünüdür. Örneğin Türkiye'deki siyasi kültür, askerin siyaset üstü ve rejimin-devletin asıl koruyucusu olarak görülmesi nedeniyle siyasetçi karşısında daha üstün-muktedir olmasını sağlar. Siyasi krizin derinleştiği bazı dönemlerinde birçok siyasetçinin kurtarıcı olarak askere yeşil ışık yakması bu görüşü doğrular. Hatta sadece siyasetçilerin değil, demokrasinin ana aktörlerinden biri olan ve demokrasi kültürünün çok önemli bir aracı olan sivil toplum kuruluşu (STK) temsilcilerinin zaman zaman "ordu göreve!" pankartları taşımaları hem orduya bu üstünlüğü verme hem de onun rejimin asıl koruyucusu olma görevini hatırlatma amacını taşır. Ancak ordu her zaman bu davete icabet eder mi? Askeri bir darbenin gerçekleşmesinin ya da olgunlaşmasının sebepleri nelerdir? Bunların zaman ve mekana bağlı olmayan objektif kriterleri var mıdır? Soruları ayrıca cevaplanmaya değer bir soru olarak bir kenarda cevaplanmayı beklemektedir.

Askeri Darbelerin Koşulları

Ruth First, "darbeler, hem askerler hem de akademisyenler için büyüyen bir endüstridir⁵⁵" derken darbeler üzerinde yazmanın giderek yeni bir ilgi alanı oluşturduğunu kinayeli biçimde dile getirmiş oluyordu. Ancak akademisyenler için bu endüstriyel alanın giderek daraldığını söylemek gerekir. Nitekim Jonathan M. Powell'ın (2012), çalışmasında darbelerin dünya çapında görülme sıklığının, 1950 ile 1960'ların başı arasında keskin bir artış gösterdiği ancak sonrasında yeni yüzyılın ilk yıllarına kadar istikrarlı bir düşüş izlediği ortaya konulmuştur⁵⁶. Sosyal bilimciler için çalışma alanı daralacak gibi görünüyor ancak gerçekte darbelerin sayısında azalma olsa da darbeleri meydana getiren şartlar ve sebepler darbeler başarılı ya da başarısız olsun tartışılmaya devam edecek.

Türkiye'de her askeri darbenin ardında onun dayandığı mantık aranır. Bu mantık ekonomik, siyasi ya da ideolojik gerekçe ile ortaya konulur. Ancak her gerekçe ya da her çağrıya askerin cevap verdiğini söylemek mümkün değildir. Bir darbenin yapılmasını meşrulaştıran, darbeyi olgunlaştıran sebepler neler-

⁵⁴ Askerden Trump'a muhtıra - Yeni Şafak (yenisafak.com) (erişim tarihi 12.04.2021)

⁵⁵ Hale, William (2018), "The Turkish Military in Politics, and the Attempted Coup of 15-16 July 2016", Contemporary Research in Economics and Social Sciences Vol.:2 Issue:1, pp.7-41, p.9.

⁵⁶ Hale 2018: 11

dir? Bir darbenin zamana ve mekana bağlı olmayan objektif kriterleri var mıdır? Sorularına tüm zaman ve mekanlar için kesin cevap vermek zor olsa da siyaset bilimci Heywood'a göre⁵⁷ askeri darbelerin bazı özel koşullarda meydana geldiği açıktır. Her ne kadar ülkelerin özgün sosyo-ekonomik yapılarına göre değişiklik arz etse de bu şartlardan hareketle darbeler hakkında genel bir izah yapmak mümkündür.

Darbelerin meydana gelmesine sebep olan ilk değişken, ekonomik geriliktir. Buna ekonomik krizleri de ekleyebiliriz. Darbelerin gerçekleştiği ülkelerin ekonomik olarak geri olduğu sayısal verilerle sabittir bundan dolayı ekonomik gelişmişlik düzeyi ile darbeler arasında negatif bir korelasyon vardır. Ekonomik geriliğin krizlerle beslenmesi de darbeler için uygun bir ortamın oluşmasını sağlar. Türkiye'deki darbelerle bakıldığında bu iddiayı doğrulayacak örnekler görülebilir. 1960 ve 1980 darbeleri ekonomik krizlerin siyasi krizlerle harmanlandığı darbe dönemleridir. Ancak tek başına ekonomik kriz ya da ekonomik gerilik darbeleri açıklamak için yeterli değildir. Sosyal bilimlerin çok değişkenli açıklama yöntemini burada da hayata geçirmenin oldukça işlevsel sonuçlar ürettiği görülecektir. Öyle ki tek başına ekonomik bir krizin darbeyle sonuçlanmadığı birçok kriz örneği vardır. Öyleyse ekonomik krizin siyasi, ideolojik ya da başka bir krizle buluşması lazımdır.

Darbelerin ikinci sebebi, sivil yönetimin meşruiyetini kaybetmesi olarak görülür. "Ordu muhtemelen, yalnızca mevcut kurumların ve yönetici elitin meşruluğuna itiraz edebileceğini hissettiği ve müdahalesinin başarılı olacağı hesabını yaptığı zaman müdahale etmektedir"⁵⁸. Yönetici elitlerin ve mevcut kurumların meşruluğunu kaybettiğine dair inanç, 1960 darbesi öncesi DP hükümetinin izlediği politikalarla, örneğin, Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve peşi sıra demokratik meşruiyetin sorgulanmasına neden olacak benzeri başka uygulamalarla desteklenebilecek iken, 1980 darbesi öncesi 114 tur yapılmasına rağmen Cumhurbaşkanının seçilememesi mevcut demokratik elitin ve kurumların sorun çözme konusundaki başarı şansının olmadığını gösterecektir. Siyasetin ve siyasetçilerin kirlendiğine ve demokratik kurum ve yollarla mevcut çürümüş sistemin düzelenmeyeceğine dair inanç sadece askerlerde değil çeşitli siyasi aktörlere de sirayet ettiğinde sivil yönetimin meşruiyetinin kalmadığına dair inanç sorunun tek bir çözüm yolu olduğuna işaret eder. Ancak sivil yönetimin meşruiyetini kaybetmesine hatta bunu hiç kazanmadığına dair var olan inanç da darbelerle (ya da muhtıralara) giden yolu açar. Örneğin "28 Şubat 1997" ve "27 Nisan 2007 e-bildirgesi", hali hazırdaki hükümetlerin ordunun (en azından seçkin kurmay heyetin) gözünde cumhuriyetin kurucu ideolojisine karşı olduğu varsayımından hareketle bir meşruiyete sahip görünmüyordu.

⁵⁷ Heywood, Andrew (2006), Siyaset, Çev. Bekir Bert Özipek vd., Liberte Yayınları, Ankara, s.548-549

⁵⁸ Heywood 2000:548

Heywood darbenin önemli bir başka gerekçesini hükümet ile ordu arasındaki ihtilaf ile açıklar. Türkiye’de, ordu ile hükümet arasında görünür bir ihtilaf darbelerde değil muhtıra dönemlerinde kendini hissettirir. Yani ne 1960 ne 1980’de ne de 15 Temmuz darbe girişiminde ordu ile hükümet arasında açık yani darbeye doğru giden bir tartışmanın olmadığı dikkat çeker. Oysa 28 Şubat ve 27 Nisan e-bildirgesinde hükümetler ile ordu arasında alenen bir tartışma ve gerilimin olduğu aşikârdır. Heywood Nijerya, Endonezya ve Pakistan gibi birçok gelişmekte olan ülkede “ordu kendisini gelenekçi, kırsal, hiyerarşik ve çoğunlukla bölünmüş bir siyasi elitle karşı karşıya gelen ‘batılılaştırıcı’ veya ‘modernleştirici’ bir güç olarak görüp ‘ulusu kurtarmak’ üzere iktidarı ele almıştır⁵⁹.” Türkiye’de ordunun Osmanlıdan beri modernleşmenin başlatıcısı ve ana öznesi olduğu, siyasi modernleşmenin ana aktörü ve Cumhuriyeti kuran çekirdek kadroyu üreten kurum olduğu düşünüldüğünde, onun bu tarihi mirası yani dönüştürücü, kurucu ve koruyucu olma özelliklerini terk etme konusunda isteksiz ve tutucu olduğu görülür. Devletin kurucusu ve koruyucusu olma görevlerini kendisine biçen ordu, kurucu ilkelerin (Kemalist devrimlerin) dışına çıktığını düşündüğü hükümetlere karşı bu motivasyonlarla harekete geçmiştir.

Darbe lehinde var olduğu düşünülen uluslararası konjonktür, Heywood’a göre son darbe gerekçesi olarak ileri sürülür. Uluslararası bazı gelişmeler darbecilerin küresel politik düzenden dışlanmamalarını sağlayacak bir sürece girdiğinde darbecileri cesaretlendirecek ortamın oluştuğu düşünülebilir. Türkiye’deki darbeler konusunda uzman olan William Hale bu durumu onaylar: “İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana, Türkiye’deki darbelerin tarihi, küresel eğilimleri oldukça yakından takip etmiştir⁶⁰.” Örneğin 1960 darbesine giden süreçte ABD’den beklediği ekonomik desteği bulamayan DP hükümetinin başbakanı Menderes’in SSCB’ye yaklaşması, ona karşı girişilecek bir darbede ABD ve NATO desteğinin dolaysız biçimde sunulduğu anlamına gelebilecektir. Keza 12 Eylül 1980 darbesi öncesinde alınan ve 24 Ocak Kararları olarak adlandırılan kararların ABD ve İngiltere’de başlayan neo-liberal ekonomik politikaların Türkiye’de başlatılacağına bir işareti olarak okunabilir. Ancak sorun şudur ki, bu kararları uygulayabilecek güçlü bir hükümet ortada yoktur ve ortaya çıkacağına dair bir işaret de yoktur. Öyleyse darbenin arkasında yatan neden Türkiye’de başarılı bir neoliberal ekonomik politikayı hayata geçirecek güçlü (gerekirse teknokratlardan oluşan bir) hükümetin varlığıdır.

Tüm bu sebep ve motivasyonlara karşı ordunun içinde bulunduğu atmosfer de darbeyi etkileyen önemli bir değişkendir. Örneğin çok partili hayat öncesi CHP ve İnönü’ye yönelik eleştirilerin askeri cenahtan da yapılmasına karşı DP döneminde İnönü’nün adeta sistemin sigortası gibi görülmesi ve Cumhuriyetin kuruluş ilkelerine dönülmesi gerektiğine dair baskın inancın arkasında yatan

⁵⁹ Heywood 2006:548

⁶⁰ Hale 2018, p.12

nedenleri de ortaya koymak gerekir. Bunun için de örneğin 1960 cuntalarında yer alan askerlerin darbe öncesi ve sonrası günlüklerine bakarak onların dünyasını daha yakından tanımak da ve o havayı teneffüs etmekte yarar vardır.

Türk Tarihinde Darbe ve Müdahalelerin Kısa Tarihi

İktidarı, şiddeti de içerebilecek biçimde güç uygulayarak değiştirme pratiğinin Türkiye'deki köklerinin Osmanlı geçmişine dayanan izdüşümleri olduğu, bunun arkasında da güçlü merkezi devlet yapısı üzerinden toplumu dizayn ve ülke yönetimini elinde bulundurma isteğinin yattığı görülecektir. Buradan hareketle Türkiye Cumhuriyetinde her on yılda bir tekrar eden darbelerin (iktidarın şiddete dayalı biçimde el değiştirmesi anlamında) Osmanlı geçmişinde de oldukça sık tekrar ettiği görüldüğünden bu süreci bir gelenek yani "darbe geleneği" olarak görmek mümkündür. Ancak darbeleri gelenek kavramı ile birlikte zikretmek darbelerin meşruiyetini kabul etme anlamına geleceğinden bu tür bir ifade kullanmaktan kaçınılması gerektiği düşünülmelidir.

Darbe (coup de etat), şiddeti de içerebilecek biçimde kuvvet uygulayarak ordu (ya da ordu destekçisi gruplar) marifetiyle hükümeti yıkmak, değişmesini sağlamaktır. Örneğin 27 Mayıs 1960, 12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri müdahaleler darbedir.

Arapça uyarmak, dikkat çekmek kökünü ifade eden 'ihtar' kelimesinden türetilen **muhtıra** ise, uyarı yazısı anlamına gelir. Örneğin 12 Mart 1971 tarihinde mevcut hükümete belli konularda ihtarda bulunan ordunun girişimi tarihte 12 Mart Muhtırası olarak bilinir. Darbeden farkı görüldüğü gibi hükümetin ikaz edilmesi dışında hükümetin alaşağı edilmesine yönelik fiili bir harekâtın olmamasıdır.

Türk siyasi hayatı bir de 28 Şubat 1997 süreciyle anılan '**Postmodern darbe**' ifadesiyle tanışmıştır ki bu dönemde ordunun hükümete yönelik muhtıra niteliğindeki açıklamaları bir ordu mensubunun diliyle bu anlamı kazanmıştır. 12 Mart ve 28 Şubat muhtıralarının bir özelliği, doğrudan hükümeti devirme hedefi olmadığı (onları ihtar etmekle yetinme amacıyla sınırlı-imiş- gibi görüldüğü) halde mevcut hükümetlerin değişmesine neden olmalarıdır.

Yine bir hususun daha altını çizmek gerekmektedir o da (askeri) darbe ve ihtilal arasında farkın olduğudur. Bu farkı belirtme ihtiyacının arkasında yatan neden, 27 Mayıs darbesinin kendini bir ihtilal olarak tanıtmış olmasıdır. İhtilal (revolution), darbeden farklı olarak şiddet yoluyla sadece mevcut hükümeti değil aynı zamanda siyasi düzeni (rejimi) de değiştirir. Ayrıca ihtilaller darbelerde olduğu gibi bir grup azınlığın değil büyük bir çoğunluğun eseri olarak vücut bulurlar. Örneğin Fransız İhtilali ve Bolşevik İhtilali tarihin nadir ihtilallerindedir ve geniş halk kesimlerini arkasına alarak köklü sistem (rejim) değişiklikleri yapmışlardır.

Darbe karşılığı olarak görülebilecek müdahalelerin Osmanlı köklerine bakıldığında, bunların gerçekleşme sebebinin yenilik (modernleşme) çabalarından rahatsız olan ya da yeniliklerin kendi menfaatlerini engelleyeceğini düşünen kesimler (başta yeniçeriler olmak üzere) tarafından yapıldığı görülmektedir

Osmanlının yenileşme çaba ve gayretlerinin arkasında yatan ana neden askeri alanda meydana gelen yenilgiler sonrası hem idari hem de ekonomik alanda yeni düzenlemelerin yapılması gerektiğine dair bir inanç ve ihtiyacın doğmasıdır. Bu çabalar kabaca III. Selim dönemi ile başlatılır ancak yazının teması ekseninde biraz daha gerilere gidildiğinde mevcut değişim talep ve icratlarının ne tür müdahaleler doğurduğuna dair örnekler de görülecektir. Bu örnekleri şu şekilde sıralamak mümkün:

Osmanlı Dönemindeki Darbeler

Osmanlı dönemindeki darbelerden bahsederken bir anakronizme düşüldüğüne dair hatalı algılamayı ortadan kaldırma adına, Osmanlı dönemindeki darbelerle anlatılmak istenenin, merkezi iktidarı temsil eden padişah ya da sadrazamların şiddet yoluyla değiştirilmesi olduğunu belirtmek gerekir. Tarihsel sıra ile şiddete dayalı biçimde iktidar değişikliğini darbe ile karşılayabilecek şu örneklerden bahsetmek mümkündür, elbette ki örnekler çoğaltılabilir.

Genç Osman Vakası (20 Mayıs 1622)

İmparatorluğun yenileşme çabalarına ihtiyaç duymasına sebep olan hususların başına askeri başarısızlık ve yenilgilerle tanışma sürecinin başlaması gelmektedir. Bu başarısızlığın arkasında ise, yeniçerilerin düzensizliği, başbozukluğu, kural tanımazlığı vb. vardır. Yeniçerilere düzen vermek isteyen Genç Osman, 1622 yılında ayaklanan yeniçeriler tarafından Yedikule Zindanı'nda öldürülür. Bu olay Osmanlı tarihinde ordunun (yeniçerinin) gerçekleştirdiği ilk şiddet yoluyla iktidar değişikliği (darbe) olarak yorumlanır.

Patrona Halil ayaklanması (28 Eylül 1730)

Bu isyanın arkasında da artan vergiler, kaybedilen savaşlar vardır. III. Ahmet döneminin sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın lüks ve israfı ile bilinen Lale Devri'nin sonunu getiren isyan, bir anlamda halkın kendi yoksulluğu karşısında sarayın lüks ve israfına bir tepkiydi. Yeniçeri Ocağında ıslahat yapılacağı düşüncesine yeniçerilerin karşı çıkmasıyla birlikte tepki isyana döner. İsyanın başını çeken eski yeniçeri Patrona lakaplı Halil halkı ve esnafı tahrik ederek ayaklandırıp yeniçerileri de kendilerine kattıktan sonra isyan son halini alır.

İsyancılar padişahı Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, donanma komutanı kaptan-ı derya Kaymak Mustafa ve Şeyhülislam Abdullah Efendinin de bulunduğu otuz yedi kişinin kendilerine teslim edilmesini isterler. Bu gelişmeler üzerine Padişah III. Ahmet katli istenen devlet adamlarını görevden alır. Sonunda III. Ahmet isyanı sona erdirmek için kardeşi Mustafa'nın oğlu Şehzade Mahmud'a saltanatı bırakır.

Kabakçı Mustafa İsyanı (25 Mayıs 1807)

İsyan ordudaki yenileşme (Nizam-ı Cedid) çabalarına bir tepki olarak görülebilir. Yeniçeri yamaklarının Kabakçı Mustafa öncülüğünde önde yer aldığı isyanda arka planda ise Şeyhülislam Atullah Efendi yer alır. 20 bine yakın Nizam-ı Cedid askeri karşısında birkaç yüz yamakla (buna Harp Okulu öğrencisi diyebilirsiniz) başlayan isyan III. Selim'in kifayetsizliği ve acizliği yüzünden başarılı olur ve 29 Mayıs 1807'de IV. Mustafa tahta geçirilir.

Kuleli Vakası (14 Eylül 1859)

Süleymaniyeli Şeyh Ahmed kendisine bağlılık yemini eden asker ve bürokratlarla Fedâiler Cemiyeti adlı gizli bir örgüt kurar. Bu cemiyet (örgüt), Abdülmecid'i devirip Abdülaziz'i tahta geçirmek için plan yapar ancak 14 Eylül 1859 tarihinde Kılıç Ali Paşa Camii'nde toplantı halinde iken bir hükümet baskınıyla (aslında ihbarla) yakalanırlar. İsyancılar Kuleli Kışlası'na (Kuleli Askerî Lisesi) konular. Soruşturma ve yargılama burada yapıldığından olay Kuleli Vak'ası adıyla tarihe geçer. İktidarı kurdukları gizli bir dernekle (cunta?) değiştirmek isteyenlerin başarısızlığını anlattığından ilk başarısız darbe girişimi olarak da anılabilir.

Abdülaziz'in tahttan indirilmesi (30 Mayıs 1876)

Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinin arkasında dönemin sadrazamı (başbakanı), şeyhülislamı, seraskeri (genelkurmay başkanı) ve adalet bakanının ittifakı vardır. Dolmabahçe Sarayı'nın karadan ve denizden kuşatılması sonrasında Abdülaziz tahttan indirilerek yerine V. Murat Osmanlı Devleti tahtına çıkarılır.

II. Meşrutiyet (24 Temmuz 1908)

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC), Rumeli vilâyetlerinde başlattığı ayaklanma ordunun baskısıyla bir rejim değişikliğiyle sonuçlanmış Abdülhamit Meşrutiyet'i tekrar ilan etmek zorunda kalmıştır. Bu açıdan II Meşrutiyet hem bir ihtilal hem de bir darbe olarak görülür. Bir ihtilaldir çünkü monarşiyi meşruti monarşiye dönüştürerek rejim değişikliğine sebep olmuştur.

31 Mart Vakası (13 Nisan 1909)

Meşrutiyetin ilanının üzerinden henüz bir yıl geçmeden 13 Nisan 1909'da İstanbul'da alaylı askerler bir isyan başlatır. Başında Derviş Vahdeti'nin olduğu ve halktan da destek alan bu ayaklanma 13 gün sürer. 31 Mart olarak geçme sebebi olayın Hicri takvimle 31 Mart 1325 tarihinde geçmesidir. Rumeli'den gelen Hareket ordusu isyanı bastırır. Vaka-i Hayriye'den beri İstanbul'da ilk kez bu kadar kan akmıştır, isyana destek veren medrese öğrencilerinin çoğu öldürülür ve artık İttihatçıların iktidarı (1909-1918) başlamış olur.

Halaskâr Zabitan Bildirisi (16 Temmuz 1912)

1912 Sopalı seçimleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne (İTC'ye) muhalefetsiz bir meclis sununca meclis dışı muhalefet olarak askerler devreye girmiştir. Haziran 1912'de İTC'ye karşı olan askerler İstanbul'da 'Halaskâr Zabitan' (Kurtarıcı Subaylar) adı altında örgütlenmeye başladılar. İTC'nin rakibi Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı destekleyen bu subaylar bir muhtıra yayımlayarak ülkenin çökme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını belirttiler. 16 Temmuz'daki muhtıra ile İttihat ve Terakki yanlısı hükümeti (Mehmet Said paşa hükümeti) istifaya zorladılar. Asıl amaçları askerinin siyasete karışmasını engellemekti ancak tersi oldu.

Meşrutiyet beklenen kardeşlik idealini hayata geçirmedeği gibi azınlıkların zaten bilenmiş etnik milliyetçi kimliklerinin giderek daha da keskinleşmesine neden olmuştur. Bu da İTC'yi muhalefete ve etnik milliyetçi taleplere karşı da daha sert bir milliyetçi politikaya itmıştır.

Bab-ı Ali baskını (23 Ocak 1913)

Balkan Savaşı ile Avrupa Türkiye'nin kaybedilip Edirne'nin kaybedilme aşamasına gelinmesi büyük bir tartışma yaratır. İTC üyeleri mevcut hükümetin politikalarının yetersizliğinden rahatsızlığını dile getirerek Sadrazam Kamil Paşa hükümetini sorumlu tutarlar. İTC üyeleri Bab-ı Ali'yi (hükümet binası) basıp **Harbiye Nazırı** (Milli Savunma Bakanı) **Nazım Paşa'yı** öldürürler. Enver Bey, Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa'nın kafasına tabanca dayayıp, istifa mektubu yazdırır. Bu baskın ile başta Harbiye Nazırı Nazım Paşa olmak üzere on bir kişi öldürülür.

Cumhuriyet Türkiye'sinde Darbeler

Cumhuriyet Türkiye'sinde darbenin arkasında yatan en büyük meşrutiyet unsuru, 1934 tarihli Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) İç Hizmet Kanunu'nun 35. Maddesidir. Bu madde, TSK'nın vazifesini "cumhuriyeti koruma ve kollama" olarak tanımamaktadır. Devleti dış düşmanlara karşı korumakla görevli ordu,

Türkiye’de siyasi kültürün bir yansıması olarak kendisini (irtica, komünizm vb. gibi) iç düşmanlar karşısında da görevli addetmektedir. Bu tanım cumhuriyetin tehlikeye girdiğini düşünen ordu mensuplarına meşruiyet sunuyor şeklinde yorumlanmış ve cumhuriyet dönemindeki her darbede bir dayanak olarak ileri sürülmüştür.

Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmetleri Kanunu’nun 13/7/2013 tarihinde yapılan değişiklik ile, kanunun 35 ve 36. Maddelerinde şöyle bir değişiklik yapılarak darbelere dayanak olan “cumhuriyeti korum ve kollama görevi, yurtdışından gelecek tehditlerle ilişkilendirilmiş ve TSK’nin vazifesi yeniden tanımlanarak harp sanatını öğrenmek ve öğretmek olarak gösterilmiştir.

Madde 35 – (Değişik: 13/7/2013-6496/18 md.) Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askerî gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır. Madde 36 – Silahlı Kuvvetler, harp sanatını öğrenmek ve öğretmekle vazifelidir. Bu vazifenin ifası için لازم gelen tesisler ve teşküller kurulur ve tedbirler alınır (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf>, erişim tarihi 14.7.2019).

27 Mayıs 1960 Darbesi

27 Mayıs darbesi aslında bağıra bağıra gelen bir darbedir ancak daha önce şahit olunmayan örneği bulunmayan cumhuriyet siyasetçileri için ama özellikle de Menderes için tüm uyarılara rağmen öngörülemeyen bir durumdur. 1960 Darbesini hazırlayan etmenlerden biri de, 27 Nisan 1960 tarihinde, yayın yasağı ve siyasi faaliyetleri takip ve onlarla ilgili karar alma gücüne sahip olan Tahkikat Komisyonunun (TK) kurulmasıdır.

CHP’ye göre, bu komisyon aracılığıyla Demokrat Parti (DP)’nin hedeflerinden biri de CHP’yi kapatmaktır. Ancak Demirel, DP dönemini analiz ettiği çalışmasında (2011:324), CHP’yi kapatma ya da milletvekillerinin dokunulmazlıklarını kaldırma gibi bir niyetin olmadığını, tersine, gösterilen tepkilerin artmasından dolayı zamanla bir yumuşama eğilimine girildiğinin bile söylenebileceğini belirtir.

TK tarafından hazırlanan ve başbakana 25 Mayıs’ta teslim edilen “raporun ana tezi, CHP’nin kaos yaratarak iktidara gelmeyi amaçladığıdır. Türk milletine önereceği hiçbir şey kalmadığı için adım adım kanun dışı yolları zorlamak ve gayri meşru zeminlere kaymak CHP’nin iktidara gelmek için kullanabileceği tek yoldur ve bu nedenle 1957 seçimlerinden sonra ayaklanma ve isyan stratejisini uygulamaya koymuştur” (Demirel 2011: 325).

“TK’nın kurulması ile başlayan olaylar zinciri iki parti arasında iplerin kopmasını beraberinde getirmiştir. Muhalefet açısından TK bardağı taşırın

son damladır" (Demirel 2011:328). İsmet İnönü'nün 18 Nisan 1960 tarihinde mecliste yaptığı konuşma ihtilal teşvikçiliği olarak yorumlanacaktır (Demirel 2011:328-329) : "Eğer insan hakları yürütülmez, vatandaş hakları zorlanırsa, baskı rejimi kurulursa ihtilal behemehal olur...beni dinleyin biz böyle bir ihtilal içinde bulunmayız. Böyle bir ihtilal bizim dışımızda bizimle münasebeti olmayanlar tarafında yapılacaktır. ...bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtarmam" (Demirel 2011:328).

18 Nisan'daki konuşmadan 10 gün sonra 28 Nisan'da İstanbul Üniversitesinde meydana gelen öğrenci olayları darbeye yeşil ışık yakan zinde kuvvetleri ayartan bir başka gelişmedir. Ali Fuat Başgil 27 Mayıs darbesini anlattığı eserinde darbenin, hocaların kıskırttığı öğrencilerin ayaklanması ile başladığını belirtir.

CHP'nin desteği ile gerçekleşen kitlesel gösterilerin etkisi darbeye giden süreçte ayrı bir öneme sahiptir. 555K olarak bilinen eylem İstanbul'daki 28 Nisan öğrenci ayaklanmasının Ankara'daki izdüşümüdür. 555K yani 5. ayın (Mayıs), 5. Günü Saat 5't e Kızılay'da toplanılarak gösteri yapılacaktır.

Darbeye önemli gerekçelerden biri DP'nin otoriterleşmesiydi. DP'nin otoriterleşmesine sebep olan iki önemli dış değişimden söz edilebilir (Akşin 2008: 218-219); İlki 14 Temmuz 1958 yılında Irak'ta yapılan askeri darbedir. "DP iktidarına göre, Irak Devrimi dıştan desteklenen yıkıcı bir faaliyetti. Muhaliflere göre ise, istibdat ve baskıya karşı bir ayaklanmaydı" (Akşin 2008:219). Bir de Menderes ve Irak devlet başkanı arasındaki samimi ilişkiyi ve darbe sonrası Türkiye'nin neredeyse Irak'a askeri müdahalede bulunulacağı düşünüldüğünde nasıl bir analogi ile karşı karşıya kalındığı daha iyi anlaşılabilir. "Muhalefet Irak Devrimi'ni doğru bulduğuna göre, benzerini Türkiye'de yapabilir, onun için daha da baskı altına alınmalıdır diye düşünülmüştür" (Akşin 2008:219). İkinci dış gelişme, Fransa'da 2. Dünya Savaşı'nın karizmatik subayı De Gaulle'nün başbakanlığı ve parlamenter sisteme son vererek kendisiyle anılacak olan yarı-başkanlık sistemini getirmesiydi. "De Gaulle, savaşta elde etmiş olduğu karizmatik önder durumundan yararlanarak, bir çeşit 'demokratik diktatör' oldu... Menderes... 21 Eylül'de İzmir'de De Gaulle düzenini örnek almak istediğini gösteren sözler söyledi. Devlet görevlilerine baskı yapılırsa demokrasiye paydos deneceğini de belirtti" (Akşin 2008: 220).

Bakan Samet Ağaoğlu'nun Menderes'e, "hep orduya dayandık güvenlik güçlerine önem verebilirdik. Ordu bir gün bize karşı ayaklanırsa karşı koyacak örgütlü gücümüz yok" şeklindeki yakınması Platon'un 2000 yıl önce yazdığı Devlet adlı eserinde yakındığı görüşten farklı değildir. Platon aynı soruyu, "bizi koruyuculardan kim koruyacak?" şeklinde söylerken bu sorunun ne kadar zaman ve mekândan bağımsız olduğunu gösterir.

Subayların hayat standardının düşüklüğü de onları darbeye iten ayrı bir sebep olarak gösterilir.

Başgil'e (2006) göre, darbeye giden yolu açan ve darbenin başarılı olmasının arkasında yatan halk desteğinin kaybetmesinin arakasında iki gerekçe vardır: İlki "Milliyetçiler Derneği'ni ikincisi ise, Milli Nizam Partisi'nin kapatmasıdır.

1950 yılından itibaren on yıllık bir süreyle iktidarı elinde bulunduran Demokrat Parti'nin askeri bir darbeye maruz kalmasının sebepleri olarak özetle şunlar ileri sürülür:

1. Atatürk devrimlerine karşı bir karşı devrim niteliğinde uygulamaları gündeme getirmesi, örneğin daha iktidara geldiği ilk yıllarda ezanın Arapça aslına döndürülmesiyle başlayan süreç ayrıca radyoda Kur'an okunmaya başlanması.
2. Vatan Cephesi'nin oluşturulması, Vatan Cephesine katılanların listesinin her gün düzenli olarak devlet radyosundan ilan edilmesi.
3. Askerlerin ekonomik durumlarında meydana gelen kötüleşme: Ordu mensuplarının ücretlerinin düşmesi büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştı. Apartmanların bodrum katları subay katları olarak anılıyordu.
4. 1960 yılında kurulan Tahkikat Komisyonu ile doruk noktasına ulaşan toplumu ve muhalefet partisi CHP'yi geren pratikler.

İlk darbeci gruplaşmalar:

Ordu içindeki darbe hazırlıkları 1950'lerin ortasından itibaren yeşermeye başlamıştır. İlk cunta, faaliyetleri hükümetin bu konudaki duyarsızlığı nedeniyle zamanla genişler. İlk cuntalardan biri Atatürkçüler Derneği'dir. Atatürkçüler Derneği 1955'de Binbaşı Faruk Güventürk ve Yüzbaşı Dünder Seyhan tarafından İstanbul Harp Akademisi'nde kurulur. Dernek üyelerinin birçoğu 1960 Darbesine katılmıştır. Grubun darbeci girişimleri 1957'den sonra yoğunlaşır. Ancak üye Binbaşı Samet Kuşçu grubu ihbar edince, 26 Aralık 1957'de 9 subay tutuklanır, 26 Mayıs 1958'de serbest kalırlar ancak ihbarcı binbaşı iftira suçundan iki yıl hapis cezası alır (Ünsaldı 2008: 64-65).

TSK'deki ilk darbeci örgütlenme 1954'de İstanbul'da topçu yüzbaşılar Seyhan Dünder ve Orhan Kabibay tarafından başlatılır. Sonra diğerleri onlara katılır. Aynı dönemde ikinci grup Ankara'da Kurmay Albay Talat Aydemir başkanlığında toplanır. 1957 yılında iki komite birleşir. Darbe için 1958 Şubat ayı öngörülür ancak Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu'nun itirafı üzerine darbe ertelenir (Gürsoy 2012:132)

27 Mayıs darbesi, emir komuta zinciri içinde yapılmadı yani darbeyi yapan 38 kişilik ekip, siyasilerden önce genelkurmay başkanı Rüşti Erdelhun ve hava kuvvetleri komutanı Tekin Arıburun'u tutukladı.

1960 darbesini gerçekleştiren subayların demokrasi, ülke yönetimi gibi konularda mutabık olduğunu söylemek mümkün değildir. Onları bir araya getiren en önemli etken DP'nin devrim karşıtı icraatları ve demokrasinin işleyişin-

deki aksaklıklardı. CHP'nin izlediği sert muhalefet DP'yi daha da sertleştiren siyasete ittikçe darbe için uygun zemin üretilmiş oluyordu. DP muhalefeti olma dışında ortak noktali olmayan darbecilerin darbe sonrası aralarında uzlaşmalarını sonrası darbeci grubun içinde meydana gelen ilk çatlak 14'ler olayıyla ortaya çıkmıştır. Darbe sonrası hızla tekrar demokrasiye geçmeyi düşünenlerle (Cemal Madanoğlu grubu) cumhuriyetin kurucu değerlerinin içselleştirilmesine kadar iktidarda kalınması gerektiğini belirtenler (14'le grubu ki A. Türkeş vd. bu gruptaydılar) arasında bir gerilim meydana gelmiştir. Bu gerilimde baskın olan Madanoğlu grubu, 14'leri çeşitli yurtdışı görevlere gönderince Madanoğlu'nun grubu, 13 Kasım 1960 günü 14'ler olarak anılan grubu tasfiye etmiştir. Ancak bu tasfiye cuntacı grubun homojenleştiği anlamına gelmiyordu çünkü "14'lerin tasfiyesinden sonra, demokrasi anlayışları ve parlamentoyu vesayet altında tutma konusunda farklı görüşleri paylaşan gruplar cuntalaşmaya başlamıştı. Bu bağlamda daha önce İstanbul ve Ankara cuntaları (grupları) ortaya çıkmıştı. Ayrıca ...Albay Talat Aydemir'in başını çektiği bir başka "Albaylar Cuntası" da dikkati çekmektedir (Aydın ve Taşkın 2015:86).

Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) ve Aydemir Vak'asına Giriş

1961'de Milli Birlik Komitesi (MBK) başkanı Cemal Madanoğlu darbe içinde darbe yapar ve daha milliyetçi ve yönetimi sivillere biraz daha geç teslim etmeyi düşünen 14 subayı (14'ler olarak bilinirler) tasfiye eder. Bu durum darbe içinde meydana gelen ilk darbedir ancak henüz sular durulmamış ve genç subaylar tam olarak amaçlarına ulaştıklarını düşünmediklerinden siyaset ve asker ilişkisi kaynamaya devam etmiştir.

Darbeye karşı darbe

15 Ekim 1961 seçim sonuçları darbecilerin istediği gibi bir sonucu ortaya çıkarmamıştı. Darbeciler sandığa müdahale edememişlerdi. Bayar hapishane-den doğrudan Adalet Partisine (AP) oy verilmesini işaret ediyordu. Demokrat Parti'nin halefleri konumundaki Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) oyların yüzde 60'ını aldı. Sonuçlar herkes tarafından şaşkınlıkla karşılandı. CHP yüzde 36.74, AP yüzde 34.80, CKMP yüzde 13.95, YTP yüzde 13.72 oranlarında oy almıştı. Cumhuriyet devrimlerine karşı bir karşı devrimin temsilcisi olan DP'ye karşı yapılan darbe sonuç vermemişti çünkü halk onun devamı (halefi) olan AP'ye oy vererek darbeyi boşa çıkarmış oluyordu. Darbenin ruhuna aslında darbecilerin kendisine doğrudan bir meydan okumaydı halkın yaptığı.

Bu durumda darbenin (ya da kendi ifadeleriyle devrimin) bütün kazanımlarının tekrar kaybedileceği endişesi, üst rütbeli subay ve generallerin (F. Güventürk, F. Gürler, R. Tulga gibi) İstanbul'da kurduğu Silahlı Kuvvetler Birliği

(SKB)'nin "İstanbul ve Ankara grupları 21 -22 Ekim 1961 'de "İlerici 27 Mayıs Devrimi"nin getirilerinin tehlikede olduğu gerekçesiyle doğrudan bir askeri müdahaleyi öngören İstanbul ve Mürted politikalarını imzaladılar" (Ünsaldı 2008:77). Amaçları 25 Ekim'de açılacak meclisin açılmasını engellemek ve seçimi iptal etmektir. Bu gelişmeler üzerine Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, 23 Ekim'de dört kuvvet komutanının da içinde bulunduğu 24 general ile olağanüstü görüşür. Ardından Orgeneral Cemal Gürsel 23 Ekim'i 24 Ekim'e bağlayan gece parti liderleri Çankaya Köşkü'nde darbe lideri Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığında bir araya getirildi. Onlara SKB'nin muhtıra niteliğindeki 21 Ekim kararları gösterildi. Bu durumu çözüme kavuşturmanın yolunun Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı, İnönü'nün ise Başbakan olmasının kabul edilmesiydi. Böylece SKB'nin gölgesi altında genelkurmay başkanı cumhurbaşkanı oluyor ve hükümeti kurma görevi İsmet Bey'e veriliyordu.

*Albay Aydemir'in başarısız darbe girişimleri
(22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963)*

1961 seçimleri ile birlikte DP'nin devamı olan Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisinin (YTP) aldığı yüksek oy MBK'nin dışında ondan daha keskin subayların yer aldığı Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) üyeleri tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Yönetimi sivillere bırakma konusunda çok istekli olmayan SKB bu durumdan çok rahatsız olduğu ve buna yönelik nasıl bir politika izlediği görülmüştü. Silahlı Kuvvetler Birliğinin MBK'nin önüne geçtiği hatta darbe içinde bir darbenin gölgesinin sezildiği bu dönemde dikkat çeken isimlerden biri Talat Aydemir'dir.

Kara Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir'in 16 Kasım 1961'de sonrada ve 21 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963'de kalkıştığı başarısız darbe girişimleri, Aydemir ve Fethi Gürcan'ın idamıyla sonuçlanır.

Doğan Avcıoğlu gibi ordu gibi zinde güçler üzerinden sol bir hükümet oluşturma gayreti olanların Talat Aydemir ile irtibatları vardı. 21 Şubat Aydemir darbesi nedeni ile 1962-1963 de Harp Okulu mezun vermemiştir.

12 Mart 1971 Muhtırası

Bu darbenin meşruiyet zeminini sağlayan meydana gelen özellikle sol gençlik gruplarının meydana getirdiği terör olaylarıdır. 12 Mart Muhtırasını darbeyi önleyen bir muhtıra olarak görmek gerekir zira 9 Mart 1971'deki darbe girişimi ancak komuta kademesinin karşı muhtırasıyla durdurulabilmiştir. Bu dönemde orduda radikal genç subayları temsil eden Muhsin Batur-Faruk Gürler cuntası konuşulmaktadır. Gençlik örgütleri de bu cuntayla ilişkilendirilmiş ve Doğan Avcıoğlu'nun fikirlerinden etkilenen bir grup 9 Mart 1971'de "sol Kemalist" darbe hazırlığına girişmiştir. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, MİT'in ihbarıyla darbe hazırlığını önler ve 12 Mart'ta hükümete muhtıra verir.

On yıl önce gerçekleşen 27 Mayıs darbesi üç sağ siyasetçinin idamıyla sonuçlanmıştı, 12 Mart'ı izleyen günlerde darağacında bu kez üç solcu genç vardı: Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan. Bir sağdan ve bir soldan idamlar 12 Eylül 1980'de zaman aşımı olmaksızın gerçekleşecekti.

12 Eylül 1980 Darbesi

1980 darbesi iç karışıklık, terör olaylarının ülkeyi yaşanılmaz hale getirmesi, siyasi istikrarsızlığın had safhaya varması ki bir örneği, 115 tur yapılmasına rağmen hala cumhurbaşkanının seçilemediği 1980 yılıdır, ekonomik kriz vb. gibi güçlü gerekçelere yaslanarak yapılır.

İdamların, tutuklamaların, işkencelerin, sonrasında terör örgütlerine katılımcı sağlayacak uygulamaların birçoğunun kaynağıdır 12 Eylül 1980 darbesi. 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlarla, birlikte ithal ikameci politikaların yerini liberal ekonomik politikalara bırakacağı ancak bu kararları hayata geçirecek güçlü hükümetlere duyulan ihtiyacın darbenin Amerika tarafından desteklenmesinin bir gerekçesi olarak gösterilir ve görülür. Yine 1979 İran İslam Devriminin devrim ihracının önüne geçmek amacıyla da bu darbenin yapıldığı belirtilir.

28 Şubat 1997 (Postmodern darbe)

1994'teki yerel seçimlerin galibi Refah Partisi, 1996'da da DYP ile koalisyonun ortağı olarak Refah-Yol hükümetini kurdu. Milli Nizam Partisi ile başlayan Milli Görüş geleneği dini referansları güçlü bir parti olarak ordunun "irtica" refleksi vermesine neden oldu. Genelkurmay'da Batı Çalışma Grubu (BÇG) kurularak dini oluşumlar takip ve kontrol altına alınarak yıldırmak istendi. Ankara-Sincan'daki Kudüs temalı bir tiyatro oyunu gerekçe gösterilerek 1997 Şubat'ında Sincan'da tanklar yürütüldü, 28 Şubat'ta ise askerler 9 saatlik MGK'da hükümete 18 maddelik muhtıra verdi. Muhtıra sonrası hükümet değişti, Refah Partisi kapatıldı, insan haklarına aykırı birçok uygulama evrensel ve özgür düşüncenin merkezi olan üniversiteler olmak üzere kamu kurumları ve kamusal alanda yaşandı.

27 Nisan e-muhtırası

2002 sonrası Türk siyasal hayatında farklı bir renkle ortaya çıkan AK Parti, 2007'deki Cumhurbaşkanlığı seçiminde bir kriz yaşadı. 27 Nisan 2007'deki ilk tur oylamanın ardından "367 teziyle" seçim Anayasa Mahkemesi'ne taşınırken, Genelkurmay'ın internet sitesinde o gece e-muhtıra olarak da anılan bir bildiri yayımlandı. Dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın yıllar sonra "Ben yazdım" dediği bildiri dönemin Cumhurbaşkanı adayını Abdullah Gül'ün adaylığı laiklik üzerine abanılarak eleştiriliyordu. Lakin Ak Parti hükümetin

bildiriye yönelik cevabı çok sert oldu, peşinden de meşhur “Dolmabahçe görüşmesi” gerçekleşti. 22 Temmuz’da erken seçime gidildi, AK Parti oylarını yüzde 34’den %47’ye çıkardı.

15 Temmuz 2016 Başarısız İşgal Girişimi

Ak Parti hükümetinin 27 Nisan e-bildirisi ile atlattığı ilk başarısız darbe hazırlığı 27 Mayıs 2013 tarihinde başlayan Gezi Parkı olayları ile farklı bir kulvarda devam eder. Yabancı basının canlı yayınlarla dünya kamuoyuna cilalayarak sunduğu bu olaylardan da istediği sonucu alamayan çevreler nihai hedefleri Başbakan Erdoğan’ı iktidardan indirmek ve uluslararası mahkemelerde yargılamak olan planlarını hayata geçirdiler. 7 Şubat 2012 tarihinde Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı Hakan Fidan’ı ifadeye çağırma operasyonu ile başlayan süreç 17-25 Aralık operasyonları ile devam etmiş 1-19 Ocak 2014 tarihlerinde MİT tırlarına yönelik operasyonlarla devam etmiştir. MİT gözetimindeki tırlar Adana ve Hatay’da durdurulmuş ve FETÖ’cü savcının yürüttüğü operasyon kısa süre içinde uluslararası medya organlarına servis edilmiştir. MİT tırlarının durdurulmasıyla eş zamanlı şekilde Türkiye’nin terör örgütlerine destek olduğu yönünde kara propaganda çalışmaları başlatılarak Türkiye terör örgütlerinin destekçisi olarak gösterilmiştir. Hükümetin aldığı kararlar çerçevesinde kamu kurumlarından tasfiye edilmeye başlayan örgüt son olarak NATO’cu subaylarla işbirliği içinde 15 Temmuz gecesi başarısız bir darbe girişiminde bulunmuştur.

15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimi kahraman halk, ordu içinde darbecilerle savaşılan kahraman askerler ve kahraman emniyet güçlerinin direnişi sonrasında başarısız darbe girişimi olarak şüphesiz Türkiye’de hafızalardan uzun yıllar silinmeyecek bir iz bırakmıştır. Ancak bu darbe girişiminin özellikle sivil bir tepki ve direnişle bastırılması unutulmayacak bir öneme sahiptir. Halkın darbecilere karşı gösterdiği direniş takdire değerdir. Özellikle Batılı ülkelerin Türkiye’nin demokrasi yolunda mesafe alması için üst perdeden nasihat etmelerine karşılık, demokratik düzeni değiştirmeye yönelik bir darbe girişimine sıradan vatandaşın gösterdiği tepkiyle demokrasinin varlığının sürdürülmesine yönelik katkısına hiçbir övgü ya da takdir gelmemiştir. Bu sessizlik Türkiye’deki darbe girişimlerinin arkasında bazı ülkelerin istihbarat servislerinin varlığı tartışmasını bir kere daha hatırlatmaktadır.

15 Temmuz başarısız darbe girişimi Cumhuriyet tarihinde halkın sokaklara dökülerek darbeyi önlediği bir girişim olarak tarih sahnesindeki yerini alacaktır. Türkiye için bu noktada dikkate değer bir yorum, darbeye karşı direnenlerin daha çok Türkiye’deki aydın-elit kesim tarafından sürekli hor ve değersiz görülen muhafazakârlar olmasıdır. Oysa bu döneme kadar muhafazakârlar genelde henüz bireyleşmemiş, modernleşmemiş, özgürlüğüne pek de meraklı olmayan, demokratik siyasi kültür bilincine erişemeyip, cemaat siyasi kültürüne hapso-

lan bağımlı değişkenler olarak görölmüşlerdir. Başlı başına darbe süreci onları bağımsız değişken haline getirmiş değildir zaten yanlışlık da buradadır çünkü onlar zaten bağımsız değişkendirler. Bu durum, muhafazakârlara yönelik algının ne kadar taraflı ve sosyal gerçeklerden uzak olduğunu göstermesi açısından anlamlıdır. Çünkü onlar 15 Temmuz ile bir yandan siyasi iradelerine sahip çıkarken diğer yandan ölkelerinin bağımsızlığı ve kendi özgürlüklerini ne ölçüde karakter olarak içselleştirdiklerini göstermişlerdir.

Kaynakça

Başgil, Ali Fuat (2006), 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, 2. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul.

Demirel, Tanel (2011), Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Gürsoy, İdris (2012), Dokuz Subay Olayı, Kaynak Yayınları, İzmir.

Koçak, Cemil (2008), "Siyasi Tarih", Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980, 4. Cilt, Cem yayınevi, İstanbul.

Ünsaldı, Levent (2008), Türkiye'de Asker ve Siyaset (çev. O. Türkay), Kitap Yayınevi, İstanbul.

Akşin, Sina (2008), "Siyasi Tarih (1950-1960)", Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908- 1980, 4. Cilt, Cem yayınevi, İstanbul.

Önden Sucuklu Yumurta Peşinden Darbe!

27 Mayıs 1960 öncesi cuntalarında yer alan subayların günlükleri dönemin ruhunu anlamak için özel bir öneme sahiptir. Bu günlükler, darbecileri darbeye yönelten sebeplerin neler olduğunu anlamak için çok önemli bir vesika niteliğindedir. Çünkü bu günlüklerde darbecileri darbeye yönelten motivasyon ilkelinin neler olduğu sıralanmaktadır. Günlükler üzerinden dönemin toplumsal yapısı, kültürel değerlerini anlamak mümkün olduğu gibi, Türkiye'nin yaşadığı değişim sürecini de bu günlükler üzerinden okumak mümkündür.

27 Mayıs darbesi Cumhuriyet Türkiye'sinin yaşadığı ilk ve kendisinden sonra gelenlerin yolunu açan bir darbe olduğu için, onun üzerinde durulup analiz edilmesi sadece geçmişin değil darbe sonrası geleceğin anlaşılabilmesi için de önemlidir.

Dündar Seyhan'ın *Gölgedeki Adam*⁶¹ adlı eseri 27 Mayıs darbesi üzerinde yazı yazarların ana referans kaynaklarından biridir, bunun sebebi, Seyhan'ın kendisini 27 Mayıs darbesini ilk kez planlayan kişi olarak tanıttığıdır. Seyhan darbeyi ilk planlayan kişi olmasına rağmen hiçbir zaman ön plana çıkan-çıkarılan biri olmamıştır. Dündar bu yüzden olacak ki eserine "Gölgedeki Adam" ismini vermiştir.

Dündar kendini neden gölgede kalan olarak tanımlıyor, sorusuna cevap vermek için öncelikle kendisine nasıl bir misyon yüklediğini anlamak gerekiyor. Dündar, kendisini 27 Mayıs darbesinin (elbette ki kendisi bunu bir ihtilal olarak tanımlar) fikir babası olarak tanımlar. Yani darbenin yapılmasının fikir ve eylem babası kendisidir. Buna da darbeden altı yıl önce 1954 yılında uçak-savar okulunda arkadaşı Kabibay ile askeri gazinoda sucuklu yumurta yerken karar verirler.

"1954 Sonbaharının bir pazar gecesinde, Uçaksavar Okulunun nöbetçi âmiri idim. ... (Kabibay ile), Sohbet eder, dertleşir, geç vakitlere kadar otururduk. O akşam gazinoda beraberce sucuklu yumurta yerken, bir taraftan da her zaman ki gibi, memleketin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulma çarelerini tartışıyorduk. Yalnız o akşam değil, ondan evvelki münakaşalarımızda da her zaman aynı sonuca vardığımızı açıkça hissediyorduk. Evet, ikimiz de artık ihtilâlden başka bir çare göremiyorduk. Fakat böyle bir hal tarzına gitmenin Türkiye'yi tasavvurlarımızın dışındaki bâdirelere sürüklemesi ihtimali kafamızı, devamlı olarak kurcalıyordu. İhtilâl, artık Türkiye'nin halâsına tek çare görünüyordu (s.42-43).

O gece sucuklu yumurta faslı bir darbe plan ile sonlanacaktır. İki samimi arkadaş bir ihtilal yani bir aksiyon peşindedir kendi ahitleşmeleri aralarından birinin lider seçilmemesiyle ama ana hedefe doğru ilerleme düşüncesi ile so-

⁶¹ Seyhan, Dündar (1966), *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul.

nuçları: “Türkiye ancak aksiyon ile kurtulur. Bunun için gizli bir cemiyet lâzımdır. Ve bir gizli cemiyet en az iki kişiden kurulur, neden seninle bu cemiyeti teşkil eden iki kişi olmuyoruz? Kabibay ayağa kalktı... Elimi tuttu, birbirimize sarılarak öpüştük. Kurulmuş bir cemiyet, vevaki iki kişiden terekkiüp etsin, bir başı olması lâzımdı. Kabibay’a: — Kurulan bu cemiyetin başkanı sen olmalısın. Dedim. Düşündü ve: — Hayır, sen olacaksın, dedi (s. 44).

Ancak Seyhan’a göre, ikisi de birbirlerine güvendikleri için lider olmazlar. Sonradan en basit askeri ilkeyi ihmal etmenin sıkıntılarını yaşayacaklarından söz eder ve bunun en büyük hataları olduğunu belirtir Seyhan.

Darbe yapma fikrinin kendisine ait olduğunu belirten Dünder Seyhan, olayları, kişilerin rolünü ve aktörleri ortaya koyup, analiz ederken ve değerlendirirken tam bir tarafsızlık ve objektivite içinde kalmaya çalıştığını (s. 6) belirtir. Her ne kadar objektif olduğunu iddia etse de nihayetinde kendi inanç perspektifinden baktığı için iddia ettiği objektifliğin tartışmaya açık olduğu da açıktır. Kaldı ki kendini 1960 darbesinin ana aktörü olarak gördüğü kitabın başlığından da bellidir. Kendisinin önemli ancak gölgede kalan bir aktör olduğunu ima eder.

Görüldüğü gibi Seyhan’a göre, darbeye doğru giden süreçte ilk komite 1954’de, ikinci komite 1956 yılında Seyhan öncülüğünde kurulur. İki farklı komite 1957 yılında Seyhan’ın inisiyatifi ile birleşir. Başkanlığa, yine Faruk Güventürk, genel sekreterliğe ise, Seyhan getirilir (s.60).

Dünder Seyhan, 27 Mayıs darbesinin yapılma sebeplerini şu şekilde sıralar:

- a- Darbenin ana gerekçesi, aslında sürdürülebilir bir gerekçe olarak irticanın iktidarın propaganda aracı olarak önplana çıkmasıdır. İrticayı kıskırtanlar ülkenin ana sorunu olan ekonomik sorunlarına odaklanmazlar bu da siyasi kirliliğin göstergesidir: “İrticam — iktidarın propaganda unsuru olarak — ortalıkta kol gezmesini kıskırtanlar, bir memleketin çözüm yolu bekleyen sorunlarına çare aramayı akıllarından dahi geçiremeyecek bir acz, yetersizlik ve hıyanet içerisindedirler (s. 203).
- b- Darbenin bir başka gerekçesi, Türkiye’nin yarı feodal bir hayat yaşamasıdır. Darbeciler bu yarı-feodal sistemin kökünü kazımak için darbe yapacaklardır.
- c- Siyasi keşmekeş ve bu keşmekeşe kılavuzluk eden siyasetçilerin kılavuzluğunu sona erdirmek için darbe yapılacaktır. “... 1954 den beri memleketi ihtilâle götürmeye çalışmış ve bunda vatanın sayısız menfaatlarını görmüş ve hesaplamış bir adamım. Bir memleket ihtilâle götürülürken, muharrik kuvvet, bu ihtilâli hazırlayanların heves, iktidar ve sergüzeşt arzularından alınmış ise, gelecek ihtilâl felâketten başka bir şey getirmez. Ama ihtilâlciye, memleketteki ihtilâl evvelsi ortam, ihtilâli hazırlamak ve yapmak için gerekli fikirleri empoze etmiş bulunursa, o ihtilâli tahakkuk ettirmeye çalışmak bir memleket vazifesi

olur ve önünde sonunda hedefine ulaşacak demektir. Belki gecikir, fakat fikirler artık toplumun malı olur, dal budak salmasına kimse mâni olamaz” (s. 22).

- d- İktisadi düzensizlik içindeki Türkiye’yi kendi kendine yeter hale yani iktisadi özgürlüğü yaşar hale getirmek için yeni bir yönetime (darbeye) ihtiyaç vardır.
- e- Mevcut kadrolarla Türkiye’nin yukarıda sayılan sorunları çözülemez. Sorunları çözmek için, Atatürk ruhlu bir yönetime ihtiyaç vardır.
- f- Atatürk dönemine dair hükümetin kötü algı yaratması: *“Adnan Menderes idaresinin, “devri sabık yaratmama,, prensibine rağmen, sekiz aylık icraatın mihverini sabık iktidarın mütemadi tenkidi ve millet gözünde kötülenmesi teşkil ediyordu. Bu kötüleme propagandasında, Atatürk devrinin aradan çıkarılmasına lüzum dahi duyulmamakta idi. Atatürk’ün 15 senesi, rejim bakımından mütaalâa edildiği zaman, dikta sisteminden demokratik idare tarzına geçiş için, bütün unsurlarıyla kurulmuş ve çok iyi plânlanmış bir transisyon devriydi. Bunun böyle olduğunu, bugün, ilim otoriteleri aynen kabul etmiş bulunmaktadır” (s. 39).*
- g- Atatürk inkılaplarına rağmen Ortaçağ karanlığındaki Türkiye’yi aydınlığa kavuşturmak, musır medeniyet seviyesine ulaştırmak gereklidir Siyasetçiler Atatürk’ün ölümünden sonra bu medeniyet yarışında hiçbir mesafe katedememişlerdir. Darbeciler ise, Batı modernitesinden ilham alarak Türkiye’yi aydınlığa götürecek olan aydınlık kafalı Atatürkçü bir ekiple sorunların çözüleceğine inanmaktadır. Ancak Batılı gibi modern olmak yabancı siyasi ya da iktisadi fikirlerle ülkeyi kargaşa içine sokmak değildir.

“Türkiye’ye, Atatürk’ün projektör kafasının ışığını almış, Türkiye’yi tanıyan ve Batı görgülü yepyeni bir ekip lâzımdır. Türkiye, modern kafalı, Atatürk ruhlu, hamlecî, düriüst ve fedakâr bir idare edenler kadrosuna muhtaçtı. Biz bunu getirecektik. Böyle bir ekip getirilebildiği takdirde Türkiye’nin hangi derdine çare bulunmazdı ki? 27 Mayıs ihtilâlinin yapılmasına sebep teşkil eden ana hareket noktaları bunlardı. Bunlar fikir değilse, Türkiye’ye fikir diye siyasî, İktisadî ve sosyal kargaşalık getirmelerinde çokça çıkarı olanların, ilme bürünmüş yaldızlı doktrin pankartları bizim gibilere taharet bezi bile olamazdı... (s. 45).

Darbeye doğru giden süreçte iktidarın askeri cuntalardan habersizliği Seyhan tarafından iktidar sarhoşluğu ile açıklanır. Çünkü ordunun DP iktidarına karşı husumeti alenidir. Bu durum adeta serkeş yeniçerinin kazan kaldıracığına dair işaretlerinin modern versiyonu olarak çeşitli şekillerde ortaya çıkar. “İktidara karşı o günlerde ordu genç kademelerindeki nefret o derece hat bir safhaya gelmişti ki, kimse bir teşkilâtın lüzumuna filan ehemmiyet vermemekteydi. Bu arada Polatlı’da bulunan Kur. Yb. Baha Vefa Karatay (Şimdi Bağdat Büyükelçisi) arkasına bir hayli tabancalı subay katarak Ankara’ya gelmiş Orduevinin

alt salonuna postu sermişti. Havada kısmî bir aleniyet vardı. Pervasız bekleyiş hemen hemen açıkça göze çarpıyordu. Orduevine girip bu havayı hissetmemek için ya etrafla çok alâkasız olmak lâzımdı, veya olup bitenlere içinden baktığımız için durum bize öyle görünüyordu. Fakat her haliyle gözleri iktidarın hırsı ile perdelenmiş olanlar yalnız basiretlerini değil, gözlerinin önünde gelişen olayları dahi görüp kıymetlendirecek niteliği çoktan kaybetmişlerdi” (s.64). Bir yandan bu tür örnekler diğer yandan 9 Subay olayı gibi vakalar, aslında darbenin yükselen ayak sesleridir ancak halkın teveccühünü aldığına ve askerinin darbe yapacağına inanmayan DP yetkililerinin harekete geçmemesine, tedbir almamasına neden olur.

Cemal Gürsel: Darbeyi kim yaptı çocuklar?

Seyhan’a göre Cemal Gürsel askerlerin sevdiği saydığı biridir ancak Seyhan ve Kabibay’ın en temel askeri kuralı ihlal etmelerinden dolayı darbe başsız kalmış ve Gürsel (darbeciler ismi gizli kalsın diye kod adını Faik Bey koyarlar), darbenin başına adeta paraşütle geçmiştir. Gürsel ile ilk teması önce Almanya gezisinde ona refakat ederken Sadi Koçaş sağlar sonrasında ise Türkeş ve Suphi Karaman iletişimi devam ettirir. Darbe öncesi emekliye ayrılan Gürsel cuntacı ekipte bir hayal kırıklığı uyandırır. Gürsel kendisinin zorla emekli edildiğini belirtir daha sonra ancak Seyhan’ın anılarında belirttiğine göre cuntacı ekibin direktmesine rağmen emekli olup İzmir’e gitmiştir.

Cemal Gürsel, Silahlı Kuvvetlerin çok sevdiği ve saydığı ve erkekçe tavırları yüzünden kendisine “Ağa,, *takma ismini verdiği bir generaldi. İhtilal evvelinde, ihtilâl hazırlığından haberdar edilmişti ama kimlerin ne şekilde çalışmakta olduğunu ve ihtilâl teşkilâtının nereye kadar uzanıp neyi kontrol etmekte bulunduğunu pek bilmezdi. Ayrıca, ihtilâle takaddüm eden günlerde kendisiyle temasta bulunan ihtilâlcilerin karşı koymalarına aldırılmıyarak izin almakta direnmiş, iş başında kalarak teşkilâta sahip olacağı yerde selâmeti İzmir’e gitmekte aramıştı. Ayrılmasıyla ihtilâl hazırlayanları müşkül duruma düşürmüştü, ihtilâl bir süre gecikmişti. Bunlara rağmen, 27 Mayıs sabahı, kendisi büyük kumandan olarak aranmış getirilerek ihtilâl hareketinin lideri ilân edilmişti. Osmanlı tarihinde Tanzimattan evvelki padişahlara dahi verilmemiş sonsuz yetkilerle devletin başına geçirilmişti. Silâhlı Kuvvetler Başkumandanı, MBK Başkanı, Başbakan ve Devlet başkanı idi” (s. 87).*

Darbe sonrası Gürsel gelir ama darbeyi kimlerin yaptığını tam olarak bilemez. Seyhan her ne kadar darbe yapıldığı zaman Amerika’da görevli olarak bulunsa da yakın arkadaşlarının kendisine aktardıklarından hareketle sanki duruma şahitmiş gibi darbe sonrası MBK’nın oluşma sürecini ve mevcut atmosferi şöyle aktarır: “Gerçekte, Cemal Gürsel de manzaradan şoke olmuştur. Neye uğradığından ve devlet kuşunun böyle bir anda, bu kadar kolaylıkla başına konmasından kısmı şaşkınlık içerisinde. Fakat ne olursa olsun, ihtilâlciler, evvelâ, kendi şahsî yetki

ve emniyetlerinin bir esasa, hukukî bir statüye bağlanmasını ön görmektedirler. O halde, uzun müzakerelerle geçirilecek zaman yoktur. Komite bir an evvel teşekkül etmelidir” (s. 82).

Gürsel cuntacı ekibin tamamı hakkında bilgi sahibi olmayıp ekibe sonradan dahil edildiği için darbeci aktörlere karşı malumatsızdır. Seyhan, darbe sonrası hükümet yanlısı ya da karşıtı farketmeksizin tüm subayların, hatta darbe sonrası tutuklanması gerektiğini belirttiği subayların, darbenin nimetlerinden faydalanmak için ortaya çıktıklarını belirtir. Bu yüzden de oluşturulacak MBK için piyangodan darbecilerin çıkma olasılığı söz konusudur. Kendisi darbe zamanı yurtdışında olduğu için komiteye alınmaz ancak örneğin, Kurmay Albay Faruk Ateşdağlı gibi darbe sürecinde ön planda yer alan isimlerin MBK’ya seçilmeme nedenini bu zamana kadar kimsenin izah edemediğini belirtir.

“İstanbul’dan İzmir’e, Cemal Gürsel’i almak üzere bir uçak gönderilmiştir. Muzafer Özdağ, İzmir’den Gürsel’i alarak Ankara’ya götürür. Gelir gelmez de etrafını, ihtilâlin tevkiif ederek içeri atmadığı generallerle çevrili bulur. Çevresinde, dolaşan ve ortalıktaki kargaşalığa bir yön, vermeye çalışan gerçek ihtilâlciler de vardır ama Gürsel bunların kim olduklarını bilemez, çünkü tanımaz. Nihayet emir verir: Türkiye Başbakanlık Müsteşarlığına, Baykal Kalemi Mahsus Müdürlüğüne gidecektir. Diğerlerine de döner; “Siz kısımlarınıza, vazifelerinizin başına dönün. Lâzım olursanız ben sizi çağırırım,, der. Bu emir karşısında ilk ayrılan Sezai O’kan olur. Arkasına ihtilâlciler grubu takar ve Başbakanlığın yolunu tutar. Gürsel’e; ihtilâli kendilerinin yaptıklarını ve neticeyi almadan yetkiyi de hiç kimseye bırakmaya niyetleri olmadığını açıkça beyan etmiştir. Gürsel, işittiklerinden şaşkın ve mütereddit olarak ihtilâlcilerin o andaki iradesine tâbi olmayı, her halde maslahata daha uygun mütalâa eder” (s.81).

Bu bölümün girişinde Seyhan’ın Kabibay ile en temel askeri kuralı ihlal etmelerinin darbenin lidersiz kalmasıyla (Seyhan’a göre) sonuçlandığı belirtilmişti. Bu durumu açmak gerekirse, Seyhan, 27 Mayıs darbesinin neden lidersiz kalıp Gürsel’e muhtaç olduğu ya da 38 kişilik MBK’nin ortaya çıktığını kendi kural ihlalleriyle açıklar. Eğer 1954 yılındaki sucuklu yumurta yerken ilk cunta oluşumunda liderliği birisi üstlenmiş olsaydı bu sorunların hiç biri yaşanmış olmayacaktı ona göre. “O gece, ben veya Kabibay liderliği kabul edecek ve bizimiz diğerine “biat” edecektik, geriden gelecekler de, liderin şahsına teslimiyeti, ihtilâlin gayesine hizmet olarak kabullenecek ve ilk adımda normal bir teşkilât haline gelecektik. İki kişinin birbirine tam inancından doğan bu gaflet, 27 Mayıs ihtilâlinin lidersiz kalmasına sebep olmuştu. Bunda ikimizin de günahı büyüktür. ihtilâlin hazırlık devresinde yaptığımız bu hatanın tamiri için çok gayret etmişizdir. Fakat daha başlangıçta atılan bu yanlış adımın, hiçbir zaman düzeltilmemesi, artık mukadder olmuştu. Çünkü bizden sonra içimize aldığımız hiçbir arkadaş, bize karşı liderlik iddiasında bulunmayı aklından dahi geçirememiştir” (s. 44).

Tarih DP ve darbecileri nasıl anacak?

Seyhan'ın eserinde DP hükümetine karşı büyük bir önyargının olduğu açıktır. DP hükümeti 1950 seçimleri sonrasında beklentileri karşılayamayan, birçok olumsuz ve kötü nitelikle anılan bir hükümet olarak sunulmaktadır. Her ne kadar İsmet Paşa dönemine yönelik eleştiriler olsa da Bayar ve İsmet Paşa mukayesesinde askeri kimliği ile ön plana çıkan İsmet Paşa daha çok sevilen ve itibarlı olandır. *“Biz, Ordu gençleri olarak Celâl Bayar'ı, İsmet Paşa'ya halef oldu diye, pek sevmeydik. Esasta kendisini ne yakından tanıyorduk ne de devlet adamlığı hakkında bir fikrimiz vardı. Sevmeydik, işte o kadar...”* (s. 21).

Dündar Seyhan'ın öngörü ve analizlerinin kitabın başında bahsettiği objektiflikle çok da örtüşmediği belirtilmişti. Darbe dönemlerinde darbe sözcülerinin mevcut hükümetler hakkında yaptıkları açıklamalar ve kendi icraatlarını nitelendirmek için kullandıkları “bin yıl sürecek” gibi iddiaların aslında daha önceki darbeciler tarafından da farklı şekillerde dile getirildiği görülecektir. Bugün alanda çalışan akademisyen ya da araştırmacı tarafından çok fazla bilinmeyen ve bu yüzden gölgede kalan bir kişi olarak ilk cuntacı Dündar Seyhan'ı kimse tanımazken, darbe yatıkları hükümet ve asılan DP lideri ve bakanları Türkiye tarihinde özel bir öneme sahip olarak her yıl anılmakta ve “demokrasi şehidi” olarak adlandırılmaktadırlar. Bu nedenle Seyhan'ın sadece kendisinin değil öngörülerinin de gölgede kaldığını belirtmek doğrudur: *“... şahsî kanaatime göre, 1950-60 iktidarının ileri gelenleri için tarih, hain değil dese dahi, hiçbir zaman beceriksiz ve devlet adamlığı niteliğinden mahrum olduklarını inkâr etmiyecektir”* (s. 54).

Profesör Soslu Darbe Mağduru Bir Akademisyen: Ali Fuat Başgil

27 Mayıs darbesi ile ilgili çok da dillendirilmeyen hususlardan birisi, darbeye bilimsel ve hukuki kılıf bulmaya çalışan akademik çevreler popüler tabirle doxazoflardır. Doxazof iktidarın icraatlarını halkın gözünde meşrulaştırmaya çalışan kanaat teknisyen(ler)idir ki bunların bir kısmı da üniversitelerde hocalardırlar! Darbeye meşruiyet sağlayan bu tür akademisyenlerin yanında bir de, hem darbenin ortaya çıkmasına sebep olan olayların engellenmesi için hükümeti uyarayan hem de demokrasinin sınırlarını zorlayanlara demokratik hukuk devletinin ilkelerini hatırlatan akademisyenler vardır. Belki de bunların en önemlisi akademik ve entelektüel vefasızlığa maruz kalan Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'dir.

Başgil'in 27 Mayıs darbesi ile olan ilişkisi üç başlık altında ele alınabilir. Evvela, onun net ifadesiyle darbenin flama işaretinin akademisyenler tarafından nasıl verildiği; ikinci olarak cuntaların darbe öncesi ve sonrası faaliyetleri; son olarak onun Cumhurbaşkanlığı adaylığı sürecini de içeren ordunun demokratik seçim sonuçlarına yönelik memnuniyetsizliğinden hareketle demokratik işleyişe müdahalesi ve Başgil'in onuruyla hareket ederek 'süngü ucunda kukla olmak istememesi' süreci.

Profesör Soslu Darbe

27 Mayıs 1960 askeri darbesi (dönemin popüler ifadesiyle “27 Mayıs Devrimi”) dönemin aydınlarının demokrasiden ne anladıklarını gösteren bir turnusol kâğıdı işlevi görmüştür. Başgil tam bir bilimsel objektif ve serinkanlılıkla darbenin uygulamaları üzerinde düşüncelerini ifade ederken, darbenin hazırlanmasına zemin hazırlayan bir grup aydın ise, darbenin daha köktenci bir eylem tarzını askerlere benimsetmek için çeşitli görüşler ve öneriler ortaya atmışlardır.

Bu yüzden darbenin hazırlanmasına gerekçe oluşturacak sebeplerin ortaya çıkmasında ve darbenin keskinleşmesinde üniversite hocalarının rolü hiç de ihmal edilemeyecek boyuttadır. Darbeden bir gün sonra 28 Mayıs’ta İstanbul’dan Ankara’ya getirilen hukukçu hocalar Başgil’in mesai arkadaşlarıdır ve hepsi de Demokrat Parti’nin muhalifleridir. İstanbul Üniversitesi rektörü Sıddık Sami Onar’ın başkanlığında toplanan Anayasa Komisyonu Türk siyasal hayatını aktardığı eserinde Ahmad’a göre (2010:209), “...hareketin niteliğini değiştirip farklı bir yöne itti. Profesörlerin darbeyi bir devrime dönüştürdüklerini ileri sürmek çok fazla abartma olmayabilir.” Darbenin direksiyonuna geçen profesörler araç içindeki askerleri istedikleri durakta indiriyorlar, istedikleri görüntüleri görmelerini sağlıyorlardı. “Bu hukukçu grup, darbeci subayları sadece DP ileri gelenlerini değil, aynı zamanda milletvekillerini de tutuklamaları gerektiğine ikna etti. Onlara göre “Anayasa’yı ihlal etmiş olan” bu milletvekillerinin hepsi tutuklanmazsa ihtilalin meşruiyeti tehlikeye girecekti. Aynı hukukçular bir “ihtilal komitesi” kurulmasını ve idarenin bu komite eliyle yürütülmesini de tavsiye etmişlerdi. Bu hukukçular kurulu evrensel hukuk ilkelerini boşa çıkaracak bir “olağanüstü koşullar” manzarası çizerek, bu manzaraya uygun bir olağanüstü yargılama ve yürütme sürecinin çerçevesini çizdiler” (Aydın ve Taşkın 2015:65). Başgil, darbenin ön hazırlık aşamasında öğrencilerin tahrik edilmesinde ve öğrenci olaylarının başlatılmasında üniversite hocalarının etkilerinin ne düzeyde olduğunu anılarında anlatır. Hocaların bu etkisini doğrulayan olaylardan biri de darbe sonrası DP’lilerin siyasete devam edeceklerine dair inancın zamanla yok olmasıdır. Başlangıçta tutuklanan DP’lilerin bir kısmı sonradan serbest bırakılır. Bunlardan biri olan Sıtkı Yırcalı’dır. “General Madanoğlu kendisine, temizlenmiş bir DP’yi yönetmesine izin verileceğini söyledi. Fakat 31 Mayıs’ta tekrar gözaltına alındı – politikada profesörlerin önerilerinin yol açtığı bir değişikliğe işaret eden bir hareket. Bir gün içinde DP’li meclis üyelerinin tamamı tutuklandı. Sonradan Profesör Hüseyin Nail Kubalı, bütün DP milletvekillerinin tutuklanmasını- devrimin keyfi hareket etmediğinin bir kanıtı olarak- önerenlerden birinin kendisi olduğunu kabul etti⁶²” (Ahmad 2010:211). Başgil “27 Mayıs ihtilalinin flama işaretini İstanbul Üniversitesinin bazı hocaları 27 Nisan’da gazete-

⁶² Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, darbe öncesi İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesindeki derslerinde “Anayasa yok ki! dersi mi yapılır” diye dersleri boykot ederek öğrencilere mesaj verip, olayları tetikleyen bir tutum takınmıştır.

lerde çıkan beyanatlarıyla verdiler” diyerek bu görüşe katılmaktadır (1990:68). Hocaların kışkırtmaları ile 28 Nisan 1960’da üniversite öğrencileri ayaklanırlar, polisle çatışır ve askerle kucaklaşırlar. Çatışmalarda Turan Emeksiz adlı bir öğrenci ölür. Ancak gazetelerdeki rakam farklıdır “28 Nisan ölülerini kimi onbire çıkarıyor, kimi öldürülen gençlerin kıyma makinelerinde kıyıldığını yazıyor...” (1990:81). Bu haberlerin meydana getirdiği tahrik kitleleri daha fazla hareketlendirirken diğer yandan gazeteci ve aydınların askerleri yönlendiren çıkışları ve görüşmeleri bir diğer yandan asker içindeki cuntanın demokrasiyle, parlamenter sistemle Türkiye’nin sorunlarının çözülemeyeceğine dair yüksek sesle dile getirdikleri görüşler darbe için uygun zeminin hazırlanmasını sağlamıştır.

Darbe meydana gelmeden yıllar önce (1956 yılında) Başgil Türkiye’nin geleceğine dair ilginç bir konuşma yapar. İstanbul Üniversitesi’nde verdiği bu konferans Başgil’in ne kadar büyük bir öngörüye sahip olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir (1960:43): “Biz bu memlekette mutlakiyet, otoriter meşrutiyet, liberal meşrutiyet ve otoriter cumhuriyet rejimlerini birbiri ardınca yaşadık. Bugün klasik devlet rejimlerinden sonuncusunu yani demokrasiyi tecrübe etmekteyiz. Dikkat edelim, bu tecrübeye muvaffak olmazsak, geriye dönemeyeceğimize göre, tecrübe dilecek bir tek rejim kalmıştır. Onu ben söylemeyeyim, siz düşününüz.”

Demokrasi Üzerindeki Heyula: Neo Jön Türkler ya da Cuntalar Dönemi

27 Mayıs 1960 darbesi ordu içindeki cunta faaliyetlerini hafife alan DP’nin sert biçimde cezalandırılmasıyla sonuçlandı. Gerçekte ordu içindeki cunta faaliyetleri 1950’lerin ortasından itibaren başlamıştı. Meşhur ‘9 Subay Olayı’ (1958) ve sonrasındaki girişimler karşısındaki demokratik duyarsızlık cuntanın giderek daha da güçlenip taraftar bulmasına neden olmuştur denilebilir. Ancak 27 Mayıs cuntasını oluşturan 38 komutanın her açıdan homojen olduğunu düşünmek mümkün değildir. Onları birleştiren tek şey neo-Jön Türk tavidir: Demokrat Parti’ye yani Türkiye’nin modernleşmesine engel olan, cumhuriyeti ana raydan yani Atatürk devrimlerinden uzaklaştıran partiye karşı olmaktır. Demokrat parti devrimleri yok sayarak ve onları ortadan kaldırarak devrim karşıtlarını cesaretlendirmiştir. Bu yüzden yapılması gereken tekrar devrim ilkelere dönmektir. Bununla birlikte darbe sonrası işleyişin nasıl ve ne yönde olacağına dair bir uzlaşmanın olmadığı ilerleyen zamanlarda ortaya çıkacak ve darbeci grubun hemen ikiye ayrıldığı görülecektir. Bir yanda Cemal Gürsel ve Cemal Madanoğlu’nun başını çektiği üst düzey generallerin yer aldığı ‘İlimliler’ grubu; diğer yanda Albay ve daha aşağı rütbeli subaylardan oluşan ve önderliğini karizmatik Albay Alpaslan Türkeş’in yaptığı ‘Radikaller’ grubu olarak tanımlanan grup. Ayrılık o kadar keskindir ki, İlimliler, CHP ve İnönü’ye sıcak bakan sosyal demokrat eğilimli iken, Albay Türkeş’in varlığını gören DP’liler darbenin İnönü ve CHP adına yapılmadığına kanaat getirirler. İlimliler bir an

önce demokrasiye geçiş taraftarı iken, radikaller uzun süre iktidarda kalmayı planlamaktadırlar⁶³. Bu keskin ayrılık bir süre sonra üst rütbeli komutanların yani ılımlıların gücü ellerine almasıyla sonuçlanır ve daha sonra tarihe “14’ler” olarak geçecek olan 14 subay, 13 Kasım 1960 tarihinde yurt dışında görevlendirilirler. Artık demokratik bir seçim yapmanın ve darbe gecesi okunan bildiride yazıldığı gibi, “... en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere ...” seçimlere gidilecektir. İlimlilerin seçimlere gitmelerinin arkasında yatan motivasyon, seçimi İnönü’nün kazanacağına dair inançtır.

Ameliyat Masasındaki Demokrasiye Narkoz: 21 Ekim ve Çankaya Protokolleri

15 Ekim 1961 Tarihinde yapılan seçimlerde oyların üçte ikisi DP’nin devamı olan partiler tarafından kazanılırken, askerın seçimi kazanmasını istediği ve beklediği CHP ise, %36 oy aldı, tek başına hükümeti kuramadığı için Türk siyasi hayatı ilk koalisyon hükümetiyle tanıştı. Oysa asker CHP’nin kazanması ve özellikle DP’nin devamı olarak gördüğü AP’yi zayıflatmak için elinden geleni yapmıştı. “Askeriye, Türk demokrasisinin geleceğinin sadece CHP’nin zaferiyle kurtarılabilceğine karar vermişti” (Ahmad 2010:221). Ordunun gönlünden geçen gerçekleşmediği için rahatsızlıklar, homurdanmalar ordu içinde tekrar başlar. Oysa darbe gecesi okunan bildiride seçimleri kim kazanırsa hükümeti kurma görevi ona verilecek denilmişti. Ordu içindeki gruplar, kendi bildirgelerine muhalif olarak bu sonuçlardan rahatsızlıklarını dile getirmeye başladılar. Böylece seçimlerden hemen altı gün sonra İstanbul’da 10 general ve 28 Albayın (toplam 38 subayın) imzaladığı “21 Ekim Protokolü” imzalanır. Maksat “devrimi milletin gerçek temsilcilerine emanet etmek için müdahalede bulunmadır⁶⁴” (Ahmad 2010:225). Protokolün hedefleri, bütün siyasi partileri yasaklamak, seçim sonuçlarını iptal etmektir. Bunların hepsi meclisin açılma günü olan 25

⁶³ 1961 seçimleri sonrasında DP’nin devamı olarak görülecek bloğun oyların üçte ikisini alması sonrası sürgüne gönderilen radikaller (ya da 14’ler), Brüksel’de bir açıklama yaparak, seçim sonuçları sonrasında DP’nin devamı olan partilerin yine ön planda olduğunu belirterek, seçimlerin kendilerini (yani iktidarda uzun süre kalma isteklerini) haklı çıkardığını açıklamışlardır.

⁶⁴ Askerin demokrasiden ne anladığını göstermesi açısından ilginç bir örnektir bu durum. Demokratik seçimlerin sadece göstermelik olduğu, ordunun içine sinen bir parti kazanana kadar müdahale edileceğinin görüleceği anlaşılabilir. Oysa 27 Mayıs darbe bildirisinde seçimlerin en kısa zamanda adil ve serbest biçimde yapılacağı ve kim kazanırsa kazansın kazanana idarenin teslim edileceği belirtilmiştir. Ancak ordunun verdiği bu söz, tıpkı Düvel-i Muazzama’nın Osmanlı İmparatorluğuna bir konu hakkında söz verip o sözü tutmamasına benzer. Eğer ordunun onayını alan bir partinin iktidar olması gerekiyorsa seçim yapmanın anlamı ne olabilir ki?

Ekim'den önce yapılacaktır. Aynı zamanda Milli Birlik Komitesini (MBK) lağvetme tehdidinde bulunurlar. Bu taleplerin gerçekleşmemesi durumunda genç subayları zaptetmenin mümkün olmayacağı ve kanlı bir müdahalenin olacağı dillendirilir (Ahmad 2010:225).

Parti liderleriyle yapılan görüşmeler sonunda 24 Ekim tarihinde parti liderleri Çankaya Köşkü'nde kendi protokollerini imzalarlar⁶⁵. Bu protokolde ordunun heyulası o kadar ağır ve yoğun biçimde kendini hissettirmiştir ki bu etki alınan kararlarda kendini hissettirir (Ahmad 2010:225): DP'ye yakın olduğu gerekçesiyle emekliye sevk edilen subaylar geri dönemeyecektir. DP'lilere af çıkmayacaktır. Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı ve İsmet İnönü Başbakan olacaktır. Görüldüğü gibi bu kararlarla asker, serbest seçimle gelecek bir hükümetin üzerinde vesayetini net biçimde hissettirmiştir. Ordunun perde arkasına bile çekilmeden sahnede oyunculara rollerini oynattığı bir oyun başlamıştır ve bu oyunun adına da demokrasi denecektir.

Tüm bunlardan habersiz bir biçimde Başgil 20 Ekim'de Adalet Partisi (AP) İstanbul il teşkilatından aldığı telgraf ve uzun bir telefon konuşmasından sonra 21 Ekim'de Cenevre'den yurda doğru hareket etmeye hazırlanır. Ancak ne 21 Ekim Protokolünden ne de diğer gelişmelerden haberdardır. O, üç partideki yani AP, Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ndeki (CKMP) bir grup milletvekilinin talebiyle Cumhurbaşkanı aday yapılmak istenmektedir. Başgil bu düşünceyle yurda dönerken anılarında bu durumu şöyle anlatır: "Halk benim için muazzam bir karşılama hazırlığında imiş. Kamyonlarla civardan insanlar geliyormuş. Hadiseler çıkacağından endişe ediliyormuş. (AP) Teşkilat başkanını çağırıp hareketimin bir gün sonraya tehirini istemişler. Bana bu tehirin zaruri olduğunu bildirdiler. Öyle yaptım" (1990:93-94). 22 Ekim'de Cenevre'den hareket eder ancak 21 Ekim'de zaten MBK tarafından alınan kararlar üç siyasi partinin başkanına iletilmiş ve onların da bunu kabul ettiği anlaşılmıştır. Zaten 24 Ekim (Başgil'in günlüğünde 23 Ekim) tarihinde Çankaya'da yapılan parti başkanları ve genelkurmay başkanı ile yapılan toplantıda benzer kararlar alınmıştır. Başgil cephesinde ise Ankara'ya doğru yolculuk devam etmektedir. 23 Ekim'de tren ve yolcuları uğradığı her yerde halkın sevgi ve sempatisiyle karşılaşır. Tren Polatlı'ya iki istasyon kala kaza gerekçesiyle durdurulur. Halkın teveccühünün önlenmesi amacıyla yapıldığı düşünülür. Onu karşılayan milletvekilleri Cumhurreisi adaylarının kendisi olduğunu ve bundan vazgeçmemesi gerektiğini söylerler. Başgil kendisine yönelik teveccühü şöyle anlatır: "Saat onüç doğru Ankara'ya geldik. Tren üç saatten fazla bir gecikme yaptığı halde istasyonda mahşeri bir kalabalık beni bekliyordu" (1990:96).

Yerleştiği otelde Başgil'i başta AP olmak üzere üç partinin Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP), ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)

⁶⁵ Başgil anılarında bu tarihi 23 Ekim olarak belirtmektedir.

milletvekilleri grup grup ziyaret eder ve Cumhurreisliği adaylığı için söz isterler, saat 16.00'dır. Tam üç saat sonra, saat 19.00'da Başvekâletten çağrıldıklarını bildiren emir subayı gelir ve saat 20.00'da başvekaletle giderler. Kapıda Fahri Özdilek (MBK üyesi- Bakan) ve Kara Harp Okulu Komutanı olup şimdi bakan olan Sıtkı Ulay⁶⁶ karşılar. 21 Ekim Protokolü'nden habersiz bir biçimde davetin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin geleceğinin daha iyi olması temennisiyle yapılan bir davet ve toplantı olduğunu düşünür. "Ben, saf adam, sanki davet bir tanışma ve görüşme daveti imiş gibi, uzun konuşmalara daldım. Hükümet ve idareden söz açarak fikir beyanına giriştim" (Başgil 1990:97). Bu toplantıda Türkiye'nin yenileşme, gelişme ve kalkınma gayretlerinden söz eder, Japonya'yı örnek verir. İç çekişme ve çatışmalar yerine milli sorunlar üzerinde odaklanıp kalkınmak gerektiğinden söz eder. Devlet otoritesi, jandarma dipçığı, eğitim sistemi ... derken Sıtkı Ulay, "Çok enteresan fikirler. Fakat asıl konuşmak istediğimiz bir mevzu var. Müsaade ederseniz onu konuşalım" diye sözünü keser (1990:98)⁶⁷. Başgil'e Gürsel karşısında adaylığının uygun olmadığı, bu adaylığa müsaade edemeyeceklerini söylerler. Başgil, "Yanlış yoldasınız paşam. Dürüst bir seçimden sonra tutulacak yol bu değildir. Demokrasi hukuku emreder. Sözde seçim, dikta rejimlerinde görülen seçimdir. Sizler demokrasi yolunda yürüyeceğinizi söylediniz. İktidarı, seçimlerde kazanacaklara teslim edeceğinize söz verdiniz. Hatta yemin ettiniz. Ben buna inanarak Cenevre'den kalktım geldim. Sizlere yakışan verdiğiniz sözü tutmaktır. ...Seçim... demokrasinin gösterdiği tek yol budur. Padişahlıkla Cumhuriyet arasındaki fark da buradadır" (1990:99-100). Başgil'in bu konuşmasına karşılık MBK üyesi Fahri Özdilek'in konuşması oldukça manidardır ve her seçim sonrası halkın oylarıyla teveccüh ettiği hükümetleri demokratik olmayan yollarla iktidardan indirmek isteyen-

⁶⁶ Sıtkı Ulay, komiteye en son katılanlardandır ve Demokrat Parti ve Menderes'e 'sadık subay' olarak bilinir. Öyle ki darbe gecesi darbenin olduğuna ikna olmak için jetlerin evinin üstünden uçurulmasını istemiştir ve bundan sonra darbeye dâhil olmuştur.

⁶⁷ Sıtkı Ulay (MBK Üyesi), Mehmet Ali Birand'ın '12 Mart' adlı belgesel programında bu durumu şöyle anlatır. "Hoca reisicumhur olacağını sanıyor... Ben dedim ki hoca kes şimdi şunu, ben sana açıkça söyleyim, sen Cumhurbaşkanı olursan ne top atılır.. senin cipin bile hazır. Koyacaklar seni yukarıda bir yere götürecekler, orada akıbetin meçhul belki mezarını bile kazarlar. E, siz ne yaparsınız? dedi. Bizim elimizden iktidar gitti dedim. Yeni bir Silahlı Kuvvetler Birliği kuruldu... Cemal Gürsel'in aday olmasını istiyorlar. Ama sen bilirsin. İstiyorsan kal, bunu dene. Hoca da yüzü kıpkırmızı gelmişti sapsarı kesildi adamcağız. (Toplantıya girmeden önce gazeteci Mete Akyol'un Metin Akpınar edasıyla 'sizin aday olmanızı istemiyorlar' diye durumu anlatması da Başgil'in içine düştüğü cendere- nin boyutlarını göstermektedir). Sivil ve liyakat sahibi bir bilge insanın önünün nasıl kesildiği ve Garpcı-Batıcı güçlerin bundan nasıl haz aldığını gösteren ilginç bir olay ve döneme işaret eder bu yaşananlar. Yeniçeriler tarafından boğulan bir Genç Osman ya da Abdülhamit'in hallini hatırlamamak elde değildir.

lerin tutumlarını yansıtır: “Biz de demokrasi dedik durduk ve seçimlere öyle girdik. Seçimlerden çıkan netice bu mu olmalıydı?⁶⁸” (1990:100). Konuşmacılar Başgil’e orduda yeni bir cunta kurulduğunu⁶⁹, (bu ve diğer) talimatları onların verdiğini, hayatını garanti edemeyeceklerini söyleyerek adaylığını geri almadığı takdirde, devamla 21 Ekim Protokolünde alınan ve kendilerinin de imzasının bulunduğu kararları açıklarlar: “Meclis açılmadan dağıtılacak, seçimler iptal edilecek, partiler kapatılacak ve askeri idare devam ettirilecektir. Siz bir hukuk profesörü olarak, memleketin böyle bir akıbete düşmesine razı olamazsınız” (1990:101). Başgil bunlara razı olmayacağını belirtir. Bu korkunç tehditlerin, yaşanacak felaketlerin kendi yüzünden kopmasına razı olmayacak, İnönü-Bayar düşmanlığının Gürsel-Başgil şeklinde hortlamasına razı olmayacaktır. Başgil, adaylıktan çekilir, süngünün ucunda bir kukla olamayacağını söyleyerek senato üyeliğinden istifa eder ve ülkeyi de terk eder.

Yine Birand, ‘12 Mart’ adlı belgeselinde Başgil’i tanıtırken ‘hiç kimsenin beklemediği aday, sert çıkışları ve uzlaşmaz tavırları olan birisi’ demektedir⁷⁰. Gerçekte ise Başgil üç partinin milletvekilleri tarafından aday gösterilmiştir. Üstelik hem muhafazakâr siyasette hem de halkın gözünde itibar sahibi biridir. Ancak askerin demokrasi üzerindeki vesayeti ve muhafazakâr ya da Başgil’in tabiriyle memleketçilerin Garpcılar yanında henüz bir kamu diplomasisi geliştirme ya da gelişen yeni güçlere ya da zinde sınıflara egemen olma, onlar üzerinde yönlendirici olma gibi bir güçleri henüz yoktur. Demokrat Parti iktidarda kaldığı süre boyunca kendi entelektüel tabanını oluşturamamıştır. Böyle bir kaygısının olduğu bile büyük bir şüphe götürmektedir.

Yine aynı belgeselde sanki Başgil siyaset meraklısıymış gibi, 21 Ekim protokolü sonrasında Birand Başgil için şunları söyler; “... Sıra, Başgil’in bu sevdadan caydırılmasındadır.”

⁶⁸ Başgil anılarında bu ifadeyi şöyle yorumlar: “Bu teessüf ifade eden sözlerden anlaşılıyor ki, Sayın Fahri Özdilek, Halk Partisi’nin seçimlerde büyük bir ekseriyet kazanmasını bekliyordu. Halk efkârından ve memleket realitelerinden habersizlik bu kadar olur” (1990:100). Özdilek’in bu hayal kırıklığı Türk milletinin tercihlerine saygı duymayanların sahip olduğu genel bir bakıştır. Bu yüzden Türk milletinin henüz demokratik bilince erişemediği, bu bilinci kazanana kadar geçici bir süreliğine yönetime el konulması gerektiğine inanılır. Tıpkı komünist ülkelerde halkın proleter bilinci kazanana kadar Komünist Parti’nin işçiler adına geçici olarak yönetime el konulması düşüncesine benzer bu anlayış.

⁶⁹ Söz edilenin Talat Aydemir cuntası olduğunu belirtir Başgil. Oysa bu Cunta, içinde Aydemir’inde olduğu daha büyük bir örgütlenmedir: Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB). SKB, 6 Haziran 1961 tarihinde Milli Birlik Komitesi’nin içinden ancak MBK’ye muhalif İstanbul merkezli general ve subayların kurdukları bir örgütlenmedir. SKB, seçimlerin yapılmasına sıcak bakmayan, iktidarı sivillere teslim etmek istemeyen ve ordu içinde giderek güçlenen bir gruptur.

⁷⁰ Türk siyasal hayatının muhafazakâr bir bakışla yazılması gerektiğini doğrulayan ve sayısız örneği de bulunan bir başka değerlendirme daha.

Başgil'in Başbakanlık'ta tehdit edildiği gün, yani 24 Ekim'de (Başgil'e göre 23 Ekim'de) Çankaya'da da önemli bir toplantı vardı. Bir gece önce kendi aralarında toplanan dört siyasi parti lideri, Çankaya'da, Cemal Gürsel başkanlığında bir toplantıya katıldılar. Toplantıya katılanlar arasında Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları ve Jandarma Genel komutanı da vardı. Ana konu, 21 Ekim Protokolü'ydü. Sonuç olarak siyasiler yeni bir darbe tehdidiyle karşı karşıya kaldılar ve "Çankaya Protokolü"nü imzaladılar. Protokol imzalanmasaydı, tekrar seçime gidilseydi gibi bir izah bugün çok anlamlı görülmeyebilir. 1950 ve 60'lı yıllar cuntaların Türkiye'nin komşularında sert biçimde rüzgâr estirdiği yıllardır. Bu rüzgârı arkasına alan askerlerin çok da rahat duracaklarını düşünmek mümkün görünmemektedir nitekim 1962 ve 1963'de Albay Talat Aydemir'in başarısız darbe girişimleri cuntaların gücünü ve bu genç cuntaacıları teskin etmek için üst düzey komutanların demokratik siyaset üzerindeki vesayetlerini konsolide eden uygulamalarla geçmiştir. Başgil'in dediği gibi Çankaya'da siyasetçilerin askere karşı verdikleri taviz tavizi doğurmuş ve kimse 'genelkurmay başkanlığının hükümetin emrinde bir kurum' olduğunu askerlere hatırlatamamıştır. Bu yüzden ülkenin eksikliği Başgil'in tabiriyle adam eksikliğidir.

Başgil, Türk siyasal hayatının en şiddetli döneminde, askerın demokrasi üzerinde vesayetini en ağır biçimde hissettirdiği bir dönemde vakarıyla, ilmiyle, demokrasi anlayışıyla hak bildiği yolda gitmeye çalışan bir bilgedir. Yerlidir, millidir ama aynı zamanda evrensel değerleri bilen ve benimseyen çok yönlü bir entelektüeldir. Eğer Başgil dönemin Cumhurbaşkanı olsaydı, Türkiye, sivil, âlim, bilge ve dindar bir Cumhurbaşkanı ile tanışmış olacaktı. Bu süreç çok daha farklı bir Türkiye'nin ortaya çıkmasına sebep olabilirdi. Ancak halk için halk adına hareket ettiğini düşünen güçler 'devrim' adı altında Türkiye'yi çok daha farklı bir kulvara taşımak istemişlerdir. Ancak vefalı Türk milleti darbeleri değil darbenin mağdur ettiği ve ona karşı bilimle ve onuruyla mücadele edenleri hatırlamaktadır ki bunlar arasında Demokrat Partililer kadar Başgil de vardır. Onun halkın gözünde kazandığı itibarı, onu kabına sığmayan bir hukuk profesörü olarak tanımlayan rahmetli Osman Turan'ın ifadesiyle dile getirmek belki de en iyisi (1980:46): "İşte Başgil, bu buhranlı durum karşısında ve kimse-nin ağzını açamadığı bir zamanda Hakkın ve adaletin sesini yükseltiyor; irşad ve cihad vazifesine başlıyor; kuvvet ve cesaretini de sadece imanından ve milli dava aşkından alıyordu. O, muzdarip kitlelerin ve vatanseverlerin dertlerini dile getirir ve görünür-görünmez iktidar sahiplerini adalete ve milli birliğe davet ederken de asla bir siyasi zümreyi düşünmemiş; sadece hakkın zaferi ve vatanın selameti gayesi ile hareket etmişti... Dağ başındaki çobanın, sihirli bir muska gibi, okuyamadığı makalelerini koynunda taşımaları kalplerde kurulan bu tahtın en güzel bir vesikası olarak tarihe geçecektir."

Kaynaklar

Ahmad, Feroz (2010), *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, 4. Baskı, (çev. A. Fethi), Hil Yayınları, İstanbul.

Aydın, Suavi ve Taşkın, Yüksel (2015), *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim yayınları, İstanbul.

Başgil, Ali Fuad (1960), *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, (der. A. Hatipoğlu, İ. Dayı), Yağmur Yayınları, İstanbul.

Başgil, Ali Fuad (1990), *Ali Fuat Başgil'in Anıları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Başgil, Ali Fuad (2006b), *27 Mayıs İhtilali Sebepleri-Görüp Yaşadıklarım*, 2. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul.

Turan, Osman (1980), *Vatan Yolunda*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.

12 Mart Muhtırasına 9 Mart'tan Bakış

Jean-François Lyotard meta anlatı olarak nitelediği Marksizm'den vazgeçiş sürecini "paçayı zor kurtardık" diye ifade ederken, peşinde koşulacak büyük ideolojiler döneminin bittiğine işaret ediyor ve postmodern düşünceye geçiş yapıyordu. 12 Mart okuması yaparken de 9 Mart sürecini ve bu dönemde yaşananları düşününce insan kendisini ikinci bir "paçayı zor kurtarmışız" demekten alamıyor. 12 Mart 1971 muhtırasının gerçekleştiği tarihsel kesit, Türkiye'nin izleyeceği yönü belirleyecek hem iç hem de dış çok ilginç gelişmelere şahit oluyordu. Türkiye bir yandan Avrupa'daki öğrenci hareketlerinin Türkiye'de yansımalarını bulan öğrenci olayları ve ABD karşıtlığıyla birleşen sosyalist-komünist hareketlerin canlanmasına sahne oluyordu. Sol hareketlerdeki bu canlanma, Lübnan'daki gerilla kamplarına eğitim maksadıyla giden üniversiteli gençlerin sol gerillacılık romantizmiyle birleşip, ABD karşıtlığıyla daha da mobilize ve terörize olmaya başlıyordu. 12 Mart'ın hedefi olan hükümetin başbakanı Süleyman Demirel'in henüz "Baba" yerine "Morrison" olarak anıldığı günlerde, ihtar edilen hükümetin başındaki kişinin sembolik öneminin ne olduğu da bu nitelemeyle daha iyi anlaşılabilirdi.

"Paçayı zor kurtardık" derken aslında 12 Mart'ın "darbeyi önleyen bir darbe"⁷¹ olduğuna dair gönderme vardır. Buradaki ana iddia, eğer 12 Mart tarihinde hükümete verilen muhtıra olmasaydı 9 Mart tarihinde yapılması planlanan ve 27 Mayıs'tan daha sert olacağı düşünülen darbenin gerçekleşebilecek olmasıydı.

27 Mayıs 1960 darbesi raydan çıkmış kirli siyaseti temizlemek ve rayına oturtmak için yapılmıştı ancak 1961 seçimleri siyasetçilerin ve aslında onlara oy veren halkın henüz istenilen kıvama gelmediğini gösteriyordu bu nedenle seçim sonrası, asker arasında, "darbeyi boşa mı yaptık?" sorusu sorulmaya başlanmıştı. Asker darbe sonrası siyaseti tanzim etmeye çalışırken (bu tanzimi sadece 27 Mayıs değil tüm darbe ve muhtıralarda görmek mümkün) aşırılıkları törpülenmiş merkez sol ve sağın birlikte "gül gibi geçindikleri" bir hükümet kurulmasını tasarlıyordu. Bu merkez kurgusu gerçekleşmeyince önce 1962 ve 63'de Talat Aydemir Vakası yaşanacak sonra da ordu içinde çeşitli cuntaların oluştuğu görülecekti.

Ordu içince 1960'lı yılların sonu ve 70'li yılların başında birçok gruplaşmaların olduğu görülür. Bu gruplaşmaların bir yanda Doğan Avcıoğlu ve İlhan Selçuk gibi sivil ayağı, diğer yanda ise, Orhan Kabibay ve Cemal Madanoğlu gibi emekli subayları vardır. 1969 yılında Madanoğlu'nun da içinde yer aldığı grup MİT tarafından Mahir Kaynak aracılığıyla ifşa edilir ancak bu ne ilk ne de son cuntadır. 12 Mart Muhtırası sonrası, "hangi silahlı kuvvetler hizbinin kon-

⁷¹ Ahmad, Feroz (2010), Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, Çev. A. Fethi, Hil yayınları, İstanbul., s.359

trolü ele geçirdiğini hiç kimse hemen fark edemedi⁷²” ifadesi durumu veciz bir şekilde göz önüne serer. Ayrıca muhtıraya İnönü’nün önce sert biçimde tepki gösterdikten sonra MİT başkanı ile görüşmesi sonrası desteklemeye başlaması, hizip karmaşasını ortaya koyan bir başka kanıt gibidir.

1960’lı yıllara damgasını vuran sol hareketlerin arkasında belirtildiği gibi Amerikan (emperyalizmi) karşıtlığı vardır. ABD’nin küresel hegemonyasına karşılık hem Güney Amerika ülkelerinde mücadele eden sol hareketler ve özellikle Küba’da verdiği gerilla mücadelesi ile Che Guevara tüm sol gerilla hareketleri için rol model olur. Diğer yanda, ABD’nin Vietnam’da Fransa’nın bıraktığı yerden başlattığı savaş (1963-1973), Ho Chi Minh öncülüğünde verilen gerilla mücadelesiyle dünyanın en güçlü ülkesini büyük kayıplara rağmen yenilgiye uğratan bir mücadele ortaya koyarak gerilla mücadelesinin gücünü gösterir. 1960’lı yıllarda Amerikan karşıtlığını, sol hareketlerin güçlenmesini, emperyalizm karşıtlığını, Üçüncü Dünyaçılık ideolojisini anlayabilmek için bu küresel atmosferi bilmek gerekir. Bu atmosfer bilindiği takdirde ordu içindeki genç subayların Amerikan karşıtlığını ve bu karşıtlığı entelektüel olarak destekleyen gruplarla olan bağlantılarını ve komünist olmayan sol-sosyalist kalkınma modeline bağlanma ve gönül vermelerini anlamak mümkündür.

Görünen o ki II. Dünya Savaşı sonrası NATO ya da Varşova Paktına bağlı kalmak istemeyen ve “bağlantısız” olarak anılmak isteyen ülkelerin ve bu ülkelerin liderlerinin de ayrı bir prestiji var gibidir. Örneğin, Mısır’da askeri bir darbe olan “Hür Subaylar Hareketi” ile iktidarı ele geçiren (1952) Cemal Abdünnasır, Süveyş Kanalı başta olmak üzere ülkenin önemli kaynaklarını millileştirerek emperyalist ülkelerin tepkisini çeker ancak bu millileştirme hareketi, Nasırcılık denen ideolojiyi ortaya çıkararak onun prestijini pekiştirir. “Nasır, Batı emperyalizmine meydan okuma arzusunu temsil ediyordu.⁷³” Batı emperyalizmine meydan okuyan bu ideoloji bir yandan sosyalizme diğer yandan da Arap milliyetçiliğine (yani Baasçılığa) dayanıyordu. Arap milliyetçiliği de milliyetçi ideolojinin ana ilkesi olan, kendi kendini yönetime (self determinasyon) dayanıyordu: “Arapların kendi başlarına daha iyi bir gelecek inşa edecekleri inancı, ‘Nasırcılık’ denen ideolojiyi ortaya çıkardı. Temel görüşler pan-Arapçılık, aktif tarafsızlık ve Arap sosyalizmiydi.⁷⁴”

Dönemin ruhunu yansıtmaması açısından, 9 Mart darbe girişiminin ruhu da aslında sürekli vurgulandığı gibi bu anlamda bir Baasçı rejim inşa etmektir. Yeni kurulacak rejim, elbette ki Amerikan şirketi Morrison’un Türkiye temsilciliğini yapmış bir başbakan marifetiyle kurulamazdı. Bu hükümet ancak ırkçılıktan uzak Türk ulusalçılığına dayanan, ilerici, sosyalist ama komünist ve marksist

⁷² Ahmad 2010, 353

⁷³ Goldsmith, Arthur Jr., ve Davidson, Lawrence (2007), Kısa Ortadoğu Tarihi, Doruk Yayınları, İstanbul, s. 420.

⁷⁴ Goldsmith ve Davidson 2007: 420

olmayan, sosyal adaleti gözeten ve bu manada serbest piyasadan çok devletçi bir ekonomik politikadan yana olan ve temel üretim kaynağı ve aracı olan fabrikaları devletleştirmeyi, öngören bir hükümetle olabilirdi.

9 ve 12 Mart vakalarını anlayabilmek için bir başka ipucu da Türkiye'nin iç siyasetinde bu dönemde meydana gelen sol düşüncenin kendi içindeki ideolojik oluşumlardır. Bunlar arasında özellikle Sosyalizme ulaşma konusunda yöntem farklılığına sahip olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile Mihri Belli ve Avcıoğlu'nun (YÖN ve Devrim Dergileri ile) öncülük ettiği Milli Demokratik Devrimi (MDD) anlamaktır. Bu iki ana akım arasındaki yöntem farklılığı, 9 Mart vakasının arkasındaki itici güçtür. 1965 seçimleriyle sesini duyuran ve 12 Mart muhtırası sonrasında 21 Temmuz 1971 tarihinde kapatılan TİP, sosyalizme ulaşmak için demokratik yolların kullanılması gerektiğini belirterek mücadelesini parlamenter demokrasi sınırları içinde veriyordu. MDD'ciler ise, "zinde güçler" adını verdikleri ordu ve öğrenci-gençlik merkezli grubun harekete geçirilerek gerçekleştirileceği bir devrimle (aslında askeri darbeyle) sosyalizme doğru gidileceğini dile getiriyorlardı. Doğan Avcıoğlu ve dergilerinin (ayrıca kitabı *Türkiye'nin Düzeni I-II*) muhtırayı anlayabilmek için üzerinde durulması gereklidir. Çünkü Avcıoğlu 9 Mart muhtırasının ana aktörlerinden biri olarak anılır. Avcıoğlu her şeyden önce, 'Türkiye'nin parlamenter sistem içinde kalkınamayacağını'⁷⁵ düşünen biridir. Avcıoğlu hem emekli General Madanoğlu hem de Org. F. Gürler, O. Kabibay ve M. Batur ile ilişkilidir.

Avcıoğlu ve irtibatla olduğu askeri grubun gerçekleştireceği darbe, sömürüye son verip, Kemalist devrimleri ihya ederek kapitalist olmayan bir kalkınma yolunu tercih edecektir. Görüldüğü gibi hedefler Nasır'inkine benzer ama yine de "biz bize benzediğimiz" için farklılıklar olacaktır.

12 Mart'ın darbeyi önleyen bir darbe olduğunu belirtirken aslında buraya kadar altı pek çizilmeyen bir hususu vurgulamak gerekir. En azından dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un anılarına bakıldığında, üstü düzey komutanlar arasında genelde solcu öğrencilerin hareketlerine bir sempati duyulduğu "ilerici güçler, gericilik" vb. gibi ortak bir dil ve perspektifin ortaya konulduğu görülür. Ancak arada bu darbe girişimine ve solcu gençlerin eylemliliğine sıcak bakmayan üst düzey komutanların da olduğu Batur'un komutanlarıyla yaptığı görüşmelerde aldığı toplantı notlarında dikkati çeker.⁷⁶ Bu dil birliğinin görülmesi gayet doğaldır çünkü subayların sol basından, yazarlardan fazlasıyla etkilendikleri bir dönemdir bu dönem. Kara Kuvvetleri Komutanı org. Faruk Gürler'in, Doğan Avcıoğlu'nun Türkiye'nin Düzeni kitabını okumayan subayı eksik gördüğünü, belirttiği bu dönemde, Avcıoğlu'nun darbenin sivil kanadını oluşturmasından dolayı yargılanması da normal karşılanır.

⁷⁵ Batur, Muhsin (1985), Anılar ve Görüşler, Üç Dönemin Perde Arkası, Milliyet Yayınları, İstanbul, s. 207

⁷⁶ Batur, 1985:279-297

12 Mart muhtırası sonrası 17 Mart'ta ordu içinde 9 Mart darbe girişimi içinde oldukları düşünölen üst düzey subayların tasfiyesi ve peşi sıra Türkiye'nin siyasi tarihinde aşırı derecede gerilla romantizmiyle mistifike edilen sol terör örgütlerinin insan kaçırma ve öldürme eylemlerinin kaldığı yerden devam etmesi hem onlara ve hem de onlarla irtibatlı oldukları düşünölen sivillere yönelik Balyoz Harekatı'nın başlamasına neden olur.

12 Mart darbesi üzerinde durulurken darbenin önemli gerekçelerinden birinin terör olayları olduğundan bahsedilir. Dönemi anlatan eserler, sürekli artan terör olaylarından, kardeş kavgalarından ya da örneğın dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı org. Muhsin Batur'un eserinde ilerici (solcular ile) gerici (sağcılar) arasındaki kavga olarak gösterilir. Sol terör örgütleri hakkında, onların banka soymaları, insan kaçırmaları, öldürmeleri, jandarmayla girdikleri çatışmalar görülmez ancak sağcıların ya da gericilerin eylemlerinin altı çizilir. Bu belirleme döneme ait her eserde dikkatleri çeker. İş sol terör örgütlerine ve bunların liderlerine gelince, her birisi Lübnan'daki kamplara piknik yapmaya giden ve izmaritlerini çöp kutusuna atan ulusal kahraman haline getirilerek kutsallaştırılırlar. Çünkü onlar Türkiye'nin bağımsızlığı için insan kaçıırılar, öldürürler, Türk jandarması ve polisi ile çatışırılar!

12 Mart, Türkiye'de darbelerin kurumsallaşmasını sağlayan bir girişim olduğu için dikkate değer, ayrıca Türkiye'nin siyasi kültüründe ordunun pozisyonunu göstermesi açısından da ilginçtir, Süleyman Demirel'in "en yumuşak protesto ile istifası"⁷⁷ bu kültürel pozisyonun ne olduğunu gösterir. 12 Mart muhtırasının tepe ismi ve darbeyi engelleyen muhtırayı gerçekleştiren kişi olarak Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç, 28 Şubat sürecinde İsmail Hakkı Karadayı'nın yaşayacağı "Erdelhun Sendromu"nu yaşar⁷⁸. Org. Tağmaç darbe girişimlerinin dışında kalan ve Demirel'e de yakın olarak bilinen bir komutandır. Org. Tağmaç, etrafında dönenlerin farkındadır ve bir darbe girişimine de taraftar değildir, Batur anılarında Genelkurmay Başkanı Org. Tağmaç'ın 3 Mart tarihinde kuvvet mensubu subaylara yönelik konuşmasında özetle şunları söylediğini belirtir⁷⁹: "Silahlı Kuvvetler olarak günlük politikanın dışında kalacağız. Anarşik olaylar, anarşik uçlar ve bilhassa aşırı sol mihraklar tarafından kasten çıkarılmaktadır. Vaziyet çok vahim değildir... Komutanlarınıza kayıtsız şartsız güvenin..." Bu konuşmaya rağmen 9 Mart'ta toplantı yapılacaktır. Ordu'nun siyasetin dışında kalması olması gereken bir durum ise de tüm ordu mensuplarının siyasetten uzak kalacağını düşünmek, darbecilerin, merkez sağ ve merkez sol üzerinden siyasetin "gül gibi" yürüyeceğine inanması kadar gerçekdışıdır.

⁷⁷ Ahmad 2010:355

⁷⁸ Batur 1985:185

⁷⁹ Batur 1985:278

Kırk Yıl Sonra 12 Eylül Darbesine Bakmak

12 Eylül 1980 darbesi, Türk siyasi tarihinde meydana gelen darbeler serisi içinde, silahlı kuvvetlerin (TSK) iç hiyerarşisine uygun olarak yani emir- komuta zinciri içinde gerçekleşen bir darbe örneğidir. Zira 27 Mayıs 1960 darbesi gibi genç subayların tetiklediği bir darbe değildir. Ayrıca 27 Mayıs darbesi sonrası Milli Birlik Komitesi'ne (MBK) muhalif Silahlı Kuvvetler Birliği'nin (SKB) ortaya çıkması ya da darbeci subayların bir grubunun (Ondörtler) tasfiye edildiği bir süreç de yaşanmamıştır. 12 Eylül'de birleşmiş, bütünleşmiş bir Milli Güvenlik Konsey'i (MGK) ile karşılaşılır. Bu yüzden 12 Eylül adeta "*Kusursuz Darbe*" dir. Kusursuz darbedir çünkü demokrasi ortadan kaldırılmış, siyasi parti liderleri tutuklanmış, sol ve sağ siyasi görüşe mensup 50 kişi idam edilmiş, yarım milyon insan tutuklanmıştır... Ülke 12 Eylül 1980 tarihinden 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimlere kadar tam anlamıyla askeri yönetime tâbi tutulmuştur.

Her askeri darbe, meşruiyetini iki yönde inşa etmek ister. Bu alanlardan biri hukuki alandır ki TSK'nın İç Hizmet Kanunu'nun 35. Maddesi darbeye niyetlenenlere bu tür bir meşruiyet zemini sunmuştur. Genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarının imzasıyla hazırlanıp darbe günü saat 04.00 sularında radyoda okunan bildiride, MGK üyeleri, hareketlerinin meşruiyetini TSK İç Hizmet Kanunu ile temellendirmişlerdir: "(Ordu) İç Hizmet Kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur."

TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. Maddesinde silahlı kuvvetlerin vazifesi şöyle tanımlanmıştır: "Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumak." Bu madde, TSK'ya darbe yapmanın önünü açtığı gerekçesiyle, 13 Temmuz 2013 tarihinde şu şekilde değiştirilmiştir: "Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurtdışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askeri gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, TBMM kararıyla yurtdışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır." Bu şekliyle TSK'nın görevi daha çok yurtdışından gelecek tehditlerle sınırlandırılmıştır ayrıca TSK bu şekilde TBMM kararlarıyla görevlendirilen bir kurum haline getirilmiştir. Bu değişiklik sonrası askeri bir darbeye girişmenin arkasındaki hukuki meşruiyet ortadan kaldırılmıştır. Ancak demokratik toplumlarda meşru hükümeti demokratik olmayan yollarla görevinden uzaklaştırmak zaten hukuki ve meşru olmayan bir girişimdir.

Askeri darbeler sadece hukuki meşruiyete dayanmazlar darbeler aynı zamanda halkın gözünde darbeyi meşru hale getirecek siyasi ve ekonomik krizlerden de destek alırlar.

12 Eylül darbesini halkın ve askerinin gözünde meşru hale getirecek iki kriz alanı vardır: Siyasi ve askeri krizler. Siyasi kriz, 1970'ler boyunca ekonomik

krize eşlik eden koalisyon hükümetleriyle temayüz eder. 1970'lerden 12 Eylül 1980'e kadar giden siyasi süreci ve ondan mühlhem terör olaylarını anlatan en uygun kelime "kamplaşma"dır.

1960'lardaki siyasi hareketlilik ve üniversitelerdeki çatışmalar 1970'lerde sıradanlaşmaya, yaygınlaşmaya, keskinleşmeye ve daha da can yakmaya başlar. Çatışmalar sokaklarda farklı siyasi gruplar arasındadır ama kamplaşma tüm toplumsal kesim ve kurumlar için geçerlidir. Sadece üniversiteler ve sokaklar değil örneğin polis sendikaları bile ideolojik kampa ayrılmıştır.

Çatışmaların silahlı sokak çatışmaları halini alması darbeye giden yolu meşru hale getiren siyasi istikrarsızlığın bir sonucu olarak görüldüğünde, darbeciler için siyaset, terörü arttıran ve toplumu kirlenen bir faaliyet alanı olarak görülür. Ordunun görevi de, bu kirlenen siyaseti temizlemek olarak tanımlanır. Ayrıca rejimi koruma ve kollama görevi veren İç Hizmet Kanunu, siyasetçilerin oluşmasına göz yumdukları çeşitli mitinglerle (örneğin meşhur Konya Mitingi) Doğu ve Güneydoğudaki ayrılıkçı terör örgütlerinin girişimleriyle ülkeyi bölünmenin eşiğine ya da rejim değişikliğine doğru götürdükleri için orduyu adeta göreve çağırmaktadır

12 Eylül darbesini halkın ve askerinin gözünde meşru hale getiren ikinci kriz ekonomi alanındadır. 1970'li yıllar dünyada sosyal devlet uygulamalarının krizlerle tanıştığı ve sosyal devlet uygulamalarından vaz geçilip neoliberal ekonomik politikaların hayata geçtiği yıllardır. Türkiye de çevre ülke olarak 70'li yılların ekonomik krizinden arınmış değildir. 1973-74 Petrol Krizi ile birlikte petrol fiyatlarının dört kat artması, Türkiye gibi petrole bağımlı ülkelerin dolar borcunun da katlanması anlamına gelir. Türkiye'nin petrol ithalatını Almanya'dan gelen işçilerin dövizleriyle karşılayamaması Süleyman Demirel'in sözcüleriyle, "Türkiye'nin 70 cente muhtaç" olacağı günlerin habercisidir. Enflasyonun 1979'da %90, 1980'de ise %100'ü aşması, 1980'de Cumhurbaşkanlığı için sonuç alınamayan 115 turluk seçim süreci ile birleşince darbenin ekonomik meşruiyeti de sağlanmış olur. Pahalılık, kuyruklar, kıtlıklar hayatı çekilmez hale getirirken üstüne bir de kentlin güvenli olmayan sokaklarının, kırdaki kurtarılmış bölgelerin varlığı adeta ordunun duruma müdahalesiyle kendini bir can simidi olarak sunmasıyla sonuçlanır. 24 Ocak 1980'de alınan kararlar tüm dünyada meydana gelen ekonomik politika değişikliğinin, Türkiye'deki izdüşümüdür: ithal ikameci politikanın yerini serbest piyasa ilkelerine dayalı (neoliberal) ekonomik politikalar alır.

1980'lerin siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı darbeye giden süreçte ordunun elini güçlendirecektir çünkü bu krizlerin meydana gelmesine sebep olan siyasetçilerdir, yapılacak olan ise, onların devre dışı bırakılması ve kirli siyasetin temizlenmesi olacağı için darbe meşru ve hukuki bir girişime dönüşecektir.

Her darbe halkın gözünde bu tür bir meşruiyet arayışı içine girer ve kendini meşrulaştırmaya çalışır ancak darbe dönemleri kriz dönemleridir ve bu kriz

dönemleri geçip, geçmişe daha soğukkanlılıkla ve derinlemesine bakıldığında ülkeyi darbeye götüren sürecin sadece ekonomik ve siyasi kriz değişkenleriyle açıklanmasının yeterli olmayacağı görülür. Meşhur dış güçlerin bu tür bir süreçte işlevselliği sorgulanmalıdır. Çünkü Türkiye'nin de içinde bulunduğu Ortadoğu coğrafyası, merkez ülkelerin çıkarları sıkıntı yaşadığı zaman rejim değişikliğinin asker eliyle kolayca yapıldığı bir coğrafyadır. İran'da Musaddık'ın indirilmesi bunun bir örneğidir. Güney Amerika'daki darbe girişimleri de bu tür örnekler dâhil edilebilir. Darbe sonrası darbecilerin yaptıkları açıklamada Nato'ya ve diğer anlaşmalara bağlı kaldıklarını bildirmeleri Soğuk Savaş mantığı çerçevesinde anlaşılması gereken açıklamalardır. Çünkü darbe ile, Türkiye'de giderek güçlenen ve terörize olan aşırı sol hareketlerin önü Rusya'yı da çevreleyecek şekilde kapatılacaktır. Ayrıca 24 Ocak kararları ile dünya pazarıyla eklemlenen bir Türkiye'nin bu eklemlenmesini hızlandıracak bir hükümet de iş başına getirilebilecektir. ABD dışişleri Türkiye masası şefi Paul Henze'nin darbe sonrası "bizim çocuklar başardı" (our boys have done) ifadesi, darbeyi yapanların asıl niyetinin ABD'nin isteği doğrultusunda hareket etmek olmasa da, Türkiye'nin dünya pazarıyla eklemlenmesinin önünü açan bir süreci başlatmak olduğu açıktır.

12 Eylül'e Doğru Uzlaşma(zlık) ve Siyasi Kültür

Türkiye'deki askeri darbeler arasında emir komuta zincirinin mükemmelen işlediği darbe olmasının yanı sıra Soğuk Savaş döneminin de son darbesidir 12 Eylül. Ayrıca meydana gelen terör olaylarında çok fazla sayıda insanın hayatını kaybetmesinden dolayı da halkın gözünde meşruluğu en azından o dönem için sorgulanmayan bir darbedir.

12 Eylül'e doğru giden süreçte, dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren ve aslında MGK üzerinden ordunun temel beklentisi, merkez sol ve sağ temsil eden iki büyük partinin ülke menfaati doğrultusunda uzlaşmalarıydı. Bu uzlaşma gerçekleşmediği için ekonomik ve siyasi krizler üstesinden gelinemez bir hal almaya başlamıştı. Evren bu durumu darbeye doğru giden sürecin en önemli unsuru olarak görüyordu. Bu durum bir yandan siyasetin ve siyasetçilerin işlevsiz hale geldiğini gösterirken diğer yandan buna bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik ve siyasi sorunlar karşısında halkın siyasetten beklentisinin de yok olmasına sebep oluyordu.

Evren, anlarında sıradan insanlardan bürokratlara ve hatta halihazırda milletvekili olan birçok kişinin yanına gelerek onları darbe yapmaya yönlendirecek konuşmalar yaptığını belirtir. İki büyük partinin birbirine olan zıt ve anlaşmaz tutumundan sık sık yakınan org. Kenan Evren, siyasi liderlerden birlik ve beraberlik beklentisi içinde olduğunu sık sık vurgular. *"Bizim dileğimiz, bizi istemediğimiz yollara itmemenizdir. İki büyük parti anlaşıp problemleri halle başlarsa büyük bir ferahlık duyacağız. Onlardan bu fedakârlığı bekliyoruz ve bunu beklemek de*

*hakkımızdır*⁸⁰ gibi ifadeler askeri mantığın nasıl işlediği ve siyasetin, iktidarı ve menfaati hedefleyen mantığından askeri bakış açısının ne kadar uzak olduğunu gösteriyor. Asker için vatan ve millet menfaatinin önceliği diğer birçok değişkenin dışarıda kalmasına ve onların arka plana atılmasına neden olabilir. Esas olan, vatanın savunması ve milletin güvenliğidir. Bu anlamda askerin bakışından, milletin ve devletin menfaati için aynı potada toplanamayan siyasetçileri anlamak mümkün değildir. Bu uzlaşmazlık ancak siyasi başıbozuklukla ve kişisel menfaatlerin ön plana çıkarılması şeklinde yorumlanır. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken bir durum da darbe yapmayı kafasına koyan bazı askerlerin darbe yapmalarını meşru hale getirecek bir gerekçe arayışı içinde olmaları ve siyaseten gerçekleşme ihtimali olmayan beklenti içine girmeleridir. Bu örnekte olduğu gibi birbirine rakip iki siyasi partiden beklenen uzlaşma, dönemin gergin siyasi atmosferi ve partilerin siyasi geçmişlerini, ideolojik fay kırıklıklarını göz önüne alınca çok da mümkün görünmüyor. Mümkün görünmemesinin anlaşılması da mümkün değil.

Askeri mantıkta, asker nasıl vatanın ve milletin menfaatlerini ön plana çıkaran bir perspektife sahipse aynısı sivil siyasetçiden de beklenir ve bu beklenti bir hak olarak görülür. Siyaset bir yandan iktidarı hedeflerken ve onu merkeze alıp işlerken aynı zamanda uzlaşmayı da dışarda bırakmayan bir mantığa ve işleyişe sahiptir. Ancak Türkiye'deki siyasi kültür, uzlaşmayı karşı tarafın kazancı ve kendi kaybı olarak yorumladığı için, ona sıcak bakmaz. 1970'li yılların uzlaşmaz siyasetini sadece siyasi liderlerle (Ecevit ve Demirel) açıklamak mümkün değildir aynı uzlaşmazlık koalisyon kurulduğu zaman Ecevit ve Erbakan için de geçerlidir. 1960 darbesine giden süreçte DP ve CHP arasındaki uzlaşmazlık da sadece Menderes ve İnönü ile açıklanamaz işin içine Bayar'ı da eklemek gerekir. Ancak bilindiği gibi burada darbeyi yapanlar siyasi uzlaşmazlıktan değil kurucu ilkelerden uzaklaşıldığı için darbe yapmaya niyetlendiklerini günlüklerinde yazmışlar ve bu, darbe için çok önemli bir gerekçe olmuştur. Uzlaşma kültürünün eksikliği Türkiye'de siyasi yelpazenin giderek sol ve sağ kanattaki siyasi parti proliferleşmesini (çoğalmasını) anlamanın odak noktası olarak görülebilir.

Siyasetçi ve siyaset bilim açısından süreç biraz daha farklı işler ve olay-durumlar daha farklı bir gözle değerlendirilir. Siyaset, iktidarı ele geçirmeye ve bu iktidarı öncelikli olarak kendi siyasi menfaatlerine uygun şekilde dağıtma üzerine kuruludur, her ne kadar ülke ve millet menfaatleri söylemi sık sık dile getirilse de. Bertrand Russel bu yüzden iktidarı, siyaset kurumu için insan vücudundaki kan dolaşımına benzetir. Kan dolaşımı nasıl insanı canlı tutuyorsa iktidar peşinde koşmak, ona sahip olmak da siyasetin can damarıdır. En küçük oy oranına sahip siyasi partilerin iktidarı ele geçirme, iktidar olma düşleri gör-

⁸⁰ Kenan Evren'in Anıları, Milliyet Gazetesi, 31 Ekim 1990. (Gazete arşivini bana emanet eden kıymetli Yusuf Ziya Oymak Bey'e çok teşekkür ederim).

me hevesinin arkasında bu motivasyonu görmek mümkündür. Bu bağlamda AP (Adalet Partisi) ya da CHP'nin birbirine zıt ve anlaşmaz tutumunu siyaset bilimi açısından anlamak mümkündür ve bu anlamlı olabilir oysa askeri mantık bireysel ya da parti menfaatleri gibi menfaatleri kendi paradigması çerçevesinde önceliklendirmede için bu uzlaşmazlığı siyasi çürüme ya da bozulma olarak okuyabilir.

Asker ve siyasetçi arasındaki bu anlayış farklılığı, 1960 darbesi sonrasındaki uzlaşma beklentisini (AP+CHP koalisyonu) çok iyi açıklar. 1970'li yıllar boyunca AP ve CHP koalisyonu beklentisinin tüm sorunları çözeceğine dair askeri (en azından Evren'in anlarında sık sık dile getirdiği bu) beklentinin, nedeni de böylece anlaşılabilir olunur. Aynı şekilde 12 Eylül sonrası sivil yönetime geçişin başlangıcı olan Kasım 1983 seçimlerine sadece üç partinin ve bunların da güdümlü sağ ve sol parti olacak şekilde sokulmasının hangi amaçla yapıldığı da böylece ortaya çıkmış olur. Küçük ve aşırı olarak tanımlanan partilerin baraj sistemi ile elenerek meclise girmesini engellemek ve böylece güçlü tek parti yönetimini hâkim kılmak.

12 Eylül'ü sadece siyasi uzlaşmazlığın bir sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik ve siyasi krizlerle ve bunlarla harmanlandığı düşünülen artan terör vakalarıyla açıklamak yeterli mi? Bu sorunun cevabı eğer evet ise asker ve sivil arasındaki uzlaşma kültürü farklılığını ortaya koyan açıklamalarla 12 Eylül darbesini açıklamak yeterli. Cevap eğer hayır ise, ülke dışında meydana gelen değişmelerin de göz önünde bulundurulması gerekir. Öncelikle Soğuk Savaş döneminin son sıcak gelişmelerini ele almadan 12 Eylül'ü açıklamak da yeterli görünmemektedir.

Soğuk Savaş'ın Son Darbesi: 12 Eylül 1980

12 Eylül darbesini daha baştan Soğuk Savaş döneminin son darbesi varsaymak doğal olarak bundan sonra meydana gelecek olan darbelerin arkasında yatan gerekçelerin veya darbe yapmaya neden olduğu iddia edilen zeminin daha farklı olduğunu anlamayı gerektirir. 28 Şubat ve 27 Nisan e-muhırası ile 15 Temmuz darbe girişimini bu bağlamda anlamlandırmak ve konumlandırmak daha gerçekçidir.

12 Eylül darbesi Türkiye'de 1970'li yılların sonlarına doğru giderek artan siyasi ve ekonomik krizlerin, günlük hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelen terör olaylarıyla birleşmesi sonucu halkın gözünde adeta meşru ve beklenen bir darbe olarak görülmüştür. Darbecilerin anlarında belirttiği gibi, birçok siyasetçi bürokratın da orduyu darbe yapmaya teşvik ettiği görülmektedir. Darbeyi halkın gözünde bu kadar meşru pozisyona getiren ise, hayatın olağan parçası haline gelen terör olayları ve bu olaylarda her gün onlarca insanın hayatını kaybetmesinin sıradanlaşmasıdır.

Darbe döneminin sıcaklığının geçmesi ona yönelik daha soğukkanlı analiz ve eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur. Bu eleştiriler özellikle siyasetçilerin (Ecevit, Demirel vb. gibi) altını çizdiği, terör olaylarını önlemede ordunun işlevsel biçimde kullanılmadığı ya da terörü önlemede ordunun çok da istekli olmadığı yönündedir. Bu eleştiri, terörü önlemeyerek darbeyi halkın gözünde meşru ve beklenen bir girişim haline getirme şeklinde yorumlanır. Demirel'in ifadesiyle "ne oldu da 11 Eylül'de var olan terör 13 Eylül'de sona erdi, Genel Kurmayın elinde ne yoktu da terör önlenemedi?" sorusu sorulur. 12 Mart 1971 Muhtırasında olduğu gibi 12 Eylül darbesi de Demirel başbakan iken yapılır. Demirel yıllar sonra yaptığı açıklamalarda darbecilerin terör olaylarına göz yumduklarını ve bunun arkasında yatan nedenin de Kenan Evren'in Çankaya'ya çıkma (Cumhurbaşkanı olma) isteği olduğunu belirtir. "Kanlar akıyordu, çünkü Sayın Evren'in Çankaya'ya çıkması gerekiyordu. Bu ithamla karşı karşıyadır. Yani Evren Çankaya'ya çıksın diye 11 Eylül günü kanlar akıyordu ve maalesef, 13 Eylül'de onun için durmuştu"⁸¹."

1980 darbesine sebep olan terör ve meydana gelen anarşi başlıca üç farklı alanda kendini gösterir⁸²: İdeolojik, mezhepsel, etnik. Türkiye'de bu üç farklı çatışma alanından her biri farklı dönemlerde ön plana çıkarılmaktadır. Örneğin ideolojik çatışma alanı, 1960'lı yılların sonlarından itibaren üniversitelerde solcu gençlerin kurdukları başlangıçta gençlik dernekleri ama sonradan terör örgütüne dönüşen yapılarla başlar. Bu sol terör örgütlerinin başlattıkları terör ve saldırılara milliyetçi ve muhafazakâr gençlerin tepki ve karşı koymalarıyla devam eden süreç, 1980'li yıllara doğru hem sol-sağ çatışması hem de sol örgütlerin kendi içinde etnik ve ideolojik parçalanmalardan dolayı ortaya çıkan çatışmalarla birlikte giderek daha fazla kızışır. Bu çatışma alanlarından herhangi birinin nasıl ön plana çıkarılarak Türkiye'de karışıklık çıkartılabileceğinin birçok örneği vardır. Nitekim 12 Eylül öncesi Maraş ve Çorum'da mezhep çatışması ortaya çıkarmak isteyen operasyonların benzerleri, 12 Mart 1995'de İstanbul Gazi Mahallesi'nde farklı bir senaryo ile tekrarlanmaya çalışılmıştır. Sol ve sağ arasındaki geçişkenlik ve yumuşama ya da apolitizasyon bu alandaki şiddetin varlığını azaltırken üçüncü çatışma alanı olan etnik çatışmalar ise, sadece Türkiye'de değil tüm dünyada yeni çatışma alanı olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de bu çatışma alanlarının her üçünde de çatışmayı körükleyen ve kaşıyan bir yapının varlığı sık sık dile getirilir. ABD'nin Sovyet (ideolojisi komünizmin) yayılmasına karşı İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerde bir yeraltı örgütlenmesi olarak inşa ettiği ve İtalya'daki deşifre olan adıyla anılan Gladyo'nun

⁸¹ Nokta Dergisi'nde S. Demirel ile yapılan mülakat (18 Kasım 1990 aktaran Çetin Yetkin(2011), Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika, 5. Baskı, Kilit Yayınları, Ankara, s175)

⁸² Hale, William (2014), Türkiye'de Ordu ve Siyaset, Çev. A. Fethi, Alfa Tarih, İstanbul, s.272. Hale bu analizi George S. Harris'den aktarır.

farklı ülkelerde farklı isimlerle ama aynı amaçlarla oluşturulduğu ortaya çıktı. Türkiye’de de 12 Eylül’e giden süreçte meydana gelen çatışmaların bazılarında Gladyo’nun Türkiye’deki izdüşümü olan ve Kontrgerilla olarak adlandırılan örgütlenmelerin etkili olduğu iddia edilmiştir. Bu iddialardan biri örneğin 1970’li yıllarda dönemin başbakanı B. Ecevit tarafından dile getirilmiştir.

Türkiye’deki darbelerle ABD arasındaki ilişki de, bu örgütlenme (Gladyo) ya da onun Türkiye’deki uzantısı olduğu iddia edilen Özel Harp Dairesi Başkanlığı (ilk adı Seferberlik Tetkik Kurulu) ile ilgilidir. Bu ilişki kabaca şu şekilde izah edilir: Türkiye’nin 1952’de NATO’ya girmesiyle birlikte içinde yer aldığı ideolojik kamp, SSCB ve onun ideolojisi komünizme karşı ortaya çıkan kamp idi. SSCB’nin yayılma politikalarına karşı NATO bünyesinde kurulan Gladyo (Kontrgerilla) türündeki örgütlenmeler, bu örgüte bağlı ülkelerde sol hareketlerin yayılmasını engellemeye çalışıyorlardı. Nitekim 12 Mart 1971 ve 12 Eylül darbelerinin arkasında ABD’nin aranmasının ana gerekçelerinden biri her ikisinin de esasta güçlenen sol hareketlere karşı yapılmış olmasıydı. Özellikle 12 Eylül 1980 darbesi NATO’nun (gerçekte ABD’nin) Gladyo (Kontrgerilla) aracılığıyla doğrudan dâhil olmak zorunda olduğu darbeydi. Öyleyse yukarıda vurgulandığı gibi 12 Eylül darbesi içerdeki “yıkıcı ve bölücü mihrakların” gücünü arttırması, anarşi ve terörün günlük hayatı yaşanmaz hale getirmesiyle doğrudan ilgili değildi ya da bunların sonucu olarak darbe gerçekleştirilmeyordu. Darbenin yapılma nedeni dış nedenlerdi ve bunlar yani “anarşi ve terör” o nedenlerin sonucu olarak ortaya çıkıyordu.

12 Eylül darbesi, 1970’lerin son yıllarında meydana gelen bazı olayların NATO için bölgesel güvenlik sorunları ortaya çıkarmasıyla birlikte, Türkiye’nin odak noktası haline gelmesiyle ilgilidir. Bunlardan ilki, İran’da 4 Kasım 1979 tarihinde Batı yanlısı Şah rejiminin İslami bir yönetim biçimine doğru dönüşmesini sağlayan devrimle yıkılmasıdır. İkinci önemli bölgesel güvenlik sorunu, 26 Aralık 1979’da Afganistan’ın SSCB tarafından işgal edilmesidir. 1979 Yılı aynı hat üzerinde yer alan Türkiye’de sol terör örgütlerinin sokakları kontrol altına almaya çalıştığı, çeşitli şehirlerde kurtarılmış bölgeler kurduğu yıllardır. Bu yıllarda “*Batı kamuoyunda sorulan soru ‘sıra Türkiye’de mi?’ idi... Doğu Batı ilişkilerinde İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana çok önemli bir yeri bulunan Türkiye’nin kaybedilmesi sadece bölgenin değil dünyanın güvenlik sistemini çökertecek bir gelişme olarak görülmekteydi. Bunun için Türkiye’nin Batı ittifakı içinde tutulması ve güçlendirilmesi gerekiyordu*”⁸³ Bu hat üzerinden devam edildiğinde Yunanistan, Albaylar Cuntası (1967-1974) olarak adlandırılan dönemin sonunda yani 1974’de Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesine NATO’nun tepkisiz kalmasını bahane ederek aynı yıl NATO’dan çıkmıştı. İki yıl sonra geri dönmek isteyen Yunanistan, Türkiye’nin ambargosuna takılıyordu. Kenan Evren bu ambargonun Türkiye’ye verdiği

⁸³ Dursun, Davut (2018), Türkiye’nin Siyasi Hayatı, Beta Yayınları, İstanbul, s. 246-247.

ekonomik zararlardan anılarında söz edecektir⁸⁴. 12 Eylül darbesinden kısa bir süre sonra Türkiye ikna edilir ve Yunanistan 20 Ekim 1980 tarihinde NATO'ya tekrar dâhil edilir. 12 Eylül böylece NATO için sadece Türkiye'de meydana gelebilecek olası bölgesel güvenlik açığı sorununun sonu değil Yunanistan'la ilgili sorunun da sonu anlamına gelmiş olur. Tabii bu arada CIA Türkiye Masası Şefi Paul Henze'nin malum gece ABD Başkanına ilettiği 'Bizim çocuklar yaptı' ya da Ankara'daki çocuklar yaptı' ifadesini bu bağlantı için eklemeye gerek yok çünkü konuyla ilgilenen herkesin malumu.

12 Eylül ile ilgili dolaylı bir ilişki de belki 24 Ocak 1980'de alınan meşhur kararlarla ekonomik politikalarda meydana gelen ray değişikliğidir. Bu kararlarla birlikte Türkiye serbest piyasa ekonomisine doğru yol almak istiyordu ancak mevcut terör ortamı ve grevler zaten ciddi ekonomik sorunlar yaşayan Türkiye'nin böyle bir ray değişikliğini istikrarlı biçimde sağlamasını mümkün hale getirmesi çok zordu. Bu yüzden güçlü bir yönetime ihtiyaç duyulacaktı, güçlü bir tek parti yönetimi mümkün olmadığına göre seçenek askeri bir yönetimdi belki de.

12 Eylül 1980 darbesi görüldüğü üzere sadece iç sebeplerle açıklandığı takdirde izahı yetersiz görünen bir darbe olarak görülebilir. Bu nedenle 12 Eylül darbesini, Soğuk Savaş döneminin ideolojik kamplaşmasında NATO'nun bölgesel güvenlik açıklarını tamir etmek için askerin müdahale edildiği ya da önünün açıldığı bir darbe olarak görmek mümkündür.

28 Şubat: Küreselin Yerel İzdüşümü mü?

Sosyal bilimlerde sebep sonuç ilişkisi aranırken tek sebepli izahlar yerine çok sebepli izahların ortaya konmasının arkasında yatan önemli bir gerekçe, incelenen öznenin niteliği ile ilgilidir. Sosyal bilimciler karşı karşıya kaldıkları veya inceledikleri olayları anlamaya ve daha da önemlisi açıklamaya çalıştıklarında kendileri için tamamen objektif olarak görülen, kendilerinin parantez içine aldıklarını düşündükleri sübjektifliklerini de işin içine dahil ettiklerinden beşerî âlemde bir uzlaşmaya varmak, büyük zorlukları beraberinden getirir; çünkü her konumlanma ve sonrasında ortaya çıkan izah, gerçekte bir önyargıyı ortaya koyabilir. Ancak dile getirenin gözünde bu durum kesinlikle bilimsel olana işaret etmektedir.

28 Şubat süreci de böyledir, sürecin içinde yaşayanlar kendi perspektiflerinden içinde yaşadıkları dünyayı yorumlamakla kalmazlar aynı zamanda onu yeniden dizayn etmek isterler. Çünkü tarih ve toplum onlara asla kaçamayacakları yüce bir görev yüklemektedir. Dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı

⁸⁴ Kenan Evren'in Anıları, Milliyet Gazetesi, 1 Kasım 1990.

Güven Erkaya aşağıdaki ifadeyle toplumun kendilerinden beklediği bu göreve bir gönderme yaparken diğer yandan da aslında askerin bu işin içine itildiğini ima ederek bu duruma dair şikâyetini de dile getirmektedir: “*Toplum büyük bir atalet içinde. ‘Nasıl silahlı kuvvetler bu işi çözer’ rahatlığı var. Sivil güçler, milletvekilleri, meclis... Bu güçler çözüm aramalı. Bu defa silahsız kuvvetler halletmeli*”⁸⁵.

Osmanlı mirası bir başka deyişle yukarıdan modernleştirici mantık, zaman zaman jakoben yöntemlerle toplumu tasarlarırken öngörülen modele uygun bir değişimin (onların zihninde gelişim) sergilenmesi için oldukça köklü uygulamaları değişimleri hedefler. Bu değişim de bilimsel, muasır-çağdaş olanı yakalamak adına yapılır. Bilimsel, çağdaş, lâik olan ve hatta bu devlette yaşamak isteyenlerin uymak zorunda oldukları yaşam biçimi, sınırı kendileri tarafından çizilen bir yaşam biçimi olmalıdır. “Bu özneler kimdir?” sorusunun cevabını 18. yüzyılda Voltaire tarzı “aydınlanmacı despot”ların yeni uzantısında görmek mümkündür. Benzetme abartılı gibi görülebilir, ancak aydınlanmacıların 18. yüzyılda insan iradesini ipotek altına alan hurafelerden kurtarma iddiası ve düşüncesi neyse 28 Şubatçuların da yaptıkları farklı değildir aslında, insanların iradesini ipotek altına alan dini görünümlü sahte şeyh ve tarikatlardan kurtarmak... Bu süreç adeta Auguste Comte’un pozitivist mantığına ve yeni bilimsel düşünceye uygun biçimde uydurduğu ‘yeni insanlık dini ya da pozitivism kilisesi’ne uygun biçimde yeni din tartışmalarını da başlatır. Bu dönemde yaşanan “yeni Türk dini-İslam’ı” tartışmaları 12 Eylül sonrası ortaya çıkan Türk- İslam sentezinden daha farklı ve daha köktenci biçimde din tasarımı ortaya koymak istemektedir. Dönemi bilenlerin hatırlayacağı gibi insanların sadece nasıl giyinecekleri değil aynı şekilde neye nasıl inanacaklarına dair bir yol haritası da ortaya konulmak istenmiştir.

28 Şubat darbesini de tek bir sebeple izah etmek mümkün değildir, ancak bazı etkenlerin diğerlerine göre daha önemli olduğunu unutmamak gerekir. Örneğin dünyanın birçok yerinde gerçekleşen darbelerde etkili olan küresel aktörlerin bu darbede de katalizör rolü oynadıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü Türkiye, Yunanistan, İran vb ülkelerde darbelerin meydana gelmesinin arkasında küresel menfaat odaklarının (ülkeler-şirketler) menfaatleri zarara uğradığı ya da uğrama olasılığı görüldüğü anda rejim değişikliğine doğru giden süreç başlamış olur. Seçimle iktidara gelen (1951) başbakan Musaddık’ın İran petrolerini millileştirmesi, İngiliz şirketlerinin menfaatine zarar verdiği için İngiliz ve Amerikan yapımı olan ve CIA ajanı Kermit Roosevelt tarafından yönetilen bir operasyonla, daha doğru bir ifade olarak darbeye, görevinin sona ermesiyle (1953) sonuçlanmıştır. “Üçüncü dünya ülkeleri kendi ordularının işgali altındadır” veciz uyarlaması Ortadoğu ülkelerinin durumunu çok iyi anlatır.

⁸⁵ Cemal, Hasan (2010), Türkiye’nin Asker Sorunu: Ey Asker Siyasete Karışma!, Doğan Kitap, İstanbul, s. 234

Küresel güçler küçük ve orta boy aktörlerin kendi menfaatlerine zarar verecek ray değişikliklerine sıcak bakmazlar.

Bu bağlamda 28 Şubat sürecini hızlandıran etkenlerden biri de, Refah-Yol hükümetinin başbakanı N. Erbakan'ın D-8 gibi gelişmiş Müslüman ülkelerin ittifakına işaret eden söylemleri ve bunun ABD ve AB karşıtlığı ile süslenmesiydi. Gerçekleşme ihtimali zor da olsa bu tür bir söylemin hafızalarda iz bırakması çok da hoş karşılanmamıştır denilebilir. Kaldı ki İslami kimliği ön plana çıkarıp, ümmetçi ve pan-İslamist söylemleriyle dikkati çeken Refah Partisi'nin Ankara, İstanbul ve diğer büyük şehirlerle başlayan cumhuriyetin kalelerinde yerel yönetimleri ele geçirecek sergilediği sosyal belediyecilik anlayışı, bir yıl sonraki (1995) seçimlerde onu birinci parti haline getirmiştir. İslamî kimliği topluma enjekte eden parti, Shilsci ve Mardinci anlamda, kenardan (çevreden) merkeze doğru istikrarlı bir yürüyüş kaydederken kendi İslamî kamusal alanını da oluşturarak İbn Haldun'un "asabiyyesi güçlü bedevîlerini" hatırlatmaktaydı. Tam da onun dediği gibi, kentleşmiş-haderî topluluğun kaçınılmaz kaderi olan bozulma ve yozlaşmaya karşı gözüpek, cesur, sert şartlarda yaşama alışkanlığı geliştiren, tüm zorluklara katlanabilen, lüks ve gösterişten uzak bedevi topluluğu (Milli Görüş) kaçınılmaz zafere ulaşacaktı. Ancak İbn Haldun üzerinden devam edersek haderîler üzerinde hakimiyet kurduktan sonra bedevîlerin de kaderi, tıpkı haderîler gibi yozlaşmaktı.

28 Şubat süreci sadece iç değişkenlerle değil, dış değişkenler de devreye sokularak açıklandığında küresel sistemin güvenlik ve tehdit algısında meydana gelen değişimlerden ârî olmadığı görülecektir. Bu nedenle 28 Şubat darbesi içerde Özal'ın 1993'de ölümüyle başlatılırken dışarda ise, 1991'de Varşova Paketi'nin çökmesiyle ilişkilendirilir. Çünkü SSCB'nin çökmesi sadece bir devlet ya da devletler topluluğunun değil aynı zamanda bir ideolojinin (sosyalizmin) de çökmesi anlamına geliyordu. Çünkü SSCB örneği üzerinden sosyalizm Amerika örneği üzerinden kapitalizmle rekabetinde başarısız olmuştu. Çünkü sosyolog A. Giddes'in da belirttiği gibi kapitalizm, doğası gereği sermaye etrafında dönen ideolojisi ve hedefi ile (maliyeti ne olursa olsun) zenginlik yaratma konusunda sosyalizm gibi bir alternatifte yaşama şansı tanımıyordu. Meşhur "tarihin sonu" teorisinin dayandığı olgusal gerçek de buydu, ancak yazının ana odağı ile ilgili olan nokta şu ki, SSCB ile özdeşleşen "kızıl tehdidin" ortadan kalkması güvenlik harcamaları ve siyasetinde yeni bir değişiklik beklentisini ortaya koyarken adeta F. Fukuyama'nın teorisine nazire yapar gibi S. Huntington'un "medeniyetler çatışması" teorisi ortaya atıldı. Yeni iddia, ideolojik çatışmaların sona erdiği ve onun yerine artık dünya üzerindeki farklı medeniyetler arasında meydana gelecek bir çatışmaydı ki örneği, Azerbaycan- Ermenistan arasında Karabağ'da ve Tito sonrası Yugoslavya'da meydana geliyordu. Öyleyse bundan sonra tarihe yön verecek ana çatışma İslam ve Hristiyan medeniyetleri arasında meydana gelen çatışmalardı. Tam da "Dünya artık ideolojik çatışmalardan kurtuldu" diye düşünüldüğü bir anda tersine çatışmanın alanı genişletilmişti.

“Kızıl tehdit”, “yeşil tehdit” ile yer değiştirirken kurulacak yeni dünya düzeninde, bu düzeni tasarlayanlar tarafından yeniden dizayn edilmesi düşünülen Ortadoğu devletleri ki, bir çok yazar tarafından ABD’nin gözünde, yola getirilmesi gereken “serseri devletler” olarak görülen Müslüman devletler, yeni tehdit unsurları olarak ortaya çıkmaktaydı. Yeni güvenlik anlayışının ana tehdit unsuru artık komünizm ya da eski komünist olarak anılan devletler değil, Müslüman devletler ve örgütlerdi.

28 Şubat’ı, Amerika (ya da NATO) öncülüğünde değişen öncelikli tehdit algısının ne olduğuna dair sıralamanın değişmesi ve buna göre politika oluşturma süreci üzerinden okumak gerekir. Nitekim bu tür bir okuma, darbeyi gerçekleştiren subayların gözünde, terör örgütü PKK karşısında Milli Güvenlik Siyaseti kapsamında ülkede düşük yoğunluklu savaşın yürütüldüğü bir ortamda öncelikli tehdidin artık neden PKK değil de İrtica olduğunu açıklayabilir.

NATO’nun, Varşova Paktı’nın dağılması sonrası önceliklerini değiştirmeye başladığının işareti olan 1991 Roma Zirvesi, Türkiye’de de askerin önceliklerinin değişmesinde etkili olacaktır. NATO için tehditlerin “etnik çatışmalar, dini çatışmalar, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar, krizler” vb. şeklinde tanımlanması, Türkiye’de de ordunun öncelikli tehdidi dışardan içeriye taşıması şeklinde yorumlanmıştır. Artık yeni Milli Askeri Stratejik Konsept (MASK), tıpkı NATO’nun köktendincilikte gördüğü tehlikeyi “irtica” da görmüştür.

Ülke	Tehdit	Söylem
ABD	Köktendinci (Müslüman) devlet ve örgütler	- Köktendincilik (Fundamentalizm) komünizmden daha tehlikeli - Artık öncelikli tehdit: Komünizm-komünist devletler değil Köktendinci devletlerdir. - Bu savaşta ya bizimlesiniz ya da barbarlarla! (11 Eylül sonrası G.W. Bush)
Türkiye	İrticayı temsil eden hükümet ve ondan cesaret alan tarikat vb yapılar	- İrtica PKK’dan daha tehlikelidir. - Öncelikli tehdit İrticadır. - “İrtica ile mücadelede tarafsız kalamaz”

Yukarıdaki formülasyon çerçevesine 28 Şubat sürecini ABD hegemonyası ile açıklamanın nasıl mümkün olduğuna bakalım. Hegemonyayı eğer, egemen sınıfın kendi sınıfsal çıkarlarını, toplumdaki diğer sınıflara “onların kendi sınıfsal çıkarları” gibi sunma becerisi olarak tanımlarsak ve egemen sınıf dışındakilerin bu süreci, “eşyanın-nesnenin doğasına uygun olanın bu işleyiş olduğunu düşünmesi” sağlandıysa ve onlar gerçekliği egemenin menfaatine olacak şekilde okumaya başladıysa hegemonyanın -mükemmel biçimde- işlediğinden

söz edilebilir. Artık Amerika'nın tüm dünyada ve özellikle Ortadoğu'da başlattığı köktendincilikle (Aslında ABD, İsrail, Fransa, Rusya vb. tarafından terörize edilerek uyandırılan örgütlerle) mücadelenin Türkiye'deki izdüşümü, İslamcı olarak nitelenen bir hükümetin cesaretlendirdiği irticaya karşı verilen bir mücadele olarak görülür. NATO'nun birinci tehdidi olan Köktendincilik (aslında İslam) 28 Şubat sürecinde "gizli anayasa" (kırmızı kitap) olarak tanımlanan Milli Güvenlik Siyaset Belgesinde kendi yansımasını bulur.

Ordu sözcüleri tarafından dile getirilen, "İrtica ile mücadelede tarafsız kalmamamız!", ifadesi aslında 11 Eylül saldırıları sonrasında George W. Bush'un Müslüman ülkelere saldırı öncesi, "Ya bizimle berabersiniz ya da barbarlarla" anlamına gelen sözlerinin birkaç sene önce söylenmiş hali gibidir. 28 Şubat ile birlikte yürütülen savaş, "modern lâiklerle medenileştirilemeyen irticacılar" arasında cereyan ediyor gibi sunulur.

28 Şubat darbesi diğer darbelerde olduğu gibi toplum için "en iyi"nin ne olduğunu bilenler (aydınlanmacılar- aydın despotlar) tarafından hukuki kurallara bağlı kalınarak gerçekleştirilmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gerekenin, hukuki kuralların sınır ve içeriklerinin de bizzat darbeciler tarafından çizilmiş olmasıdır. Darbecilerin hem darbe zamanı hem de darbe girişiminden dolayı kendilerini mahkemede savunmak zorunda kaldıklarında, yaptıklarının "yürürlükteki yasaların uygulanmasından başka bir şey değil" di şeklinde açıklamaları, yaptıklarının tamamen kanunî çerçeve içinde gerçekleştiğini belirtir. Askerin dayandığı bu kanunîliğin kökeni bir yandan NATO'nun değişen düşman-tehdit algısı ile ilgili iken, diğer yandan askerin "meşru siyaset alanını", "kendi lehine ve demokratik siyasetin aleyhine" genişleten hukukî süreç ile ilgilidir.

28 Şubat sürecinde ordu, "anayasadan ve yasalardan doğan bir hakkı" kullandığını belirtir. Bu hak, ordunun kendisini ülkenin koruyucusu ve kollayıcısı olma göreviyle tanımlamasıyla ilgilidir. Peki bu süreç boyunca neler yaşanmıştır ve ordu neden postmodern olarak tanımlanan darbeyi gerçekleştirmiştir?

Şapka ve 28 Şubat

28 Şubat darbesinin Türkiye'deki siyasî kültür açısından ne anlam ifade ettiği dönemin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in "*Bakanlar Kurulu siyasi bir müessesesidir. Ama MGK devlettir.*" sözünden anlaşılabilir. Siyaset bilimdeki hükümet ve devlet ayrımı⁸⁶, devletin hükümeti de kapsayan tüm kurumlarına işaret ederken hükümet, devletin bir parçası olarak görülür. Hükümetlerin geçiciliğinden söz edilirken devletin sürekli bir varlık olduğunun altı çizilir.

⁸⁶ Heywood, Andrew (2006) Siyaset, Liberte, (çev. B. Berat Özipek vd.), Ankara, s.126

Ancak hükümet ve devlet arasındaki farklılık ama temel geçişkenlik ilişkisi, hükümetin, devlet otoritesinin işlemlerini sağlayan araç olmasında yatar. Yani hükümet devletin “beyni”dir ve devletin mevcudiyetini devam ettirir. İlişkinin boyutu, hükümetin devlet aygıtını kullanan şoför benzetmesiyle de ifade edilir. Demirel’in MGK’yı devletle eşitlemesi MGK’nun ne anlama geldiğine dair bir betimlemeyi zarurî hale getiriyor.

Kökleri daha eskiye dayansa da **Milli Güvenlik Kurulu (MGK)**, parlamento üzerinde denetim yapmak amacıyla siyaset dışı bir vesayet kurumu olarak 1961 Anayasası ile siyasi tarihteki yerini almıştır. Siyasetçilerin kontrol edilmedikleri zaman ülkeyi nereye götürecekleri (!) konusunda endişesi olan akademisyenler –tarafından hazırlanan anayasa uyarınca vücut bulan MGK, 1982 Anayasasının 118. Maddesi ile alınan kararların tavsiyeden çıkıp, “bağlayıcı” olmaya başladığı bir kurum haline dönüşür⁸⁷. Anayasa hukukçusu Doğan, MGK’nın 1982 sonrasında 1961’den daha güçlü olduğunu belirttiğinden sonra kurul için şunları söyler⁸⁸: “(MGK) hükümete milli güvenlik politikaları ile ilgili tavsiye görüşü bildirmeye yetkilidir. Ancak kurulun tavsiyeleri, uygulamada talimatların siyasi iktidarca hayata geçmesi şeklindedir.”

MGK’nın önemi, devlete yönelik iç ve dış tehditleri belirleyerek bu tehditlere karşı Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB) hazırlaması ve bunu hayata geçirmesidir. Nitekim 28 Şubat’a doğru yol alınırken, MGK tarafından 9 Ocak 1997 tarihinde yürürlüğe giren Başbakanlık Kriz Merkezi Yönetmeliği MGK ve MGK Genel Sekreterliğinin görev alanını genişletmiştir. Terörden etnik ve dinî çatışmaya, oradan depreme kadar her alanda MGK Genel Sekreterliği “krize müdahale” adı altında güç alanını genişletmiştir. Bu yönetmelik, altında başbakanın imzası olduğu için darbenin meşru bir zemin içinde, hukuk kurallarının yerine getirilmesi olarak okunmuştur.

MGK Genel Sekreterliği 28 Şubat süreci boyunca birçok farklı psikolojik harekâtla da anılmıştır. Bunun nedeni, “askerî bir müdahaleyi halkın gözünde meşrulaştıracak gerekçe” arayışıdır. Darbecilerin, ya rejim ya da terör endişesi ile darbe yapma gerekçelerini açıkladıkları için, bu başlıklar altında meşruiyet sorununu çözecekleri gelişmelere ihtiyaçları vardır. Ancak dikkat edilmesi gerekir ki, darbeciler için esas olan halkın gözünde onun, yani darbenin meşrulaştırılmasıdır, yoksa kendileri için yaptıkları eylem hem meşru hem de yasaldır. Kamu kurumlarına verilen brifingler, Batı çalışma grubunun (BÇG) faaliyetleri, andıçlar⁸⁹, memurların fişlenmeleri, gece yarısı bir medya ordusuyla devşirilmiş

⁸⁷ (TBMM)Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu (2013), s. 154.

⁸⁸ Doğan, İlyas (2019), Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Astana, Ankara, s. 192

⁸⁹ 28 Şubat’ın psikolojik harekâtlarından biri de andıç skandalıdır. PKK’nın iki numaralı adamı Şemdin Sakık’ın itiraflarına eklenen sahte belgeler, “bazı gazetecilerin PKK ile işbirliği yaptıkları gibi bir algı uyandırmak için”, “devlete bağ-

sapkın tarikat şeyhinin, şehvetinin esiri olmuş genç kıızı kurtarma (!) baskınları, bazı işletmelerin irticacı diye fişlenmesi vb. psikolojik harekâtın birer parçasıdır. Basında ve kamuoyunda sıkça tartışılan MGK Genel Sekreterliğince icra edilen psikolojik harekât faaliyetleri, “2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu ve Yönetmeliği’ne istinaden uygulanmıştır⁹⁰.” : MGK Genel Sekreterliği tarafından hükümeti irtica destekçisi olarak gösterip, halkın din duygularını sömüren tarikatların filizlenmesine ve gelişmesine zemin hazırladığı için masum insanların din duygularını sömürdüğünü ortaya koymak. Hükümetin açtığı alanda halkı ve masum dindar kadınları şehvetli tarikat liderlerinin nasıl sömürdüğünü ifşa etmek gibi. Bunu yaparken de, tıpkı ABD’nin ilk Irak işgalinde ABD askerlerinin saldırılarını canlı yayında yüz milyonlarca insana anında sunduğu gibi, sapkın tarikat lideri ile onun ağına düşürdüğü sözde masum başörtülü kıızı (!) bir haberci ordusuyla gece yarısı baskın yaparak kamuoyuna sunmaktır. “Ali Kalkancı’nın vasıfsız bir boşgezer, Fadime Şahin’in uygun bir konu mankeni, sahneyi ayarlayanın meşhur travesti Sisi (Seyhan Soylu) olması” çok da önemli değildir. İnsanların televizyonda gördükleri “kıllı vücuduyla yarı çıplak bir tarikat lideri ve onun ağına düşmüş, kamera karşısında mahremiyetine tecavüz edilmiş bir başörtülü kızın sunulmuş” olmasıdır esas olan. Bu sahnenin alıcısının ne kadar çok olduğu, söz konusu aktörlerle ilgili programların en çok izlenen programlar olduğundan anlaşılmaktadır.

Aczmendi tarikatı üyeleri ellerindeki asaları ve selefi giyim tarzları ile 1960’lı yılların hippilerini hatırlatan aktörler gibidir. Fondaki Rock şarkıyla dans eden hippilerle zikrederek kendinden geçip ritmik vücut hareketleri sergileyen Aczmendiler arasındaki benzerlik vurgulanır bazı programlarda. Sahne, zikir halindeki Aczmendilerle, “60’lı yılların hafif marihuana kullanmış gençleri” arasında ilişki kurulmasıyla devam eder. Ancak benzerlik bu kadar değildir, Aczmendiler de 28 Şubatta görevlerini yaptıktan sonra tıpkı hippiler gibi “buhar” olurlar.

Tekrar Demirel’in “MGK Devlettir” sözü üzerinden 28 Şubat süreci okunmaya devam edilirse onun bu ifadesini nasıl yorumlamak gerekir?

- Demirel bu sözle Türkiye’de “merkez’in asker tarafından tutulduğunu” onaylar.
- Demirel’in 1971 Muhtrası ve 1980 darbesi ile görevden uzaklaştırılan bir siyasî olarak, askerin her zaman müdahale etme hakkının ve gücünün olduğunu onayladığı anlamına gelir

---

lılığından şüphe duyulmayan gazeteci” Uğur Dündar’ın programında ve yine makbul gazetelerden olan Hürriyet ile Sabah gazetelerinde yayımlanır. Ancak daha sonra olayın Çevik Bir tarafından planlanan bir kumpas olduğu ortaya çıkar.

⁹⁰ (TBMM)Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu (2013), s. 157.

- Demirel mevcut durumda demokrasiye zarar gelmesini önlemek istediği için ve “halka bir zarar gelmemesi için” darbe oluşumunu engelleyecek bir “*aman bir tatsızlık çıkmazın da ...*” rolünü oynamak ister.
- Demirel bu sözüyle “çağdaş ve laik Türkiye Cumhuriyetine meydan okuyan irticayı destekleyen hükümete” kendi pozisyonunu hatırlatmak ister.

Demirel’in bu dönemde yaptığı açıklamalara ya da görüştüğü siyasetçi-gazetecilerin aktardıklarına bakılırsa, hepsini söylemiş görünüyor. Zira daha baştan 25 Aralık 1995 milletvekili genel seçimleri sonrası ortaya çıkan tablodan hareketle görevi, “huylandı”⁹¹ RP’ye vermek istemediği görülüyor. Demirel ile Erbakan’ın eskiden beri birbirlerini tanıdıkları düşünüldüğünde husumetin tarihi de ortaya çıkıyor: “*Benim kadar kimse bu adamı tanıyamaz. Ta üniversiteden beri... Şimdi bu gelir, görevi alır, gider sağa sola başvurur, başaramaz...⁹²*”. Tabii Demirel’in Erbakan’a karşı tavrının arkasında, bir yandan ordunun, diğer yandan ordunun harekete geçirdiği (gerçi ordu işaret etmese de RP’ye karşı gönüllü olarak bayrak açan bir medya ordusundan ve seküler grupların varlığından hareket eden bir) “medya baskısını”⁹³ hesaba katmak gerekir.

28 Şubat süreci sadece ordunun demokrasi düşmanlığı ile yorumlanacak bir vaka değil aynı zamanda “RP’nin hatalarından” da söz etmek gerekir. Bu hataların başında siyasî acemiliğin altını çizmek gerekir. Daha sonra çeşitli itiraflarda da altı çizilen bu husus, devleti tanımama eleştirisi ile devam etmektedir. Bu anlamda Milli Görüşçüleri II. Meşrutiyet sonrası İttihatçılara benzetmekte beis yok gibidir. RP’nin diğer hata başlıkları şu şekilde sunmak mümkündür:

- Libya ziyaretinde Kaddafi ile yapılan toplantıda Türkiye’ye yapılan eleştiriler karşısında Erbakan’ın suskunluğu. (Her ne kadar Erbakan cevap verdiğini belirtse de kamuoyunu tatmin edecek hiçbir cevap sunulamamış, sunulmadığı için de bu durum, Türkiye’de Kürtlere yönelik Kaddafi’nin eleştirilerinin haklı görüldüğü şeklinde yorumlanmıştır. Bu suskunluğun daha fazla eleştiri almasının nedeni, toplantının bir çadırda, yani medeniyetten çok uzak bir görünüme sahip mekânda çağdaş Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Başbakanının daha düşük statüde görülen biri tarafından devlete yönelik sert eleştirileri karşısında sessiz ve aciz bir görünüm sergilemiş olmasıdır.)

- Bazı milletvekili ve belediye başkanlarının tahrik edici açıklamaları.
- Başbakanlıkta tarikat liderleriyle verilen iftar yemeği.(Bu yemek adeta devletin kurucu ilkelerine meydan okuma olarak yorumlanmıştır.)

⁹¹ Arcayürek, Cüneyt (2003), 28n Şubat’a Adım Adım, Bilgi yayınevi, İstanbul, s. 238.

⁹² Arcayürek 2003:244

⁹³ Arcayürek 2003:239

- Sincan'daki Kudüs Gecesi. (Bu gece sadece bir tiyatro oyununun sergilenmesinin çok ötesinde bir anlama daha sahip olmuştur. Oyunu seyretmek için İran'ın Ankara Büyükelçisinin katılması, Hamas ve Hizbullah ile ilgili afişler vb. zaten İran'ın devrim ihracı endişesini yaşayan hassas laikler için ciddi bir endişe ve eleştiri sebebi olmuştur. Bu endişeyi haklı hale getirecek açıklamalar hem İran yanlısı hem de muhalifler tarafından aynı şekilde dile getirilmektedir: "İran'da devrime doğru giden süreç tıpkı Türkiye'deki gibi küçük işaretlerle başlamıştı..." Bunun bir örneği şöyle dile getirilir: 31 Ocak 1997 tarihinde Dünya Ekonomik Forumu'na katılan Dışişleri Bakan Vekili Muhammed Cevad Zarif konuşmasında Türkiye'den şu şekilde bahseder ve gazeteci Hasan Cemal de bunu Sabah gazetesinde yazar⁹⁴: Cevat Zarif *"Refah Partisi'nin hedefinin de Türkiye'ye "İslamî bir düzen" getirmek olduğunu söylüyor. İslami düzenin İran'a ihtilalle geldiğini, ama ihtilalin tek yol olmadığını, İslami düzenin demokrasi yoluyla da gelebileceğini belirtiyor, örnek olarak da Türkiye'yi ve Refah'ın son seçimini gösteriyor."*

İran'ın Türkiye'deki "siyasî kültürde oluşturduğu karşılığı hesaba katmak" RP'ye pahalıya patlayacaktır.

28 Şubat her ne kadar siyasî bir süreç olarak değerlendirilse de başlangıcı ve sonuçları itibariyle kaçınılmaz **ekonomik boyuta** sahiptir. 28 Şubat, Shilsci-Mardinci anlamda "merkezi temsil eden sermaye gruplarına (TÜSİAD)" karşı Anadolu Kaplanları-sermayesi" olarak adlandırılan grupların alan geliştirmelerine karşı bir engellemedir. "Yeşil sermaye" olarak adlandırılan bu yeni yeni güçlenen başta MÜSİAD olmak üzere sermaye grupları, kamu ihalelerinden dışlandıklarında kendilerine yeni bir alan olarak ihracat pazarları oluşturmuşlar ve bu da onların hem kültürel hem de yeni ekonomik orta sınıflar haline gelmelerine katkı sağlamıştır. Bu girişimci grupların bir sonraki nesli muhafazakâr burjuva sınıfı olarak kültürel iktidar alanında da söz sahibi olmak isteyecekler ve Türkiye'nin yeni muhafazakâr orta sınıfını oluşturacaklardır.

28 Şubat sürecinde ordu içerisinde bir yanda "şahinler" varken diğer yanda komuta kademesinin başındaki İsmail Hakkı Karadayı gibi süreci "daha düşük yoğunluklu gerilimle" sürdürmek isteyen bir genelkurmay başkanı vardır. Sincan'da tank yürüterek demokrasiye balans ayarı yapma fikri genelkurmay ikinci başkanı Çevik Bir'in odasında Kara K. K. Köksal ve Deniz K. K. Erkaya'nın bulunduğu toplantıda alınır. Bu toplantıda Genel Kurmay Başkanı İsmail H. Karadayı yoktur. Bu olay 21 Mayıs 1960 tarihinde Harp Okulu öğrencilerinin meşhur "sessiz yürüyüş"ünden dönemin genelkurmay başkanının haberinin olmamasına benzer.

⁹⁴ Cemal, Hasan (2010), Türkiye'nin Asker Sorunu, Doğan Kitap, İstanbul, s. 232

Karadayı sadece Sincan vakasına dair toplantıda değil, aynı zamanda Gölçük Donanma Komutanlığı'nda yapılan toplantıda da yoktur. Onunla şahinler arasındaki ana fark, onun gerilimi tırmandırmak yerine değişim ve baskı sürecini zamana yayarak krizi aşmaktır oysa Çevik Bir'in başı çektiği ekip adeta köktenci bir değişim peşindedir.

Karadayı'nın "açıkça darbeye karşı olduğu, buna karşılık, İkinci başkan (Çevik) Bir'in bulunduğu "şahinler" grubunun sonuna kadar gidilmesinden yana olduğu"⁹⁵ dile getirilmektedir çeşitli toplantılarda.

Karadayı'nın endişesi, kendisinin "ikinci bir Rüştü Erdelhun" olmasıdır⁹⁶: "Nizamiyeden döndük. Güç tuttum. En büyük kaygım, Rüştü Erdelhun durumuna düşmektir." Sadece bu benzetme bile ordunun en üst kademesinde yer alan bir kişinin darbe ile karşı karşıya kaldığında başına gelecek kâbusun ne olduğunu ve aslında nasıl bir tehditle karşı karşıya kaldığını da gösterir. Rüştü Erdelhun, 1958'de Genelkurmay Başkanı olan ve 1960 darbesinde darbecilerin darbenin başına geçmesi için telkinde buldukları, bunu kabul etmeyince de (emekli Kara K. K. Cemal Gürsel getirilecektir) darbe sonrası rütbesi sökülüp er haline getirilen, 27 Mayıs darbesinde önemli bir rol üstlenen Harbiye öğrencileri tarafından 'evinden tekme tokat alındığı bilgisi' halk arasında yaygın söylenti olan bir komutandır. Darbe mahkemelerinde idamla yargılanıp, cezası ömür boyu hapse çevrilen Erdelhun, ancak 1964'de Gürsel tarafından affedilen gizli bir demokrasi kahramanıdır.

28 Şubat darbecilerine yönelik yargılama sürecinde tutuklu Çevik Bir'in kendisine yönelik, 'soruşturulması amacıyla suç duyurusu'nda bulunması sonrasında Karadayı hakkında gözaltı kararı çıkarılmıştır⁹⁷. Yargılama neticesinde müebbet hapse mahkûm olan Karadayı, yaşlılık ve hastalık nedeniyle adli kontrol şartıyla serbest kalmıştır.

Karadayı'nın kendisiyle ilgili Erdelhun benzetmesi gerçeklerle pek uyuzmaz; örneğin, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde yürütülen hukuk dışı faaliyetleri deşifre eden onbaşı Sarımsak davasında soruşturma başlatmamıştır. Soruşturma başlatmak yerine Karadayı, İçişleri Bakanı Meral Akşener'e, olayı açığa çıkaran Emniyet İstihbarat Daire Başkanı Bülent Orakoğlu'nu görevden almasını söylemiştir.

⁹⁵ Cemal 2010: 233.

⁹⁶ Cemal 2010: 245.

⁹⁷ <https://www.milliyet.com.tr/gundem/genelkurmay-eski-baskani-karadayiya-28-subat-sorgusu-1650568>

28 Şubat Sonrası Siyasette Yol Haritası

Refah-Yol hükümetinin düşürülmesinden sonra Demirel yeni hükümeti kurma görevini zaten aralarında gerilim olduğu sır olmayan Çiller yerine, gerginliği yatıştırma ve askeri teskin etme adına Yılmaz'a vermiştir. Tabii bu arada Demirel'in şapkasından çıkan bir miktar milletvekili DYP'den ayrılarak H. Cindoruk başkanlığında kurulan Demokratik Türkiye Partisi'ne (DTP) geçmişlerdir. Böylece hem asker hem de Demirel'in doğrudan ve dolaylı yönlendirmeleriyle yeni hükümeti kuracak partiler belirginleşmiştir: ANAP-DSP-DTP.

Refah-Yol hükümetinin düşürülmesinden sonra kurulan ANASOL-D hükümeti 28 Şubat kararlarının takibini yapmak dışında hiç bir özelliğe sahip olmayan, kısa ömürlü ve operasyonel bir hükümettir ki yine Demirel'in şapkasının içinden çıkmıştır. Şapkadan önce Cindoruk, sonra da parti çıkmıştır. ANASOL-D hükümeti döneminde "406 sayılı MGK kararına MGSB'ye (Milli Güvenlik Siyaset Belgesi) istinaden, "rejim aleyhtarı irticai faaliyetlerle mücadele" amacıyla, Başbakanlık bünyesinde "Başbakanlık Uygulamayı Takip ve Koordinasyon Kurulu (BUTTK)" kurulmuştur⁹⁸.

28 Şubat sonrası siyasetin yeniden düzenlenmesi öncesinde olduğu gibi etkili olan Demirel, yıllar sonra 28 Şubat tartışmaları ile ilgili olarak şaşkırtmayan şu ifadeleri kullanmıştır⁹⁹:

"Şimdi 28 Şubat'a darbe diyorlar. Neresi darbe? Ne olmuş 28 Şubat'ta? Parlamento fesh mi edilmiş? Hükümet alaşağı mı edilmiş? Siyasi partiler mi kapatılmış? Milletvekilleri mi tutuklanıp götürülmüş? Ne yapılmış? Bunlar yapılmamış, 28 Şubat'ta Milli Güvenlik Kurulu toplanmış, kararlar almış. Bunları herkes imzalamış ve sonra da uygulanmış. Hükümet görevinin başında kalmış. 3,5-4 ay sonra istifa etmiş. Anayasaya göre yenisi kurulmuş. Buna darbe denilmez... 28 Şubat MGK toplantısı Anayasa'nın 118. maddesine göre yapılmıştır. Kararlar 118. maddeye göre alınmıştır ve 2009 yılına kadar da uygulanmıştır."

"Yasal ve meşru olan arasındaki ince ayırım" siyasî karar alımında, karar alıcının pozisyonunu belirler. Demirel 1994 yerel seçimleriyle çevreden merkeze doğru ilerleyen RP'nin 1995 genel seçimlerinde birinci parti çıkmasından hem kendisinin hem de askerin rahatsız olmasından hareketle yıllar boyu siyaseten beslendiği, muhafazakâr, mütebedeyyin kitleye karşı daha farklı bir kimlikle "işte çağdaş Türkiye!" kimliğiyle çıktı eski şapkadan. Yeni Demirel aslında eskisinden çok da farklı olmayan yere, zamana ve zemine göre hareket eden biriydi, ancak muhafazakâr kesime daha mesafeli hale geldiği çeşitli açıklamalarından belli oluyordu; örneğin üniversitelerdeki başörtü sorunu karşısında, onları "Arabistan'a gönderecek kadar" mutasyon geçirdiği açıklı. Bu noktada Demirel'in 28

⁹⁸ (TBMM)Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu (2013), s. 155.

⁹⁹ <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/28-subatta-yapilan-yanlis-birsey-yoktur-1652600>

Şubat sürecindeki rolünü en iyi ifade eden benzetme, bu sürece karşı en sert tepkiyi gösteren ve Batı Çalışma Grubuna (BÇG) na karşı Demokrasi Çalışma Grubunu kurup, darbecilerin yargılanması için dava açan Hasan Celal Güzel'den gelir¹⁰⁰: “Demirel bu sefer 12 Mart'taki gibi ‘şapkasını alıp gitmedi’. Ama cumhurbaşkanı olarak bu defa ‘başına asker şapkası giydi.’”

Darbe Postmodern, Yargılama Modern

28 Şubat Muhtrası her ne kadar muhtıra içinde yer alan aktörlerden birinin¹⁰¹ tabiriyle “*postmodern darbe*” olarak adlandırılrsa da açık ve sert bir muhtıradan başka bir anlam ifade etmiyordu. Tüm darbe ve devrim beklentisi içinde hareket edenlerde olduğu gibi hatta onlardan daha iddialı biçimde “28 Şubat sürecinin bin yıl süreceği” iddiası da muhatapların dile getirdikleri bir slogan haline gelmişti.

Devrimlerin kendi çocuklarını yemesi gibi darbeler de bu hedeflerine her zaman ulaşamıyorlar. Bir de eylem, her ne kadar yapanların gözünde kanuni bir meşruiyete sahip olsa da gerçekte demokratik bir seçimle işbaşına geçen hükümetin demokratik olmayan yollardan uzaklaştırılmasını mümkün kıldığı için hukuki olarak da gayri meşru nitelikte, bu yüzden süreç içinde yer alanların mahkûmiyet kararı sonucu ortaya çıkıyor. Ancak belki de bunlardan çok daha önemli ve derin iz bırakan durum, 28 Şubat sürecinin mütedeyyin insanlarda özellikle kamu kurumlarında çalışan ve üniversitelerde okuyan başörtülü vatandaşlarda bıraktığı izdir. Bu süreç, ordu içindeki bir grup seküler mensubunun, niyetleri bu olmasa da muhafazakâr bir partinin iktidara taşınmasına payandalık etmiş olduğunu gösterdi. Darbe ve muhtıraya başvurulmasının nedeni de bu tür partilerin iktidara gelmesinin önlenmesiydi. Çünkü demokrasi, büyük halk kitlelerinin darbeciler için meşru görülmeyen partileri işbaşına getiriyordu. Nitekim 1960 darbesi ve sonrasında 1961 seçimleri ile birlikte ortaya çıkan tablo, darbecilerin beklemediği bir seçim sonucunu ortaya çıkarmıştı. Bu sonuç, ordu tarafından en basitinden yeni hükümetin kim tarafından kurulması gerektiği gibi bir yönlendirmenin ortaya konulmasına sebep olmuştur. Bununla yetinmeyenler ise, 1962 ve 1963'te başarısız iki darbe girişiminde bulunmuştur. Bu başarısız darbe girişimleri, 12 Mart 1971'de bir muhtıra, 12 Eylül 1980'de bir darbe, 28 Şubat 1997 tarihinde postmodern darbe olarak anılan bir muhtıra, 27 Nisan 2007 tarihli e-Muhtıra ve son olarak da 15 Temmuz başarısız darbe girişimi ile nihayetlenmiştir.

Askeri darbeler modern toplumların güçlü demokratik kurumlara sahip olmaları nedeniyle çok da şahit olmadıkları bir durum iken, geri kalmış ya da

¹⁰⁰ Cemal 2010: 242.

¹⁰¹ Çevik Bir sonradan bu ifadenin kendisine ait olmadığını söylese de onunla anılmaya devam etti.

gelişmekte olan ülkelerde zaman zaman karşılaşılan vakalardandır. Bu nedenle askeri darbelerle modernlik arasında negatif bir korelasyon kurulabilir. Çünkü modernlik bir yandan özgürlük, eşitlik, akıllaşma, birey vb. gibi kavramları ortaya çıkarırken diğer yandan devlet iktidarını sınırlandırıp bireysel hak ve özgürlük alanını genişleten anayasayı ifade eder. Aynı zamanda modernlik, her ne kadar kökleri daha eskiye dayansa da, toplumsal düzeni sağlamada hukukun merkezi rolüne vurgu yapan hukuk devletinin ön plana çıkmasını ifade eder. Modernite, hukuk ve devlet arasındaki ilişki Max Weber'in modern toplumlara özgülediği hukuki ve rasyonel otorite ile yakından bağlantılıdır. Modern toplumlarda hukuk kuralları akıl süzgecinden geçen ilkelere dayanır. Otoriteyi de meşru kılan onun hukuki ve akli ilkelere dayanmasıdır. Kararların, iktidarı meşru olmayan yollarla ele geçiren bir grup oligarşik kurmay heyet tarafından alınması (her ne kadar bu heyet kararların hukuki olduğunu beyan etse dahi) modern düşünce ile tutarlı olamaz. Aynı zamanda modernliğin çok önemli bir göstergesi olan demokratik yönetimin varlığının ortadan kaldırılması ya da sözde "demokrasiye balans ayarı yapma" iddiası, "sözde postmodern darbe" marifetiyle bile olsa modernitenin ana ilkeleriyle uyuşmaz. Bu yüzden demokratik toplumlarda darbe, geleneksel ya da postmodern yollarla da yapılsa modern hukuk devleti yargılamasını modernliğin ilkelerine uygun olarak yapar. Modern demokrasilerin temel özelliği, iktidarın kan dökülmeden el değiştirmesidir. Bu değişimin aracı da demokratik yollar ve demokratik seçimlerdir. Türkiye'nin siyasal modernleşmesi monarşiden meşruti monarşiye oradan Cumhuriyete doğru giderken Türkiye sancılı süreçler sonrası modernitenin siyasal izdüşümü olan demokrasi ile tanışmıştır. Modernleşmenin zorunlu bir şartı olarak demokrasiye geçmek için özendirici dış etkenlerin de etkisi olmuştur ancak istikameti modern dünya olan Türkiye'nin içsel gayretinin de olduğunu unutmamak gerekir. Demokratik bir Türkiye'de hükümetlerin iktidardan indirilmesi ancak demokratik yollarla ve demokratik rekabet içinde olabilir, darbe yargılamalarının arkasında yatan ana motivasyon da budur.

Askerin siyasete müdahale etmesinin Türkiye'nin siyasi geçmişine özgü mirası bugüne dair bir kaç uzantı alanı bulmuştur: İlk olarak, siyasetin (aslında siyasetçilerin) kendi menfaatleri peşinde koşan ve bu yüzden de yoldan çıkan ayrıca Cumhuriyetin kuruluş ilkelerinden sapan davranış sergileme olasılıkları siyasete müdahale etmeyi meşru kılar. Bu ilkenin altında siyasetin "kirli" ve "menfaat" içeren bu nedenle de olumsuzlanan yönünün olduğunu da unutmamak gerekir. Bunun yanında merkezi iktidar karşısında güçlü bir sivil toplumun olmaması da devleti yönetmek ya da iktidar sahibi olmak isteyenlerin doğrudan doğruya devlet yönetimine talip olmalarına imkan sağlar. Bu hem asker hem de muhalefet için geçerlidir. İktidarın meşru olmayan yollardan (örneğin darbe ile) ele geçirilmesinin engellenmesi güçlü bir sivil toplum ve bu topluma içkin demokratik bilinç ile mümkündür.

Türkiye'deki askeri darbeler ya da muhtıralar göstermektedir ki, asker darbe girişimini sadece kendi kaynaklarıyla yapmamaktadır. Kamu ya da sivil toplum alanındaki birçok aktör doğrudan bu süreci tetikleyecek girişimde bulunacak katalizör işlevi görmektedir. 1960 darbesinde akademisyenlerin, 28 Şubat sürecinde medyanın oynadığı rol hatırlandığında, darbelere karşı mücadele edilirken demokrasi referans ve ölçüt alınarak söz konusu kurumların demokrasiye daha fazla katkı yapmalarının önünü açacak kamusal tartışma zemini ve sivil bilinç inşa sürecinin ne kadar önemli olduğu açıktır.

Merkez-Çevre İlişkisi Bağlamında 27 Nisan E-Bildirgesi

Tüketim toplumu teorisyenleri, tüketim toplumunda tüketim katedrallerine (AVM'lere) giren insanların tüketim nesnelere tarafından yoldan çıkartıldığından dem vururken, bu insanların yoldan çıkmalarının sebebinin de, zaten onların yoldan çıkmaya müsait oldukları (tüketerek baştan çıkmak için ve baştan çıkacaklarını bilerek AVM'ye gittikleri) şeklinde açıklarlar.

Türkiye'de darbe yapmaya iştahlı olmak da böyle bir sürece tekabül eder. Örneğin Ayışığı ve Sarıkız darbe girişimleri 2003 ve 2004 yılları arasında planlanan girişimlerdir ancak Genel Kurmay Başkanı Hilmi Özkök'ün darbe konusunda hevesli olan kurmaylarına karşı mesafeli durması, onun genelkurmay başkanlığı yaptığı 2002 ve 2006 yılları arasındaki sürecin sessizce atlatılmasına neden olur. Ancak ardılı için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Bir de, darbeler sadece askerlerin içinde yer aldığı bir süreç değildir. Askerleri tetikleyen, kıskırtan üniversite hocaları (1960 darbesinde olduğu gibi), onlara istikamet gösteren dergiler ve yazarlar (1960'larda Doğan Avcıoğlu öncülüğündeki Yön ve Devrim dergileri ki hedefleri 9 Mart 1971 odaklı bir askeri müdahaleydi), 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 e-bildirgesinde olduğu gibi siyaset üzerinde vesayetini hissettiren Yargıtay, Danıştay, AYM gibi kurumların desteği ve medyanın tahrikini de göz önünde bulundurmamak gerekir. Bu bürokratik destek bazen ordunun bu kurumlar üzerindeki vesayet stratejisinden kaynaklandığı gibi bazen de bu kurumların kendi merkezi (aktörlerinin de sınıfsal) pozisyonlarını kaybetme endişelerinden kaynaklanan bir refleksle de açıklanabilir. Bu bağlamda Türkiye'deki siyasi ve toplumsal işleyişi açıklamak için Şerif Mardin'in kullandığı merkez çevre teorisi bu ilişkiler setine transfer edilebilir. Nitekim Demokrat Parti ile başlayan çevrenin merkeze doğru yürüyüşü 1960'darbesiyle bir kesintiye uğrasa da 1965 sonrası Adalet Partisi ile ve sonra 1983 sonrası Anavatan Partisi ile düşe kalka gerçekleşmiştir. Anavatan Partisi sonrası 2002 tarihinde Ak Parti iktidarına kadar çevreyi temsil eden, onun çıkarlarını merkez aleyhine ön plana çıkararak bir siyasi partiden söz etmek mümkün görünmemektedir. Çevre kendi kimliği (İslam) ve değerleriyle merkeze doğru yürürken, merkez, laikçi kimliği ile bu kimliğin dışında gördüğü ve tanımladığı muhafazakâr (ve cahil) çevrenin merkezle bütünleşmesini engellemeye

çalışarak onu kendi sahip olduğu maddi ve manevi imkânlardan mahrum kılan sosyal kapanmayı (social closure) gerçekleştirmiştir. Sosyal kapanma, bir toplumsal sınıfın ya da zümrenin sahip olduğu imkânlardan diğerlerini mahrum bırakma girişimidir. Türkiye'deki darbe süreci de, sahip oldukları maddi imkânları ve statüyü kendilerinden daha değersiz ve itibarsız gördükleri bir zümre (Eflatuncu anlamda "ayaktakımı") ile paylaşmak istemeyen sınıfların sosyal kapanma ve güç mücadelesidir. Nitekim 28 Şubat sürecinde TÜSİAD'ın mevcut hükümete karşı giriştiği yıpratma gayreti yeni yeni yükselen ve İslami kimliğiyle bilinen işadamları grubunun yükselmelerini önlemeye yönelik hükümete abanma girişiminden başka bir şey değildi, yine sınıfsal ve İslami kimlikle ilgili takıntıları buna eklemeyi de unutmamak gerekir.

Çevre'nin son temsilcisi Ak Parti

Kuruluşundan (2001) bir yıl sonra girdiği seçim dâhil bu güne kadar girdiği her seçimi kazanan Ak Parti sadece kendi zaferini değil çevrenin merkez önündeki önlenemez yükselişi ve zaferini temsil ediyordu. Kendisinden önceki sağ-muhafazakâr partilerden farklı olarak, siyasetin kendi ayakları üzerinde (sandıktan çıkan sonuçla) işlenmesini ifade eden Ak Parti, siyaset üzerindeki vesayet odaklarına karşı bir direnişi de temsil ediyordu. Ak Parti, vesayetçi yapıya karşı çıkma ve bu yapıyı-düzeni değiştirme konusunda mücadele yöntemi ve araçları olarak, geldiği İslami yönelimli 'Milli Görüş' geleneğinden ayrışarak, Avrupa Birliği (AB) reformlarına öncelik ve önem verdi. Hükümet olduğu 2002 sonrası dönemde uygulamaya konan AB uyum paketleri, bir yandan Türkiye'nin demokratikleşme çitasını yükseltirken diğer yandan Ak Partinin vesayet odaklarına karşı mevzi kazanmasına ve partiye yönelik iç ve dış kamuoyunun sempati ve desteğinin artmasına hizmet ediyordu. Çünkü AB uyum yasaları, Türkiye'deki cari hukukun AB müktesebatıyla uyumlu hale getirilmesini sağlarken sivil ve asker ilişkilerini de yeniden formüle ediyordu. Bu formülasyon da, RTÜK'ten YÖK'e oradan MGK Genel Sekreteri'nin sivil üye olmasına kadar Ak Parti'ye öncelikle asker, dolaylı olarak da onun gölgesinde kalan bürokratik vesayet odaklarına kısaca müesses nizama (establishment) karşı mevzi kazandırıyordu.

Ak Partinin kapatılan Refah Partisinin gelenekçi (Saadet Partisinin Milli Görüşçü) çizgisinden ayrı bir parti olarak kurulması, içinde bulunulan siyasi, sosyal ve ekonomik yapının ihtiyaç hissettirdiği yeni bir merkez sağ partisi olmaya doğru onları yönlendirmiştir. 2001 Yılındaki büyük ekonomik kriz, mevcut koalisyon hükümetinin halk desteğini kaybetmesine sebep olurken kapatılan parti deneyimlerinden ders çıkararak Milli Görüş hareketinin 'yenilikçi' kanadının bu durumdan ders çıkararak partinin odağına (İslami) kimlik yerine muhafazakâr ama farklı siyasi eğilimlere hitap edecek kadar esnek ve esas olarak da "*halka efendi olmaya değil hizmet etmeye*" odaklı bir parti felsefesini dillendirmeleri siyasi aklın gereği olarak ortaya çıkar.

Ak Partinin ilerleyen dönemlerde de izlediği, askerinin siyasi vesayet üzerindeki etkisini arındırma gayreti ve direnci, siyasi yelpazenin solundaki birçok yazar ve siyasetçi tarafından takdir ve destek görmüştür.

Hizmet odaklı siyaset tecrübesini 1994 yerel seçimleriyle birlikte İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirlerde tecrübe eden halkın, yolsuzluklar ve ekonomik krizlerden kurtulmak adına, 2002 sonrası hizmet siyasetine teveccüh etmesi normaldi. Ak Parti gibi kuruluşundan bir yıl sonra iktidarı tek başına ele geçiren bir partinin iktidar olmasını, belediye tecrübelerinden ve geçmişinden ayrı olarak değerlendirmek mümkün değildir.

Kimlik siyaseti yerine hizmet siyaseti ile hareket etmek, müesses nizamı rahatsız etmemek adına da anlamlıydı, kaldı ki parti kurucuları 28 Şubat sürecinden ve daha önceki parti kapatmalardan, ağızlarından dökülen şiirlerin sonuçlarından bile ders çıkarmak durumundaydılar. Parti yerel seçimlerde sunduğu hizmetlerle, tecrübe edilmiş bir siyasetçinin aynı zamanda okuduğu bir şiir yüzünden mağduriyeti (hapis ve siyasetten men edilmek hatta “muhtar bile olamamak!” tehdidi) ile birleşiyor ve bunlar, mağdur edilmiş İslami kimlik ve Menderes mirası gibi siyaseten üretici sembollerin halkın nazarında oya tahvil edilmesini mümkün kılıyordu.

12 Eylül sonrası seçim sisteminde yapılan değişikliklerle siyasi sistemin dışında bırakılan/bırakılmaya çalışılan iki grupla (Kürtler ve dindarlar) barışık ve onları kendi kimlikleriyle olduğu gibi kabul edip, sisteme dâhil etmeye çalışan bir siyaset izledi Ak Parti. Böyle bir siyaset de onun, tüm Türkiye’de oy alabilen bir Türkiye partisi haline gelmesini sağladı. İktidara geldikten kısa bir süre sonra OHAL’i kaldırması (30 Kasım 2002) ve daha sonra da teknik liseler (aslında imam hatip okulları) için konan katsayı engelini ki bu engel yüzünden bu okul mezunları başka bir alana yönelemiyordu, kaldırma yönünde çeşitli girişimlerde bulundu ve sonunda kaldırdı. Böylece Türkiye için çevrenin temsilcisi olan iki grubu merkeze doğru taşımaya başladı. Bu taşıma süreci demokrasi (serbest seçimler) aracılığıyla ve yeni bir demokratik kültürle (muhafazakâr demokrasi) yapılmaya çalışıldı.

Kaos: Darbe için meşruiyet zemini

Türkiye’de darbelerin arkasındaki meşruiyet, sivil siyasetçilerin ekonomik ve siyasi krizi çözemeyecek duruma gelmesidir ancak zevahiri açıklayan bu durumun arkasında, Cumhuriyetin kurucu ilkelerinin ve değerlerinin dışına çıkmak ya da askerce ‘çıktığı düşünülmesi’ gelmektedir. 1960 darbesi bir karşı devrim hareketi olarak görülen Demokrat Parti iktidarına son vermeyi hedeflemiştir. 1971 her ne kadar 9 Mart’ı engelleme adına yapılsa da artan terör olayları ve ayrılıkçı hareketlerin güç kazanması önemli bir gerekçedir. 1980 darbesi, 28 Şubat hep aynı gerekçelerle yapılmıştır. 27 Nisan e-Muhtırası da bu eksen üze-

rinden açıklanabilir çünkü muhtıra metni tamamen karşı devrim hareketinin mevcut hükümet tarafından nasıl cesaretlendiğine dair bir eleştiriye dayanıp, had bildirme ile son bulur¹⁰².

2002 ve 2006 yılları arasında, nispeten sessiz geçen asker ve Ak Parti ilişkisinde, ordu siyaset ilişkisine mesafeli yaklaşan Hilmi Özkök faktörünü göz önünde bulundurmak gerekir. Nitekim Özkök sonrası Yaşar Büyükanıt bu ilişkiyi gerdirdikçe gerdiren bir tavır izler bildiriye metne alanın o olduğunu bilmek bile sürecin neden gergin geçtiğini açıklamaya yeter.

Sürecin gerginleşmesine neden olan diğer faktör, Ak Parti iktidarını, zayıf CHP muhalefeti karşısında dengeleyen ve merkezin yılmaz savaşıncısı olan ve sarsılmaz laikçi hızını ve hırsını sadece trafikteki kırmızı ışıkta azaltan Necdet Sezer'in 2007 yılında görev süresinin sona ermesidir. Merkezin bu son laik kalesi birçok üst düzey kamu bürokratını atama yetkisine sahip olduğu için karşı devrimci olduğu düşünülen bir iktidara teslim edilmemelidir. Ancak Ak Parti'nin meclisteki milletvekili sayısı neredeyse anayasayı değiştirebilecek bir güce yakındı. Sezer sonrası parlamentonun yapacağı bir seçim Ak Parti'nin rengini vereceği bir Cumhurbaşkanlığı anlamını taşımaktaydı. Aslında ilk turu 27 Nisan 2007'de yapılacak olan bu seçimlere Ak Partinin damgasını vurmasını engellemek adına her şey yapılmalıydı, akla gelebilecek her şey, o gece Genelkurmay sitesine yüklenen bildiri metni dâhil. Seçimi bu meclisin yapmasını engellemek, hükümeti alaşağı etmeyi meşru gösterecek bir kaos ortamı yaratmak. Ancak hükümetin hem Kıbrıs hem de AB uyum raporları konusunda izlediği politika onu dış güçlerin gözünde beraber çalışılabilecek uyumlu bir hükümet olarak gösterdiği için, açıktan gerçekleştirilebilecek bir darbenin uluslararası meşruiyeti mümkün değildi. 19 Ocak'ta Hrant Dink Cinayeti ve Malatya'daki Zirve Kitabevine 8 Haziran 2007'de yapılan saldırıda DAES'i aratmayacak cinsten bir saldırıyla, biri Alman üç kişinin boğazlarının keserek öldürülmesi de Batıya karşı Türkiye'deki İslamcı bir hükümetin gayrimüslimlere karşı izlenen saldırgan politikalara göz yumduğu hatta yeşil ışık yaktığı şeklinde yorumlanarak, Ak Parti hükümetini Batı karşısında itibarsızlaştıracak saldırılardı ki her iki saldırı da daha sonra Ergenekon soruşturmasıyla ilişkilendirildi.

Bu yüzden açık bir darbe yerine "silahsız kuvvetler" ile halkı hassas yerlerinden (laiklik, irtica) kaşıyarak mevcut hükümeti, Cumhurbaşkanını tek başına seçme konusunda baskılamak hedefleniyordu.

Ak Partiden açıkça istenen seçmenin oyuyla elde ettiği iktidarı muhalefetle paylaşmasını istemektir ki bu da Ak Parti'yi gerçek bir demokratik parti olmaktan ve muktedir olmaktan uzaklaştırmak anlamına geliyordu. Ancak Türkiye'nin siyasi hayatında halkın teveccühünü elde ettiği halde kendi hayatına

¹⁰² <https://www.mynet.com/27-nisan-e-muhtirasi-tam-metni-110102212559>

siyaseten ve hukuken son veren parti örnekleri bir yana, darbe sonrası hükümetin ve cumhurbaşkanının Millî Güvenlik Konseyi tarafından belirlendiği örneklerin varlığı bu tür uygulamaların örneği olduğunu gösteriyordu.

Danıştay Saldırısı

2002 Seçimleriyle siyaset arenasına en üst ligden başlayan Ak Parti, 28 Mart 2004 yerel seçimlerinde ki başarısının, 2001 krizi sonrası mevcut partilere tepki gösteren seyyal seçmenlerin eğilimi sonucu olmadığını gösterdi. Konumunu biraz daha pekiştiren parti, 2004 yılında imam-hatip liselilerinin önündeki katasayı engelini kaldırmak için gayret etti ancak müzmin Ak Parti ve çevre değerlerine muhalif Necdet Sezer ve merkezi temsil eden TÜSİAD ve diğer odaklar bu girişime karşı tepki gösterdiler. Şubat 2006 yılında çıkarılan kararname Danıştay tarafından durdurulduğu zaman, cinin şişeden çıktığı zamana işaret edecekti. Başörtü davasının görüldüğü Danıştay 2. Mahkemesine 17 Mayıs tarihinde gerçekleştirilen silahlı saldırıda 1 hâkim ölmüş ve dört hâkim de yaralanmıştır. Bu süreçte askerle kol kola hareket eden ve neden hala darbe yapılmadığını bir türlü anlayamayanlar arasında yer alan Emin Çölaşan'ın eşi Tansu Çölaşan TV kameralarına, **başörtü davasına bakan hâkimlere** saldırıyı gerçekleştiren saldırganın **saldırı** anında **"ben Allah'ın askeriyim, Allahuekber"** sloganı attığını belirterek, Türkiye kamuoyunu sığağı sığağına tahrik etmiştir. Çok basit bir **31 Mart** ve **Menemen** hatırlatması yapan bu olayın arkasında yatan sebebi anlamak sürecin darbe ya da muhtıraya doğru nasıl evrileceğinin de işareti- dir. Başörtüsü davasına bakan mahkemenin saldırganı, tekbir getirerek yeni bir **Kubilay** vakasını hatırlatmıştır. Öyleyse tüm irticacılara karşı yapılması gereken yeni bir İstiklal Mahkemesi kurularak cezalarının verilmesidir. Daha sonra Atatürkçü Düşüne Derneği Başkanlığı yapacak olan Tansel Çölaşan'ın, dindar kitlelerin üzerine "radikal cihatçı saldırgan" damgasını yapıştıracak olan bu yalanı, saldırı anında odada bulunanlar tarafından yalanlanacak o zaman da bu sözleri saldırı anında orada bulunan polislerden duyduğunu söyleyecektir¹⁰³.

Danıştay tetikçisinin aynı zamanda 11 Mayıs 2006 tarihinde Cumhuriyet Gazetesine bombalı saldırıyı gerçekleştiren kişi olduğu ve darbeye doğru giden süreci başlatıp, saldırıyı Müslüman kitle üzerine havale etmeye çalıştığı ortaya çıkmıştır. Ergenekon yargılamaları başladığında Danıştay Davası bu dava ile birleştirilmiştir.

¹⁰³ <https://www.trthaber.com/haber/gundem/meger-bosuna-kaos-yasamisiz-163.html>

Emekli Paşalar ve silahsız kuvvetler

2007 Yılında cumhurbaşkanlığı seçim süreci yaklaştıkça siyaseti hareketlendirmek için her koldan faaliyetler son hızıyla devam etmektedir. Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) öncülüğünde 27 Nisan'da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde ve sonrasında yapılan ve doğrudan seçim sürecini etkilemeye yönelik toplantıları organize eden, emekli Orgeneral Şener Eruygur'un başkanlığını yaptığı ADD'dir. Cumhurbaşkanlığı seçimi arifesinde "daha çok emekli askerlerin başını çektiği 'ulusalcı' örgütler ve örgütlenmelerin kamuoyunda gittikçe görünür hale geldikleri bir dönem yaşanıyordu. 'Kuvayı Milliye' adını taşıyan dört dernek vardı. Her parti, dernek ya da platformun arkasından tanınmış bazı isimler ve bir dönemin ünlü paşaları çıkıyordu, emekli orgeneraller Şener Eruygur ve Hurşit Tolon, Emekli Tuğgeneral Veli Küçük ve Kemal Kerinçsiz, bir yıl sonra Türkiye'de bir darbe ortamı yaratmak için kurulduğu iddia edilen Ergenekon örgütüyle ilgili davanın önde gelen sanıkları arasında yer alacaklardır. Bir başka Kuavı Milliye derneğinin basın sözcülüğünü Emekli Kurmay Albay Aziz Ergen üstlenmişti. Emekli Kurmay Albay Fikri Karadağ ise, başkanı olduğu dernekte silah ve Kuran üzerine yemin ettiriyordu"¹⁰⁴

Tehlikenin ?zınısım adnıkraF

2007 Yılı, merkezi elinde tutan laikçi çevreler için son kalenin elden gideceği endişesinin tüm soğukluğuyla hissedildiği bir yıldır. Ak Parti'nin iktidarını muhalefetle paylaşmak istememesi(!) görünen o ki Sezer sonrası cumhurbaşkanını tek başına seçebileceği bir kompozisyonu ortaya çıkaracaktı. Cumhurbaşkanı Sezer'in ifadesiyle, "Rejim hiç bu kadar tehdit altında olmamıştı"¹⁰⁵. Cumhurbaşkanı olma ihtimali görülen Ak Parti Genel Başkanı R. T. Erdoğan'ın sadece kendi nitelikleri değil eşinin başörtüsü de sorgulanıyordu. Eşi başörtülü bir Cumhurbaşkanı laikçi çevrelerin uykularını kaçırmak için yeterliydi. Bu sadece Cumhuriyetin kurucu değerlerine karşı işlenmiş bir cinayet değil cumhuriyet değerlerine karşı acımasız bir karşı devrimdi. Bu yüzden Cumhuriyet ilk kez bu denli bir tehditle karşı karşıyaydı. 28 Şubat'ın Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya, öncelikli tehdidin PKK değil İrtica olduğunun altını çizirken tam da bunu söylemek istemişti. Ak Parti, belediyelerde yaptığı hizmetlerle, AB uyum raporlarıyla, halkın teveccühünü ve oyununu almış bir partiydi. Elbette ki cahil halkın kandırılması bu yollarla mümkündü ancak siyaset te "başbozuk" siyasetçilere terk edilemeyecek kadar önemliydi. Demokrasi mi? Evet Cumhuriyet Halk Partisi gibi cumhuriyet değerlerine sahip bir partinin karşısında sözde bir ya da birkaç muhalefet partisi olabilirdi ama iktidar kesinlikle CHP'nin elinde olmalıydı, demokrasi bu cahil millet için henüz erken bir uygulamaydı,

¹⁰⁴ Cemal, Hasan (2010) Türkiye'nin Asker Sorunu, Doğan Kitap, İstanbul, s. 157-158.

¹⁰⁵ <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/rejim-hic-bu-kadar-tehdit-altinda-olmadi-195844>

halkın biraz daha bilinçlenmesi, cumhuriyet devrimlerini içselleştirmesi gerekliydi. 1917'de Bolşevik Devrimi yapıldığında teoriye uygun olarak, iktidarın işçi sınıfına (proleterya'ya) verilmesi gerekiyordu ancak gelin görün ki yarı sanayileşmiş SSCB'de işçi sınıfı zaten çok azdı ve onlar da sınıf bilincine henüz sahip değildi bu nedenle işçiler sınıf bilincini kazanana kadar iktidar Komünist Parti'ye devredildi. Komünist Parti iktidarı boyunca kendi uzman elitlerini üretti. 1991 Yılında Sovyetler yıkıldığında işçi sınıfının hala iktidarı eline alacak kadar bilinçlenmediği ortaya çıkmış oldu. Türkiye'de halkın demokratik bilince sahip olmadığını düşünmek çok da doğru değil, bu iddia iktidarı elinden bırakmak istemeyen iktidar seçkinlerinin pozisyonlarını terk etme konusundaki isteksizlikleriyle ve demokrasiyi ayak takımı (ya da cahil halkın) tercihleri üzerine oturtan bir düşünce ile açıklanabilir.

Halkın kendi tercihleriyle demokrasiyi ve laik düzeni sona erdirecek bir iktidarı işbaşına getirmesi, halkın tercihlerine güven konusunda bir tereddüdü ortaya çıkardığı için birçok farklı ses nihai düzenleyici olarak orduyu işbaşına (göreve) çağırıyordu. Bunlardan biri de özgür bilim yuvası olan üniversiteleri temsilen Yükseköğretim Kurulu'ydü (YÖK). YÖK Başkanı Prof. Dr. Erdoğan Teziç'in anayasa hukuku profesörü olmasına rağmen tıpkı meslektaşı İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı ve diğerlerinin 1960 darbesi öncesi yaptığı gibi, cumhurbaşkanlığı sorunu Ak Parti aleyhine çözülmezse, sorunun çözümünü orduya havale eden açıklamalar yaptığı görülüyordu.

Merkezi temsil eden bürokratik kurumların merkezi temsil eden başat bir kurum olarak cumhurbaşkanlığı seçiminde etkili olamaması, son bir girişim olarak, 367 skandalı ile gündeme gelecektir. Durumdan vazife çıkaran ve nihai düzenleyici olarak sorunun kendisine havale edildiğinin farkında olan ordu tarafından, seçimin yapıldığı günün gecesi Genelkurmayın internet sitesinde siyasi tarihimizde 'e-bildirge' olarak geçen elektronik muhtıra yayınlanacaktır. Her ne kadar metin yazarı tarafından bu şekilde tanımlanmasa da bu muhtıra, muhatabının bildirideki ithamları üzerine alınmayıp, görmemezlikten gelmiş ve verilen cevapla siyasi tarihimize demokrasinin çitasını yükselten bir damga vurulmuştur.

27 Nisan E-Bildirgesi ve Jüristokrasi

27 Nisan e-bildirgesine (muhtirasına) doğru giden süreçte Ak Partinin ve onun genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan'a yüklenilmesinin ana nedeni, Cumhurbaşkanlığı seçiminde Ak Parti'nin desteklediği bir adayın seçilmesini engellemektir. Çünkü partinin sahip olduğu vekil sayısı adaylarının nihayetinde üçüncü turda seçilmesini sağlayacaktı. Bu sebeple bir yandan CHP lideri Deniz Baykal, Başbakan Erdoğan'a "Aday olma, Aday olma..." diye sesleniyordu ki sonunda Türkiye'de tatsız şeylerin olacağını ima ediyordu, diğer yandan da,

YÖK başkanından Genel Kurmay Başkanına kadar oldukça geniş bir müesses nizam temsilcisi bloğun, bu adaylığa karşı olduğu davul ve zurnayla duyuruluyordu. Bu bloğun kendince haklı gerekçeleri de vardı, söz konusu partinin cumhuriyet değerlerine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına “özde” bağlı olmaması, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin geleceği için çok önemli bir tehdit olarak algılanıyordu. Ancak 28 Şubat sürecinden farklı olarak, partinin tek başına hükümet olması ve güçlü kamuoyu desteği doğrudan bir müdahaleyi meşru kılacak bir zemin oluşturmuyordu. 17 Mayıs 2006 tarihindeki Danıştay cinayeti, öncesinde Cumhuriyet Gazetesinin bombalanması, Ermeni gazeteci Hrant Dink’in öldürülmesi vb. gibi olaylar adeta 28 Şubat öncesi Gazi Mahallesi olayları ve aczmenyelerin sahneye çıkma sürecini andırıyordu. Yine 28 Şubat’tan farklı olarak Sincan’da yürütülen tankların yerini Tandoğan’a sürülen ‘silahsız kuvvetler’ almış görünüyordu. Tüm bunlara rağmen geri adım atmayan Ak Parti, Erdoğan’ı değil ama yine eşinin başörtülü olmasıyla ayrı tartışmayı devam ettiren Abdullah Gül’ü cumhurbaşkanı adayı olarak gösteriyordu.

Jüristokrasi (Yargıçlar Yönetimi)

Pejoratif bir kullanımı ifade eden Jüristokrasi, demokrasinin henüz olgunlaşmadığı ülkelerde yüksek yargı kurumlarının üst pozisyonlarında yer alanların, kanunları kendi düşünce ve ideolojilerine göre yorumlamalarıyla ülke yönetimini etkilemelerini anlatır. Siyasi sorumluluğu bulunmayan, benzer ideoloji ve inanca sahip insanların uygulamalarından oluşan bu yargısal içtihat, hukukun tarafsızlık ilkesine tersliği bir yana demokrasi karşıtı ve azınlık bir grubun yönetimi etkilemesini ifade ettiği için oligarşi ile de ilişkilendirilir. Ancak yargıçların iktidarı kontrolleri altında bulundurmadıkları için bu nitelenenin oldukça zorlayıcı olduğu görülmelidir. Jüristokrasinin günlük siyasi dildeki kullanımı 28 Şubat ve 27 Nisan e-bildirge dönemine denk gelir çünkü bu dönemlerde Anayasa Mahkemesinin aldığı kararların tamamen siyasi kararlar olduğu görülür.

27 Nisan 2007 tarihinde yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçim öncesi “*yeminli Ak Parti düşmanı*¹⁰⁶” emekli Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu¹⁰⁷, cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılabilmesi için Meclis Genel Kurulu’nun üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyla toplanması gerektiğini belirtir. Seçim için yalnızca karar yetersayısı değil, toplantı yeter sayısı da üçte iki (yani 367) olmalıdır. Böylece Kanadoğlu, Ak Partinin tek başına sağlayamayacağı bir sayıyı seçimin yapılabilme şartı olarak ortaya koyuyordu. Ancak DYP ve ANAP milletvekillerinin mecliste bulunmaları durumunda Gül’ün üçüncü turda kazanması kaçınılmazdı. CHP, seçimi protesto edip girmeyeceğine göre, diğer iki

¹⁰⁶ Cemal, Hasan (2010) Türkiye’nin Asker Sorunu, Doğan Kitap, İstanbul, s. 434

¹⁰⁷ Cemal 2010:436

parti başkanları ve vekillerin de girmeleri önlenmeliydi. Bir yandan Süleyman Demirel diğer yandan Emekli Genel Kurmay Başkanı İ. Hakkı Karadayı'nın girişimleri ile bu iki partiye mensup vekillerin Meclis Genel Kurulu'na katılmaları engellenmişti: DYP'li 3 vekilden 2 fire, ANAP'lı 20 vekilden sadece 1 fire verilmişti. Ancak bu fireler de 367 sayısına ulaşmaya yetmiyordu. "Oysa toplantı yeter sayısı 367 değil, üye tam sayısının üçte biriydi (184), anayasaya göre (madde 96) böyleydi. Meclis böyle açılır, Ak Parti önce 367'yi bulamasa da sonraki turlarda Gül'ü Çankaya'ya çıkartacak çoğunluğu elde ederdi. İşte 367'nin amacı bu yolu kesmekti"¹⁰⁸

27 Nisan 2007 tarihinde yapılan ilk tur oylamada Gül 357 oy alırken toplantıya-seçime katılma sayısının 367'ye ulaşmadığı, 361'de kaldığı görüldü. Kanaatkar'ın attığı pası gole çevirmeye çalışan CHP aynı gün AYM'ye başvurarak seçimin iptalini istedi.

Seçimin iptali ve cumhurbaşkanını yeni oluşacak meclisin seçmesi hem ordu hem muhalefet hem de benzer blok üyeleri tarafından hararetle desteklenen bir görüştü. Çünkü yeni seçim 2002'de baraja takılan diğer sağ partilerin de parlamentoya girmelerini mümkün hale getireceği için Ak Parti'nin tekrar bu sayıya ulaşması tahmin edilmiyordu.

Anayasa Mahkemesi, seçimin yapılabilmesinin 367 toplantı yeter sayısı olduğuna karar verdiğinde, tartışmalı bir kurum haline gelmiş oluyordu. Çünkü tıpkı 1980 darbesine giden süreçte 115 tur yapılmasına rağmen seçilemeyen cumhurbaşkanı hikâyesini hatırlatan bir manzara ortaya çıkmış olacaktı. Ak Parti ne yaparsa yapsın adayını cumhurbaşkanı olarak seçemeyecekti. Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı, "sistemi tıkamış ve seçimi çözümsüz hale getirmiştir. Anayasanın uygulamada olduğu 1982'den bu yana hiçbir cumhurbaşkanlığı seçimi döneminde yaşanmamış olan bu tartışma ve Anayasa Mahkemesinin bu kararı genel olarak hukukun siyasallaştığı, mahkemenin kendisini kanun koyucu olarak gördüğü, yetkisinde olmayan meclis kararlarını denetlemeye kalkıştığı, açıkça yetkilerini aştığı şeklinde geniş eleştiri ve tartışmalara yol açmıştır"¹⁰⁹. Daha önceki cumhurbaşkanlığı seçimlerine bakıldığında Özal'ın 263, Demirel'in 244, Sezer'in 330 oy alarak üçüncü turda seçildikleri görülmektedir. Daha önce aranmayan şartlar Ak Parti adayı için aranmıştır. Buradaki amacın son kaleyi (Çankaya'yı) eşi başörtülü olan ve özde cumhuriyet değerlerine bağlılığı konusunda kuşku duyulan bir adaya terk etmeme refleksidir.

Anayasa Mahkemesi bu kararı hızlıca verirken adeta "ensesinde boza pişiriliyordu." Çünkü bir taraftan CHP lideri Baykal'ın, iptal kararı verilmezse kötü şeyler (darbe) olacağını ima eden açıklamaları bundan çok daha önemlisi ilk oylamanın yapıldığı günün gece yarısında Genelkurmay'ın sitesine düşen

¹⁰⁸ Cemal 2010:436

¹⁰⁹ Dursun, Davut (2018) Türkiye'nin Siyasal Hayatı, Beta, İstanbul, s. 346

“e-bildiri”, seçimden iki gün sonra, ilki Ankara Tandoğan’da yapılan ‘silahsız kuvvetler’in İstanbul Çağlayan’da yaptığı miting vb. adeta Anayasa Mahkemesini belli bir yönde karar almak için zorluyor gibiydi. Ancak Anayasa Mahkemesinin bu tür bir zorlamaya ihtiyacı olup olmadığı da gerçekte bu dönem için ayrı bir tartışma konusu.

Cumhurbaşkanlığı seçiminin iptali ile Ak Partinin merkezden uzaklaştırılma girişimi, Ak Partiyi gerilen bir ok gibi hedefine daha hızlı bir biçimde ulaştırmaktan başka bir işe yaramadı. Ak Parti için bundan sonraki hedeflerden biri, cumhuriyet tarihi boyunca büyük krizleri üreten cumhurbaşkanı seçimini halka havale etmekte... Cumhuriyet mitingleri, 367 kararı, Özden Örnek Paşa’nın Nokta Dergisinde yayınlanan darbe günlüklerinin gölgesinde 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan seçimlerde, Ak Parti’nin oyları muhalefetin beklentisinin tersine (2002’deki %34’ten) %46.5’e yükselmiştir. CHP’nin oyu ise (%19’dan) %20’ye çıkmıştır. Ak Parti tek başına yine 367’ye ulaşamayacak bir vekil sayısına sahiptir ancak meclis dışındayken bu uygulamadan rahatsızlığını her fırsatta belirten MHP lideri Devlet Bahçeli, meclisteki oylamaya katılacaklarını ve kendi adaylarına oy vereceklerini belirtmiş böylece sorun çözülmüştür.

Demokrasi, demokratik faaliyet içinde bulunanların emek harcamalarını gerektirir, bir de toplumla empati kurmalarını. CHP’nin ve ortak hareket ettiği bloğun beklentisi, CHP’nin ve temsil ettiği bloğun mevcut iktidar partisi tarafından sadece muhatap alınması değil eşit pozisyonda görülerek onun onay ve rızasının olduğu bir cumhurbaşkanı adayı üzerinde uzlaşmaktı. Zaten bunun çeşitli uygulama örnekleri de vardı, asker marifetiyle ya da bizzat Genelkurmay başkanlarının cumhurbaşkanı olması alışıldık bir uygulama gibiydi, her ne kadar genelkurmay başkanı yerine onu dengeleyecek bir başka yüksek rütbeli komutan örneği olsa da. Emek harcamadan ve halkla empati kurmadan, zinde güçler aracılığıyla iktidar alanlarını belirleme çabalarının sonuç vermediğini CHP bu dönemde bir türlü anlayamadı, anlamak da istemedi bu yüzden söz konusu dönemler (28 Şubat’tan 27 Nisan’a) boyunca siyasetin merkezine başörtüsü, irtica ve laikçiliği koydu, bu siyaset tarzı toplumu bir fay kınığı gibi ikiye ayırırken CHP’ye oy olarak yansımada. CHP’nin parti kimliği sorunu bu bağlamda eskisine oranla azalmış bir sorun gibi görünse de halen varlığını devam ettirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

31 MART 2019 YEREL SEÇİMLERİ VE İÇ POLİTİKA

Yeni Siyasi Alaşım CHP'nin Kabuğunu Kıracak mı?¹¹⁰

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) uzun yıllar boyunca %20-26'lık dilimlerde kalarak bu oranları aşma konusunda bir sorun yaşadı. Her seçim dönemi CHP'lilerin kalbi 1977'deki tabloyu (%41.4) görme umuduyla attı. 77 Ruhu, 77 Şahlanışı hep beklenendi ancak hiçbir lider bu şahlanışı gerçekleştiremedi. Ecevit'in Ortanın Solu'nu Anadolu Solu ile yeni bir ruha dönüştürmek isteyen Deniz Baykal laiklik üzerine abanarak bu işi çevirmeye çalıştı ancak olmadı. Kılıçdaroğlu biraz da matematiksel yorumların eşliğinde farklı bir yol denemeye çalıştı. Bu yorumlara göre, Türkiye'de seçmen baskın biçimde (%70) sağ-muhafazakâr eğilimliydi ancak %30'u sol ve sosyal demokrat eğilime sahipti. Bu tablodan çıkan sonuç sağ seçmene hitap edecek söylem ve onların oyunu çekebilecek adayları vitrinde sunmaktı.

Kılıçdaroğlu'nun yerel ve genel seçimlerdeki aday tercihleri seçmen profiline bağlı olarak parti kimliğiyle doğrudan örtüşmeyen kimliklerle çakıştı hatta Cumhurbaşkanlığı seçiminde bile. Halihazırdaki Ankara'nın ülkücü kimliğiyle bilinen Büyükşehir belediye başkan adayı Mansur Yavaş ve liberal sol havası estiren İstanbul Büyükşehir belediye başkan adayı Ekrem İmamoğlu İzmir adayının özel sicili bir kenara bırakılırsa en dikkat çekici adaylar ama sol kimliği ön plana çıkmayan adaylar. Bu yüzden Kanal D'de Kılıçdaroğlu'na sorulan şu sorular çok anlamlı "Adaylarınıza baktığımızda genelde sağ cenaha daha yakın adaylar göze çarptı. Bu bir taktik mi? CHP sağa mı yöneliyor?" Kılıçdaroğlu bu soruya ezilen ve sömürülen söylemi üzerinden tam bir Küçükömer talebesi gibi cevaplıyor gözükürken onu da aşıyor ve diyor ki, "Sağ-sol kavramları hangi yüzyılın, 1789. Hangi yüzyılda yaşıyoruz? 21'inci yüzyılda. 21'inci yüzyılın sorunları, 17'nci, 18'inci yüzyılın kavramlarıyla çözülemez. Dünya değişti, sağ-sol kavramları değişti. İçerikler değişti, yeni sınıflar çıktı ortaya..." Anlaşılan o ki CHP Genel Başkanı zihninde sağ ve sol arasındaki çatışmayı kendi pratikleri açısından çözmüş. Sağ veya sol değil demokrat olup olmamak, insan hakları, eşitlik vb. üzerinden siyaset yürütmenin geçerli olduğunu düşünüyor. Bu zihinsel meşrulaştırma önemli çünkü bu meşruiyet üzerine oturan özgüvene dayalı siyasal pratik %26'yı aşmanın tek yolu.

Kılıçdaroğlu'nun Kurtlarla Dansı

CHP'nin Kılıçdaroğlu ile birlikte milliyetçi-muhafazakâr sağ oyları çekmeye yönelik girişimleri, ilkelerinden birinin 'milliyetçilik' olduğu CHP için çok zor değildi. Milliyetçilik zaten ülke için çalışmak, milletine hizmet etmek de-

¹¹⁰ www.sde.org.tr (11 Mart 2021)

mekti. Öyleyse CHP ile Türk milliyetçilerinin partisi MHP'lilerle arasında görüş ve anlayış farkı olamazdı. MHP ile CHP arasındaki milliyetçilik tartışmaları esas olarak MHP'nin 15 Temmuz darbe girişimi sonrası Ak Parti hükümetinin yanında yer almasıyla alevlenir. 23 Aralık 2016 tarihinde MHP'lilere hitaben Kılıçdaroğlu şunları söyler: 'Siz ne kadar milliyetçiyse biz de o kadar milliyetçiyiz. Siz ne kadar ülkücüyseniz biz de o kadar ülküçüyüz.' Daha sonra tartışmalar özelleştirmeler üzerinden yürütüldü. Bazı özelleştirmelere (Sakarya'daki Silah Fabrikası'nın satışına) MHP'nin tepki göstermemesi onun milliyetçiliğinin yetersizliğine yorumlanarak eleştirildi. MHP lideri Devlet Bahçeli, Twitter'da "Milliyetçilik lafla olmaz, doğru. Senden zaten milliyetçi olmaz" diyerek cevap verdi.

CHP'nin Türk milliyetçileriyle olan ilişkisi zaten 22 Nisan 2018 tarihinde mecliste grup kurabilmeleri amacıyla İyi Parti'ye gönderdiği 15 vekille bir kere daha tescillenmişti. 6 Mart 2019'da CHP ve İyi Parti'nin ilk ortak yerel seçim mitingi daha önce Türk siyasetinde pek de alışık olunmayan bir süreci başlatmış oldu. Bu süre, iki partinin bir araya gelerek yeni bir biçim alma girişimi yani siyasi alaşım olarak tanımlanabilir.

Siyasi Alaşım?

Neden alaşım? Alaşım, bir metalin, belli oranlar içinde, başka tür bir ya da birkaç metalle ergime yoluyla birleşmesiyle oluşan yeni metal anlamına gelir. Tıpkı İyi Parti ve CHP'nin bir araya gelerek yeni bir parti gibi ortaya çıkmaları. Tabii bunu doğrulayacak İyi Parti tarafından bir girişim henüz yok o yüzden bu teori test aşamasında şu anda. Ancak İyi Parti'nin de Kılıçdaroğlu'nun milliyetçilerle yönelik iltifatlarına karşılık bir karşı iltifatı ortaya çıkabilir. Kendi milliyetçi seçmen kitlesini konsolide etmeyi hedefleyen Akşener'in ikinci girişiminin bu olacağı düşünülebilir. Ancak asıl odak konusu ana muhalefet ve onun alan genişletme politikaları olduğunda alaşım daha anlamı ve işlevsel bir kavram halini alıyor. Burada da karşımıza sorular çıkmıyor değil.

Bu ikilinin birlikteliğini siyasi alaşım olarak niteleyecek ne var? Sanki CHP eski CHP değil mi? İyi Parti yine milliyetçi kimlikle ön plana çıkanların bir partisi değil mi? Belki evet ancak bu birlikteliğin çok özel bir anlamı var: Daha önce halk tabanında bir araya gelen farklı ideolojik kimlikler ortak bir eylem içinde olabiliyorlardı. Örneğin üniversitelerde başörtüsü yasakları olduğu zaman liberal, liberal sol ve diğer sosyalist grupların nadir de olsa farkı unsurları bu yasağa evrensel insan hakları ve özgürlük ekseninde destek veriyorlardı. Yine 15 Temmuz darbe girişimi sonrası 7 Ağustos 2016 tarihinde yapılan Yeni Kapı Mitingi Ak Parti, MHP ve CHP'nin bir araya gelerek beş milyon insanı bir araya getirdiği milli bir kenetlenmeydi. Peki Denizli'de yapılan (6 Mart 2019) miinginki farkı ne?

Denizli farklı çünkü toplumsal arka planı birbirinden farklı özelliklere sahip iki parti (CHP ve İyi Parti) ilk kez bir araya gelerek miting yaptı. Bu farklılık MHP ve Ak Parti gibi toplumsal temelleri birbirine görece daha yakın iki partiyle mukayese kabul etmeyecek kadar ayrıdır. Peki onları bir araya getiren sebep ne? Belki de en büyük sebep mevcut iktidar partisine karşı mücadele etmek. Bu zamana kadar muhalefet partilerinin temel hedefi iktidar partisini aşağı edip onun yerine geçmek değil miydi zaten? Yine evet. Öyleyse bu durumu farklı kılan ne? Bu durumu farklı kılan iki farklı ideolojik temele ve toplumsal temele (popüler tabirle farklı sosyolojik özelliklere) sahip parti kitlelerinin ortak bir amaç için bir araya gelmesidir. Bu bir araya geliş siyasal mühendisliğin nelere kadir olduğunu gösterir. Bu durumun bir başka yorumu da Türkiye’de siyasal fay hatlarının çok da derin olmadığını, ortak amaçlar için bu kırıklıkların hızlıca onarılabildiğini göstermektedir. Buradan hareketle Türk siyasi kültüründe siyasal keskinliklerin ideolojik temellerinin kayganlaşmaya başladığından söz edilebilir. Ekmelettin İhsanoğlu da bu farklı kitleleri bir araya getirmemiş miydi? Evet, ancak kendi mahallelerindeki bir adayı değil Türkiye Cumhuriyetinin cumhurbaşkanını seçiyorlardı, zaten kazanmaları mümkün görünmeyen bir seçim içindeydiler bu yüzden de 2014’deki cumhurbaşkanlığı seçimleri katılım düzeyinin %73.7’ye düştüğü (ortalama %85 civarında) bir seçim olmuştur. Şimdi kendi solcu ya da sağcı kimliğiyle bilinen adayları yerine karşı ideolojik kamptan birine oy vermek zorunda kalan seçmenlerle karşı karşıyayız. Üstelik bunu meşrulaştırmaya çalıştıkları için de olduklarından daha farklı hareket edecekler ve söylem geliştirecekler tıpkı Kılıçdaroğlu gibi: , “Ben bütün ülkücülerini seviyorum. Ülkücülük ne demektir? Bir insanın ülkesi kadar değerli bir şey olabilir mi? Vatan ülkesi, bayrak ülkesi, insan sevgisi, bütün herkesi kucaklamak. Eğer bunlar ülküye ben de ülkücüyüm. Ne var bunda yani?”

31 Mart 2019 Yerel Seçimleri Nasıl Değerlendirilmeli¹¹¹?

Çok sert siyasi söylemle şekillenip, yerel yöneticilerin seçilmesi ile sınırlı değilmiş gibi görülen bir seçim süreci yaşandı ve sürpriz sonuçlar ortaya çıktı. Her seçim sonrası klasikleşen “kim kazandı?” sorusu eğer bu seçim sonrası da sorulursa, partiler bazında kısaca “tüm partiler kazandı” denilebilir. Çünkü bu seçimin garip bir sonucu her kesimin kazançlı çıktığını gösterecek veriler ortaya koymuş olmasıdır.

Seçimin Kazananı olarak Ak Parti

Bu seçimlerin bir özelliği çok kazananlı bir seçim olması. Ak Parti, Cumhurbaşkanı Erdoğan öncülüğünde girdiği bir başka seçimden, oluşturduğu ittifak-

¹¹¹ 2 Nisan 2019

la %51.6 oy alarak toplumda büyük bir karşılık bulduğunu teyit etmiş oldu. Ak Parti ve Erdoğan ne iktidar yorgunluğunun ne ekonomik krizin ne de uluslararası konjonktürün Türkiye'yi yalnızlaştırmaya çalıştığı siyasetin olumsuz etkilerini negatif oya tahvil ettirecek bir gelişmeye izin vermedi. Her daim kontrolü elinde tutan bir amiral edasıyla kendinden emin adımlarla seçime girdi.

Hem Cumhurbaşkanı Erdoğan hem de MHP lideri Bahçeli seçim sonuçları belli olduğunda Cumhuriyetin amacına ulaştığını ve seçimleri kazandıklarını ilan ettiler. Gerçekten toplamda %51.6'lık oy oranı demokratik sistemlerde çoğunluğu temsil eden ve zafer kazanıldığını gösteren bir orandı ancak bu zafer bazı kayıpların verilmesiyle gerçekleşti. Çünkü Ak Parti İstanbul, Ankara ve Antalya gibi önemli büyükşehirleri kaybetti buna karşılık Şırnak, Ağrı ve Bitlis'i kazandı. Ayrıca uzun bir siyasi kariyere sahip olan TBMM Başkanı Sayın Binali Yıldırım'ın tüm sempatiklik ve siyasi kariyerine rağmen İstanbul'un kaybedilmesi de il ve ilçe teşkilatlarının yeniden dizayn ve motive edilmesi gerektiğini gösteriyor. Ak Parti'nin tipik özelliği, her seçimden bir ders çıkararak eksiklik ve olası hatalara karşı geriye dönük bir çalışmadan hareketle yapılan analiz sonrası geleceğe ışık tutacak verilerle politika oluşturmasıdır. Bu seçim sonrası da aynı çalışmaların yapılacağı kesindir.

Ah İstanbul! Güzel Ankara!

31 Mart seçimleri 1994 tarihinden beri Ak Parti ve onun selefi olan Refah Partisinin elinde bulunan iki temsil kabiliyeti yüksek ve sembolik şehrin kaybedilmesiyle neticelendi. 1994 yılında yapılan yerel seçimlerle Ankara'da M. Gökçek ve İstanbul'da R. T. Erdoğan ile Refah Partisi siyasi yükselişinin ilk aşaması olan büyükşehir belediyelerini kazanmış oluyordu. Bu büyükşehirler siyasi ilerlemenin koçbaşlarıydı. Refah partili belediyelerin icraatları beş dönem boyunca hem bu belediyelerin ellerinde kalmasını sağlamış hem de Refah Partisinin genel seçimlerde başarı kazanmasının önünü açmıştı. 31 Mart seçimleri bu yüzden de tarihi bir seçim olma özelliğine sahip çünkü beş dönemlik bu sürecin sonunu getirmiş oldu.

CHP Ne Kazandı?

CHP, bu seçim sonrası yıllarca elde edemediği Ankara ve İstanbul'u kazandı. Elbette ki bu CHP'nin kendi organik oylarıyla gerçekleşen bir kazanım değil ancak sonuçta CHP hem oylarını hem de kazandığı il sayısını arttırdı (11 büyükşehir ve 10 il kazandı CHP). Sadece kazandığı büyükşehir sayısından dolayı değil İstanbul ve Ankara'yı 25 yıl sonra tekrar kazanmak büyük bir özgüven sunmuş olacak CHP'ye. Ne oldu da CHP böyle kazançlı çıktı? İzlediği seçim politikası, adayların profili ve ayrıca adayların kullandığı dilin burada etkili olduğu söylenebilir. Adaylar klasik CHP figürü olan laikçi kimlikleriyle tema-

yüz eden, laiklik vurgusunu ön plana çıkaran adaylar değiller. Yerel sorunlar ve projeler dışında başka bir tartışmaya girmekten çekinip tüm toplum kesimini çeken, kucaklayan bir dil geliştirdiler. Mansur Yavaş ve Muhittin Böcek gibi siyasi geçmişleri sağ partilere dayanan ama arkasında halk desteği olduğu görülen adaylar seçildi. Özellikle Mansur Yavaş için parti içinden yükselen sert eleştirilere rağmen aday gösterildi ve istenen netice elde edildi. Yine Ekrem İmamoğlu tüm toplum kesimleriyle uyumlu bir diyalog kuracağı izlenimi vererek İstanbul halkında sempati uyandırdı ki geniş bir kesimin oyunu kazandı.

Devletin başında Devlet Bahçeli

Devlet Bahçeli hem kazandığı illerle hem de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yanında asla taviz vermeyen desteğiyle sadece kendi seçmeni için değil Ak Partili seçmen için de sempati kaynağı oldu. Mersin, Adana ve Kars'ı kaybetmesine rağmen altı yeni il kazandı. MHP, Parti kimliği ile bütünleşen kemikleşmiş seçmenleriyle Türk siyasal hayatının asli ve vazgeçilmez bir aktörü olduğunu ispat etmiş oldu. Devlet Bahçeli ise, parti içindeki liderlik imajını daha da perçinleştirip hem 15 Temmuz darbesinde Fetö terör örgütüne karşı verilen mücadeleyle hem de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yanında hükümetin aldığı kararların tartışmasız bir savunucusu olarak, Erdoğan'ın güçlü ve güvenilir bir müttefiki olduğunu gösterdi ve bunun karşılığını da Türk halkından oy olarak aldı.

Seçimlerin kazananı: Kürtler!

Şırnak, Ağrı ve Bitlis'in HDP'den alınması sonrasında Erdoğan Kürt vatandaşlara özellikle teşekkür etti. Ancak, Ankara nasıl milliyetçi oyların bir kısmının Mansur Yavaş'a yönelmesi sonrası kaybedildiyse İstanbul'da HDP'li Kürt seçmenin Ekrem İmamoğlu'na yönelmesiyle kaybedilmiş görünüyor.

Erdoğan "özellikle Kürt vatandaşlarıma şükranlarımı sunarım" diyerek Kürtleri onurlandırdı. Çünkü Şırnak gibi HDP'nin kalesi ve diğer birkaç il HDP'den alınmıştı. Ancak bir de madalyonun diğer tarafı var çünkü CHP'liler ve HDP'liler de özellikle büyükşehirlerin Ak Partiden alınmasının arkasındaki kilit rolü Örneğin, İstanbul'daki gibi, Kürtlere vermekteler. Bu seçim Kürtlerin Kürdistanı bir siyaset yerine Türk(iye) siyasetine iyice eklemledikleri bir seçim oldu. Ayrıca her ne kadar ittifaklardan dolayı genel oy düşüşünü tespit etmek mümkün değilse de Doğu ve Güneydoğu'daki bazı kalelerin düşmesi demokrasi kültürünün uzun erimli de olsa bölgeye sirayet edebildiği ve edebileceğinin işareti. Kürt halkına uzun bir dönem sıkıntı yaşatan hendek-çukur siyasetinin HDP aleyhinde oya nasıl tahvil ettiğinin de bir işareti. Demokratik siyaset yürütme için verilen açık çekin hoyratça kullanımının faturası böyle çıktı bir anlamda. Ayrıca Şırnak örneğinde olduğu gibi kimlik siyasetinin terk edilebileceğinin de göstergesi. Yine Selahattin Demirtaş'ın "oy vermeye gidin"

sözünün-işaretinin kitleyi nasıl harekete geçirebildiği görülmekle birlikte, Selahattin Demirtaş'ın, cezaevinden el yazısıyla, özellikle oy istediği, Bitlis'in Tatvan ilçesi ile Şırnak'ın Beytüşşebap ilçelerini Ak Parti'nin aldığı görülmektedir. Beytüşşebap'ta kayyum olarak atanan ilçe Kaymakamı İsmail Pendik'in ilçeye yönelik yatırımları ve bölge insanıyla kurduğu yapıcı iletişim, gönüle dokunan icraatlarının ne kadar etkili olduğu ve bölge halkının kim olursa olsun gerektiğinde ideolojik-kimlik eksenli bir tercih yerine kendisine sunulan hizmetleri ve yatırımları referans alarak oy verdiği görülmektedir¹¹².

İyi Parti ne kazandı?

İyi parti belki bu seçimlerden hiçbir kazanç elde edemeyen bir parti. Çünkü parti içindeki çalkantılarla sürdürülen seçim yarışı sonrasında hatırı sayılır bir kazanç elde edilememesi seçim sonrasında parti içinde büyük bir değişiklik olacağına işareti olarak okunmalı. Partinin geleceği bu iç değişikliğe bağlı olarak şekillenecek gibi. Milliyetçi tabanın yarılması üzerine kurulu BBP'nin daralması sürecini yaşayacağı mukadder gibi görünüyor.

Medya, Sosyal Medya ve Seçimler

31 Mart seçimleri çok baskın bir medya desteğini elinde bulunduran iktidar partilerinin (Cumhur ittifakının) medya desteği ya da medyadaki görünürlüklerine paralel bir sonuç ortaya koymadı. Oysa Genç Parti 3 Kasım 2002 seçimlerinde %7'lik bir oy oranına ulaşmıştı elindeki medya desteği sayesinde. Aslında bu seçim küreselleşmenin, küresel iletişim teknolojilerinin siyasal bağlamda etki boyutunu göstermek açısından çok anlamlı çünkü sadece televizyonlar insanların siyaseten bilgilendirildikleri bir alan değil. Özellikle sosyal medya unsurları (facebook, whatsapp ve twitter) insanların bilgilenmek için başvurdukları, etkilendikleri, birbirlerini etkiledikleri üstelik oldukça geniş bir siyasal tartışma alanı sunan medya zemini olma özelliğine sahipler. Anlaşılan o ki, muhalefet unsurları kendilerini ifade etmek için çok fazla fırsat bulamadıkları klasik medya unsurlarından (TV, radyo vb.) çok daha fazla sosyal medyada örgütlenmeye ve bilgilenmeye doğru gitti.

Bu seçimlerin önemli bir özelliği artık muhalefet ve iktidar arasındaki ilişkilerin çok daha dinamik bir hal alacağıdır. Her ne kadar dörtbuçuk yıllık süre zarfında Türkiye'de seçim yapılmayacağına dair bir seçim takvimi ön planda olsa da bundan sonraki sürecin sanki her an seçim yapılacağı gibi canlı geçeceğinin işareti, herkesin kendini kazançlı gördüğü bir seçim sonucudur.

¹¹² <https://www.memurlar.net/haber/819881/demirtas-in-oy-istedigi-iki-ilceyi-de-ak-parti-aldi.html>

İstanbul ve Ankara Özelinde 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri¹¹³

1994 Seçimleriyle İstanbul ve Ankara Belediyelerini alan Ak Partinin selefi Refah Partisi ile birlikte başlayan merkeze doğru yürüyüş ve merkeze yerleşme süreci 31 Mart 2019 seçimleriyle birlikte akamete uğradı. Ak Parti bu seçimde Ankara ve İstanbul gibi sembolik öneme sahip iki büyükşehir yanında birçok büyükşehri kaybetti. Her ne kadar ilçe belediyelerin çoğunu alsada büyükşehir belediye başkanlıklarını kaybetmesi Ak Partiye seçmenin verdiği güçlü bir mesajdı. Ak Parti bu seçim mağlubiyetini gösterilen adaylarla ve ekonomik krizle açıklayabilir ancak onun zihnini meşgul etmesi gereken bir başka önemli sorun, neden hatırı sayılır büyükşehirleri kaybettiği ve genelde büyükşehirlerde görünürlüğünün azalmasına dair bir izahın kendini beklemesidir. Ankara ve İstanbul ile tüm Türkiye'ye açılan Ak Parti geleneği komplo teorilerine göre, geri çekilişini de buralardan yaşayacaktır. Ancak bu teoriler adı üstünde bir komplo teorisi olmanın ötesinde bir anlama sahip değil şimdilik. Çünkü Ak Parti hâlâ demokratik bir seçimde üstünlüğünü sağlayabilecek oy oranına sahip. Ak Partinin problemi, merkezdeki (sadece coğrafi ya da siyasi değil aynı zamanda kültürel) konumunu tahkim etmekle ilgili sanki. Bu sebeple merkezi temsilen iki il, özellikle üzerinde önemle durulmayı hak ediyor.

Ankara'da seçimlerin arkasındaki itici güçler

Mehmet Özhaseki'nin Mansur Yavaş'a göre Ankaralı olmaması bir yana Özhaseki'nin performansı anlaşılana ki Ankaralıları cezbetmedi. Ankara'nın büyükşehirde kaybetmesine rağmen il genel meclisinde oyların çoğunluğu elde etmesi belediye meclisinin oluşumunun özelliğinden kaynaklanıyor. Çünkü İl genel meclisi üyelerinin seçimi için her ilçe bir seçim çevresi olarak görüldüğünden dolayı ilçe seçimlerini kazanan partilerin ağırlığına göre bir meclis oluşuyor. İlçe belediyelerin çoğunu (25 ilçeden 19'unu) Ak Parti kazandığı için il genel meclisinde etkili bir güç olacağı açık. CHP'nin sadece üç ilçeyi almasına rağmen büyükşehir belediyesini kazanmasının arkasında, aldığı ilçelerin nüfus sayısı ve aldığı oy oranı çok etkili ayrıca CHP adayının sağ-milliyetçi kökene sahip bir aday olması ve seçim boyunca bu kimliğinden taviz vermeksizin bir politika yürütmesi de belli oranda oyun kendisine yönelmesine sebep olmuş gibi. Üçüncü bir sebep, oy oranı az da olsa, HDP seçmeninin bu seçimde Ak Parti karşıtlığı üzerine oturan oy verme davranışını göstermesidir. Buna gerekçe olarak HDP'nin tutuklu eski başkanı Demirtaş'ın HDP seçmenini özellikle İstanbul'da ama genel olarak tüm Türkiye'de harekete geçiren talebi etkili olmuş gibidir. Aşağıdaki tablo incelendiğinde bu durum ortaya çıkacaktır.

¹¹³ 10 Nisan 2019

Ankara için 3 farklı seçim sonucu tablosu

Seçim	Cumhur İttifakı		Millet İttifakı		Diğer
30 Mart 2014	Ak P. %44.9 1.415.973	MHP%7.8 245.624	CHP%43.8 1.383.789	İyi P. --	BBP%0.80 42.146
24 Haziran 2018	%53.55 1.898.995		%36.99 1.407.301		HDP%6.40 Vatan p:0.22 Hüdapar:0.11 240.261
31 Mart 2019	%47.1 1.537.694		%50.9 1,662.183		%2 63.532
Son iki seçim arası fark	-363.301		+254.882		

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, son seçimde Cumhur ittifakı toplamda 30 Mart 2014 seçimlerindeki oy sayısının bile altında kalmış görünüyor. Ayrıca 24 Haziran 2018 tarihindeki genel seçim oy sayısından 361.301 daha az oy almış görünüyor. Dokuz aylık bu süre içinde bu kadar oy kaybına sebep olan gelişmeler neler olabilir? Örneğin, ekonomik kriz, adaylar, seçim sürecinde izlenen politikalar vb. Ancak Partilerin kendi dışlarındaki bir başka etken olarak diğer partilerin izledikleri politikalar ve rakip parti seçmenlerinin oy tercihleri seçim sürecini etkilemiş gibi. Ankara için Cumhur İttifakının oylarının azalması CHP'nin uygun bir aday bulması yani adayın sağ seçmenin de oyunu alabilecek bir aday olmasının yanı sıra oy farkının açılmasına sebep olan, küçük partilerin de bu adaya yönelmesi ile açıklanabilir. BBP seçmeni her ne kadar Cumhur ittifakı ile uyumlu bir eğilim izlese de Millet ittifakı adayının milliyetçi kimliği oylarının ona yönelmesine sebep olmuş olabilir. 2014 seçimlerindeki yaklaşık 40 bin oyun nereye gittiğini tesbit etmek zor görünüyor. Ancak Ankara'da HDP'nin %6.40'lık oyunun en azından çok büyük bir kısmının CHP'ye gittiği kesin bu da yaklaşık 200 bin oy demek. Keçiören'de T. Altınok'a oy vermesine rağmen büyükşehirde Özhasseki yerine Yavaş'a giden 30 bin civarındaki oy da söz konusu açığın nereden ortaya çıktığına işaret etmektedir. Öyleyse CHP Ankara'da iyi bir aday göstererek seçimi kazanmış görünmektedir.

Hâlâ Oy Sayımundayken İstanbul

Seçim	Cumhur İttifakı		Millet İttifakı		Diğer
30 Mart 2014	Ak P. %47,9 4.101.906	MHP%3.97 339.785	CHP%40.08 3.428.454	İyi P. --	HDP%4.84 414.290 SP:%1.44 122.950
24 Haziran 2018	Ak P. %42.7 %51 4,808,734	MHP%8.3	CHP%26.4 %35.9 3,391,021	İyi P. %8	HDP%12.7 1.195.602
31 Mart 2019	%48.8 4.171.118		%48.5 4.149.656		SP:%1.21 DSP:%0.36
Son iki seçim arası fark	-637.616		+758.635		

2018 Seçimlerinde katılım %88.1 iken 2019 seçimlerinde %84.6'dır. İstanbul için bu oranın biraz daha düşük olduğu görülüyor: %83.88. Seçime katılımı teşvik edilen küskünlerin Ak Partili olduğu hem kaybedilen oylardan hem de katılım düşüklüğünden kaynaklanıyor denilebilir. Ancak görünen o ki bu seçimlerde Batıdaki diğer büyükşehirlerde olduğu gibi İstanbul'da da aday göstermeyen HDP'nin oylarının -ki 1 milyon civarında oyu var- CHP adayı İmamoğlu'na gittiği görülmektedir. Ancak bu durum Ak Partinin dokuz aylık bir süre zarfında bu kadar oy kaybetmesini açıklamıyor. Ne oldu da Ak Parti bu kadar oy kaybetti? Aday ile ilgili bir sorunu dile getirmek pek mümkün gibi görünmüyor. Ak Parti (Cumhur İttifakı) adayı Binali Yıldırım oldukça ılımlı bir dil ve sempatik tavırlarıyla seçim sürecini yürüttü lakin adaylığının geç açıklanması, TBMM Başkanlığı görevini bırakma konusundaki isteksizliği seçim sürecindeki performansına da yansdı. Çok gayretli çok istekli bir propaganda süreci yürütmediği medyada sık sık dile getirildi. Binalı Yıldırım'ın kaybetmesinin arkasında bu isteksizlik etkili olurken aynı zamanda parti teşkilatı tarafından yapılan "İmamoğlu'nu hafife almak" özeleştirisi de etkili oldu onun kaybetmesine. Gerçekten de İmamoğlu, sessiz bir seçim süreci yürüttü, kimseyi incitmemeye, kimseyle kavga etmemeye gayret etti, ılımlı ve saldırgan olmayan üslubu halkta karşılık bulmuş olacak ki kendisinden parti teşkilatının bile beklemediği bir oy oranına ulaştı.

Ak Partinin seçim mağlubiyetinin bir sebebi olarak seçmenlerin muhtar seçmek için memleketlerine gitmeleri etkili olmuş olabilir ancak bu durum her seçim dönemi tekrar edip süreklilik kazandığı için neden 2014'de Ak Parti kaybetmedi sorusunu cevaplamıyor, haliyle bugünkü durumu da tek başına açıklamıyor gibi.

Ak Partinin her il için yapacağı seçim sonucu analizleri gerçek sebepleri daha iyi ortaya koyacak çünkü bundan sonraki süreçte Ak Parti özellikle kay-

bettiği büyük şehirleri tekrar ele geçirmenin telaşı ve gayreti içinde olup ona göre strateji geliştirecek iken CHP ve genel olarak Cumhuriyet İttifakı ise buralarda tutunmanın mücadelesini verecek. Siyaset bahar mevsiminde Afrika sıcaklarını yaşamak üzere.

Türk Siyasetinde “Soğuk Savaş”ın Sonu mu?¹¹⁴

31 Mart 2019 tarihli yerel seçimlerle birlikte sürdürülen ittifaklar Türkiye’de siyasetin yürütülme biçimini, siyasi söylemleri ve siyasetin merkeze aldığı ideolojik angajmanı adeta yerinden etti. Buna kısaca siyasette Soğuk Savaş söyleminin sonu denilebilir. Bu iddia ne ölçüde doğru olabilir? Karşılaşılan siyasi ittifaklar ve siyasi atmosfer yeni bir durumu ortaya çıkarmalı ki bu dönemin sona erdiğinden söz edebilelim. Bir eleştiri olarak, bu siyasi ittifakların yeni bir şey olmadığı siyasi tarihimize bakıldığında birbirinden farklı ideolojilere sahip partilerin zaman zaman bir araya gelerek koalisyon hükümetleri oluşturdukları ve siyasetin bu koalisyonlar ve muhalif partiler üzerine oturduğu söylenebilir. Hatta bu koalisyonlara örnek olarak Soğuk Savaşın en hararetli günlerinden örnekler verilebilir: 1960’lı yıllarda darbe sonrası CHP-AP daha sonra CHP ve MSP koalisyonu şeklinde 1973 tarihinde cereyan eden ve ta ki 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına kadar süren koalisyon. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası 1991’de CHP ve DYP, 1999’da DSP, MHP ve ANAP koalisyonu yazının başında, bu yazının omurgası olan iddiayı yanlışlamak için yeterlidir denilebilir. Öyleyse bu iddia temelsiz bir iddia mı?

Öncelikle Türk siyasetinde Soğuk Savaş metaforu ile kastedilenin ne olduğunu biraz geç de olsa izah etmekte yarar var. Soğuk Savaş kavramı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyayı iki kutup üzerinden kesen askeri bir çatışma olasılığını bir tehdit unsuru olarak ortaya koyan sıcak ideolojik çatışmayı anlatır. Soğuk Savaş dönemi, kapalı devletçi ekonomiyi ve (sözde) halkçı demokrasileri ifade eden İkinci Dünya Ülkelerine karşı liberal demokrasi ve serbest piyasa ilkelerine göre hareket eden Birinci Dünya Ülkelerini ifade eder. Özellikle de bağımsız kalmayı isteyen Üçüncü Dünya Ülkelerine abanmaya çalışan ve onları da kendilerine çekmeye çalışan iki zıt ideolojiye sahip devletlerin (ABD ve SSCB), oluşturdukları siyasi ve askeri bloklar (NATO ve Varşova Paktı) aracılığıyla yürütülen bir gerilim dönemini ifade eder Soğuk Savaş. Yani kısaca, totalitarizmle eşleştirilen sosyalizm ve özgürlükçü rejim olarak reklamlanan liberal demokratik rejim(ler) arasındaki ideolojik kışımanın adıdır Soğuk Savaş.

Bu bağlamda Soğuk Savaş ifadesini Türkiye’de siyasi hayatın merkezinde yer alan sol-sağ, merkez-çevre, İlerici-Gerici gibi dikotomiler ekseninde kullanmak işlevsel görünüyor. Burada yazarın yapmak istediği Düzen’in Yaban-

¹¹⁴ 3 Mayıs 2019

çalışması adlı eserde vurgulandığı üzere İdris Küçükömer tarzında, siyasi kompartmanları yeniden okumak ve yerlerini değiştirmek yatmamaktadır. Sadece vurgulanmak istenen, siyasi angajmanların, siyasi dilin ve siyasetin hedef aldığı ötekinin nasıl biçim değiştirdiği ve bir dönem dost olanın zamanla nasıl birdenbire öteki (hatta düşman) olduğunu göstermek bunu yaparken de ideolojik bağlılıkların artık ötekisi (eleştirilen yoldaş parti) için bağlılık olmaktan çıkıp bir ayak bağına dönüştüğünü dolayısıyla ideolojiyi (yani dürüstlüğü, adaleti, ulaşılmak istenen ideal toplumu vb. tüm iyi değerleri) temsil edenin sadece kendisi diğerinin ise bir ihanet içinde olduğunu göstermektir. Aynı ideolojik bağaj içindeki partilerin birbirlerine karşı bakışlarındaki bu değişim (AK Parti-SP, HDP-TKP veya CHP-DSP) tam da Thomas Kuhn'un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı eserinde dile getirdiği paradigma değişimidir. Paradigma değişimini anlatırken Kuhn'un bahsettiği kuğunun tavşan, tavşanın da kuğu olarak görülmesi yani bakış açısındaki değişimi ifade etme anlamında paradigma değişimi, siyasete tahvil edilirse, dostun düşman, düşmanın da dost olarak görüldüğü bir siyaset yürütme tarzını ortaya çıkarır.

Türk siyasetinde Soğuk Savaşın sonunun geldiğinin diğer işaretlerine bakıldığında görülecektir ki tarihin daha eski dönemlerine göre nisbeten uzun soluklu ve daha istikrarlı bir ittifaklar dönemine girilmiştir. Örneğin büyükşehirler için ortak aday çıkarma bu açıdan çok önemlidir. İlk kez farklı siyasi parti mensupları hiç de onay vermeyecekleri bir siyasi parti adayına oy vermeye başlamıştır. Bu alışık olunmayan durum oy verme davranışı üzerinde kalıcı bir etki bırakabilir mi? Bırakabilir. Zaten seçmenin eğitim düzeyi yükseldikçe ve orta sınıflaşma arttıkça daha rasyonel hareket eden ve ideolojik bağlılıklardan uzaklaşan bir oy verme davranışının ortaya çıkması kaçınılmazdır bu yüzden karşı partiye oy vermeye “eli alışan” bir seçmenin davranışından korkmak gerekir!

16 Nisan 2017 Referandumuyla başlayan ittifaklar 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimleriyle sürmüştü ve 31 Mart 2019 yerel seçimleriyle firesiz biçimde devam etmiştir. Üç seçim boyunca istikrarlı bir ittifak, siyasi kültürümüzdeki uzlaşma anlayışını fazlasıyla zorlayan bir zaman dilimidir. Farklı siyasi kutuplarda (her ne kadar Ak Parti ve MHP tabanı arasındaki profil benzerliği dile getirilse de) yer alan siyasi partiler arasında birkaç seçim boyunca süren ittifakların büyük sorunlar olmadan sürmesinin arkasında yatan farklı gerekçeler olsa da -örneğin Ak Parti ve MHP için ülkenin beka sorununun varlığını sürdürmesi karşısında beraberliğe duyulan ihtiyaç; CHP ve İyi Parti için mevcut iktidar bloğuna karşı mücadele edebilmenin ancak bir karşı iktidar bloğu oluşturarak mümkün olması- siyasi ittifaklar sol-sağ, ilerici-gerici gibi ideolojik çatışma olmaksızın devam etmektedir.

Soğuk Savaş döneminin kızıl tehdidi komünizm ve komünist kimlikle tanıyan siyasi figürler bir tehdit unsuru, Moskova'ya gönderilmesi gereken “Moskof uşakları” olmaktan çıkıp adeta yerli Asterixler olarak ana akım medya kanalları tarafından popülerleştirilmekte ve hatta resmi TV kanalları tarafından

tanıtımları yapılmaktadır. İlgili aktörler de romantik gerillacılık söylemleri yerine özyönetim ve tarımsal üretimi arttırmak, bölgesel kalkınmayı sağlamak üzerinden temelde ekonomik eksenli söylemlerle medyada kendisine geniş bir alan bulabilmektedir. Meşhur belediye başkanı adeta mitsel bir kahraman olarak karikatürize edilmekte -veya marxist tabirle paradoksal olarak metalaştırılmaktadır ki bunun marxist kritiğini dört gözle beklemekteyim- ve komünizmin soğuk rüzgârlarının yerini arıcılık, organik tarım, bölgedeki hazine arazilerinin ıslah edilerek organik tarıma açılması gibi daha eko-komünist bir propaganda almakta ve bu praxis aynı kulvardaki HDP'liler tarafından onun "TC'nin ajanı" olarak suçlanmasına neden olmaktadır. Çok ilginç tüm siyasi partiler Soğuk Savaş'ın ideolojik eksenli dilinden ve etkisinden kurtulmuş gibiler ancak TKP eksenli eleştiriler esas alındığında, kimlikler üzerine oturan ve postmodern dili geliştiren "radikal demokrasi" söylemini rehber aldığını belirten HDP hariç.

İstanbul Ne Kadar Güzel Olacak?¹¹⁵

İstanbul Büyükşehir Belediye (İBB) Başkanlığının 23 Haziran 2019'da yenilenecek seçimi, sıradan bir belediye başkanını tüm Türkiye'nin tanıdığı yeni bir siyasi figür haline dönüştürerek, CHP'nin yıllardır içine düştüğü "Ortalama %25'lik oran tuzağı" nı (CHP'nin sürekli dillendirdiği "orta gelir tuzağı" na nazire yaparak kullanıyorum) boşa çıkardı. 23 Haziran ayrıca, CHP'nin Erdoğan'ın karizmasına karşı yıllardır üretemediği yeni bir lider figürünü inşa etti.

Bu seçim dönemi sadece bu liderler üzerinden değil adeta lider eksenli üretilen sloganlarla da dikkati çekiyor. İstanbul Büyükşehir Belediye (İBB) Başkanlığının 23 Haziran 2019 tarihinde yapılacak seçimlerine damgasını vuran seçim sloganı, Millet ittifakı adayı İmamoğlu'nun seçim otobüsündekeyken bir çocuğun kendisine "Her şey güzel olacak Ekrem abi!" seslenişinden hareketle "Her şey daha güzel olacak" ifadesi oldu. 31 Mart seçimlerinde "Gönül Belediyeciliği" sloganıyla yola çıkan cumhur ittifakı, Binali Yıldırım'ın, seçimin neden iptal edildiği sorusuna verdiği "Çok basit, çünkü çaldılar!", ifadesiyle de (sonradan "sağlam çaldılar!" da eklenecek) Cumhur ittifakının ana seçim sloganlarından birini ortaya çıkarmış oldu. Ancak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İstanbul'da vatandaşları selamlarken "Başkanım her şey çok güzel olacak!" diyerek kendisine seslenen kişiye, "Daha güzel olacak, Daha güzel olacak" diye karşılık vermesi de ayrı bir slogan olarak gündeme geldi. Lakin kaynağı ve uyandırdığı sempatik derinlik ve genişlik açısından "her şey daha güzel olacak!" sloganının yerini tutmadı ve tutmayacak da. Bu yüzden Ak Parti içinde yeni sloganlar aranması gerektiği konuşuluyor. Aslında slogan yarışında şaşırtıcı olan husus, Ak Parti'nin seçim dönemlerinde ürettiği sloganların, seçim kliplerinin, seçim şarkılarının vb. her zaman seçimin baskın klipi, sloganı, şarkısı olmasına rağmen, İBB

¹¹⁵ 18 Mayıs 2019

seçimlerinde bu rüzgârı şimdilik yakalayamadığı yönünde. “Sağlam çaldılar!” sloganı için üzerinde çalışılması gerektiği açık çünkü Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın belirttiği gibi, daha parti içinde bile buna ikna olmamış milletvekil(ler) i var ayrıca sıradan vatandaşın yanı sıra Ak Parti cephesinde yer alan kanaat önderi niteliğindeki insanların da ikna edilmesi gerekecek. Bunları yapabilmek için çok uzun bir seçim dönemi yok ancak Süleyman Demirel’in ifadesiyle “siyasette 24 saat çok uzun bir süredir,” kaldı ki seçimlere bir aydan fazla bir süre var.

Ak Parti %52’lik oy oranına rağmen yüksek olasılıkla bazı büyük şehirleri beklenilmeyen şekilde kaybettiğinden olsa gerek diğer seçimlerde görüldüğünden daha tepkici, slogan ya da proje üreten değil kopyalayan durumunda, aksiyoner değil reaksiyoner pozisyonunda. Oysa Ak Parti her seçim döneminde siyasetin, seçimlerin merkezinde, siyasetin yönlendiricisi pozisyonundaydı. Ak Parti eğer seçimi kaybederse sebebi bu zamana kadar ki, siyasette belirleyiciliğinin etkinliğinin yerini edilgenliğinin alması olacak. Kurulduğu zamandan beri siyaseti dizayn eden Ak Parti kadroları neden şimdi daha geri planda ve reaksiyoner durumdalar? Ne oldu da CHP (çeyrek asırdır) alamadığı büyükşehir belediyesini alabilecek pozisyona geldi? üstelik büyük bir özgüvenle, sakin davranarak ve konuşarak. Ayrıca futbolcusundan klüp yöneticisine, şarkıcısından tiyatrocusuna, dindarında dinsizine, Türkününden Kürdüne, TÜSİAD’dan küçük esnafa... toplumun farklı kesimlerinin yüksek sesle verdiği desteğini de arkasına alarak.

Ak Parti bu seçimlerde neden böyle zorlandı, İstanbul ve Ankara gibi kalelerini yerel seçimlerde neden düşürdü? İktidar yorgunluğu, ekonomik kriz, yüksek enflasyon, dövizdeki dalgalanma, parti teşkilatlarının iyi çalışmaması, Ak Parti’nin daha sosyal demokrat, halkçı algısının yerini daha elitist bir Ak Parti algısı alması; sosyo-kültürel alanda, kamuoyu oluşturma görevini üstlenen yazarçizerlerden kanaat önderlerine kadar birçok taraftarın halktaki karşılığının istenilen düzeye çıkarılamaması, kendi muhafazakar entelektüel kadrolarının içsel eleştiriyi yüksek sesle dile getirmesi veya bu eleştiriden dolayı itibar kaybına uğramasıyla partiyle arasına mesafe koyması ... Ancak İstanbul seçimi için tüm bu değişkenlerin yanında devreye sokulması gereken bir isim var, millet ittifakı adayı Ekrem İmamoğlu. İstanbul’un sıradan bir ilçesinden, sıradan bir belediye başkanı. Onu bu kadar popüler hale getiren bu sıradanlığı olabilir mi? Tek başına açıklayıcı değil ama önemli. Sıradan biri olma özelliği bir kenarda dursun, başka ne oldu da bu kadar ön plana çıktı?

İmamoğlu’nu ön plana çıkararak hususlardan biri, onun sıradanlığı üzerinden diğer adayın siyasi kariyerinin ve geçmişinin büyüklüğü ve doluluğunu yüceltmek oldu ki bu da İmamoğlu’nu adeta ezilen, horlanan, küçümsenen bir aday ya da halkın gözünde bir “mağdur” pozisyonuna soktu. Bu algı seçim sonrası mazbatasının elinden alınmasıyla birleşince de İmamoğlu’nun mağduriyeti ve mazlumluğu paradoksal olarak onu daha da popülerleştirdi. Onun

mağduriyeti tıpkı 90'lı yıllardaki Refah Partili adayların mağdur edilmesi gibi görüldü ya da benzetmeler hep bu şekilde yapıldı. İmamoğlu'nun isminin negatif de olsa bu kadar dillendirilmesinden kaynaklanan popüleritesini engellemenin yolu, 23 Haziran seçimlerinde onun ismini dile getirmeden propaganda yapılması kararını Ak Parti saflarında ortaya çıkarttı.

23 Haziran seçimleri bir propaganda ve algı oluşturma seçimi olacak. Aslında tüm seçimler propaganda üzerinden yürür ve halkta kendi partileri ve programlarıyla ilgili olumlu bir algı oluşturma hedefini güder. Ak Parti bir süredir esaslı bir program önermeksizin de halkın oyunu kazanabileceğini düşünüyordu ve görüyordu ancak bu seçimlerde her zamankinden daha fazla çalışması gerektiği ortada bu konuda ortağı MHP'nin bazı Ak Partililerden daha gayretli ve daha istekli olduğu açık. Bahçeli'nin seçimin yenilenme kararı alınmasından sonra verdiği tepki ve "mitili İstanbul'a atacağı"nı söylemesi, bunun için güzel bir örnek.

23 Haziran'da yenilecek İstanbul Büyükşehir Belediye (İBB) Başkanlığı için partilerin ya da ittifakların hedefleri neler? Nasıl bir yol, nasıl bir seçim stratejisi izleyecekler? Sorusunun cevabı parti bazında analiz edildiğinde şimdilik şöyle bir tablo ortaya çıkıyor:

Ak Parti

Ak Parti seçimin yenilenme sürecinde tıpkı 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 seçimlerinde olduğu gibi bir tekerrür bekliyor. Çünkü bu seçimlerde 5 aylık süre zarfında Ak Parti oylarını 9 puan arttırırken ilk seçimdeki 18.347.747 (%40.66) olan seçmen sayısını 22.959.394'e (%49.32) çıkartmıştır yani 5 ayda toplam 4.611.647 yeni seçmen kazanmıştır. Bu kazancı 31 Mart ve 23 Haziran 2019 olarak tekrarlamak istiyor.

Ak Parti'nin İBB için hedefi seçim zaferle noktalamak, bu çerçevede izlenecek politikanın temel başlıkları şöyle;

- Birebir markaj: Seçmenle yüzyüze, doğudan ve samimi bir diyalog kurulması hedefleniyor. Bu aslında Ak Parti'nin kurulduğu günden beri hayata geçirmeye çalıştığı, Refah Parti'sinden kendisine miras kalan bir gelenek.
- -31 Mart'taki seçim kampanyasında AK Parti'de yaşanan dağınıklığın tekrar etmemesi için, bu kez İstanbul'da tek bir SKM kurulacak. Binali Yıldırım dahil kampanyada görev alacakların programları tek elden yapıp, bu programlara uyulup uyulmadığı günlük olarak raporlanacak.
- Taze kan Aziz Babuşçu: AK Parti'de, teşkilattan kaynaklanan kırgınlık ve küskünlüklerin giderilmesi kapsamında, İstanbul'da 'parti tabanını iyi bilen' ve eski partilileri yakından tanıyan, il başkanlığı yapmış, İs-

tanbul Milletvekili Aziz Babuşcu İstanbul'daki seçimi yönetecek ekibin içine dâhil edildi. Böylece Ak Parti için ana bağlantı ve dağıtıcı işlevi görecek İstanbul "hub"ı olacak kişi bulunmuş oldu.

- 31 Mart'tan farklı olarak seçim çalışmaları tek elden yürütülecek, tek bir seçim koordinasyon merkezi oluşturulacak, sandık müşahitleri gözden geçirilecek. Seçime kısa süre kala deneyimli sandık müşahitleri yerine genç, ancak tecrübesiz kişilerin sandıklarda görevli olduğu, bu nedenle sandık başı itirazlarının yapılmadığını tespit eden parti yönetimi, 31 Mart'ta yetersizliği tespit edilenleri değiştirecek
- Büyük bir çoğunluğunu AK Partililerin oluşturduğu sandığa gitmeyen küskün seçmen (toplamda parti ayrımı olmaksızın sayı: 1.704.325); yine başka bir partiye vermektense geçersiz oy verdiği düşünülen 300 bin civarındaki seçmen -ki bunların büyük bir kısmının da Ak Partili olduğu düşünülüyor- üzerinde özenle çalışarak onların oyları kazanılmaya çalışılacak. Tıpkı CHP gibi Ak Partinin hedefi de bu seçmenlere ulaşmak çünkü sayı çok yüksek ve seçim sonucunda oldukça etkili olacak bir sayı, bu yüzden sürekli tekrarlanan ifade şu: Bu seçimde seçmenini sandığa götüren parti kazanır!
- MHP ve CHP'nin hedeflediği gibi tüm parti organ ve aktörleriyle birlikte hemşehri dernekleri ve grupları üzerinden seçmene ulaşmak.
- Kürt seçmeni ama özellikle Muhafazakâr Kürt seçmeni kazanmak için daha kucaklayıcı bir söylem geliştirmek. Kürtleri kırıcı, incitici (yallah Kürdisan'a gibi) söylemlerden uzak durmak. İstanbul gibi Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı biliniyor. Sadece HDP'nin 24 Haziran seçimlerinde %12.67 ile 1.195.602 seçmenin oyunu aldığı göz önüne alınırsa, aday göstermeyen HDP oylarının ve Kürt seçmenin ne kadar hayati bir öneme sahip olduğu görülmekte. Zaten HDP seçmeni Demirtaş'ın yönlendirmesiyle İmamoğlu'na yönelmişti ancak seçime doğru giden süreçte Öcalan'ın avukatlarıyla sekiz yıllık aradan sonra görüşme sürecinin başlaması bu oyları Ak Partiye çekmeye yönelik bir girişim olarak yorumlandı. Muhafazakâr Kürt seçmenin ya da genel olarak Kürt seçmenin oyunu almak için Ak Parti ne yapabilir ne yapmalıdır? Bunlar görüşülecek ve tartışılacak, zaten Erdoğan'ın "Türkiye ittifakı" söylemini bu çerçevede dillendirdiği söylenmekte ancak Sultanbeyli örneği üzerinden değerlendirme yapan Erdoğan, Kürt seçmeni kazanma konusundaki kararını her an gözden geçirebileceğine dair bir işaret de vermektedir: *«Sultanbeyli'de ne kadar oy aldınız? Oysa oraya ne kadar hizmet yapıldı. Ama onlar yüzde 15 oy aldılar. Sultanbeyli'ye o kadar hizmet yaptın, Kürtler ne yaptı, o kadar oy çıktı oraya.»*
- Seçimlerin neden iptal edildiğinin izah edilmesi ve yeni seçim için meşruiyet zemini oluşturma: Tüm Ak Parti teşkilatları ve aktörleri tüm İs-

tanbul'u dolaşıp sokak sokak yaptıkları ziyaretlerle seçmene seçimlerin niçin yenilediğini anlatıp özel broşürler sunacaklar. Bu broşürlerde 2016 yılında Avusturya'da iptal edilen Cumhurbaşkanlığı seçimleri örnek gösterilecek. Avusturya'daki seçim iptali şu şekilde:

“2016'da yapılan seçimde aradaki fark 31 bindi. Avusturya Yüksek Mahkemesi, görevli olmayan kişiler tarafından oy sayımı yapıldığı gerekçesiyle seçimleri iptal ederek yenilenmesine karar verdi. Burada dikkat çekilen husus görevli olmayan kişiler tarafından oy sayımı yapılması. Bu durum ciddi bir yolsuzluk, usulsüzlüktür deniliyor. İstanbul'da da aynı şekilde, seçim kanununda belirtilen kamu görevlisi sıfatı taşımayan, görevlendirilmemesi gereken kişiler görevlendirilmiş. Ak Partinin tespit ettiği ve YSK'ya sunduğu yolsuzluklar ve usulsüzlükler de aynı özelliklere sahip.”

Ak Partinin henüz seçim şokunu atlattığı görülüyor ayrıca her seçim döneminde kitlesini adeta bir sanatçı edasıyla yönlendirmeye, biçimlendirmeye çalışan Erdoğan'ın MÜSİAD'dan sanatçılara kadar yaptığı sert eleştiriler ve reaksiyoner tavır henüz seçime yönelik rayına oturmuş bir programının olmadığı havası veriyor. Ancak her seçim döneminde ve gerilim ortamında, “tamam bu sefer bu iş bitti” denildiğinde Erdoğan beklenmedik bir seçim başarısı elde ediyor. Nitekim 31 yerel seçimlerinde büyükşehirlerdeki kayba rağmen %52'lik oya ulaşıldı ve belediye meclislerinde hala çoğunluk Ak Partinin elinde, buradan da seçmenin bir tepkiyi dillendirmek, ikaz etmek için oy kullandığı düşünülebilir. Cumhurbaşkanı Erdoğan söz konusu ikazı anladığını bu seçmene gösterdiği anda oyları tekrar elde etme olasılığı çok uzak görünmüyor. Belki onu en fazla zorlayacak olan yüksek enflasyon, işsizlik, ekonomik kriz ve dövizdeki dalgalanmalar olacak.

MHP'nin seçim stratejisi

-İstanbul'da önce nüfusu 250 bin ve yukarısına ulaşan taşra kentlerinin il başkanlarıyla daha sonra diğer il başkanlarıyla görüşülerek, hemşerilik ve hemşehri dernekleri üzerinden seçmeni etkilemek hedeflenecek. Partililerden İstanbul'daki yakınlarının cumhur ittifakı lehine çalışmalarını konusunda onları motive etmeleri istenecek.

- İstanbul'un üç bölgesinde birer genel başkan yardımcısı görevlendirildi. Bahçeli, bu işe ne kadar önem verdiğini gösterme adına, kendisine en yakın isim olan Teşkilatlardan Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Edip Semih Yalçın'ı genel koordinatörlüğe getirdi.
- MHP, 23 Haziran'da yapılacak İstanbul seçimleri çalışması sürecinde Atsızvari bir slogan olan “Biz Biriz Siz Hepiniz” sloganını kullanmayı hedefliyor.

CHP'nin seçim stratejisi: Sakin olan kazanır!

CHP tüm hatlarda tüm organları ve aktörleriyle çalışacağı bir seçim stratejisi izleyecek görünüyor. Ancak bu seçimlerde eli daha rahat bir Kılıçdaroğlu ve İmamoğlu olacak.

- CHP oyuna (seçime) sakin başlamak ve sakin götürmek istiyor, gerginlik politikasından uzak kalarak konuyu "ülke sorunu" (aslında beka sorunu) haline getirmemek istiyor. Seçimin yenilenmesi kararının alınması sonrası yapılan toplantıda, kararın boykot edilmesi yönünde bir görüş dile getirilmiş ancak iktidarın eline "Halkı sokağa döktüler" kozu vereceği için bundan vazgeçildiği belirtilmiştir. CHP seçimi tekrar kazanacağına dair büyük bir güven duygusu içinde hareket ettiği için daha önceki seçimlere göre daha rahat, psikolojik üstünlük duygusuna sahip biçimde hareket etmektedir. Çünkü kendini hakkı gaspedilmiş olarak görmekte halkın da kendisini (yani aday İmamoğlu'nu) hakkı yenilmiş ve mazbatasını haksız yere elinden alınmış belediye başkanı olarak gördüğüne inanmaktadır.
- Duygulara hitap eden dil kullanımı: Seçim söylemi kavgacı ve ayrıştırıcı değil, birleştirici ve kucaklayıcı olacak. "Ekrem İmamoğlu CHP'nin değil 16 milyon İstanbulunun adayıdır" ifadesi kampanyanın kucaklayıcı söylemi olarak kullanılacak.
- Mağduriyet ve hak gaspı: Mağduriyet ve hak gaspı vurgusu yapılacaktır. Kampanyanın ana teması, hak gaspı olup buna ilişkin bir slogan üretiler. Ayrıca mağdur olanın sadece İmamoğlu değil onun yeni politikalarıyla buluşamayacak olan tüm İstanbul halkı olduğu vurgulanacaktır.
- Bu bir yerel seçim, genel seçim değil: CHP seçimde "Kılıçdaroğlu-Erdoğan" üzerinden bir kampanya yürütmeyecek. Buradaki vurgu, bunun bir yerel seçim olduğunu göstermek. Ama aslında seçim yarışının başkın karakterleri arasında oynama yapmak istiyor haklı olarak CHP. Erdoğan'ın Kılıçdaroğlu üzerindeki baskınlığını İmamoğlu'nun Yıldırım üzerindeki baskınlığı ve oluşturduğu rüzgâr ile değiştirmek istiyor. Bu yüzden de seçim kampanyası İmamoğlu üzerinden ve yine İmamoğlu tarafından yürütülecek.
- Yeteri kadar oy alınamayan ve oy alınma ihtimali olan kitlelere yönelik özel çalışmalar yapılacaktır.
- Kampanya süreci, İmamoğlu'nun belediye başkanlığı döneminde başlattığı su, ulaşımda indirim ve henüz uygulamaya koyamadığı projeler ön plana çıkarılarak yürütülecek.
- "Küçük olan güzeldir": Tıpkı Ak Parti gibi CHP'de büyük mitinglerden uzak duracak bunun yerine hemşeri dernekleri ve STK'larla salon toplantıları yapılarak seçime gidilecek.

- Sosyal medya ağırları etkin olarak kullanılacak.
- Ramazan boyunca iftar ve sahur saatleri arasında tek tek ev ziyaretleri yapılacak. Tıpkı Erdoğan gibi İmamoğlu'da ev davetlerindeki iftar sofralarında görüntülenerek muhafazakâr seçmene mesaj veriyor.
- Birebir markaj: CHP örgütü, gönüllüler ve her ilçede belirlenen kanaat önderleri ile ayrı ayrı ev ziyaretleri yapacak. Tıpkı Refah Partili belediyelerin aktif şekilde hayata geçirdiği kadın kolları ve gönüllülerin ev ziyaretlerinin benzeri hayata geçirilecek ve geçiriliyor.
- Tüm CHP sahada: Kampanya boyunca CHP'nin kazanamadığı ilçelerdeki belediye başkan adayları da sahada çalışacak.

Diğer partilerden ne haber?

İyi Parti, seçim stratejisinde beka söylemini çürütmeyi hedefliyor. İyi Parti de diğer partiler gibi hemşerilik üzerinden seçmene yaklaşılmaya çalışırken bir yandan da İstanbul'da MHP'li seçmene bu seçimlerin beka seçimi değil, bir hak seçimi olduğunu anlatacak. Diğer partiler gibi, esnaf ve ev ziyaretleri yaparak "hukuk ve adalet" vurgusu üzerinden bir seçim stratejisi oluşturulacak.

DSP, TKP ve diğer bazı küçük partiler ve bağımsız adaylar İmamoğlu lehine adaylarını çektiklerini açıklamışlardı, DSP her ne kadar açık adres göstermese de adayın çekilmesine dair açıklamada bir ima söz konusuydu. HDP ise kendini kilit pozisyonda görerek bunun karşılığını beklediğini her fırsatta dile getiriyor. Bu yüzden de daha önceden Sırrı S. Önder'e söylenen, 'bizi destekleyin ama perde gerisinde kalın' taktiğine uymak da istemiyorlar. Bu yüzden muhatap alınmak istiyorlar tıpkı Öcalan gibi ancak sözde önderlikten daha az muhatap alınmaları onları incitiyor. Ancak onların Türkiye siyasetinin bir parçası haline gelmeye başlamaları da uzak vadeli hedeflerinin giderek daha da uzamasına ve Türkiye siyasetinin yapısal bir parçası haline gelmelerine neden oluyor. HDP'nin iki başat siyasi oluşum içinde sıklet merkezini belirleyici bir unsur halini alması her ne kadar şimdilik ona kilit bir rol yüklüyormuş gibi görülse de, 2015'de yakaladığı oy oranıyla Türkiye siyasetinin önemli bir muhalefet unsuru olma özelliğini (o dönemde hendek terörüyle boşa çıkartırken şimdi de) törpüleyecek gibi görünüyor.

Yıldırım ve İmamoğlu'nun Canlı Tv Programı¹¹⁶

Televizyon ekranlarında siyasi parti liderlerinin canlı yayında tartışma programına katılması, siyasi kültürümüzün nostaljik bir unsuru olarak tarih-

¹¹⁶ 10 Haziran 2019

teki yerini aldı. Seçimler yaklaştığında zaman zaman gündeme gelse de bu programlar gerçekleşmiyor. Ancak 23 Haziran 2019'da yapılacak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı için adaylardan Ekrem İmamoğlu'nun diğer aday Binali Yıldırım'ı canlı yayına davet etmesi karşılık buldu. İstanbul seçimlerinin adeta bir genel seçim havası içinde geçiyor olması da bu canlı yayın hakkındaki beklenti ve ilgi düzeyini yükseltti.

Süreç, Binali Yıldırım ve Ekrem İmamoğlu'nun bir araya gelecekleri bu canlı yayında sunucu-moderatörün kim olacağı tartışmasını da beraberinde getirdi. Zira medyada 31 Mart öncesi adayların programlarını sunan moderatörlerden bazıları sert tartışmalara konu olup, adayların puanını etkileyen kişiler olarak değerlendirildiler.

Canlı yayın programını kimin sunacağı bir tartışma konusu iken, Binali Yıldırım, *"Adaylar tartışmasını bağımsız stüdyoda yapalım. İsteyen TV kanalı yayımlasın. Ben mesela tecrübeli olması bakımından Uğur Dündar'ı tercih ederim. Ama başka birini istiyorsa ona da eyvallah"* diye bir açıklama yaptı. Bu açıklamadan sonra neden Uğur Dündar'ın adı anıldı, neden o seçildi, sorularına yönelik her iki ittifak tarafından da ilginç cevaplar verilmeye başlandı.

Yıldırım'ın İmamoğlu ile yapacağı canlı yayın için program sunucusu olarak gazeteci Uğur Dündar'ı tercih edeceğini açıklaması kendi cenahında iki farklı şekilde yorumlandı:

- 1- B. Yıldırım, siyasi kimliği kendi partisine muhalif (ve karşı tarafa yakın hatta karşı tarafın destekçisi) olduğu açıkça bilinen bir gazeteciyi seçerek, kendine ne kadar da çok güvendiğini ispatlamış oldu. Artık İmamoğlu cephesinden *"biz medyada görünmüyoruz"* ya da *"TV ekranlarında yandaş sunucuların, gazetecilerin programlarında kendimizi sürekli savunmak zorunda kalıyoruz, proje ve hedeflerimizi anlatamıyoruz"* gibi bir gerekçeye sığınma ihtimalinin ortadan kalktığı dile getirildi. Bu bakış açısı Dündar'ın tercihinin iyi bir tercih olduğunu düşünenlerin bakış açısı. Bir de bu tercihin iyi bir tercih olmadığını düşünenler var.
- 2- Diğer taraftan Uğur Dündar'ın laik ve Kemalist kimliğinin, objektif hareket etmesini engelleyecek kadar ön planda olduğunu dile getirenler, böyle bir tercihin Yıldırım'ı daha savunmasız hale getireceğini belirterek tercihin rasyonel olmadığını ima ettiler. Dündar, objektif gazetecilik adına bulduğu her fırsatı İmamoğlu lehine kullanmaya çalışarak Yıldırım'ı zorlayacak ve seçmenlerin gözünde İmamoğlu'nu parlatmaya çalışacaktır.

Diğer taraftan İmamoğlu cephesinde ise;

- 1- Bir yanda Yıldırım'ın yandaş (!) kanalların sunucuları arasından birini seçmemesi ve böyle bir program için Dündar'ı onurlandırması, yandaş (!) medya ve onların ekipleri için objektif habercilik yapma adına utanı-

lacak bir durumu ortaya koymaktadır. Çünkü iki önemli aday için objektif bir tartışma zemini hazırlayabilecek nitelikte bir sunucunun ancak iktidarın ana akım medyasının dışında yer alan biri tarafından sağlanabilecek olması, iktidar sahipleri tarafından da teslim edilmiştir. Zaten Binali Yıldırım'ın Dündar'ın objektifliğine yaptığı vurgu da bunun işaretidir. Bu görüş, yukarıdaki birinci bakış açısının izdüşümüdür.

- 2- Diğer yandan böyle bir tercihin yani Ak Parti tarafından Dündar'ın tercih edilmesinin bir kumpas olabileceği, İmamoğlu'nun lehine gibi gözükken bir programın, muhafazakâr camiada olumlu bir algıya sahip olmayan Dündar tarafından yapılmasının, İmamoğlu aleyhine olacağına dair bir başka bakış açısı vardır. Dündar'a karşı olmanın gerekçesinde, onun isminin kasten seçildiği, ne kadar objektif hareket ederse etsin ne yaparsa yapsın Yıldırım'ı mağdur ve İslami-muhafazakâr çevrelerin savunması gereken biri haline getireceği belirtilir.

Gerçekten de Uğur Dündar CHP'nin adeta resmi kanalı olan Halk TV'deki Ak Parti karşıtı programlarıyla, Ak Parti'nin müzmin muhalifi Sözcü Gazetesi'nin köşe yazarlığıyla malum olup, İmamoğlu lehine yazdığı yazılar da ortadadır. Tüm bunlara rağmen B. Yıldırım'ın böyle bir teklifte bulunmasının arkasında yatan sebep nedir?

İlk olarak Yıldırım, gerçekten Uğur Dündar'ın objektif hareket etmek zorunda kalacağını, objektif hareket edeceğini düşünmüş olabilir.

İkinci olarak Yıldırım, muhafazakârların hafızalarından hâlâ silinmeyen, okulda namaz kılan ortaöğretim öğrencilerini adeta suç işliyormuş gibi gösteren ve muhafazakârlara eski Türkiye'yi fazlasıyla hatırlatan Uğur Dündar üzerinden, Saadet Partisi seçmeni ve oy vermeye gitmeyen, küskün muhafazakâr seçmene "laik ve Kemalistler karşısında verilecek mücadelede safların sıklaştırılması" için bir seyir sunmayı hedeflemiş olabilir. Dündar ve İmamoğlu ikilisi üzerinden muhafazakâr seçmenin konsolidasyonu sağlanmak istenmiş olabilir.

Üçüncü olarak Yıldırım, eğer CHP kaybederse kaybetmelerine sebep olacak bir bahaneleri kalmasın diye bu tercihi yapmıştır. Zaten bunu Gökçek ile yaptığı görüşmede belirtmiştir¹¹⁷.

Yıldırım'ın Dündar'ı TV Programı için tercih etmesinin dördüncü sebebi, Dündar'ın Sözcü Gazetesi'nde 31 Mayıs tarihli¹¹⁸ "Ekrem İmamoğlu ve Binali Yıl-

¹¹⁷ Gökçek, "Binali beyle görüştüm; 'Sayın başbakanım ben Uğur Dündar'ın moderatörlüğünde Kılıçdaroğlu ile tartışmaya çıktım, Uğur Dündar bana her türlü oyunu oynadı. Nasıl güveneceksiniz?' dedim. 'ben istiyorum ki hiçbir bahaneleri kalmasın. Ben Allah'ın izniyle kendime güveniyorum' dedi" (<https://t24.com.tr/haber/ugur-dundar-dan-melih-gokcek-e-yanit,824973>)

¹¹⁸ https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/ugur-dundar/ekrem-imamoglu-ve-binali-yildirim-canli-yayinda-tartisacaklar-mi-4998360/?utm_source=gazeteoku&utm_medium=referral

dırım Ekranlarda tartışacaklar mı?" başlıklı yazısını okumuş olması olabilir. Bu yazıda Dündar kendi TV geçmişinde siyasi parti liderlerinin tartışma programlarını nasıl yönettiğini ve bu teklifin parti liderlerinden geldiğini hatta son siyasi parti liderleri (Deniz Baykal ve Recep Tayyip Erdoğan arasındaki) tartışma programını, 2002 seçimleri öncesinde yine kendisinin yaptığını belirtiyordu. Belki CHP yanlılarının Dündar'a karşı çıkmalarının altında bu örnek olay yatmaktadır zira bu tartışma programının yapıldığı seçimleri Ak Parti kazanmış ve Türk siyasi hayatı yeni bir partiyle yeni bir süreç, Ak Parti'nin ifadesi ile "Yeni Türkiye" sürecine girmiş oluyordu.

Belki de İmamoğlu cephesi, son örnekten hareketle Dündar tarafından yönetilecek bir programın tıpkı 2002'de Tayyip Erdoğan'ı parlattığı ve onu Baykal karşısında ön plana çıkardığı gibi İmamoğlu'nun aleyhine olabilecek bir gelişmenin yaşanabileceği endişesi ve hatta korkusuyla Dündar'ın olmayacağı bir programı tercih etmek istedi. Dündar'a yönelik eleştirilerin arkasında ve olayın kumpas, tuzak vb. şeklinde nitelendirilmesinde böyle bir gerekçe aramak daha izah edici gibi. Belki de Dündar, İmamoğlu büyüsünü bozacak tıpkı 2002 deki gibi bir sonuç ortaya çıkarabilecekti.

Dündar büyük bir onurla üstleneceğini belirttiği program sunuculuğu teklifinden kendisine gelen tehditlerden, olayın komplo, tuzak, tezgâh ve kumpas olarak görülmesinden dolayı vazgeçtiğini duyurunca, canlı TV programına kilitlenen kamuoyunda büyük bir şaşkınlık ortaya çıktı. Dündar'ın kamuoyu paylaşımı şu şekilde:

"Moderatörlüğüm üzerinden her iki adaya ve demokrasimize zarar verebilecek bir takım hazırlıklar yapıldığını görüyorum ve bu sebeple 50 yıldır ödünsüz bağlı kaldığım evrensel yayıncılık ilkeleri gereği moderatörlük yapmama yönünde aldığım kararı kamuoyuna saygıyla arz ediyorum."

benDündar'ın bu paylaşımından sonra İmamoğlu, Dündar ile görüşmelerin devam ettiğini; Yıldırım ise, programın seçimlere bir hafta kala olabileceğini belirtti.

Canlı TV Programı tartışmasının bu şekilde gelişmesi neyi gösteriyor?

- Bu gelişme ilk olarak şöyle bir sonuç ortaya çıkardı, demek ki İmamoğlu'nun cephesinde onun kazanacağına dair bir kesinlik yok, Millet İttifakı cephesi hâlâ işi garanti olarak görmüyor.
- Seçim sürecine kadar geçecek zaman diliminde yeni ani gelişme ve sürprizlerle karşı karşıya kalmak fazlasıyla mümkün. Ayrıca bu gelişmeler siyasetin yönünü keskin bir biçimde değiştirebilme özelliğine sahip.
- Dündar'ın ön plana çıkmasına yönelik CHP cephesinden ciddi bir ses gelmemesi CHP içinde kafaların ne kadar karışık olduğunu gösteriyor. Ne Kılıçdaroğlu ne de İmamoğlu bu konu hakkında bir açıklama yapmıyor. Hatta İmamoğlu'nun bu konudaki görüşü bir gazeteciye verdiği ce-

vaptan öğreniliyor. Anlaşılan hala zihinlerde bir karışıklık var. Gazeteci Tolga Candaş Işık, İmamoğlu-Yıldırım buluşmasına ilişkin bir twitter paylaşımı yapıyor ve İmamoğlu'nun görüşü öğreniliyor: "Az önce Ekrem İmamoğlu cevaben aradı, 'Ortak yayımla ilgili Uğur Dündar ismine hiçbir itirazım olmaz. Aksine memnun olurum. Sadece tartışmanın içeriğiyle ilgili İstanbul seçimi süreci ekseninde kalmak suretiyle hiçbir kısıtlama olmamalı' dedi." Daha sonra İmamoğlu İstanbul'a dönüşünde (9 Haziran sabahı) basın açıklaması yaparak Dündar'ın çekilmesini öğrendiğini ancak Dündar'ın (çekilirken TE) neyi ima ettiğini anlamadığını belirtti.

- Dündar'ın moderatörlükten çekilmesi konusunda CHP ve İmamoğlu cephesinden çıkan cılız sesler Binali Yıldırım'a moral ve puan kazandırabilir.

Anketler iki aday arasındaki farkın İmamoğlu lehine birkaç puandan sıfır küsurluk puana kadar seyrettiğini gösteriyor. Seçimlere sayılı günler var ve her gün meydana gelen gelişmeler kararsız ya da küskün seçmenlerin oylarını etkilemeyi hedefliyor. Bu yüzden son günlerde daha da olağanüstü açıklamaları ya da çıkışları beklemek mümkün. Muhafazakâr seçmene eski günleri hatırlatacak bir çıkış Yıldırım'dan beklenmeyen bir çıkıştı ama bu seçmen grubunu hareketlendirecek ve safları sıklaştıracak bir çıkıştı (eğer bu niyetle yapıldıysa) siyasi mühendislik de böyle bir şey galiba.

İstanbul Seçimleri: "Yerel Düşünüp Küresel Hareket Etmek!"¹¹⁹

İstanbul seçimleri bir genel seçim havası estirdi ama yerel bir sonuç ortaya koydu. Biraz ironik olacak ama İstanbul seçmeni "yerel düşünüp küresel hareket etti!".

Yerel düşünüp küresel hareket etmekle anlatılmak istenen, seçmen davranışın küresel eğilimlerden uzak olmadığı ve bu eylemin yerel süreci etkilemesidir ki 23 Haziran İstanbul yerel seçimlerinde bu ilke açıkça ortaya konulmuştur.

Seçmenin küresel hareketiyle anlatılmak istenen, aslında 31 Mart seçimlerinde şahit olunan, seçmenin aynı seçimlerde oyunun rengini farklılaştırabilmesidir. Seçmenlerin %5-10'luk bir kısmı artık özellikle yerel seçimlerde ideolojik bir angajman doğrultusunda hareket etmiyor. Sadece ideolojik bağlılık doğrultusunda hareket etmediği gibi, sandığa atacağı zarfa, aynı partilere basılmış seçmen zarfını doldurmuyor. Büyükşehirde bir partinin adayına, ilçede başka bir partinin adayına, il genel meclisinde bir diğer parti adayına oy verebiliyor. Seçmenin bu değişimine sebep olan husus onun apolitikliği olabilir, ideolojik hareket etmemesi olabilir ya da rasyonel oy verme tercihi olabilir. Ancak tüm bu profile sahip yani blok halinde hareket etmeyen seçmenin genelde büyük-

¹¹⁹ 25 Haziran 2019

şehir seçmeni olması dikkat çekicidir. Seçimin yenilenmesine neden olan husus da seçmenin modernleştiğinin (“oy verme davranışının kendisi zaten modern bir faaliyet” olduğunu belirten itirazlardan hareketle) hatta küreselleştiğinin anlaşılabilmesidir. 31 Mart seçim sonuçlarına en büyük itiraz nedenlerinden biri, “seçmen ilçede bize oy veriyor ama büyükşehirde bize oy vermemiş görünüyor, ilçede aldığımız oy oranı ile büyükşehirde aldığımız oy oranı farklı, öyleyse oylarımız çalındı!” açıklaması idi. Bu seçmenin özelliği nedir ki, büyükşehir ve ilçelerde farklı oy kullanabiliyor. Ya da bu seçmenin özelliği nedir ki, 31 Mart seçimlerinde 13 bin 729 olan farkı 23 Haziran’da yani iki buçuk ayda 777 bine çıkarabiliyor.

Büyükşehirler ekonomik olarak nisbi gelişmişlik mekânlarıdır, bu gelişmiş şehirler farklı sosyo-ekonomik profillere sahip kent sakinlerinden oluşur; alt sınıflar, üst sınıflar ama daha da çok genişleyen orta sınıflar. Orta sınıflaşma kentlerin tipik özelliğidir, orta sınıflaşma ortalama bir gelir düzeyini (medyan gelir), yüksek bir eğitim düzeyi ortalamasını, enformasyon ve hizmetler sektöründe çalışanların (beyaz yaka çalışanların) yoğunlaştığı mekânı ifade eder. Orta sınıflaşma ve onunla beraber işleyen beyaz yakalılaşma, kentin özgür havası, eğitim düzeyinin yüksekliği seçmen davranışlarını daha rasyonel bir çerçeveye oturtabilir. Kentli bireylerin merkezi ve yerel yönetimlerden beklentileri, günlük hayatlarını kolaylaştıracak, gelir düzeylerini yükseltecek (en azından daha da aşağıya düşürmeyecek), kendileri ve çocukları için daha yaşanabilir bir çevre ve kentsel altyapı imkanlarından sürdürülebilir şekilde faydalanmalarını mümkün kılacak merkezi ve yerel yönetim hizmetlerinin kendilerine sunulmasıdır. Ak Parti’yi, ona oy veren farklı siyasi parti seçmenlerinin çeyrek asırdır İstanbul’da ve merkezi iktidarda (hükümette) tutmasının ardında bu beklentiler vardı. Ancak 31 Mart ile başlayan yerel seçimlerde Ak Parti özellikle büyükşehirlerdeki ciddi kalelerini boşaltmaya başladı. 23 Haziran ile de İstanbul’u ciddi bir oy farkıyla kaybetti.

İstanbul için büyük hatta çılgın projeler üreten, ulaşım ve altyapı gibi hizmetlerinde büyük mesafeler alan büyükşehir belediyesi nasıl olur da bu kadar çok ve geniş kapsamlı hizmet sunumuna rağmen kaybedilebilir? Kaybedildi?

Ekonomik krizin seçmen davranışı üzerindeki etkisinden bahsedilebilir ancak Türkiye’deki ekonomik krizin 31 Mart ve 23 Haziran arasında büyük bir değişiklik göstermediği söylenebilir.

Rakip adayın seçim stratejisi ya da Ak Parti’nin seçim stratejisindeki değişiklik etkili olmuş olabilir mi? Örneğin 31 Mart’taki beka sorunu, gönül belediyeciliği söylemlerinin yerini alan “çünkü çaldılar”, “Ordu havaalanı krizi” gibi temalar üzerinden yürütülen stratejinin başarısızlıkları etkili olmuş mudur? Ya da son üç günde piyasaya sürülen “Öcalan’ın mektubu” acaba Cumhur ittifakındaki sadece MHP’li değil Ak Partideki milliyetçi seçmenler üzerinde de olumsuz bir etki uyandırmış ve oyların ters tepmesine neden olmuş mudur?

Millet ittifakı ya da İmamoglu cephesinden de durum daha farklı okunabilir. Ak Parti'nin daha saldırgan bir seçim stratejisi izleyip, rakip adayları değersizleştirme ve itibarsızlaştırma taktikleri İmamoglu'nun kazanmasında ne derecede etkili olmuştur bilinmez ama etkili olduğu da kesin gibi. İmamoglu'nun ve genelde millet ittifakının çatışmaya girmekten uzak sakin tarzı, adalet, sevgi, özgürlük, barış, israfın önlenmesi, liyakat vb. temalar üzerinden strateji izlemesi onu başarıya götürdü görünüyor. Hiç de şaşkıncı değil çünkü tam da Ak Parti'yi iktidara taşıyan sloganlar bunlar değil miydi? Özellikle israf ve liyakat vurgusu bu seçimlerde Ak Partinin yumuşak karnı olarak görüldü ve İmamoglu bu kanallardan abandı. Görünen o ki buradan da sonuç aldı.

Apo ve Selo'nun seçimi

İstanbul seçimlerinin bir başka özelliği, özellikle Öcalan'ın seçimlerde HDP'nin tarafsız kalması gerektiği yönündeki telkinini içeren mektubunun avukatları tarafından açıklanmaması sonrası mektubun bir akademisyen tarafından piyasaya sürülmesidir. Mezkur akademisyen, Öcalan'ı onurlu bir mücadelenin lideri, PKK'yı TC terörüne isyan eden bir organizasyon ve teröristler için hazırladığı anketlerde PKK'lı teröristleri "çocuksu masumiyet" sahibi aktivistler olarak gören bir akademisyendir¹²⁰. Son olarak teröristbaşını "yerli ve milli olarak tanıtarak" Öcalan hakkındaki kanaatini paylaşmıştır. Sıradan bir akademisyenin Öcalan üzerinden HDP seçmenini etkilemeye yönelik aracılığı da milliyetçi seçmeni etkilemiş olabilir. Zaten seçim öncesi zihinleri karıştıran bir Türkiye tablosu ortaya çıktı, Kafa karıştıran husus, HDP'nin Öcalan'ın sözünü dinlememesiydi. Ne tuhaf! yıllarca "iradesi irademizdir" dedikleri, odası bir metrekare daha genişlesin diye açlık grevlerine başladıkları, uğruna kendilerini yaktıkları Öcalan'ın sözünü tutmuyorlardı. Zaten mektubun avukatlarla paylaşıldığı gün HDP'nin tutuklu eski başkanı S. Demirtaş, sosyal medya paylaşımında, HDP'nin İstanbul seçimlerinde İmamoglu'na yönelik tercihlerinde bir değişim olmadığını acilen açıklamıştı. Öcalan'ın İmralı Notları adlı kitabında kendisine yönelik küçümsemelerinin bir intikamı gibiydi bu.

HDP'li seçmen ne yapmak istemekte, neyi amaçlamakta ve nereye doğru gitmekteydi? HDP'li seçmenin Öcalan'ı bile harcayacak bu pervasızlığı nasıl açıklanabilirdi ki? İstanbul'daki 1.195 bin seçmenin (İstanbul seçmeninin %12'si) Öcalan'ı dinlemesi seçimleri kaçınılmaz biçimde etkilerdi ancak feodal etkilerden arındırılmış kentli Kürt seçmen, neredeyse blok halinde¹²¹ başka bir kolektivitinin (parti-örgüt) etkisi ile oylarını -Öcalan'ı da çiğneyerek- İmamoglu lehinde kullandılar. Kandil bu zamana kadar Öcalan'ı defalarca çiğnedi, yok-

¹²⁰ Bakınız: Ali Kemal Özcan (2014), Türkiye'nin Kürtleri, Profil, İstanbul.

¹²¹ <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/06/22/rawest-ve-team-arastir-masi-kurt-secmenin-yuzde-66si-imamogluna-oy-verecek/>

saydı, görmezden geldi ancak belki de görünür biçimde ilk kez sivil siyaset (!) Öcalan'ın sözünün dışına çıktı. Ancak dikkat edilmesi gereken şey, bu durumun sivil siyasetin silahların gölgesinden çıktığı anlamına gelmemesidir çünkü zaten yapılan Kandil yani terör örgütünün silahlı kanadının izlenmesini istediği politikadır. Yani muhalefetin dediği gibi, Öcalan'ın sözünün dışına çıkma sivil siyasetin silahların vesayetinden çıkması olarak okunmamalıdır çünkü tam da silahlı kanadın istediği şey olmuştur.

23 Haziran sonrası ne olacak?

23 Haziran seçimleri seçmenin elinin farklı partilere oy atmaya alıştığını gösterdi. İdeolojisi, dünya görüşü kendisinininkiyle örtüşmeyen partilere oy verebiliyor artık seçmen. Çünkü sadece kendisi değil oy verdiği parti de artık ideoloji merkezli bir parti olmaktan çıkmış görünüyor. Partiler sorun odaklı ve kuşatıcı, farklı seçmen kitlelerini kendilerine çekmeye çalışan "hepsini yakala" tarzında bir parti olmaya çalışırken Türkiye gibi iki keskin blok üzerinde hareket eden cephelerde sağa sola salınan ve seçimin kaderini belirleyebilen %5-10'luk seçmen kitlesini çekmeye çalışıyorlar.

Bu süreç özellikle muhalefet partilerini daha çok (keskin sol) ideolojiden uzak ve yerel sorunlara odaklandırarak Türkiye'nin uzun bir dönem enerjisini içine çeken laiklik, şeriat, etnisite, mezhep, yaşam tarzı tartışmalarından uzak, evrensel adalet ve iyiyi hedefleyen hümanist ve âdil ekonomik program geliştirmeye odaklanan liyakat, refah, adalet, eşitlik, özgürlük gibi söylemleri ön plana çıkaran politikalar izlemeye itmektedir. İktidar hâlâ toplumun yarısının teveccühünü almaktadır ancak bu seçim daha önceki seçimde kaybedilen büyükşehirlerle birlikte ele alındığında bir tür ""halk muhtırası" (ihtarı) olarak yorumlanmalıdır. İktidar artık biraz daha gergin ve sağlam adımlarla hareket etmek zorunda hissedecektir kendini.

Cumhur ittifakının tartışmaya açılmayacağına dair açıklamalara rağmen seçime katılmayanların ya da oylarının rengini değiştirenlerin politik kimliği üzerine yapılacak tartışmalar Öcalan'ın mektubu sonrası ortaya çıkan tartışmalarla birleştirildiğinde ittifak içi sıcak tartışmayı devam ettirecektir.

23 Haziran sonrası erken seçim tartışmaları gündeme gelecektir ancak millet ittifakının böyle bir dayatması ya da talebi, peşpeşe seçim yaşayan kitle için tek sebep bu olmamakla birlikte bir hayal kırıklığı üretebilecektir. Çünkü seçmen öncelikle millet ittifakının büyükşehir performansını görmek isteyecektir. Bu yüzden büyükşehirler millet ittifakı için bir koçbaşı niteliği taşıyacaktır tıpkı Ak Partide olduğu gibi.

Ak Parti cephesinde reise sağlıklı bilgi ulaştırma kanallarının tıkanıklığı sorgulanacak ve muhtemelen parti içinde ciddi değişikliklere gidilecektir. Ak Parti en güçlü olduğu dönemde güç kaybetmeye başladığı için gerilemenin

nedenlerini sorgulayacaktır. Bu noktada Kürt meselesinden Avrupa Birliğine, Ekonomik sorunlardan küskünlerin kazanılmasına kadar birçok başlık tekrar açılacaktır. Parti kurmaylarının seçim öncesi bahsettikleri günah çıkarma süreci belki de büyük iç hesaplaşmalarla yaşanacaktır. Ancak Ak Parti bu tür değişimleri sancısız atlatan bir parti olma özelliğine sahip olduğu için iç hesaplaşmanın yerini özeleştirici ile çekilmeye bırakabilecektir. Sürecin sıkıntısız atlatılmasının önemi kapıda bekleyen yeni parti oluşumlarının varlığıdır.

24 Haziran sabahı yeni parti oluşumları daha da hızlanabilecektir çünkü yelkenlerini dolduracak bekledikleri rüzgâr çıkmıştır. Oy farkının 800 binlere varması Ak Partinin ciddi bir eleştirisi olarak okunacak, 31 Marttaki kayıplardan ders çıkarılmadığı, oy erozyonunun daha da artacağı söylemiyle siyaset arenasında pozisyon alınabilecektir.

23 Haziran seçimi sonrası, siyasette kaybederken de kazanılabileceği konuşulacaktır. Tıpkı Binali Yıldırım'ın tam da YSK'nın seçim sonuçlarının açıklanması için izin verdiği dakikalarda oyların %70'i açıklanmışken, rakibinin seçimi kazandığını belirtip, ona başarılar dileyen Sayın Binali Yıldırım'ın hem Cumhuriyet ittifakı hem de millet ittifakı taraftarlarının gözünde devleşmesi gibi.

31 Mart ve 23 Haziran 2019 Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimi Mukayesesi

	Cumhuriyet İttifakı: AK Parti ve MHP	Millet İttifakı CHP ve İyi Parti	Diğer	Katılım oranı	Geçerli oy
23 Haziran 2019	3.921.201 %45.1	4.698.782 %54	SP: 7.540 %0.5 Vatan P. 15.170 %0.2	% 84,4	Toplam seçmen: 10.570.222 Kullanılan oy: 8.868.664 Geçerli oy: 8.696.552
31 Mart 2019	%48,6 4.156.036	%48,8 4.169.765		% 83.9	Toplam seçmen 10.570.939 Kullanılan oy: 8.865.072 Geçerli oy 8.549.822
Fark	-234.835	+529.017	SP fark: -55.824 Vatan P. -258	% +0.5	Toplam seçmen sayısı:-717 azalmış. Geçerli oy +146.730 artmış

24.06.2019 saat 00.52 itibariyle.

Komünist (Başkan'a) Manifesto!¹²²

Dersim üzerinde bir heyula dolaşmakta, Komünist Başkan heyulası. Bu heyula 31 Mart'ta tüm Türkiye'yi titretmiştir. Burjuva resmi tarihçilerinin kızıl tehdit imgesiyle halka düşman olarak gösterdiği bu hareket neyse ki, Komünist başkanın varlığı ve karizması ile tüm ulus tarafından onaylanmakta ve kabul görmektedir. Verilen mücadelenin geçici ve sonuçsuz olacağını öngören, umut eden hayalperestler, sahte devrimciler, ütöpikler, konformistler ve emek düşmanları Ovacık'ın bir hayal kırıklığı yaşayacağını düşündüler ve beklediler. Ovacık emekçilerinin verdiği mücadele Orwel'ci eleştirilerin benzerinin, Ovacık'ta dört yıl boyunca gerçekleşmesini engellemiştir bu da göstermektedir ki tüm Ovacık, burjuvanın çöküşü ve proleteryanın zaferinin kaçınılmaz tarihsel zorunluluğunun bilincinde olan bir komün ruhuyla hareket etmektedir.

30 Mart 2014 seçimleriyle 'Kendinde Ovacık' artık 'kendisi için Ovacık' olma yolunda büyük bir bilinç aşılmasını avangard başkanı ile yaşamış ve bu bilinç düzeyinin ortaya çıkardığı aşkınlık patlaması dört yıl sonra (31 Mart 2019) Dersim'i aydınlatmıştır. Dersim aydınlanması, emeğinden başka kazancı, zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyi olmayanların, emek-değer üretimi yabancılaşmadan ve ötekileş(tiril)meden gerçekleştirenlerin, artı değeri halkla hakça paylaşanların ürünüdür. 31 Mart sömürüye karşı direncin, zalime karşı mazlumun, kompradora karşı emekçinin, lümpene karşı bilincin, burjuvaya karşı proleterin zaferidir. 31 Mart, Marx'ın bahsettiği devrimin gerçekleşebileceğine dair umudun yeniden yeşerdiği, gözlerde işçi bilinci ve aydınlığının yeniden canlandığı, Manifesto'da Marx'ın bahsettiği devrimci sınıfın fabrikalarda değil dört dağ arasına sıkışmış Dersim'de doğuşunun hikâyesidir.

31 Mart, bir bütün olarak Dersim halkının küresel emperyalizme ve onun işbirlikçisi komprador burjuvaziye karşı halkın mücadelesinin zaferidir. Bu zafer, diyalektik materyalizmin doğası gereği gerçekleşmesi gereken bir zaferdi zaten. Zafer sonrası yoldaş Başkan'ın hedefi, diğer örgütlenmeler gibi bir iç hiyerarşi oluşturmadan yani kurumsal bir "Başkanlık-Önderlik" yapısı oluşturmadan hakça, eşitçe ve beraberce yönetileceğini tüm Türkiye halklarına göstermektir. Bu yüzden başkan yoldaşın kendisinin de deklare ettiği gibi hedef artık, tüm Türkiye'yi yönetmektir. Bu yönetim talebi, tüm insanlık tarihinin sınıf mücadeleleri tarihinden ibaret olduğunun teyidi ve mücadelenin ne yönde verilmesi gerektiğinin de işaretidir. Nihai hedef olan sınıfsız topluma doğru gidiş için, tüm tarihsel ve sınıfsal çelişiklere karşı verilecek mücadelenin ölçeği artık Ovacık ile sınırlı değildir. Bu mücadele, dört dağ arasına sıkıştırılan Dersim'deki tarihsel ve doğal zorunluluğu ortadan kaldırmayı ve uzun yıllar bölgede tarihsel zorun rolünü test etmek isteyen ajan provokatör niteliğindeki nasyonal

¹²² 31 Mart 2019 Yerel Seçimi sonrası yazılmıştır. Bu kitapta SDE köşesinde bulunmayan tek yazıdır

sosyalist unsurlara karşı mücadeleyi de içermektedir. Ancak hedefimiz ezilen sınıfların kardeşliği varsayımından hareketle, mücadeleyi parçalamak ya da hedefi değiştirmek değildir. Mezkur hareketlerle bir dönem “faşizme karşı birleşik cephe” hareketlerini tekrar diriltmek şimdilik -amaca ulaşmak için kullanılan yöntem ve araç farklılığı açısından- pek mümkün görünmese de yoldaş kardeşliği mayasının ne zaman tutacağını öngörmek mümkün değildir. Zaten yaşanan özgün tarihsel anda, üretim araçları ve üretim ilişkilerinin bileşimi ile geliştirilecek yeni bir üretim biçimi modelinde ana yoğunluğun, asli değer olan emek üzerine oturması izlenecek yolun silahlı mücadeleden çok, bakliyat ve hazine arazileri üzerindeki tarımsal rehabilitasyon ve tohum ıslahına doğru gelişeceği yönündedir. 2014’den beri özgün bir tarzda geliştirilen “Ovacık modeli” emperyalist ülkeler ve tekelci burjuvazinin kaleleri olan küresel sermayeye karşı bir direnç mücadelesinin sembolü olarak var olmaktadır.

Burjuvazinin, üretim araçlarını ve üretim ilişkilerini sürekli devrimcileştirmeksizin hayatını sürdüremeyeceği gerçeği karşısında bilinçli olmak adına, evcilleştirilen her tohumun verimliliği ya da açılan her tarım alanının genişletilmesi öncelikli hedeftir. Ayrıca bu esastan olmak üzere, küresel çok uluslu şirketler karşısında halkın organik aydınlarının katkısıyla yeşeren ve gelişen organik ürünlerimiz için doğrudan demokrasinin ekonomik izdüşümü olan doğrudan satış kooperatiflerimizin olası bir sermaye birikimi sonrası paranın yoldaş-proleter bilincini bozmasına yani tekelci sermayenin küresel tuzaklarına karşı “*Kapital*”in her satırı bir kere daha hatmedilerek ve hatta “*Manifesto*” gerekirse ilkokullarda öğrenci andına dönüştürülerek bilinçler tazelenecektir.

Sermaye sınıfı tarafından bu zamana kadar yağmalanan ve talan edilen emekçi sınıfların ve halklarının bir numunesi olarak yerel halkın Ovacık modeline verdiği destek ve gösterdiği özveri tüm teorilerin ve tezlerin üzerindedir.

31 Mart sonrası egemen sınıflar şimdi artık bir komünist devrim korkusuyla tir tir titresin çünkü 2014’de Ovacık’ta çakan kıvılcım 2019’da Dersim’i aydınlatmıştır. Tüm Tunceli halkının zincirlerinden başka kaybedeceği bir şey yok ama kazanacağı bir Dersim vardır. Öyleyse Dersim özelinde tüm Türkiye emekçileri bir sonraki seçimde Komünist Başkan’da birleşmelidir.

Dr. Şevfik Hüsnü DeğmErdem

3'ler 8'ler 76'lılar... CHP'de Kemalist Ayrılığın Kısa Tarihi¹²³

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içindeki ayrışmalar bir yana CHP lideri Kılıçdaroğlu, uzunca bir süredir sağ muhafazakâr kanat ile girdiği yakın temasa (kimliğini birkaç kelime ile nitelemekte zorlanacağım) HDP'yi de eklemeyerek mevcut iktidarın-hükümetin alanını olabildiğince daraltmaya çalıştı. Ancak bu genişleme paradoksal biçimde kendi alanını daraltacak parçalanmaları da yaşamasına neden oldu: 3 vekil (3'ler: İzmir Milletvekili Mehmet Ali Çelebi, Karabük Milletvekili Hüseyin Avni Aksoy ve Yalova Milletvekili Özcan Özel) partilerinden istifa ettiklerini, gerekçelerini de belirterek 29.1.2021 tarihinde açıkladılar. Bu gerekçeler esas olarak Parti içi demokrasinin işlememesi, Parti içinde mobbinge (yıldırmaya) varan ötekileştirme, "PKK terör örgütüdür" diyemeyenlerle ortaklık, partinin Atatürkçülük'ten uzaklaşarak aşırı sol-ayrılıkçı hareketlere toleransı üzerine odaklanıyordu. Bu gerekçelerin çoğunu kapsayan açıklama İzmir Milletvekili Mehmet Ali Çelebi tarafından şöyle sıralandı: "İktidarın çöplüğünde yeni dostlar ararken, partili evlatlarını dışlayan CHP'ye geldik. Atatürk demekten imtina eden CHP'ye geldik. Atatürk'ü soykırımcı olarak gören HDP'ye ses çıkaramayan yöneticilere, Atatürk ile ordu ile milli değerlerimiz ile ilgili hadsizce konuşan danışman bozuntulara ses çıkaramayan kimi vekillere, kumpaslarla *dizayn edilmiş kurultaylara, fikir özgürlüğünün kalesi partiden parti yönetiminden farklı düşüneni ötekileştiren CHP'ye geldik*¹²⁴."

CHP'nin tarihinde benzer bir ayrılış ama daha yüksek bir sayıyla, partide yine benzer bir ideolojik kaymanın yaşadığı döneme denk gelir. 1960'ların ilk yıllarında İnönü ile başlayan ve Ecevit'le devam eden "ortanın solu" düşüncesinin gündeme getirilmesiyle sonuçlanan bölünme ve **Güven Partisi**'nin (kuruluşu:12 Mayıs 1967) ortaya çıkması. Bugünkü bölünmenin de arkasında aslında benzer bir ideolojik kayma var çünkü CHP, sağ-muhafazakâr, sağduyulu seçmenin oyunu almak için 'bilinen' söylemlerini -hatta aday tercihlerini- terk etmeye çalışıyor. İstifa eden İzmir vekili Çelebi'nin "İktidarın çöplüğünde yeni dostlar ararken, partili evlatlarını dışlayan CHP'ye geldik" sitemi tam da bunu anlatıyor. Ayrılan bu üç vekilin benzer şikâyetlerle ayrıldıktan sonra M. İnce'nin "*Memleket Hareketi*" içine dâhil olacağı söylentiler arasında. CHP'den ayrılıp, Onuncu Yıl Marşı ile sahneye çıkan eski CHP'li Mustafa Sarıgül'ün yakın zamanda kurduğu (17 Aralık 2020) *Türkiye Değişim Hareketi* gibi Muharrem İnce'nin hareketi de Atatürkçü kimliği ile ön plana çıkıyor. CHP içindeki bu çıkışlar partinin sosyal demokrasi, Kemalizm vb. perspektiflerden hangisini seçeceği ya da ön plana çıkaracağına dair bir tartışmayı/tercihi de içeriyor. Bu konuyu SDE'de daha önceki bir yazımda ([https://www.sde.org.tr/tevfik-erdem/genel/chp-ne-kadar-incelecek-kose-](https://www.sde.org.tr/tevfik-erdem/genel/chp-ne-kadar-incelecek-kose)

¹²³ 2 Şubat 2021

¹²⁴ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55861227> (erişim tarihi 31.1.2021)

yazisi-17860) şöyle belirtmiştim: “Aslında CHP’de Kılıçdaroğlu ve İnce üzerinden işleyen mücadele, CHP’nin parti kimliği konusunda hangi gömleği giyeceğine dair tercih sorununu da ön plana çıkarıyor. Bu yüzden sadece İnce-Kılıçdaroğlu mücadelesi ile de sona eremeyecek gibi görünen sorun aslında partinin kimliği ile ilgili bir sorun. CHP hangi kimliğin ve hangi izm’in peşinden gidecek açıkça tartışılmayan sorun bu.” Ancak görünen o ki bu sorun artık açıkça tartışılmaya başlanmış. Bu tartışma parti içinde ilk kez mi yaşanıyor ve ilk kez mi partiden kopmalar oluyor? Yukarıda cevabı verilen bu soruya dair tartışma, eğer Dörtlülük Takrir’le başlayan kopmadan mütevellit sağ parti DP’yi saymazsak, ilk kez Güven Partisi (GP) ile karşımıza çıkar. O zaman şu soruyu sorup cevabını aramak gerekir: Güven Partisi (GP) neden ortaya çıkma ihtiyacı duydu? Bu soruyu da cevaplayabilmek için o döneme ait “ortanın solu” tartışmalarına girmek gerekir.

Güven (sonradan Cumhuriyetçi Güven) Partisi ve Orta’nın Solu

Güven Partisi’nin ortaya çıkmasına sebep olan gelişmeler CHP içinde yeni ideolojik konumlanma ile ilgilidir. CHP içinde 1960 darbesi sonrası başlayan ortanın solunda bir parti olarak yer alma düşüncesi zaman zaman dillendirilmektedir, ancak esas olarak İnönü tarafından 1965 milletvekili genel seçimlerine birkaç ay kala bu görüş kamuoyuyla paylaşılır. Ancak seçim sonuçları CHP için hayal kırıklığıdır: Demirel’li Adalet Partisi’nin %52’lik oyuna karşı CHP %28’de kalır. “1966 senato seçimleri sonrası ise, parti içindeki muhalefet ayaklanır. 76 senatör ve milletvekili bir bildiriyle ortanın solu politikasının bitirilmesini isterler¹²⁵”. Tarihe “*Yetmişaltılılar Bildirisi*” olarak geçen bu bildiri, bugünkü üçler bildirisinden çok da farklı değildir, bu iddiadan vazgeçip altıok’a dönülmesi gerektiği belirtilir bildiriyle.

Seçim sonrası CHP, ortanın solu düşüncesinin yeterince açıklanamadığını düşündüğü için bu ideolojik konumlanmanın (ortanın solu düşüncesinin) daha fazla vurgulanmasına karar verir. Aslında CHP bu açıklama ve tercihle bir yandan Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki CHP’nin altıokundaki çeşitli ilkelerle çatıştığının farkındaydı, örneğin sınıfsız bir toplumu varsayan halkçılık ilkesine karşı işçi ve çiftçi sınıfları ve onların sınıfsal çıkarlarından bahseden yeni CHP’den söz edilebilirdi. CHP artık kendisini devletin değil toplumun partisi olarak göstermek ve görmek istiyordu belki de bunu ancak ve ancak sola yaslanarak yapmasının mümkün olduğunu düşünüyordu ve böyle yapmak için de çeşitli sebepleri vardı. Evvela, 1964’de Kıbrıs olaylarının artması karşısında adaya müdahale etmek isteyen Türkiye’nin böyle bir operasyona yeltenmemesi gerektiğine dair ABD başkanı Johnson’un tahkir

¹²⁵ Bozkır, Gürcan (2007), Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi, ÇT-TAD, VI/15, Güz, ss.275-308, S.276

edici mektubu Türkiye’de ABD karşıtlığını ve milli-ulusal sol hareketlerin canlanmasını sağlamıştı. Artık yeni bir dünyanın kurulup Türkiye’nin de içinde yer alma vakti gelmişti. ABD ile bağı koparıp SSCB ile temas yoğunluğu da bu şekilde açıklanabilirdi. Diğer yandan 1961 tarihinde Türk siyasi hayatının ilk ideolojik parti olma özelliğine sahip Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) kurulması, CHP’yi bu tür aşırı sol partiler karşısında da konum almaya itiyordu. Ortanın solu ifadesi TİP gibi aşırı solcu yapılanmalara karşı mesafeli olmayı ifade ediyordu.

CHP’nin 26 Aralık 1968 tarihli parti meclisi toplantısında ortanın solu vurgusuna 8 parti meclisi üyesi karşı olduğunu açıklar. Bu 8’ler arasında siyasi tarihimizin meşhur isimleri ve Güven Partisi’nin kurucuları vardır (Bozkır 2007:276) : CHP Kayseri Milletvekili ve grup başkanvekili Turhan Feyzioğlu, Tekirdağ Milletvekili Orhan Öztrak, Emin Paksüt, Coşkun Kırca, Süreyya Koç, Turan Şahin, Van Senatörü Ferit Melen, Ağrı Senatörü Fehmi Alpaslan.

8’ler GP’nin¹²⁶ (daha sonra Cumhuriyetçi Güven Partisi), ana damar vekil ve senatörleri olarak bakanlık ve başbakan yardımcılığı görevlerini yürütmüşler ve hem sol hem de sağ koalisyonlarda yer almışlardır. Üstelik 12 Eylül darbesi sonrası siyasi yasağa maruz kalmayan bir lider olarak Feyzioğlu dikkatleri üzerine çeker. Partinin CHP’den ayrılma gerekçesine, ayrıldıktan sonra izlediği politika ve parti ilkelerine bakıldığında Atatürkçü, Türk milliyetçisi, komünizm karşıtı, kalkınmacı bir politikaya sahip olduğu görülür. Bu özellikleriyle CHP’den ayrılan M. İnce ve M. Sarıgül’ün hareketleriyle kısmen örtüşen ve örtüşmeyen yönleri vardır, örtüşmeyen yönleri daha çok yeni bir değişken olarak ortaya çıkan HDP ile ilgilidir. HDP, Kemalist özelliğe sahip (olma iddiasıyla ortaya çıkan) partiler için adeta bir turnusol vazifesi görmektedir. Bugün ne Sarıgül ne de İnce, HDP’nin ayrılıkçı terör suçlamasına maruz kalan eski başkanı hakkında net bir açıklama yapamamaktadırlar. Oysa GP (ya da CGP)’liler için bu konu tartışmasız açık bir cevaba sahip görünebilirdi. Onlar adına bu karar verme yetkisine nasıl sahip oluyorsun, sorusuna cevap olarak şu satırlar gösterilebilir¹²⁷:

“İlginçtir 12 Eylül hareketine CGP olumlu yaklaşırken askerler de bu partiye olumlu yaklaşmıştır. Diğer partiler kovuşturmalara uğrar, liderleri zorunlu ikamete giderken, CGP’liler tam tersine askerlerle iç içe bir durumla bir yerde siyasete devam etmişlerdir. Nitekim askerler ilk başbakanlık önerisini 8’lerden Emin Paksüt’e, o kabul etmeyince Turhan Feyzioğlu’na yapmışlardır. Feyzioğlu küçük bir partinin başkanı olduğu için başbakanlığın kendi-

¹²⁶ Güven Partisi yine ortanın solu hareketine karşı muhalefet eden Kemal Satır’ın 1972 tarihinde CHP’den ayrılarak kurduğu Cumhuriyetçi Parti ile 3 Mart 1973 tarihinde birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) adını almıştır.

¹²⁷ Bozkır 2007:306

sine teklif edilmesinin doğru olmayacağını ifade etmesine karşın hükümet çalışmalarına katılmayı ihmal etmemiştir. Sonradan ortaya çıkan itirazlar sonucu başbakan olamamış ancak onun listesi büyük çoğunlukla hükümeti oluşturmuştur.

CGP, askerle iyi ilişkilerini anayasa hazırlanma sürecinde de sürdürmüştür. Kendisi de bir Anayasa Hukuku profesörü olan Feyzioğlu, yeni anayasanın hazırlanmasında askerlere yardımcı olmuştur. Yeni anayasaya bakıldığında CGP'nin bu anayasayla nasıl uyduğu gözlerden kaçmamıştır. CGP'nin 1978 sonrası söylem ve önerilerinin birçoğu anayasa (ilkesi) olarak gerçekleşmiştir.”

Görüldüğü gibi GP (CGP) aslında devletçi refleksi temsil eden, Kemalist parti kimliğini ve komünizm karşıtlığını ön plana çıkaran bir parti kimliğine sahip olduğu için her zaman sistemin organik bir parçası olarak görülmüştür. Bunu bugünkü 3'lerde de görmek mümkündür, CHP'yi merkezin ve Atatürk'ün partisi olarak görme geleneğinin devamcısı olan 3'lerin, CHP'deki aşırı solcu ve Atatürk karşıtı olarak gördükleri anlaşılan 10 Aralık Hareketi mensuplarına ithafen kullandıkları “29 Ekim ruhu 10 Aralık zihniyetinin hedefi olmuştur” ifadesi gibi nitelemeler bunun açık göstergesidir.

Lafı çok uzatmadan yazının içinde gizil olan ana iddiaya dönelim, aslında tarih, içine (HDP gibi) farklı değişkenlerin girmesine rağmen yeni aktörlerle bir kere daha benzer istikamette tekerrür etmektedir. Bu istikamet benzerliğini Turhan Feyzioğlu ve arkadaşlarının 4 Mayıs 1967 tarihli istifa metninden anlıyoruz. Mektubun içeriği aslında, merkez-i umumi sultası (parti genel merkezinin otoriterliği ile parti içi demokrasinin işlememesi), parti içindeki ötekileştirme, Atatürkçülükten uzaklaşma (yani 29 Ekim ruhunun 10 Aralık ruhuna teslim olması), aşırı sol-sosyalist hareketlere müsamaha ve sol maceracılık (ayrılıkçı HDP'yle ortak hareket etme ve ona terörist diyememe) gibi vurgulara sahip olduğundan, okuyucu aşağıdaki metni 3'lerin istifa metniyle karıştırmasın diye en sona sakladım:

“Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezine,

Türkiye için doğru yolun Atatürk ilkelerinin gösterdiği yol olduğuna inanan CHP'yi gitgide tehlikeli hale gelen bir sol maceranın vasıtası yapmak yolundaki tertiplerin günden güne su yüzüne çıktığını gören Türkiye'de demokratik rejimin ve anayasaya dayanan demokratik, sosyal, hukuk devletinin yaşaması için de demokratik olması gerektiğini bilen, yüce Türk milletinden başka hiçbir kudretin, hiçbir şahsın emir ve sultasını kabul etmeyen, zulüm usullerinden uzak olmanın millete yaklaşmak olduğuna inanan, gerçek dışı ithamlarla anayasaya ve siyasi partiler kanununa aykırı tertiplerle solcu nümayişçilerin baskılarıyla yürütülen bir kurultayın CHP'yi tarihi yolundan ayırdığına dair olan CHP'nin daima reddettiği (Merkez-i umumi) sultasını, sosyalist ve katolik partilerde görülen merkez hakimiyeti usullerini CHP'ye

getirmenin, CHP için kendi kendini inkar anlamını taşımasından üzüntü duyan, kurultayı açış konuşmasında sosyalizm, ortanın solu ve milliyetçilik gibi konularda söylenenlere, öğleden sonra genel başkanının imzasıyla komisyona sunulan raporda aynı konularda söylenenlerin birbirine zıt olmasının ve adeta parti içindeki sosyalizm heveslerini teşvik edici sözlere bu raporda yer verilmesinin ortaya koyduğu samimi yetersizliği tespit eden, olağanüstü kurultayın demokrasi esaslarına inanmış bir siyasi partiye yakışmayan sol nümayiş tertipleri içinde kanunsuz ve usulsüz yürütüldüğünü müşahade eden, biz imza sahipleri CHP'den istifa ediyoruz¹²⁸.

Bu arada dikkatli okuyucunun gözünden kaçmamıştır, CHP'yi Atatürkçülükten uzaklaşmakla suçlayıp, GP'yi kuranlardan biri de Orhan Öztrak'tır ki kendisi, CHP'de sekiz dönem (1920-1946) milletvekilliği ve İçişleri Bakanlığı (1939-1942) yapan Faik Öztrak'ın oğludur. Şimdi Faik Öztrak kimin bü-yükbabası diye merak ediyorsunuzdur.

CHP Zincirlerini Ne Zaman Kıracak?¹²⁹

CHP, bildik CHP profilinin dışına çıkmaya özen göstererek, başörtülüsünden ilahiyatçı hocasına, oradan müftüsüne kadar farklı renkli üyelerini partisine milletvekili, MKYK üyesi vb. şeklinde dâhil etmeye çalışıyor. Ancak partinin farklı kanalları tarafından yapılan açıklamalar ya da icraatlara bakıldığında bu ekseninde yapılanların sadece zevahiri kurtarmaktan öteye gitmediği anlaşılıyor.

CHP sanki bir şey yapmak istiyor da içerden bir güç, bilinmeyen güç buna engel oluyormuş gibi düşünüyor insan; çünkü CHP'nin tarihi göz önüne alındığında öyle cesur ki açıklamalar... Ancak sonuçta ortaya çıkan ürün malum: CHP hapsizlik isteyip te bir türlü hapsiz olmayan bir ruh hali içinde.

9 Eylül 2021 tarihinde Balıkesir'in Edremit ilçesinde düşman işgalinden kurtuluşun 99'uncu yıl dönümü münasebetiyle, CHP'li Edremit Belediyesi tarafından tören düzenlenir. Bu törene belediyenin izniyle katılan ÇYDD (Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği) bir müsamere tertip eder. Hikaye bu ya, düşman çarşafı Türk kadını zincirlemiştir, aslında görünen o ki, müsamere öncesi çarşafı kadını zincirleyen de, yaşı hayli geçkin ÇYDD'nin çağdaş kıyafetli kadınları... Müsamere sonunda zincire vurulmuş Türk kadını zincirden kurtarılır ve üzerindeki çarşaftan da sıyrılan kadın bir Afrodit gibi Türk bayrağıyla ayağa kalkar. CHP'nin tek parti dönemine ait bir mizansen. Gericiliğin zincirlerinden kurtarılmayı bekleyen kadının özgürleştirilmesi senaryosu sembolik fragmanlar üzerinden işler. Bu işleyiş Cumhuriyet dönemi CHP'sinin sürekli işlediği temadır.

¹²⁸ Bozkır 2007:277-278

¹²⁹ 20 Eylül 2021

Bu tema ve semboller sunulurken CHP çok hassas davranır(!) çünkü dindarlarla yobazlar arasındaki farkı göstermek üzerine kuruludur tüm söylem:

- Gerçekten mütedeyyin dindar (dinci değil) insanlarımızı üzmemeliyiz, çünkü onlar güzel dinimize bağlı ve saygılı insanlardır.
- Bir de gelenekleri ve Arap âdetlerini bize din diye yutturmaya çalışan dinciler vardır. Cumhuriyet düşmanı bu yobazlara çok dikkat etmek gerekir çünkü saf, temiz kalpli Anadolu insanının dinsel düşüncelerini bunlar bozmaktadırlar.
- Gerçekte bizim dinimiz, güzeldir, bilime ve insana saygılıdır ama onu yanlış yorumlayan yobazlar, dinimizi ve toplumumuzu gericilik batağının içine çekmektedirler.

CHP ve CHP'li zihniyet bu düşünceyi o kadar içselleştirmiştir ki, bu içselleştirme sonucunda yeni bir din üretmiştir: Yeni ve sahici bir dindir bu. Dincilerin saptırmadıkları, bozmadıkları din... Okuyucu bunun kötü bir senaryo olduğunu düşünebilir ama değil. Fikri Sağlar'ın Kültür Bakanı olduğu dönemde (1992) Kültür Bakanı müsteşarlığı yapan meşhur bir sosyoloji profesörü ile agresif bir TV yorumcusu (X) TV kanalında bayram isimlendirmesi üzerine hararetli biçimde konuştular. Konuşmanın seyri kabaca şöyle seyretti: Ramazan Bayramı yaklaştığında, Ramazan ayı boyunca tutulan oruçların keyfini sürmek için beklenen Şeker Bayramı bu yobazlar yüzünden Ramazan Bayramı olarak adlandırılır. Yıllardır bu ülkede Şeker Bayramı olarak kutlanan bu bayramı gericiler, kendi dini yorumlarına göre yeniden adlandırmışlardır, olacak iş değil(!).

Ramazan Bayramı deyince, CHP'nin anladığı laiklik anlayışının sınırlarını göstermesi bakımından örnek bir olay da İnönü'nün damadı tarafından dile getirilen bir olay üzerinden gösterilebilir. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları* adlı eserdeki olay şu şekilde ifade edilir: 1957 yılında Eyüp Sultan Camii, Menderes'in talimatıyla restore edilir. Bu açılış İnönü ve damadı tarafından dinin istismarı olarak yorumlanır. Ancak sadece açılış değil Ramazan ayında Radyodan Kur'an okunması, inananların Allah ve peygamberi anmaları bir tür laikliği ihlal ve irtica işareti olarak okunur ve kırmızı çizgi hemen çekilir damat tarafından, bu tür ihlaller sonrası "Atatürk'ün kabrinde en fazla ıztrapa çektiği gün¹³⁰"den bahsedilerek rahatsızlığın ulaşacağı boyut hatırlatılır.

"1958 ve 1959 ramazanı cumhuriyetten bu yana bir iktidarın dini nasıl istismar edebileceğini o zamana kadar gösteren en aşırı iki örnek oldu. Radyo, bu istismarın başlıca, aracı olarak kullanıldı. Otuz gün süreyle Kuranlı, ezanlı ve neyli programlar yayımlandı¹³¹."

İsmet İnönü'nün damadı, Ramazan ayında okutulan Kur'an' ı ve mevlitleri laikliğe aykırı eylem ve irtica olarak görürken, camilerde iftar yapılmasını

¹³⁰ Toker, Metin (1991) *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, Bilgi yayınevi, Ankara. S.220

¹³¹ Toker 1991:80

dan rahatsızlığını dile getirir. Mevrit okunurken kendinden geçenlerin “nara atma”larından söz ederken de kinayeli biçimde iftarda suyun dışında başka şeyler (içki) içtiklerini söyler.

“Ramazan devam ettikçe gösterişçi sofular civıklıklarını arttırdılar ve kutsal ibadet yerlerini piknik mahallerine çevirdiler. Bunlar, hazırladıkları dolmalar, köfteler, helvalarla camilere doluyorlar, iftar vakti çoluk çocuk bunları orada açıp yemeye başlıyorlar, caminin içinde güle oynaya iftar ediyorlar, sonra da mevlide kalıyorlardı. Bu mevlitlerin radyolardan yayımlanması sırasında, sözümona coşkuyla fırlatılan naralardan bir kısmı iftarlara sudan başka şeylerin de karışmış olduğu izlenimini veriyordu¹³².

Damadın rahatsız olduğu kutsal ibadet yerlerinde yapılan civıklık ve buranın piknik yerine dönüştürülmesi değilmiş gibi görünüyor; aslında onun rahatsız olduğu şey, mü’minlerin burada güle oynaya iftar etmesi. Onlar güle oynaya iftar etmesin de kim etsin, az şey mi? Kulun ödülünü doğrudan Yaratandan alacağı ânı yaşıyorlar. Bir de “sözümona coşkuyla fırlatılan nara...” ifadesi var, mevrit dinlenirken burada da yine küçümseyici, aşağılayıcı bakış devam eder, mevrit veya Kur’an dinlerken cezbeye kapılarak kendinden geçen dinleyicilerin coşkulu feryatlarını hiçbir empati göstermeksizin iftarda suya karıştırılan içki imasıyla açıklar. Cami kutsaldır ... ama o kadar. Din de dindarlara bırakılmayacak kadar kutsaldır(!). İnsan iftar sonrası bir de yediklerini eritmek için egzersiz yapmaya başladılar diyerek, akşam namazı tarifini bekliyor.

Kur’an okunurken ya da mevrit dinlerken yaşanan cezbeyi hissetmek ve kendinden geçmek ancak bir bilinç açıklığı ile mümkündür. Bu cezbe için Hz. Ömer’in peygamberi öldürme niyetiyle giderken dinlediği Kur’an’la cezbeye kapılıp, İslamiyet’le şereflenmesi örneklendirilebilir. Gazeteci Metin Toker’in yukarıda bahsedilen benzetmesi, Özdemir İnce’nin Coelho’nun Simyacı adlı eserini çevirirken yaptığı hataya benziyor. Mehmet E. Yavuz, eserdeki benzetme ve tasvirlerle ilgili şunları yazar¹³³:

“İnce’nin çevirdiği “Simyacı” da, sonraki baskılarda değişmediyse, ilginç benzetme ve tasvirler var. Örneğin kitabın bir yerinde yazar, “yüksek kulelere çıkıp şarkı okuyan adamlar” dan söz ediyor. Bunun ne olabileceğini düşünüyorsunuz. İlerleyen bölümlerden anlıyorsunuz ki, yazar minarede ezan okuyan müezzinleri anlatıyor. Hadi Coelho bir “yabancı”dır ve bunları bilmeye mezun değildir. Peki, Türk ve muhtemelen Müslüman bir mütercim “minare”yi “kule”, “ezan”ı “şarkı”, “Kur’an”ı “ağıt” diye çevirir mi? Bu ne laubalilik!”

Gazeteci Metin Toker’in yazdıkları üzerinden dönemin CHP’sinin dine yönelik bakışına dair ipuçlarını bulmak mümkün. Toker, ramazanı karanlıkla, yobazlıkla, yobazlığın hortlaması ile anmaktadır. Bu ayda dini eğilimlerinin

¹³² Toker 1991:81

¹³³ <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/nisan/14/meyavuz.html>

artmasını anormal bir durum olarak görür. Menderes'in Londra dönüşü uçak kazasından kurtulması sonrasında halkın ona yönelik artan teveccühü ve mucizevi kurtuluşunu onun halkın gözünde halife olarak görülmesiyle çakıştırarak rejimin nasıl bir tehdit altında olduğunu altını çizer. Artık rejimin temellerinin oyulduğu bir durumda askere göz kırpmanın vakti gelmiştir.

"Biz Türkiye'de, 1958 yılında, o yılki ramazandan daha koyu ve daha karanlık, yobazlığın daha fazla hortladığı bir ramazanın geçirilemeyeceğini düşünmüştük. Halbuki Londra uçak kazasından yirmi gün kadar sonra gelen 1959 ramazanı bütün tahminleri aştı. 1958 ramazanında Allah ve Muhammet vardı. 1959 ramazanında, DP'liler Menderes'i de kattılar. Artık Türkiye Cumhuriyetinin Başbakanı erenlere karışmıştı ve biz faniler gibi muamele görmüyordu. Bilhassa ramazanda hava öyle oldu ki rejimin değişip değişmediği konusunda adeta insanın tereddüt edeceği geldi ve çok kimse Menderes'in şahsında halifelüğün avdet edip etmediğini kendi kendine sordu. 27 Mayısın hazırlıklarının bu endişeden de kuvvet almadığını söylemek kabil değildir¹³⁴."

Tek Parti dönemi sonrasında bile CHP toplumun doğal olarak değiştiğini kabulde zorlanmıştır. CHP zihniyeti dini kendi yorumlayıp, dine ve dini sembollere kendi anlam ve isim verirken dini olanı özünden çıkarttığı ve onu yeniden tanımladığının farkında değil. Kendini (hâlâ) muktedir olarak gördüğü için de bu konuda daha fazla ısrar ediyor. Oysa bugün artık iktidar değil; iktidar olmadığı için de toplumsal değişmeyi yönlendiremiyor, kendi kurucu ilkeleri olarak gördüğü alanda meydana gelen değişimlere şahit olmak da onu giderek daha fazla saldırganlaştırıyor. Toplumun giderek daha fazla muhafazakârlaşması, başörtülü sayısının artması değil onları rahatsız eden. Başörtülülerin orta ve üst sınıfa tırmanmaları beyaz yakalı meslek sahibi olmaları, lüks arabalara binmeleri, yazın 5-7 yıldızlı otellerde tatil yapmaları. Ha bir de dolmalarla, köfte ve helvalarla iftar faslı var tabii... Oysa eskiden ne güzeldi bu başörtülüler: Ya köylü, ya da taşralı idi. Modernleştirilmesi gereken ve kendileri de (Türk filmlerinde olduğu gibi) modernleşmek isteyen, şehre doğru kaçmaya çalışan tiplerdi. Oysa bu yeni dindarlar kendi modern tarzlarını oluşturuyorlar, söz dinlemiyorlar, iyi mesleklere ve iyi gelirlere sahipler. Sadece ideolojik rakip değil ekonomik olarak da hatta kültürel iktidarı tesis etmede de rakipler artık.

Onlar, yani dindarlar, muhafazakârlar kendilerini zincirleyen geleneksel iktidarın zincirlerini kırdıkları için rahatlar; hatta artık kendi kendilerine eleştiri yapıyorlar, sorguluyorlar, siyasi pozisyon değiştiriyorlar. Yani modern ve mobil bireyler olarak hayatlarını yaşıyorlar. Oysa CHP hâlâ Tek Parti dönemindeki altın çağını anımsayarak ve kendine hatırlatarak kendine ızdırap çektiyor, CHP değişmeli, zincirini kırmalı, zaten "Aydınlanma" tam da böyle bir şey... Meşhur Alman aydınlanmacısı Kant'ın dediği gibi: "Aydınlanma, insanın

¹³⁴ Toker 1991:208-209

(CHP'nin) kendi eliyle düştüğü ergin olamama durumundan (metinde kastedilen Ortaçağ skolastik zihniyeti, CHP için, Tek Parti dönemi halet-i ruhiyesinden) kendi iradesiyle kurtulma mücadelesidir". Ha gayret!...

Türkiye'nin Siyasi Hayatı Feroz Ahmad'dan Öğrenilirse

Feroz Ahmad, Türkiye'de siyasi tarih konusunda oldukça referans yapılan, hocası Bernard Lewis kadar popüler olmasa da yazdığı eserler üniversitelerde ders kitapları olarak okutulan bir isim. Osmanlı ve Türkiye tarihini aydınlanmacı bir perspektiften okuyan, yakın dönem siyasi hayat üzerine yaptığı çalışmalarda tarihi yapan kişilerle de yüzyüze gelen bir yazar. Haliyle birçok yazara nasip olmayan bir networke sahip olmuş biri. Az önceki cümlede kullandığım 'aydınlanmacı perspektif' nitelemesini tekrar kullanıyorum çünkü onun bu perspektif üzerinden yaptığı Osmanlı ve Türkiye cumhuriyeti okumaları hayli tarafgir. Oysa dışardan bakan bir göz olarak daha tarafsız bir tarih okuması yapabilir diye düşünüyor insan, nitekim Eric J. Zürcher'de Ermeni meselesi dışında modern Türkiye tarihine dair okumaların daha insafı olduğunu hatta Bernard Lewis'in Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi okumalarını daha tarafsız olarak görebiliyor insan, en azından ben. Ancak Ahmad'da üstten aydınlanmacı tarz, özellikle Türk sağına ve muhafazakârlarına karşı oldukça nobran biçimde işliyor. 1960 ve 70'lerin siyasi dili düşünüldüğünde Ahmad'ı suçlamak fazla insafsızlık olabilir mi diye düşünmüyor değil insan. Ancak yine de sadece Ahmad'a yüklenmek için değil (ki bu satırların yazarı böyle bir yüklenme yapsa da yazarın derin bilgi ve tecrübesi küçümsenecek gibi değil) ancak Ahmad'ın yüklediklerinin hakkını teslim etmek için bu tür bir yazı yazmış olmak daha anlamlı olabilir.

Ahmad, Türkiye'nin dış siyasetinde takip ettiği politikaları anlatırken Türkiye'yi işgalci ve kan döken bir ülke olarak tasvir etmektedir. Üstelik bunu Türkiye'nin en hassas ve hakkaniyet çerçevesinde hareket ettiği bir konuda dile getirmektedir: Kıbrıs konusunda. Türkiye'nin Kıbrıs Barış operasyonu *Kıbrıs'ın işgali* olarak tanımlanır Ahmad tarafından¹³⁵ (2012:210). Kıbrıs Barış Operasyonunun yapılmasına sebep olan Türklerin katliamlarından değil, adaya müdahale ederek kan döken bir Türk devletinden söz eder. ... "*Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı müdahale, sadece kan dökülmesine yol açmakla kalmadı, ülke içinde de büyük bir siyasal etki yarattı...*" (2012:196). Ahmad'ın Kıbrıslı Türklerin adada maruz kaldıkları taciz ve katliamlardan haberinin olmaması mümkün değildir. Öyleyse? Kitabı Amerika'da yazdığı için Amerikan kamuoyunun ya da en azından ABD'li okuyucunun rahatsız olmaması için böyle yazmıştır, diye düşünülebilir.

¹³⁵ Ahmad, Feroz (2012), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 11. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Ahmad, Türkiye'nin iç siyasetinde öylesine tarafgir bir dil kullanmaktadır ki bilimsel olma iddiasındaki bir eserin itham edici, tahkir edici dili nasıl bu kadar cömert kullandığına şaşırılmamak elde değil. Yukarıda zikredildiği gibi kullanılan bu dil, dönemin siyasi kültürünü temsil etmek bakımından da anlamlıdır. Aynı dil (sözcük) kullanımı akademisyeninden askerine oradan gazetecisine kadar günlük kullanımı olan dildir. İlerici-gerici dikotomisi günlük siyasi ve toplumsal hayatın her alanına sirayet etmiştir. Solcu olmayan herkes faşisttir, gericedir. Dini değerleri vurgulayan herkes yobazdır, dinci'dir. Toplum iki keskin fay hattıyla birbirinden ayıran bu dilde gri alan yoktur, aslında "ya benimsin ya toprağın" arabesk mantığının aydınlanmacı versiyonudur bu bakış açısı.

Ahmad, 1960 ve 70'li yıllardaki solcu olmayan tüm aktörleri gericilikle ve neo-faşistlikle suçlayan bir dil kullanır. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) onun eserinde "Neo-faşist parti" olarak nitelenir. Üstelik bu partinin üyeleri olan genç militanlar komando eğitiminden geçmiş, adeta Amerikan bilimkurgu filmlerinde seri üretimi yapılan katil cyborglardır. MHP'nin genç militanları, "Bozkurtların gerçekleştirdikleri terörün hedefi, CHP'yi destekleyen kitleyi yıldırarak bu partinin seçim potansiyelini tahrip etmek için, artık sosyal demokratlarla özdeşleşen solun ne kadar tehlikeli olduğunu göstermekti. Kendileri de şiddet eylemlerine katılan "Devrimci Sol" (Dev-Sol) ya da "Devrimci Yol" (Dev-Yol) gibi sol grupların tepkisi karışıklığı artırdı ve sağın görevini kolaylaştırdı" (2012:197). Yani Ahmad'a göre, şiddet neo-faşist olduklarını iddia ettiği Bozkurtlar tarafından başlatılmış ve Dev-sol ve Dev-yol adlı gençlik örgütleri bunların şiddet eylemlerine katılmak zorunda kalmışlardır. Sağcı neo-faşistler şiddet uygulayan militanlar, solcular ise onlara tepki vermek durumunda kalanlar olarak sunulmuştur. Eric J. Zürcher bu konuda daha insaflidir, terör eylemlerinin öncelikle üniversitedeki solcu gruplar tarafından başlatıldığının altını çizer.

Sağcılar hakkında söylenen her şey adeta yerçekimi kanunu gibi mutlak ve kesin iken solcular hakkında dile getirilen her şey "iddia"dır. Örneğin "Polis iki sendika arasında bölünmüştü. Bunlardan biri neo-faşistleri, yasaları tam olarak uygulayıp uygulamadığı kestirilemeyen, diğerinin ise solu desteklediği iddia edilen..." (Ahmad 2012:203) ifadesinde olduğu gibi. Sağcı sendikaya üye olan polisler yani neo-faşist polislerin yasalara uyup uymadığı belli değildir oysa solcu sendikaya üye polislerin yasalara uymadığı kesin değildir bu sadece bir iddia olarak dile getirilebilir. Bu durum sadece polisler için değil sol ve sağın tüm izdüşümleri için geçerlidir. Örneğin Türkiye'de "terörizm, MHP'nin oynadığı rol açığa çıkarılmadan önlenemiyordu. Ancak bu rolün açığa çıkarılması koalisyonun dağılması demektir ve Demirel bunu düşünmek bile istemiyordu" (2012:199), derken Ahmad siyasi koalisyonun devamının MHP ile ilişkilendirilen terör eylemlerinin sürdürücüsü olduğunu ima etmektedir. Oysa aynı döneme ait MHP'nin

yaptığı açıklamalarda ise¹³⁶, terörü besleyen ve destekleyen partinin CHP olduğu belirtilerek somut örneklerle, isimlerle durum açıklanmaktadır.

Solculara terörist ya da militanlığı yakıştırmayan dil, onlarla anılan olayları sadece “iddia” olarak niteler. MHP’li Bozkurtlar yani neo-faşistlerin yaptıkları düşünülen ne varsa gerçektir. Üstelik onların yaptıkları her şey sebepsiz yere onların saldırganlığı, ırkçılığı ve iflah olmaz saldırganlığı yüzünden gerçekleşir. Onların yaptığı söyleniyorsa yapılmıştır diğerlerinin ‘yaptığı düşünülenler’ ise “iddia”dır. Örneğin, “Devrimci Yol” grubundan solcuların işgal ettikleri *iddia edilen* Karadeniz kıyısındaki Fatsa’yı kurtarmak için askeri birlikler gönderilir (Ahmad 2012:208). Ahmad, davulla zurnayla Fatsa’da komün ilan eden Terzi Fikri’yi mahcup ederek, onun yaptıklarının sadece iddia düzeyinde kaldığının altını çizer. Ama en azından diğerleri gibi Fatsa’daki komün denemesinin Paris Komünü sonrası Türkiye’nin yüzakı (!) bir eylemlilik olduğunu belirtmemiştir.

Ahmad iddialarına dönemin komutanlarının görüşleriyle destek verir. Örneğin 12 Eylül 1980 askeri darbesine doğru giden süreçte günde 20 kişi terör saldırılarında hayatını kaybederken terörün sadece neo-faşistlerden geldiğini iddia eden Ahmad, sağcı hükümet ve komutanların komünizm tehdidine karşı devletin yanında yer aldıklarını düşündüklerini belirtir. Günde 20 kişinin öldüğü dönemlerde “*hükümet ve komutanlar, terörist tehdidin sadece soldan geldiğini ve Bozkurtların aslında komünizme karşı mücadelede devletin yanında yer aldıkları konusunda anlaşmaya vardılar*” (Ahmad 2012:208) demektedir. Aslında böyle bir uzlaşma yoktur çünkü komutanların bir kısmı böyle düşünürken bir kısmı da sol örgütlere doğrudan ya da dolaylı destek vermektedirler. Öyle ki dönemi anlatan komutanların günlüklerinde poliste olduğu gibi asker içinde de siyasi bölünme ve çatışma olasılığından endişe duyulduğunun altı çizilmektedir.

Ahmad’ın sol ve sağ hakkında yaptığı bilim dışı ve tamamen indi olan değerlendirmeleri neden bu kadar önemli? Önemli, çünkü Türkiye’nin siyasi tarihini birçok kişi özellikle üniversite öğrencileri, yazarlar, gazeteciler vb. buradan öğrenmektedir. Sağcı-muhafazakâr akademisyenler dahi derslerde onun kitabını ana ya da yardımcı kaynak olarak okutmaktadırlar. Bu yüzden de ana kaynak olarak görülen bu eser üzerinden öğrenilen bilgiler bir süre sonra değişmez ve karşı konulmaz bilimsel kanunlar olarak görülmekte ve referanslar yapılmaktadır.

¹³⁶ Turhan, Metin (2020), Türk Demokrasi Tarihine Milliyetçi Hareket Partisi, Politika, Ankara, s. 398-402.

SÖMÜRGEÇİLİK, HEGEMONYA VE SAHTE DEMOKRASI ÜZERİNE

Pelosi İlkesi¹³⁷

CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu son yıllarda CHP'nin değiştiğine dair çeşitli açıklamalar ve uygulamalar yaptı. Sağcı kimliğiyle bilinen isimleri milletvekili ve belediye başkan adayları olarak göstermesi bunlardan biriydi. Ayrıca dini konularda örneğin başörtüsü konusunda hata yaptıklarına dair özeleştirici de bunlardan biriydi. Tüm bu açıklamalar CHP ve lideri Kılıçdaroğlu için samimi özeleştirici olarak görünüyor ya da okunuyordu. Ancak son günlerde başörtülülere yapılan saldırılar karşısında cılız birkaç açıklama dışında muhafazakâr camianın yüreğini ferahlatacak hiçbir açıklama yapılmadı. Yapılmadığı gibi tekrar Deniz Baykal ve Ecevit döneminin zihniyetini ve tarzını hatırlatan “ta-kıntılı” had bildiren CHP söylemi adeta hortladı.

CHP içeride uzlaşmacı dilden uzaklaşırken CHP'li yetkililerin yurtdışında yaptıkları ya da yurtdışına yaptıkları açıklamalarda da hükümeti yıpratma adına ülke ekonomisine zarar verecek açıklamalardan çekinmedikleri görüldü.

Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi (AYBYK) genel kurulu Türkiye oturumuna (31 Ekim 2019) konuşmacı olarak katılan İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı Ekrem İmamoğlu, HDP'li belediye başkanlarının görevden alınıp yerlerine kayyum atanmasına tepki gösteren bir konuşma yaptı. “Belediye başkanlarının görevden alınarak, yerlerine kayyum atanması ve bir kısmının tutuklanması özellikle hukuk devleti ilkesini ihlal etmektedir. Görevden alınmalar demokrasinin ilkelerine, mevcut hukuksal düzenlemelerimize ve taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelere de uygun değildir.” Ancak görevden alınan belediye başkanlarının terörle ilişkilerine dair hiçbir açıklama yapmadı, tutuklananların neden tutuklandıklarına dair bir açıklama yapmak yerine sadece görevden alınanın hukuki çerçeve içinde olması gerektiğini belirtti. Bu belediyelerden birinin kapısında çocuklarının bu belediyeler aracılığı ve marifetiyle çocuklarının dağa çıkarıldığını belirten ailelere referans yapılmadı. İstanbul BBB Başkanı tarafından yapılan bu açıklama, İstanbul seçimlerinde HDP'nin oylarını almanın diyeti olarak mı yoksa zaten İmamoğlu mevcut iktidarı eleştirmek için bunu yapacaktı, şeklinde mi açıklanmalı?

CHP lideri Kılıçdaroğlu sık sık yabancı yatırımcıları Türkiye'ye yatırım yapmamaları için uyarıyor. Kılıçdaroğlu'nun davranışı siyasi rasyonalite açısından uygun gibi görünüyor: İktidarı zayıf olduğu ekonomiyle vurarak yıpratmak. Ülkenin ana muhalefet liderinin yabancı yatırımcıyı yatırım yapmaması için uyardığı bir ülkeye, güvenli limanlar arayan yabancı yatırımcı yatırım yapar

¹³⁷ 3 Aralık 2019

mi? Bırakın yatırım için güvenli limanı Kılıçdaroğlu'na göre¹³⁸, ülkede insanların can güvenliği bile yok: "Bunu söylediğim için bana çok kızıyorlar: Bu ülkede kimsenin can ve mal güvenliği yok. Türkiye'yi şikâyet ediyordum. Her an herkes tutuklanabilir mi? Tutuklanabilir. Avukatınız bile neden gözaltına alındığınızı öğrenemez. Bu hukuk sistemi var mı? Var. Var mı bu ülkede bağımsız yargı?"

İç siyasete yönelik eleştirilerin dozu, içeriği her zaman tartışılabilir ancak siyasi aktörlerin rakiplerini vurma adına dışarıya mesaj verme ve rakibi yıpratma adına ülke imajına ve ekonomisine zarar verecek açıklamaları konusunda daha dikkatli olmaları gerekir. Bu, devletin antidemokratik uygulamalarının eleştirilmemesi anlamına gelmemektedir. Elbette ki, güçlü devlet geleneğine sahip ülkemizde bu devlet geleneğinin bireysel özgürlük alanını tahribi eleştirilebilir ve bunun üzerine gidilebilir hatta gidilmelidir. Ancak bunu yaparken konuşulan coğrafi sınırın ve ülke menfaatlerinin göz önünde bulundurulmasının esas olduğu unutulmamalıdır. Rakibe kaybettireceğiz diye ülkeye kaybettirmenin tarihte bir örneği ve anlamı vardır: Baş düşmanı Hüsrev Paşa'nın sadrâzam olmasını kendisi için büyük tehlike sayan kaptân-ı derya Ahmed Fevzi Paşa, Çanakkale'de yatan Osmanlı donanmasını İskenderiye'ye götürerek Mehmed Ali Paşa'ya teslim eder ve sonrasında hâin olarak anılır.

Muhalefetin örnek aldığı batılı ülkelerde ise süreç daha farklı işler, burada ilginç bir örnek vardır. ABD'de Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi. Pelosi ABD başkanı Trump'ın (halen süren) azledilmesi sürecinde sert bir muhalefet politikası izledi. Trump yaptığı açıklamalarda onun akıl sağlığının yerinde olmadığını açıklarken, Pelosi onun sadece azledilmesi değil tutuklanması gerektiği yönünde açıklamalarda bulundu. Beyaz Saray'daki tartışma fotoğrafı uzun süre tartışıldı. Ancak aynı siyasi figür yani Pelosi Fransa'da bir gazetecinin Trump'la ilgili sorusuna, "Prensip gereği ülkemin dışındayken başkan hakkında konuşmuyorum" şeklinde cevap verdi." Başkanlıktan azliyle yetinmeyip onun aynı zamanda tutuklanması için gayret eden bir siyasetçi ülkesi dışındayken kendi başkanını eleştirmiyor. Buradan çıkarılacak bir ders olmalı değil mi?

"Geceyarısı Expressi" Sezonu Bitti¹³⁹

Amerikan çıkarları partiler üstü olduğu için Cumhuriyetçilerin ya da demokratların iktidarda olması dış politikasında bir değişiklik meydana getirmez. Biden ya da Trump'ın izleyeceği Türkiye politikası da bunun bir izdüşümüdür. Biden'ın Türkiye'de iktidar değişikliği için muhalefetin desteklenmesi gerektiğine dair açıklamaları Trump ve bürokratlarının izlediklerinden çok da fark-

¹³⁸ Maltepe Ekonomik Forumu, Maltepe Belediyesi, 1 Aralık 2019. Aslında benzer açıklamaları sık sık yapıyor Kılıçdaroğlu.

¹³⁹ 27 Eylül 2020

lı değil. Türkiye için izlenecek politikalar ve Türkiye'ye bakışta bir homojenlik vardır. Örnek, Temsilciler Meclisi'nin demokrat başkanı Nancy Pelosi'nin, Trump'ın sonradan espri olduğunu belirttiği, seçimleri kaybederse görevi barışçıl şekilde teslim edip etmeyeceğiyle ilgili soruya verdiği kaçamak cevaba binaen, Amerika'nın Türkiye, Kuzey Kore, Suudi Arabistan veya Rusya olmadığı şeklindeki cevabıdır. Bu cevap Türkiye'yi monarşi ve otoriter rejimlerle eş değer gördüğü için itibarsızlaştıran bir açıklamadır.

Nancy Pelosi bildiğimiz bir sima, Trump'ın müzmin muhalifi, ona yönelik sert bakışları haberlere konu olan bir siyasetçi, onun sadece başkanlıktan azledilmesi için değil tutuklanması için de gayret eden bir demokrat. Ancak Trump'la yaşadığı bu gerilimli dönemde, Paris'te gazetecilerin ABD başkanı ile ilgili sorduğu soruya "*prensip gereği ülkemin dışındayken başkan hakkında konuşmuyorum*¹⁴⁰" cevabını vererek, ülke içi meseleleri yurt dışında yabancılarla konuşmadığını söyledi.

Türkiye'de de hükümet eleştirilebilir ancak bu eleştiriler ülkeyi jurnallemek şeklinde olmamalıdır. Aynı şekilde Türkiye'de demokratik seçimle işbaşına gelmiş hükümet(ler)i dışarıdan ekonomik ve siyasi baskılarla değiştirmenin uygun bir yol olmadığı bunun için de bu tür girişimlere karşı çıkılarak yekvücut olunması gerektiği açıktır.

Türkiye demokrasiyle yönetilen bir ülkedir bu ülkede ne muhalefet liderleri zehirlenir ne de muhalifler can güvenliği endişesi yaşarlar. Pelosi'nin Türkiye ile ilgili bilgi kanalları virüslü olduğu için var olan Türkiye'yi değil ya görmek istediği ya da ona gösterilmek istenen Türkiye'den söz ettiği açıktır. Gerçeklerle örtüşmeyen bu açıklamalara karşılık Türkiye'de iktidar ancak demokratik seçimlerle değişir. Demokratik muhalefet, seçim yarışına demokratik zeminde verdiği mücadele kapsamında katıldığı sürece iktidarı ele geçirme şansı ve olasılığı her zaman vardır. Yani demokrasinin olmazsa olmazı olan muhalefet, Türkiye'de demokratik mücadele imkânına sahiptir. Bu yüzden Pelosi'nin Türkiye hakkındaki bilgisi, yaşına vererek "Geceyarısı Ekspresi (Midnight Express)¹⁴¹" filminin etkisi ile açıklanabilir.

Pelosi Amerika'da demokrasi olduğunu belirtip, Trump'a "Türkiye'de değilsiniz" diyerek aslında bize bir hususun tekrar hatırlatılması gerektiğini gösterdi: Amerikan demokrasisi. Dikkat! Amerika'da demokrasi değil çünkü Amerika'da demokrasi deyince aklımıza hemen Alexis de Tocqueville'in (1805-1859) meşhur eseri "Amerika'da Demokrasi" geliyor değil mi? Bir de farklı cepheden bakalım Amerika'ya hiç bu esere girmeden yoksa eserin değeri ya da Amerikan orta sınıflarının demokrasiye katkısını yok sayan bir hamaset değil yapılmak istenen.

¹⁴⁰ <https://www.sde.org.tr/tevfik-erdem/genel/pelosi-ilkesi-kose-yazisi-13262>

¹⁴¹ <http://www.beyazperde.com/filmler/film-243/>

Amerika demokrasi havarisidir, dünyanın her yerine demokrasi götürmek ister tıpkı Irak'ta yaptığı gibi. Ancak bu demokrasi Amerikan şirketlerinin menfaatine yarayan bir demokrasidir. Chomsky'nin tabiriyle "ABD'de diktatörlere karşı antipati; demokrasiye karşı sempati yoktur"¹⁴²

Amerika'nın Şili'de demokratik seçimle işbaşına gelen Allende'ye, İran'da demokratik seçimle iktidara gelen Musaddık'a karşı gerçekleştirdiği darbeler şunu göstermektedir, Amerika'nın çıkarları aleyhine meydana gelen demokratik süreç, gerçekte demokrasiyi yok eden süreç olarak görülür.

Yine Amerika'nın demokrasi ihraç ettiği(!) Irak'ta meydana getirdiği yıkımları unutmak mümkün değildir. Türkiye'nin DAES ve YPG gibi terör örgütlerine yönelik gerçekleştirdiği harekâtlar sonrası bölgede yaşayan sivillerin ve yerleşim yerlerinin harekât sonrası halleri Türkiye ile ABD arasındaki farkı ortaya koyar. Türkiye yaşatmak için ABD yıkmak için bölgededir. Türkiye, bölgenin enerji kaynaklarını bölge halkının kullanması için oradadır, ABD kendi şirketlerinin faydalanması için. ABD'nin bölgede gerçekleştirdiği yıkım sadece askeri güç değil ekonomik güç uygulayarak da yüzbinlerce insanın hayatına mal oldu. 1990 yılında Irak'a yönelik ambargonun başlamasıyla bir türlü değişmek istemeyen (ABD'nin isteklerini yerine getirmeyen, çıkarlarını onaylamayan) Irak halkı, büyük bedeller ödemeyi hak etmiş olarak görüldü. Bu ambargoyla ilgili olarak, "1996 Mayıs ayında CBS televizyonunda, ABD dışişleri Bakanı Madeleine Albright'a yarım milyondan fazla çocuğun ölümünün ödemeye değer bir bedel olup olmadığı sorulmuştu. Albright buna açık bir dille, "Bizce bu bedele değer," cevabını vermişti"¹⁴³. Ölen Iraklı çocukların zavallı birer kurban oldukları hatırlatıldığında Albright "Iraklı çocuklar konusunda ben de bu odadaki herkes kadar kaygılıyım...Ama ülkesinin kaderini elinde tutan kişi Saddam Hüseyin'dir. Çocukların aklıktan ölmelerinin sorumlusu odur, Amerika Birleşik Devletleri değil"¹⁴⁴(19) cevabını vermiştir. Iraklı çocuklar, Irak halkının Saddam Hüseyin'in yönetimine rıza gösterdikleri için ölümü adeta hak ediyor görünmektedirler. İşte Amerikan tarzı demokrasi ihracının sonuçlarından biri. Irak'a uygulanan ambargo, ilaç sıkıntısından yüzbinlerce çocuğun ölmesine neden olmuştur ama suç Irak halkındadır. Küresel salgının etkisini yoğun biçimde hissettirdiği Türkiye'de ilaç konusunda yapılan bu tür bir açıklama muhalefetin elini güçlendirdiği gibi halkın kulağına kar suyu kaçıran bir açıklama olmuştur.

Amerika'nın ekonomik gücünü (iktidarını) tam da iktidar tanımına uygun biçimde aktörlerin (ülke, birey, parti vb.) davranışlarını değiştirmek için kul-

¹⁴² Chomsky, Noam (1995), *Demokrasi Gerçek ve Hayal*, Pınar Yayınları, İstanbul, s.191.

¹⁴³ Pilger, John; "Yan Hasarlar", *Kuşatma Altında Irak*, (der. Anthony Arno), Everest Yayınları (çev: Mehmet Harmancı), İstanbul. 2001, s. 71.

¹⁴⁴ Kelly, Kathy; "Yükselen Sesler (Iraklı Çocuklar, 1990-1999)", *Kuşatma Altında Irak*, (der. Anthony Arno), Everest Yayınları, (çev: Mehmet Harmancı), İstanbul. 2001, s. 143.

lanmasının bir örneği de Türkiye'ye yönelik bu tür medyatik açıklamalardır. Türkiye ekonomisini alt üst etmeye kadar giden açık tehditler bu gücün nasıl kullanıldığının bir örneğidir. ABD'nin Ankara Büyükelçisi David M. Satterfield'in, Türkiye'nin ABD'li ilaç şirketlerine borcunu ödememesi durumunda şirketlerin Türkiye'ye ilaç satmayı durdurabileceğine dair açıklaması da sadece ekonomik gerekçeleri ihtiva eden bir açıklama olarak görülmemeli. Çünkü bu açıklamalarda F35'den Ankara'nın Rusya'dan hava savunma sistemi almasına ve oradan sosyal medya yasasına gösterilen tepkiye¹⁴⁵ kadar birçok şeyi konuşuyor Satterfield.

ABD'nin Ankara Büyükelçisi David M. Satterfield'in açıklamalarının elbette ki ekonomik bir yönü var çünkü Türkiye'nin yabancı ilaç şirketlerine borcu bir yıl içinde 230 milyon dolardan 2,3 milyar dolara çıkmıştır. Ancak bu açıklamalar bir yandan kredi notu düşürülen bir yandan çevre ülkelerde ABD'nin terör örgütleriyle işbirliği içinde hareket ederek Türkiye'yi hem uluslararası alanda hem de iç politikada zor durumda bırakmasıyla pekişmektedir. Akdeniz'de meydana gelen gelişmeler de buna eklenince yeni-Osmanlı hayali içinde olduğu iddia edilen Türkiye iyice köşeye sıkıştırılmak istenmektedir. Türkiye'nin artık sınıfın haylaz, söz dinlemeyen çocuğu olarak görülmesi diğer yandan askeri açıdan ve enerji kaynakları açısından kendi ayakları üzerinde durma yönündeki gayretleri, merkez-çevre ve bağımlılık teorilerini zorlayan bir sürecin başladığının işareti olarak okunmakta bu yüzden de Türkiye'nin eski Batıya bağımlı konumunu kaybetmesi istenmemektedir.

Hükümet eleştirilebilir, yaptıkları yanlışlık varsa eleştirilmelidir bu demokrasinin ve özgürlüğün doğasında içkindir ancak bu eleştiri, eleştirinin ruhunu aşacak bir hüviyet kazanmamalıdır. Hükümeti eleştireceğiz diye devletin (ve milletin) yüce menfaatlerini yok edecek açıklamalar yapmak hükümeti yaralamakla kalmaz hepimizin koruyucusu ve kollayıcısı olup, milletin menfaati ve iyiliği için çalışan devlete de zarar verir.

Joe Biden Demokrasinin Neresinde?¹⁴⁶

Amerikan demokrasisi sahip olduğu kurumlar ve işleyiş açısından tüm dünyaya örnek gösterilen ve ülke vatandaşlarının da demokrasileriyle övündükleri bir rejimdir. Amerikalı yöneticiler, sahip oldukları demokrasilerinin tüm dünya için örnek olduğunu ancak özgürlük düşmanlarının bu demokrasiye zarar vermek isteyeceğini belirtirler. Sorun şu ki, Amerika (ABD) kendisi için istediği, yaşattığı ve kendisine yakıştırdığı demokrasiyi dünyanın diğer devletleri için uygulanabilir bir rejim olmaktan çıkartır ve bunu çoğu zaman demok-

¹⁴⁵ <https://tr.euronews.com/2020/09/24/abd-li-buyukelcisi-turkiye-nin-ilac-borcu-2-3-milyar-dolara-yukseldi-sirketler-sat-s-durdu>

¹⁴⁶ 31 Ağustos 2020

ratik olmayan yollardan yaparak demokrasiyi ortadan kaldırır, kaldırılmasına aracılık eder.

Soğuk Savaş döneminde Amerika'nın SSCB'yi çevrelemek adına SSCB'nin etrafındaki Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelerde sol hareketlerin önünü kesme gerekçesiyle gerçekleştirdiği darbeler, kendi resmi ağızlarından da kabul edilmiştir. ABD'nin ya da onun şirketlerinin menfaatleri herhangi bir sorunla karşılaşınca ilgili ülkede darbe yapmak adeta sıradan bir çözüm yolu olarak tercih edilir. Musaddık'ın 1951 seçimleriyle işbaşına gelip, sürekli dile getirdiği, İran petrolünden artık İranlıların faydalanması gerektiği ilkesinden hareketle gerçekleştirdiği millileştirme, ABD ve İngiliz petrol şirketlerini aynı zamanda devletlerini zora sokunca Musaddık'a tanınan süre de sona ermiş oldu ve 1953 yılındaki darbeye iktidarını kaybetti. Stephen Kinzer'in Şah'ın Bütün Adamları¹⁴⁷ adlı eseri tam da bu süreci anlatmaktadır. Bolivya'dan (Evo Morales'in ordu tarafından istifaya zorlanması) Şili'ye oradan Venezuela'ya kadar tüm Güney Amerika kıtasında ABD etkisiyle rejim değişikliği kendini hissettirmiştir.

İran'da Musaddık ne yapmak istediye ve hangi sebeple iktidarı kaybettiye, Şili'de Salvador Allende de aynı şeyi yapmak istedi ve aynı sebeple iktidarı hatta hayatını kaybetmiştir. Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin küçük adacağı olarak görülen Küba'nın benzerlerinin yeni sosyalist rejimlerle çoğalmasını istemeyen ABD, 1970 seçimlerinde Şili'de demokratik seçimle işbaşına gelen sosyalist Allende rejimini Pinochet'nin askeri darbesiyle ortadan kaldırmıştır.

Venezuela'da birçok darbe girişimine maruz kalan önceki devlet başkanı Hugo Chavez sonrasında Nicolas Maduro hükümetine doğrudan baskı yaparak yani asker göndermeyi de düşünerek hükümet değişikliğini öneren ABD başkanı D. Trump idi. Wahington'un "arka bahçesi" olarak adlandırılan Latin Amerika ülkelerinde ABD'nin hükümetler üzerinde ne kadar etkili olduğu çok açıktır.

Soğuk Savaş sonrasında ABD (ve ABD'li sosyal teorisyenler) tek kutuplu bir dünyayı öngörürken şaşkıncı biçimde dünya çok kutuplu bir yapıyı ve güç bloklarını ortaya çıkardı. SDE'nin strateji yazarları tarafından sık sık dile getirilen bu yeni uluslararası sistem, ABD'yi merkez ülke olmanın dışına doğru itmeyi sürdürüyor. Dünya farklı merkezler ve bölgesel güçleri ön plana çıkarırken ABD bu yeni güçler karşısında sahip olduğu askeri ve ekonomik gücü arkasına alarak öncülüğünü sürdürme iddiasını devam ettirmek istiyor.

Biden'ın Türkiye'deki muhalefeti destekleyerek iktidarı değiştirme düşüncesinin birkaç anlamı olduğu söylenebilir. İlk olarak, Türkiye'de askeri darbe girişimi aracılığıyla rejimi değiştirme girişimlerinin başarıya ulaşması artık mümkün görünmediğinden demokratik yollarla değişim yoluna gidilmelidir.

¹⁴⁷ <https://www.kitapyurdu.com/kitap/sahin-butun-adamlari/59531.html>

İkinci olarak Türkiye, Latin Amerika ülkeleri gibi ABD'nin arka bahçesi olmaktan çıkmıştır, hükümetler daha bağımsızdır ve askeri darbe imkânsızlaşmıştır. Üçüncü olarak, ABD, Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeninde herhangi bir ideolojik angajmanı esas almaksızın kendi menfaatleri neyi gerektiriyorsa ona uygun hareket etmektedir. Ortadoğu'da marxist terör örgütlerini açıkça desteklemek, demokratik ülkelerde sol-muhafaz hareketlerle ortaklığa girmek bunun açık göstergesidir. Fukuyama'nın "ideolojilerin sonu" düşüncesini Amerika için bu şekilde okumak çok da yanlış olmayacaktır. Amerikan askerlerinin marxist terör örgütleriyle verdikleri fotoğraflar işbirlikleri ideolojik son'un (!) açık kanıtıdır.

Yukarıda vurgulandığı gibi ana sorun, Amerika'nın kendisi için istediği, yaşattığı ve kendisine yakıştırdığı demokrasiyi dünyanın diğer devletleri için uygulanabilir bir rejim olmaktan çıkarttığı ve bunu çoğu zaman demokratik olmayan yollarla yaparak demokrasiyi ortadan kaldırdığı, kaldırılmasına aracılık ettiğiydi. Buraya kadar yazılanlardan çıkarılacak sonuç, Amerika için demokrasinin, kendileri ya da dünyanın diğer devletlerinin erişmesi gereken bir ideal olmadığı, Amerikan devleti ve şirketlerinin menfaatinin gölgesinde kalan bir araç olduğudur.

"Fransız Sömürsünden Önce Cezayir Ulusu Var mıydı?"¹⁴⁸

Osmanlı'nın son dönemlerindeki "Batı" imgesi Fransa'dır. Araba Sevdası'nın Bihruz Bey'i ya da Ahmet Mithat'ın Felatun Bey'i gibi örnekler yüzeysel ve tamamen biçim üzerinden Batı taklitçiliğini yapmaya çalıştıkları için alay konusuydu ancak Fransız mürebbiyeden eğitim almak da sınıfsal bir göstergedydi. Neo-Bihruz'lar olsa da artık köprünün altından çok suların aktığı açık.

Fransız devleti, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nda Fransa yanında savaşan Harkileri (tıpkı Amerikalıların Afganistan'da kendilerinin yanında yer alan Afganları, ülkeyi terk ederken yalnız bırakmaları gibi) terk etmiş, Fransa'ya götürdüklerini ise, sefalet içinde yaşamaya mahkûm etmişti. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un Harkilerin soyundan gelen gençlerle yaptığı görüşmelerde kullandığı ifadelerden sonra yeni bir tartışma başladı. Le Monde gazetesindeki habere göre¹⁴⁹ Macron şunları söylemiş: "*Cezayir'in bir ulus olarak inşası, izlenmesi gereken bir fenomendir. Fransız sömürgesinden önce Cezayir ulusu var mıydı? Soru bu. (Cezayir'de) Daha önce sömürgeler vardı. Türkiye'nin Cezayir'de oynadığı rolü ve kurduğu hakimiyeti tamamen unutturabilmesi beni büyüledi ve tek sömürgecinin biz olduğumuzu açıklamak, bu harika. Cezayirliler buna inanıyor.*"

¹⁴⁸ 6 Ekim 2021

¹⁴⁹ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransa-ile-cezayir-arasindaki-gerginlik-macronun-sozleriyle-yeniden-tirmandi/2381985> (5.10.2021 erişim tarihi)

Macron'un iddialarından biri, ulus'un (nation), sömürgecilik sonunda ortaya çıktığı yönündedir. Milliyetçilik literatürü bu noktada Macron'a hak veriyor ancak Macron'un söylediklerinin tamamı düşünüldüğünde oldukça zıt bir anlamda "sömürgecilik ulus"u (nation) ortaya çıkarıyor. Literatür özellikle 19. yüzyılda yani Sanayi Devrimi'ni yapmış Avrupa'nın tüm dünya üzerinde bir güç denemesinde bulunduğu yüzyılda ki bu yüzyıl sömürgecilik yüzyılı olarak tanımlanır. Bunun nedeni ise, "Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluğun ve diğer Batılı devletlerin yeryüzünde kolonileştirmediği toprak parçasının" adeta kalmamasıdır. 1914 tarihine kadar tüm dünya üzerindeki toprakların %84'ü Batılı ülkeler tarafından sömürgeleştirilmiştir. Batılı beyaz ırkın üstünlüğü üzerine oturan sömürgeci milliyetçiliğin Andrew Heywood'un tabiriyle bir bumerang etkisi göstermesi kaçınılmazdır ki, II. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlık savaşları veren ülkelerin sayısı giderek artacaktır. Onları motive eden ana unsur, sömürgeciliğe karşı verilen mücadeledir; bu nedenle de literatürde, 'sömürgecilik karşıtı milliyetçilik' olarak tanımlanır. Bu bağlamda Macron, II. Dünya Savaşı sonrası Fransız sömürgeciliğine karşı verilen Cezayir bağımsızlık mücadelesinden türeyen ulus inşa (nation building) sürecini anlıyorsa doğrudur. Ancak konuşmanın tamamına bakıldığında Macron'un ifade ettiği bu değil gibi. Çünkü haberde "*Fransa'nın Cezayir'deki sömürge faaliyetlerine ilişkin "resmi tarihin gerçeklere dayanmayan şekilde yeniden yazılmasına" tepki gösteren Macron, bu tarih yazımının "Fransa nefreti üzerine bir söyleme" dayandığını iddia ediyor.*" Anlaşılan o ki, Cezayirli ulus olma şuuruna Fransa'ya karşı verdikleri mücadeleyle sahip olduklarını düşünüyorlar. Gerçekte Macron bu iddiayı doğruluyor da: "*1962 sonrası... tüm sorun Fransa gibi gösteriliyor.*"

Cezayir'in Fransız işgaline maruz kaldığı 1830-1962 arasında Fransızlar tarafından 5 milyon 630 bin kişinin şehit edilmesi de sömürüye karşı verilen mücadelede ulus bilincinin oluşmasında ne kadar etkili olduğunun bir işaretidir. Fransız düşünür Ernest Renan'ın dediği gibi, bir ulusun ortaya çıkmasında etkili olan unsurlardan biri, geçmişte yaşanan büyük acılardır. Fransız sömürüsüne maruz kalarak bu kadar insanın hayatını kaybetmesi ulus oluşturmayı motive eden milliyet düşüncesinin arkasındaki "öteki"nin kim olduğunu ortaya koyacaktır. Cezayirli için öteki Fransız'dır.

Macron'un Cezayir ve ülke halkı için kullandığı, "*Fransız sömürgeciliği öncesinde Cezayir ulusu var mıydı?*" sorusu Cezayir'in Fransız sömürüsü sayesinde bir ulus bilincine sahip olduğunu varsayarak, klasik Batılı kibrini tekrarlamakta öte bir anlam taşıyor. Fransız Devrimi sonrası ilan edilen Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin sadece ilk üç maddesi bile Fransa'nın Cezayir ve diğer sömürgelerinde izlediği politikaların kuruluş ilkelerine ne kadar aykırı olduğunu göstermeye yeter. Beyannamenin ilk üç maddesi şöyle;

Madde 1 İnsanlar, haklar bakımından özgür ve eşit doğar ve yaşarlar. Sosyal farklılıklar ancak ortak faydaya dayanabilir. (Cezayirli ya da Fransız fark etmez).

Madde 2 Her bir politik birleşmenin amacı; doğal ve dokunulamaz insan haklarını korumaktır. Bunlar; özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, güvenlik hakkı ve baskıya karşı direnme hakkıdır. (Cezayir direnişinin ne kadar haklı ve anlamlı olduğu bu maddeyle açıklanabilir).

Madde 3 Egemenliğin temeli, esas olarak ulustadır. Hiçbir kuruluş, hiçbir kimse açıkça ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamaz. (Fransa'nın Cezayir üzerindeki denetimi, sömürüsü Cezayir halkının iradesinden kaynaklanmamaktadır; tam tersine onların iradesini yok sayarak onların millet olmalarının önünde engel olmaktadır. Çünkü, eğer bir ulus kendi kendini yönetmiyorsa orada birleşmiş ya da bütünleşmiş bir ulustan söz etmek mümkün değildir).

Macron bir yandan suçunu hafifletmek için Türkiye'yi işin içine sokarak, "Fransa'dan önce Cezayir bir Türkiye (Osmanlı Devleti T.E.) kolonisiydi" demektedir. Ancak burada da Macron'un hata yaptığını söylemek mümkün, çünkü Cezayir ve Devlet-i Aliye arasındaki ilişki ne askeri ne de ekonomik olarak Cezayir ve Fransa ilişkisine benzemez. Milliyetçilik ya da ulus oluşturma bağlamında ise iş muhtemelen Macron'un tamamen Fransız kaldığı bir başlıkla ilgilidir: Millet Sistemi.

Osmanlı millet sistemi, imparatorluk içindeki kategorileştirmeyi etnik köken üzerinden değil din üzerinden yapmıştır. Bu anlamda Müslümanlar (Cezayirli) dahil imparatorluğun asli unsuru olarak görülürken gayri Müslümler ayrı bir kategoride görülmüşlerdir. Dolayısıyla Cezayirli Osmanlı'nın gözünde milliyet duygusu bağlamında "ötekiler"i oluşturmamaktadır. Cezayir'de imparatorluk döneminde milli kimlik uyanışı imparatorluk içindeki jön-Türklerin izdüşümü olarak jön-Cezayirliyle birlikte çıkar, yani Devlet-i Aliye'nin ötekileştirme politikasından kaynaklanan bir milli kimlik hareketi ile değil İtalya'da Mazzini ile başlayan milli kimlik üzerinden ulusal bir devlet oluşturma motivasyonu ile ortaya çıkar.

Kısaca Macron'un Cezayir üzerinden dile getirdiği düşünce Batı'nın sömürgelerini bile modernleştirdiği varsayımı üzerine kurulu Kiplingci bir bakış. Macron bize 'beyaz adamın ağır yükünü hatırlatıyor. Bu ağır yük sömürgeleri kalkındırıyor, modernleştiriyor, modern ulusların ortaya çıkmasına neden oluyor, kısaca medeniyeti öğretiyor (!).

Cezayir ulusunun Fransa eliyle inşa edildiği iddiası, bir yandan sömürüyü gizler ve onu meşru hale getirirken örneğin, ABD'nin Afganistan, Suriye ve Irak gibi ülkelerde sadece ulus inşa (nation building) değil devlet inşa (state-building) süreçlerinin bölgeyi istikrarsızlaştıran değil bölgeye demokrasi ve insan hakları götürme iddiasını meşru hale getirmektedir. Oysa görüldüğü gibi Batılı söylem eğer tersinden okunursa bir anlam kazanır. Tıpkı kalkınma, modernleştirme, demokratikleştirme, terörden arındırma varsayımıyla bölgede devlet inşa (state-building) girişimlerinin tam tersine, başarısız (iflas etmiş- failed states) aslında iflas ettirilmiş devletleri ortaya çıkarması gibi.

Beyaz Deri Siyah Feraset¹⁵⁰

Fransa Cumhurbaşkanı E. Macron'un Cezayir üzerinden Türkiye (Osmanlı Devleti) ve Fransa'yı mukayese ederek her iki devletin de Cezayir'i sömürdüğüne dair iddiasını daha önceki yazıda¹⁵¹ ele alarak her iki devletin Cezayir'e bakışının farklılığını Devlet-i Aliye'nin "millet sistemi" üzerinden okumuştuk. Osmanlı millet sistemi, Müslümanları (Arnavut ya da Cezayirli fark etmeksizin) devletin asli unsuru olarak görmekteydi ve bu noktada da onlara yönelik bakış ve uygulamalar gayri Müslimlerden daha farklı işliyordu. Buradan hareketle Devlet-i Aliye'nin pratiğini demokratik ve hümanist olmamakla suçlamanın da anakronizm olduğunu hatırlatarak iki ülke (hatta iki medeniyet) arasında Cezayir'e bakışın arkasındaki farklılığın izini bir kez daha netleştirmekte yarar var gibi çünkü Cezayir Alimler Birliği Başkanı Abdurrezak Kasum, yaptığı açıklamada¹⁵², Osmanlı'nın ve Fransa'nın Cezayir'e bakışlarının ne kadar farklı olduğunu (bize de) hatırlatarak yeminli Osmanlı düşmanı tarihçi ve siyasetçilerin geçmişe dair ürettikleri efsanelerden birinin daha buharlaşmasını sağladı.

Konu Cezayir olunca, Fransa'nın bu ülkenin bağımsızlığını tanımaması sonrasında, 1954-1962 yıllarında meydana gelen Cezayir Bağımsızlık Savaşını ve bu savaşta ülkenin bağımsızlığı için mücadele edenlerin yanında yer alan Fanon'u ve onun meşhur eseri, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'i anmak gerekir. Irkçılığın etkileri üzerinde çalışan psikiyatrist Fanon, Fransız sömürgesi olan Martinik'te (Antiller) doğar. Cezayir'in Fransa'ya karşı direnişindeki tavrı ve eserleri onu, İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni sosyal hareketlerin ve yeni solun öncü isimlerinden biri haline getirir. Fanon, ezilenlerin sözcüsü, onların ruh hallerinin sert ve gerçeğe analizcisidir.

Siyah Deri Beyaz Maskeler'de, beyaz adamın (eserde Fransa'nın-Fransızların) sömürdüğü bölge halkı olan siyahları nasıl insanlıklarından çıkararak kendilerine yabancılaştırdığını anlatan psikiyatrist Fanon, bir Fransız sömürgesinin yabancılaştırılmamış insanı olarak ırkdaşlarının bu durumdan nasıl kurtulabileceklerini analiz etmeye çalışır. Bunu yaparken de onların içine düştükleri psikopatolojik durumu analiz eder.

Fanon, Batılı beyaz adamın sadece ekonomik ya da askeri değil ilişki düzeyinde dolayısıyla insan ruhunun içine işleyen biçimde zenciyi sömürdüğünü, onu insanlıktan çıkarıp kendi özüne yabancılaştırdığını vurgular. Bunun sonucu olarak da zenci, sadece beyaz adam için değil kendisi için de bir "nesne" statüsünde görülür. Hatta bazı zenciler Cengiz Aytmatov'un mankurtlarını ya da

¹⁵⁰ 25 Ekim 2021

¹⁵¹ <https://www.sde.org.tr/tevfik-erdem/genel/fransiz-somurgesinden-once-cezayir-ulusu-var-miydi-kose-yazisi-24099>

¹⁵² <https://www.yenisafak.com/dunya/cezayirden-macrona-cevap-osmanli-bizi-hacliya-karsi-korudu-3706625>

Recaizade'nin Bihruz beyini hatırlatacak kadar kendi özüne düşman ve efendisinin (ya da tüketimin) hizmetkârıdır. Kendisini önemsiz ve değersiz görmenin temeli ise, eğitimden günlük hayatın her anına kadar onun zihnine nakşedilir. Beyazlaşmak isteyen zenci zaten bu değişime ve bakış açısına uymaya taliplidir. Onun tek hayali beyaz (Batılı) olmaktır, ne pahasına olursa olsun.

Batılı gibi gelişmek ve kalkınmak için onun taklit-takip edilmesi gerekir. Ancak bu takip ve taklit Beyaz adamın dünyasında kötü-değersiz ve önemsiz olarak görülen zenci için nasıl gerçekleşebilir ki? Kendini değersiz hissederek, hissettirilen zencinin beyaz olabilmesinin yolu ya Paris'e gitmek, orada yaşamaktır ya da kendi içine düştüğü aşağılık kompleksini unutturacak ve bu kompleksi yansıtacak "bir Senegalli zenci bulmak"tır. Bu yüzden Fanon, "Antilli Siyah insanın, Afrikalı Siyahiden daha 'uygar' yani Beyaz adama daha yakın¹⁵³" olduğundan söz eder. Sömürülenin birden bire nasıl sömürücü haline gelebileceğinin ilginç bir örneğidir bu çünkü Siyahlar arasında da beyaz adama yakınlığına göre bir hiyerarşi oluşur. Felatun Bey'in Senegallisi Rakım Efendi, Bihruz Beyinki annesidir. Bu ülkenin Batıcıları da kendilerini Batı medeniyetine dahil etmek istediklerinde bu medeniyete dahil olmaya ayak direyerek rezerv koyanları cahillikle, gericilikle ve yobazlıkla suçlayarak kendi çağdaşlıklarını ispat etmeye çalışmışlardır.

Fanon'un eserindeki zenciyi sadece Antilli ya da Senegalli olarak görmek yerine bir düşünme ve davranma biçimiyle sembolleştirerek okumak ve yorumlamak Türkiye'deki okuyucu için yerli ve belki de anlamlı bir uyarılma olabilir. Çünkü ülkenin sahibi ve asli vatandaşları olduğunu iddia edenler (beyazlar) karşısında Türkiye'deki dindar, muhafazakâr ve milliyetçi kesimler adeta ülkenin zencileri gibi zaman zaman hor görülmüşlerdir. İşin aslı az önceki niteliklere sahip taşralı gencin, Antillerden gelen zencinin Paris'i gördükten sonra ya da orada yaşamaya başladıktan sonra meydana gelen özünden uzaklaşmanın benzerini yaşadığını, yaşatılmaya çalışıldığını ancak yine de medeniyet mayasının sağlatıcı etkisinin daha az zararlarla atlatılan bir süreci ortaya çıkardığını söylemek mümkün. Yani bu ülke bir yandan Felatun ve Bihruz Beylerle karşılaşırken diğer taraftan Rakım Efendi'lerle de tanışmıştır. Süreç güncellenirse Paris hayranı zencilerde Parisli olmak için harcanan çaba şimdilerde 'Z kuşağı' tabir edilen neslin Türkiye'den kaçma girişimleri, Avrupa ve Amerika'da yaşama fantezisi ile benzerlik göstermektedir. Tabii burada bu kaçışın hamasi bir tarzda okunduğu düşünülmemeli çünkü vakanın nicel artışı-patolojik hale gelişi onun sosyolojik bir analize tabi tutulması gerektiğini ortaya koyar. Z kuşağının fantezisi ile vurgulanmak istenen, tüm sorunların çözüldüğü kusursuz Batı algısının tartışmaya açık olduğu yoksa itici sebeplerin olmadığı şeklinde okunmamalı.

¹⁵³ Fanon, Frantz (2016), Siyah Deri Beyaz Maskeler, çev. C. Koytak, Encore Yayınları, İstanbul, s.43.

Fransızca öğrenmek ya da konuşabilmek Rezaizade'nin Bihruz'u için ne kadar önemliyse Antillerin zencisi için de önemlidir. Bihruz birkaç Fransızca kelime ile kendini batılı gibi görüyor ve kendi küçümsediği kültüründen sıyrılıp Batılılaşıyorsa, Fanon'un Beyazlaşmak isteyen Antilli zencisi de Fransız diline hakim olmak zorunda olduğunu bilir. "Beyaz olmak, beyazlaşmak isteyen Antilli Zenci, evrensel anlamda kültürel bir araç ve donanım olarak, dile hakim olabildiği oranda beyazlaşacaktır¹⁵⁴."

Zenci-Siyah'ı sembolik anlamda kullanmak gerektiğini belirtirken diğer yandan da entelektüel hegemonya sorunu çeken yerli ve milli aydının "Beyaz icazete ihtiyaç¹⁵⁵" sorununun halen yok olmadığını vurgulamak gerekir. Entelektüel dünyanın mimarı ve teorisyeni olma nişanesi ancak ve ancak ülkenin beyazlarına ait olduğundan bu alanda diğerlerinin at koşturması kendini bilmezliktir. Bu nedenle, uzun bir dönem bu entelektüel camiada muhafazakâr ya da milliyetçi olmak entelektüel olmayla eşleştirilemeyecek kadar aykırı görülmüş ve kendine yer açmak isteyen zenciler-muhafazakârlar da beyaz icazete-referansa ihtiyaç duymuşlardır. Zamanla bu anlayış değişse de, icazet merakının bazılarının üzerine yapıştığını da unutmamak gerekir.

Bu ülkenin önemli bir meselesi, zenci olarak kalmak isteyenlerle kendisine yapıştırılan bu yaftayı kabullenmeyenler arasındaki mücadeledir. Fanon'un da altını çizdiği şey budur "zenci, ister istesin, ister istemesin, Beyaz adamın kendisi için biçtiği üniformayı giymek zorundadır.¹⁵⁶" Zenci kalmak isteyenler, zenci kimliğini kabul edenler Batılı beyaz adamın kendisi için biçtiği üniformayı giyecektir, bu üniforma bazen bir uşak üniforması da olabilir. İsmet Özel'in dediği gibi, bir uşak işini ne kadar iyi yaparsa yapsın yine de uşak olarak kalacağından, mankurtlaştırılmış ya da ülkenin zencisi gibi hareket eden bir zihniyetten kurtulmak gerekir. Görünüşte beyaz deriye sahip ama söylemde zenci ferasetine sahip olan kim varsa gerçekte üst-beyazın kendi biçtiği rolü kabullenen ya zencidir ya da bir zencinin Senegallisidir.

¹⁵⁴ Fanon:2016:57

¹⁵⁵ Fanon:2016:72

¹⁵⁶ Fanon:2016:52

KÜLTÜR DÜNYASI, HEGEMONYA ve TÜRKİYE

“Sıfır Çekmek”ten “Akademisyenin Vasıfsız İşçiye Dönüşmesi”ne

2019 YKS (Yükseköğretim Kurumları Sınavı) sonuçları açıklandığında, Temel Yeterlilik Sınavına giren toplam 2 milyon 390 bin 491 aday arasından 14 bin 971'inin “sıfır çekmesi”, eğitim sistemimiz ve insan yetiştirme tarzımız ile ilgili sorunları tekrar gündeme getirdi. Haliyle sıfır çeken öğrencilerin sayısının fazlalığı sıkı bir tartışmayı başlattı. Ancak bu tartışma sıfır çekme oranının gö-reli bir sonuç ortaya çıkardığını aslında geçmiş sınav sonuçları esas alındığında nisbi bir iyileşmenin de olduğunu göstermektedir. Nitekim 2012 YGS'de sıfır puan alanların sayısı, 50 bin 805'dir. Yani 50 bin adayın puanları 0.5'ten küçük olduğu için hesaplanmamış yani bugünkü tabirle sıfır çekmişlerdir. **Sıfır çekmek**, tüm soruları yanlış yapmak değil test sorularına verilen yanlış cevapların doğru cevaplardan çıkarılmasıyla birlikte ortaya net skorun 0.5'netten daha az olması anlamına gelmesidir. Sıfır çekmek her yıl farklı rakamlarla ortaya çıkmaktadır. 2011 yılı için 38 bin 269, 2010 yılında ise 14 bin 156 olarak gerçekleşmiştir¹⁵⁷. Öyleyse 2019 da ulaşılan sıfır çekme oranı 2010 yılının bir tekrarıdır ve 2012'deki zirvenin üçte biri kadardır. Sayı ne olursa olsun ortaya çıkan sonuç göstermektedir ki, üniversite sınavına kadar 12 yıl eğitim alan bir öğrenci, sınav sorularına verdiği yanlış cevapların doğrulardan çıkartılması sonucu 1 (bir) net cevap ortaya koyamamaktadır. O zaman herkesin sorduğu şu sorunun cevabı verilmelidir? 12 yıl boyunca bu çocuklara ne öğretilmektedir?

Sınıftan dershaneye koşturan eğitim emekçileri olarak “yabancılaşan öğrenciler”

Belki de asıl problem öğrencilere verilen eğitim müfredatı ile öğrencilerin bilgisini ölçen sınav arasında birebir bir denklik ilişkisinin kurulamamasıdır. Yani eğitim içeriği ile sınav içeriğinin örtüşememe sorunu. Sorun (Türkiye'de uzun bir dönem varlığını sürdüren şimdilerde Temel Liselere dönüştürülen) dershanelerin çoğalması, sabah sekizden akşam dörde kadar eğitim gören öğrencilerin bu saatler içinde alamadıkları bilgiyi akşam etüde kalarak ya da dershaneye giderek öğrenmek zorunda kalmalarıdır. Bunun öğrenci velilerine yüklediği maliyet bir yana, adeta 19. yüzyılın fabrika işçilerinin-proleterlerin bir tezgâhtan diğer tezgâha koşturarak yabancılaşması gibi öğrencilerin de (okuldaki) bir sınıftan diğer sınıfa (dershaneye) koşturarak öğrenciliklerine ve insanlıklarına yabancılaşması da ayrı bir sorundur. Test çözen ama kitap okumayan, sınavlara hazırlanırken adeta hap notlar(!) isteyen, kitap-ders özetlerinin öze-

¹⁵⁷ <https://www.sabah.com.tr/egitim/2012/04/20/ygsde-50-bin-805-aday-sifir-puan-aldi>

tiyle sınava hazırlanan, klasik sınavlarda bile twitterdaymış gibi kısaltmalar kullanan öğrenciler bu yabancılaşmış öğrencilerin numuneleridir. Velileri tarafından da (sürekli eleştirilen bir betimleme olarak) yarış atı gibi yetiştirilen bu yabancılaşmış ve hedef (yüksek test skoru) odaklı büyütülen bir çocuğun sağlıklı bir toplumsallaşma süreci içinde olduğunu söylemek pek de doğru gibi görünmüyor yani öğrenci, öğrencilik hayatı boyunca çocuk ya da genç olmadan yani yaratılışına uygun olan bir süreci yaşamadan yabancılaşarak hayata hazırlanmaktadır.

Üniversite sayımız çok (Çünkü her yere fabrika açamıyoruz!)

Evrensel bilginin üretildiği bir mekân olarak üniversite, bilimsel yöntemi ve bilimsel çalışma disiplini öğrencilere kazandırmaya çalışan, bu yöntem ve disiplinle yeni bilgi üreterek bir ülkenin gelişmesine katkı sunar. Üniversite öyleyse bilimin ya da bilimsel bilginin bir yöntem ve bir sonuç olma özelliğini ortaya koyma özelliğine sahiptir. Üniversiteler öğrencilere rasyonel ve eleştirel bir eğitim vererek onların karşı karşıya kaldıkları sorunlara rasyonel çözümler getirmelerini ve kültürün değişiminden adil yönetime, fikri zenginlikten gelenek ve modernitenin harmanlandığı eleştirel bakış açısını öğrencilere sunarak, onları yerelin içinden küresele bakan, yerelden kopmadan küreseli anlamaya çalışan küyerel (glokal¹⁵⁸) aktörler haline getirmeye çalışır.

Her yere üniversite yapmak ya da yapmakla övünmek, üniversitenin üniversite olmasının esası olan yukarıdaki nitelikleri (en azından bazılarını) taşımıyorsa eğer, üniversite sayısının önemli olduğunu vurgulamaktan öte bir anlama sahip değildir. Çünkü üniversitenin sayısının çokluğu eğer üniversitenin üniversite olma özelliği yoksa diploma dağıtarak, belli bir yaş grubunu işsizlik piyasasından düşürüp istatistiki katkı sunmanın ötesinde bir anlama sahip değildir. Bir üniversite başlı başına bir ekonomik anlamda da sahiptir yani üniversitenin getirdiği öğrenci sayısı bölgenin nisbi ekonomik canlılık kazanması da kayda değerdir. Öğrenci kiracı demektir, alışveriş demektir, şehrin nüfusunun katlanması demektir vb. Aynı zamanda kırdan artan üniversite sayısı kentin cazibesi olan eğitim imkânının burada da edinilmesi anlamına geleceği için kırdan kente göçün de nisbi olarak azalması anlamına gelecektir. Yani son izahla kıra üniversite açmak cazip görülebilir ancak bu durumda da üniversite ekonomik menfaate kurban edilmiş olunur. Köyünden çıkan öğrenci ilçesindeki ya da ilçeden biraz daha büyük olan şehrindeki üniversiteyi okur ama bir üniversite kültürü alamaz çünkü üniversite sadece bilginin üretilip paylaşıldığı öğretildiği, aktarıldığı yer değil (bunların verildiğini varsayarsak eğer!) aynı zamanda bir kültür mekânıdır.

¹⁵⁸ Roland Robertson'un küresel ve yerelin harmanlanmışlığını ifade eder küyerelleşme (glokalizasyon).

Kültür ve bilginin çakışma mekânı olarak üniversite

Üniversite sadece bilginin üretim ve aktarım mekânı değil aynı zamanda bir kültür üretim mekânıdır. Üniversite sadece bilgi merkezli bir kurum değildir olamaz da çünkü üniversite sadece bilginin üretildiği ve aktarıldığı bir mekân olarak değil, bilginin üretildiği sosyal zemin ve sosyal çevrenin de işin içine katılarak bilgi üretiminin kültür üretimi ve aktarımıyla harmanlandığı bir mekânıdır.

Bu mekânın özel bir anlamı vardır, mekânın özel anlamı, üniversitenin özgür birey ve kent hayatıyla özdeşleştirilmesidir. Bu yüzden “köyden biraz irice yerler” e üniversite (!) açmak orada okuyan öğrenciyi üniversiteli yapmamaktadır. Bir kongreye katılmayan, bir profesörden ders dinlemeyen, arkadaşlarıyla birlikte okul çıkışı bir üniversite kütüphanesinde ders çalışıp, kantininde yer bulabilmek için bir müddet ayakta beklemeyen (!) öğrenci üniversite diploması alır ama aldığı sadece diplomadır, üniversite kültürü değildir. Diplomanın özgül ağırlığı bir yana köyden irice bu mekânların ürettiği kültür ortamı da öğrenciye bir üniversite okuduğu havasını vermeyecektir.

Mekân, kültür ve “homo academicus”

Mekân tek başına yeterli mi, değil çünkü kültür sadece mekânla ilgili değil mekânı ve kültürü biçimlendiren canlandıran, yoğuran akademisyenle de ilgilidir. Homo academicus, eğer mesleki alanıyla ilgili entelektüel bir ızdırap yerine ekonomik, proje alamama, akademik teşvik alamama gibi sorunsallarla meşgulse üniversite ruhuna el-veda. Üniversite hocasının niteliği ve mesleğine duyduğu saygı üniversite kültürünün önemli bileşimlerinden biridir, Thomas Kuhn, Bilimsel Devrimlerin Yapısı adlı eserinde Newton’cu paradigma ile karşı karşıya kaldığı sorunları çözemeyen bir fizikçinin arkadaşına yazdığı mektuptan bahseder, “meselesi olan akademisyen”in iyi bir örneğidir bu alıntı: “Bu problemi çözememek beni o kadar büyük bir ızdırap içinde bırakıyor ki... şimdi bir fizikçi olacağıma bir sanatçı, artist... ne biliyim başka bir şey olsaydım keşke...”

“Ne ders olsa veririm!”

Üniversitede öğretim üyesinin verdiği dersin haftalık saat sayısının ve ders çeşidinin artması ile öğretim üyesinin verimliliği arasında negatif korelasyon vardır. Öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı, ders süresi ve çeşidi arttıkça öğretim üyesinin verimliliği azalacaktır. Haftalık ders süresi arttıkça derse hazırlıktan ders verimliliğine kadar sorunlar ortaya çıkacaktır. Verilen ders çeşidi arttıkça da verimlilik azalacaktır. Her bir ders bir uzmanlık alanı gibidir, örnek abartılı gibi görülebilir ancak, bir Ceza Hukukçusunun Anayasa Hukuku dersine girmekten imtina etmesi pankreas ameliyatına girmeyen (zaten girmemesi

gereken) göz doktorunun tavrıyla bir tutulabilir. Aslında Ceza Hukuku dersi de Anayasa Hukuku dersi de nihayetinde hukuk dersidir tıpkı her iki muayene (göz-pankreas) ya da ameliyatı yapan kişinin unvanının doktor olması gibi. Bir hukukçunun birbiriyle çok ilgili olmayan ya da kendi uzmanlık alanının dışın-da kalan birden farklı derse girmekten imtina etmesi normal ve olması gereken bilimsel bir tutum olarak görülür. Diğer tarafta üniversiteden yeni mezun ol-muş ya da şimdilerde yeni doktorasını bitirmiş bir öğretim üyesine beş kadar farklı dersi vermesini beklemek ya da onu beş farklı içeriğe sahip derse sokmak da onu yani “akademisyeni vasıfsız işçiye dönüştürmek”tedir¹⁵⁹.

Akademisyen vasıfsız işçiye dönünce onun ürettiği eserin (örneğin öğret-menin) de vasıfsız olması kadar doğal bir sonuç yoktur. Öğretmenin vasıfsız olması durumunda da öğrencisinin sıfır çekmesini çok görmemek gerekir.

Başörtüsü ve Türklük Ama Önce İntihal (Akademik Hırsızlık)

Kemal Alemdaroğlu’nu herkes 28 Şubat sürecinde İstanbul Üniversitesi rektörlüğündeki başörtü yasağı uygulamaları ile tanır ve bilir. Dönemin ruhu-nu temsil eden ve bu yüzden de unutulmaya yüz tutan figürlerden biridir her ne kadar bin yıl süreceği iddia edilse de bu ruhun. Ancak bir Tv programında başörtüsü hakkında sarf ettiği sözler onu tekrar gündeme getirdi. Bu yazı onun-la ilgili bir şeyler yazmayı değil temsil ettiği perspektifi analiz etmeyi istemek-tedir.

Ancak perspektif meselesine geçmeden onunla ilgili küçük bir etik ihlali (intihali) hatırlatmamak da büyük eksiklik olur. Bu intihal, (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/intihal-den-iki-ay-meslekten-men-185530>), Prof. Alemdaroğlu’nun birkaç meslektaşıyla birlikte 1992’de yazdığı “Laparoskopik Cerrahi” adlı kitaptaki birçok bilimsel yazı ve fotoğrafın, ABD’li Prof. Dr. Philippe Jean Quilici’nin “New Developments in Laparoscopy” adlı kitabından izinsiz ve kaynak belirtmeden alınmasıdır. Bu intihal vakası 2002 yılında Virginia Üniver-sitesi’nin web sayfasında yer alır.

Alemdaroğlu’nun yaptığı intihal (yani akademik hırsızlık), 2003 yılın-da Türk Tabipler Birliği Yüksek Onur Kurulu tarafından İstanbul Üniver-sitesi Rektörü Alemdaroğlu’na “intihal suçundan iki ay meslekten men cezası verilmesiyle sonuçlanır. Ancak Danıştay 8. Dairesi, Türk Tabipleri Birliği’nin (TTB) İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kemal Alemdaroğlu’na verilen 2 ay meslekten men cezası verilmesine ilişkin kararın yürütmesini durdurur. Gerekçe Alemdaroğlu’nun kamu görevlisi olması ve ceza isteyen kurumun ise bir meslek odası olmasıdır, meslek odasının kamu görevlisine ceza veremeye-

¹⁵⁹ Vatanserver, Aslı ve Gezici Yalçın, Meral (2015), “Ne Ders Olsa Veririz, Akade-misyenin Vasıfsız İşçiye Dönüşmesi”, İletişim Yayınları, İstanbul.

ceği (kurumsal yetkisizlik) kararı sonrası Alemdaroğlu kurtulur ancak tuhaf olan YÖK'ün (yani asıl ceza vermesi gereken kurumun) etik kurullarının bu konuda harekete geçmemesidir. Oysa 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun 71'inci maddesi (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5846.pdf>) İntihal Suçu ve Cezai Müeyyidesini açıklamıştır. Buna göre bilimsel hırsızlık yapanlar 6 aydan 5 yıla kadar hapis cezasına kadar varan çeşitli suçlarla cezalandırılırlar. Ancak YÖK'ün bu durumdan bir vazife çıkarmaması dikkate değerdir. Ne dönemin YÖK başkanı Kemal Gürüz'ün bir işlem yapmaması ne de ondan sonra gelen YÖK başkanı hukuk profesörü Erdoğan Teziç'in bu olay hakkında "zaman aşımından dolayı" bir şey yapılamayacağını açıklaması 5846 sayılı kanunda "intihalin zaman aşımına uğramayan suç" olma özelliğini unutturmaz. Çünkü akademik hırsızlığın zaman aşımına uğraması söz konusu değildir ve bu durum kanunla da sabitlenmiştir.

Akademik hırsızlık, Türkiye'de akademinin kanayan bir yarasıdır ve özellikle akademik teşvik ve peşi sıra yükselme kriterlerini karşılamak için yayına duyulan ihtiyaç ve denetimsiz yayın dünyası, **intihali** kontrolsüz bir "**akademik epidemi**"¹⁶⁰ye dönüştürmüştür. Alemdaroğlu'nun perspektifine gelince, kısaca başörtülülerin artmasını Türklükten uzaklaşmakla açıklayan bu perspektif, eski Türkiye'ye aittir ve bu eski Türkiye'ye ait arkaik kalıntılar mevcut dönüşümü kabul edemedikleri için öldüklerinde gözleri açık gidecektir.

Başörtüsü ve Türklük meselesine gelince, başörtüsü ile Türklük arasında bir uzlaşmazlık görmek, Türklüğü İslam'dan soyutlayarak rasyonelleştirilmiş ve bazen de ırk temeline oturtulmuş milliyetçilik anlayışıyla ilgilidir. Bu perspektif, Türklük ve Türk kimliği (ya da milliyetçiliği) düşüncesinin Müslüman kimliğiyle ön plana çıkan Osmanlıda yok olduğunu, baskın İslam kimliğinin ön plana çıktığını varsayar. Türklük ancak İslam'dan uzaklaşıldıkça ön plana çıkar bu yüzden Türklük ancak İslam'la bütünleşen Osmanlı öncesi ile ve Cumhuriyet sonrası dönemle anlaşılabilir. Öyleyse Türklüğü yok eden bir inanç olarak İslam, ümmet (ve millet sistemi) ekseninde örgütlenen Osmanlı İmparatorluğu ile harmanlandığı için Türklük yok olmuştur. Bu bakış açısı İslam ve Osmanlıya abanmak için oldukça güçlü bir veri sunar ancak bilimselliği fazlasıyla tartışmalıdır çünkü Osmanlı'nın son dönemlerinde filizlenen milliyetçilik hareketleri üzerinden Osmanlıyı ve İslam'ı suçlamak hatalıdır. İmparatorluğun Türklüğü yok ettiğini söylemek doğru değildir. Bir çok etnik topluluktan oluşan imparatorluk egemen bir etni üzerine inşa olur ancak diğer etnik toplulukları da içine alan geniş bir çokkültürlülük yelpazesi oluşturur. İmparatorlukların özelliği çok etnili olmalarıdır. Kaldı ki Türklük, Fransızlık, Almanlık gibi milliyet duygusunu ön plana çıkararak bu duyguyu siyasi bir özerklik ve yönetim biçimine

¹⁶⁰ *Sadece intihalin akademik bir epidemi olarak nitelenmesi bile akademide intihal olgusunun seyri için bir örnek olabilir. İlk kez bu yazıda dile getirilen niteleme, bir başka yazar tarafından kaynak gösterilmeksizin kullanıldığında intihal yapılmış olunur.*

tahvil etmek için Fransız Devrimi'ni beklemek gerekecektir. Bu devrimin etkisi ve dönemin muazzam devletlerinin Osmanlıyı zayıflatmak adına kışkırttıkları etnik topluluklar, milliyetçilik düşüncesinin Osmanlıya taşınmasına neden olmuştur. Ancak Türklük, Balkan yenilgisi ve Çanakkale'ye kadar kültürel milliyetçilik olmanın ötesine gitmeyecektir, en azından etkili olmayacaktır. F. Georgeon'un belirttiği gibi imparatorluk mirasını (aslında devleti) devam ettirebilmek için Türk milliyetçiliği en geç ortaya çıkan milliyetçilik olmuştur. En geç ortaya çıkan milliyetçilik olmuştur ama hızla kendine çok geniş bir alan bulmuştur. Üstelik bu alan Kur'an-ı Kerim ve silah üzerine yemin sahnesi gibi sembolik de olsa İslam ile de harmanlanan bir alandır. Ayra Türklüğü besleyen en önemli damar dindir. Türkçülükle İslamcılığı bu noktada birleştiren birçok örnek verilebilir en bilineni İslamcı yazar Mehmet Akif Ersoy'dur. Türk milliyetçiliğinden ve Türklükten İslam'ın soyutlanması 1930'lu yıllarda başlar Türk Ocağı'nın kapatılıp (1931) Halk Evlerinin kurulması da bu süreci pekiştiren girişimlerdir. Ancak 1949'da sol (aslında komünist) hareketlerin rasyonel, pozitivist Türk milliyetçiliği düşüncesiyle durdurulamaması sonucunda onlarla mücadele etmek adına Türk Ocakları tekrar açılır. Benzer bir geçiş CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi)'nin 1969'da Adana kongresinde "Tanrı dağı kadar Türk, Hira dağı kadar Müslüman" sloganıyla MHP'ye dönüşmesidir.

Türklük ve Müslümanlık aslında birbirinin düşman kardeşleri değildir. Türk kimliğinin Müslümanlık sayesinde varlığını devam ettirdiği Müslüman olmayan Türklerin gittikleri yerlerde Türklüklerini de unuttukları sık sık tekrar edilir. İmparatorluğun Türk imparatorluğu olarak anılması, rahmetli Kemal Karpat'ın sık sık belirttiği, Horasan'dan Adriyatik'e birinin İslam'ı seçmesinin onun Türkleşmesi olarak yorumlanması, İslam ve Türk kelimelerinin ne kadar iç içe geçtiğini göstermektedir. Bu nedenle başörtüsü/başörtülü (aslında kastedilen İslam) sayısının artması onların farklı beyaz yakalı mesleklere yerleşmelerinin siyasal İslam gerekçe gösterilerek kamusal alandan dışlanmaları gerektiğini ima eden anlayış doğrudan İslam'la giremediği çatışmada alanı genişletmek için milliyetçi camiayı da yanına çekerek cepheyi genişletmeye çalışan bir bakıştır. Bir de çevrenin/alt sınıfların merkeze doğru/orta ve üst sınıflara doğru gerçekleştirdikleri yürüyüşten duyulan rahatsızlıktır.

Türkiye'de son dönemde Alemdaroğlu'nun verdiği örneklerin çoğalması demokratik hakların kullanımı ya da Türkiye'nin modernleşmesinin bir göstergesi olarak değil İslam'ın giderek daha fazla kamusal görünürlüğe sahip bir din olarak ön plana çıkması olarak yorumlandığında, bu örnekler medeni hak ve özgürlük alanının genişlemesi değil siyasal İslam'ın Türkiye'yi dönüştürmesi olarak yorumlanacaktır. Önyargıyı yok etmek atomu parçalamaktan zor gerçektir.

Aslında Alemdaroğlu üzerinden Türkiye'de Türklüğü İslam'dan soyutlamak isteyen siyasi yelpazenin her yanında yer alan bir kitlenin yer aldığını görmek mümkün. İslamsız ülkücülük, ulusalcılık vb. gibi. Burada esas dikkat

edilmesi gereken kimin üzüm yemek kimin de bağcıyla dövüşmek için ortaya çıktığı aslında. Üzüm ve bağcının kim olduğunu anlayınca mesele çözülüyor

Sivil Toplum ve İslam Dünyası

Sivil toplum kavramı farklı bağlamlarda kullanılmaya müsait, kendisine atfedilen topluma itibar kazandıran oldukça esnek bir kavramdır. Sivil toplum incelemeleri, kavramın farklı tarihsel zamanlarda farklı anlamlarda kullanılmasından dolayı oldukça geniş bir tanımsal portföye sahip olduğunu gösterir. Devlet, kamu alanının dışında bireyin şiddet içermeyen yollarla amacına ulaşmayı hedefleyen iradi ve gönüllü etkinlik ve oluşumları ifade eden sivil toplumun bir başka önemli özelliği de, Doğu ve Batı toplumlarını birbirinden ayırmak için turnusol işlevi görmesidir. Yani, Batı toplumları sanat, edebiyat, serbest pazar, insan hakları, ilerleme, akıl, laiklik vb. gibi değişkenler marifetiyle medeni ve demokratik toplumu inşa ederken Doğu toplumları irrasyonel tutum ve duygu-yoğun yaşam tarzı, geleneksel otoritelere bağlılık sebebiyle modern-medeni toplum aşamasına geçemezler. Batı dışı dünyanın Batı'yı yakalaması için kurtarıcı bir "beyaz el" (bir tür Robinson Crusoe'nin!) himmetine muhtaçtır. Eğer Robinson lütfedip bu medenileştirme misyonunu yerine getirmezse, Doğulu (Cuma) Batının kendisi için gösterdiği munasip yolu takip etmelidir. Üçüncü bir yol ise, Batı'nın yerli bir ajansı aracılığıyla modernleştirilmedir. Batılılaşma o kadar ciddi bir projedir ki, bu yerli ajanlar eğer bu yolda tavizler verir ya da istikametle ilgili sorun yaşarlarsa hemen yeni biriyle (bazen sivil bazen asker) yer değiştirilirler.

Sivil toplum referans alınarak Doğu ve Batı toplumları arasında ayırım yapmanın arkasında, devlet ve birey arasındaki ara yapıların (sivil toplum alanı, sivil toplum kuruluşları) varlığı ya da yokluğu önemli bir gerekçe olarak öne sürülür. Geleneksel yapılı Doğu toplumlarında güçlü devlet zayıf toplum yani devlete karşı örgütlenemeyen bireyler yer alırken, Batı toplumlarında devlet iktidarının alanı, 1215'ten (Magna Carta) beri özgür ve örgütlü bireylerin lehine ve devletin aleyhine olacak şekilde daralmıştır. Devletin iktidar alanının daralması modernitenin temel varsayımları ile de uyumludur. Çünkü modernite ne toplum, ne sınıf ne din ne de devlet gibi bir kolektivite üzerine değil özgür birey üzerine inşa edilmiştir, bu diğerlerinin yok ya da önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir.

Batı toplumlarının özgür birey mottosu onları Doğu toplumlarından ayıran en temel özelliktir. Batı bugünkü aşamaya bu özgür bireylerle gelmiştir. Batıların gözünde Doğu toplumları, henüz toplumsal evrim aşamasını tamamlamamış oldukları için toplumsal değişime oldukça kapalı ya da uzun soluklu (evrimsel) değişimi yaşayan toplumlardır. Bu yüzden de Batı toplumlarında karşılaşılan siyasi ve toplumsal devrimlerle Doğu toplumlarında karşılaşmak

çok mümkün değildir¹⁶¹. Değişime kapalı, moderniteden uzak Doğu toplumlarının Batılı, sivil toplumu canlı, medeni bir topluma ulaşmaları Batılıların gözünde çok da mümkün görünmediği gibi, Doğu toplumlarının (aslında İslam ve diğer medeniyetlerin) dünyaya (aslında Batı dünyasına) katkı sunacakları bir özellikleri de yoktur. Doğulu aydınların duyurgaları ne kadar Batılı aydınların duyurgasına açıksa Batılı aydınların duyurgası da o kadar çok Doğulu aydınların yazdıklarına kapalıdır. Doğu öğrenilecek, hakkında bilgi sahibi olunacak bir entellektüel müktesebata sahip görünmediği için sınırlı bir sosyal bilimcinin merakını tatmin etme ya da çeşitli operasyonel amaçlar için kullanılacak bilgi elde etme dışında incelemeye değmeyen bir kültürel coğrafyayı ifade eder. Batılı sosyal bilim dünyası, kendisi için bir okuyucu ve takipçi kitlesi olarak görmektedir Doğuyu, yoksa muhatap alınacak ya da hakkında malumat sahibi olunacak bir dünya değildir. Doğulular aslında bu durumu bilmekte ancak kimlik tutarlılığı açısından kendi kültürünü anlatan, tanıtan birkaç Batılı yazarı göklere çıkararak Batı karşısında yaşadığı ezikliği bu yazarlar aracılığıyla telafi etmeye çalışır. Doğulu aydınların postmodernite sevdasının arkasında da bu kültürel çoğulculuk, eşitlik ve Batının parçalanmışlığı düşüncesi vardır. Ancak hiçbir postmodern için çözüm, Doğu düşünce dünyasına atıfla gerçekleşmez. Kenardakiler postmodernitenin kültürel eşitlikçi dünyasında bile eşit olamazlar

Batının Doğuyu yok sayması, Doğulu düşünür ve yazarlar karşısındaki ilgisizliği, modernleşmenin etkisiyle Doğu dünyasında okuyucunun kendi dünyasını anlatan yazarlarından uzak kalması şeklinde cereyan eder. Modernleşmenin gelenek üzerine yaptığı basınç Doğulunun evrensel kültür dünyasının dışına itilmesine, değersizleşmesine ve kendi üzerine kapanmasına neden olur. Gelenek kendi içine kapandıkça moderniteden uzaklaşır, modern eğitim kurumları ve kültür üzerinden sosyalleşen birey için de çekiciliğini kaybeder.

Doğu-Batı ve geleneksel-modern dikotomisini harmanlayan nadir bir örnek olarak Raşid Gannuşi ve onun bu ayrımın esas mihenk taşı olan sivil toplum olgunu ele almak İslami kültür dünyasına farklı bir renk katacaktır. Gannuşi ve görüşleri önemlidir ancak Batı dünyası için bir şey ifade etmeyen bu görüşler sadece Doğu toplumları için anlamlı olabilir zira Gannuşi'nin argümanlarının epistemik temelleri İslam kaynaklarını referans alarak batılı terminolojiyle harmanlayarak mukayese yapar. Bu mukayese için de, bir yandan Batılı diğer yandan İslami literatüre hakim olmak gereklidir ki eseri¹⁶² okunduğunda Gannuşi'nin bu hakimiyete sahip olduğu görülecektir.

Gannuşi sadece bir düşünür değil aynı zamanda siyasetçidir de. Meclis başkanı olduğu ve kurucusu olduğu Nahda Partisi'nin ki Tunus'ta 25 Temmuz 2021 tarihine kadar koalisyonun en büyük ortağı olan ve 25 Temmuzda ger-

¹⁶¹ Bunun elbette ki istisnaları vardır 1979'daki İran Devrimi gibi.

¹⁶² Gannuşi, Raşid El (2010), Laiklik ve Sivil toplum Üzerine Değerlendirmeler, (çev. G. Topçu), İlimyurdu yayıncılık, İstanbul.

çekleşen darbe ile görevden el çektirilmiştir. Tunus'ta demokratik yolla (yani serbest seçimlerle) işbaşına gelmiş bir hükümetin anayasa hukukçusu bir Cumhurbaşkanı tarafından asker marifetiyle görevden el çektirilmesi, Batılı modern demokratik ülkeler tarafından kınanmamıştır. Dünyanın her tarafına demokrasi ihracı yapma iddiasında bulunan Batı dünyası hala bu darbe karşısında üç maymunu oynamaktadır. Batılı güçler ekonomik menfaatleri zarara uğradığı zaman adeta bir demokrasi (pazar demokrasisi) havarisi kesilirken demokratik bir seçimle iş başına gelen hükümetin alaşağı edilmesi karşısında adeta dillerini yutmuş gibiler. Bu da Batılıların, demokrasi, insan hakları, hukuk devleti gibi kutsal kavramlarının ikiyüzlülüğe müsait araçlar olduğunu ortaya koyuyor.

Bu yazı Nahda'nın içinde bulunduğu koalisyonu övmeye niyetlenen bir yazı değil. Elbette ki Tunus'un kendi özgün durumu, Arap Baharı sürecinin olumsuz etkisi, ekonomik sorunlar, koalisyonun getirdiği sıkıntılar çeşitli sorunları beraberinde getirir ancak esas olan bu sorunları demokratik kurumlar aracılığıyla ve demokratik zeminde çözebilmektir. Ancak görünen o ki Ortadoğu'da despotik tek adam (Nasır-Mubarek) despotizmi üzerinden modernleştirme projesi Tunus'ta da devam edecek. Batı dünyasına yönelik sitem ise, onların demokrasi ve sivil toplum söz konusu olduğunda mangalda kül bırakmamaları ancak içinde örneğin Gannuşi ve Nahda gibi kişi ve oluşumlar söz konusu olduğunda gözlerini kapamaları şeklinde devam edecektir. İslam dünyasında demokrasinin ve özgür tartışma zemininin oluşmamasının önünde de bu tür oluşumların önünün tıkanması yatıyor. Batı, içinde İslam ve Müslüman olan her şeye karşı külliyen bir kayıtsızlık ve önyargıyla yaklaşıyor. Ekonomik ve askeri gücü elinde bulundurduğu için zaten zayıf ve cılız olan Doğu-İslam dünyasındaki sivil toplum- katılım ve tartışma zeminini baltalıyor. Önyargılı okuyucu zaten bizde tartışma kültürü yoktu, devlet (padişah-sultan) iktidarın merkezinde ve sorgulanamazdı, diyecektir. Ancak gerçekte İslam dünyası bu tartışma zeminine şüphalar aracılığıyla sahipken, Ebu Zer'den beri devam eden haksız yöneticiye karşı sesini yükseltme geleneği olduğu da bilinmelidir. Düşünce ve kültür dünyamız üzerindeki eziklikten kurtulamayız yoksa kendini gerçekleştiren kehanetin etkisi varlığını devam ettirecek. Ayrıca muhalefet kültürümüzün hızla çoğulcu bir (sivil) topluma doğru evrildiğini gösteren birçok örnekleri de vardır. Ancak örneğin Osmanlıda ilmiyenin özellikle muhalif hareketleri (isyanları) destekleyen ve besleyen tavrından dolayı hem protokoldeki yerini hem de siyasi itibarını giderek daha fazla yitirmeye başladığını bir kenara bıraktığımızda, iktidarın etrafında filizlenmeyen bir ilmiyenin eksikliğini tarihimizde hissetmemek mümkün değil.

Belki Gannuşi gibi sınırlı sayıdaki ismin, İslami literatür ve modern Batı literatürünü harmanlayan tarzları, ilmiye zümresinin modern görünümünün nasıl olması gerektiğine dair bir örnek de oluşturabilir ya da böyle bir tartışmayı başlatabilir.

Gannuşi, Batılı popüler sivil toplum kavramını ele alırken amacının İslami sivil toplumu yeniden inşa etmek olduğunu belirtir. İslami sivil toplumun yeniden inşası daha önceden İslam dünyasında bir sivil toplumun olduğu varsayımı üzerine kuruludur. Gannuşi'nin buradaki referansı, Hz. Peygamber dönemidir. Medine (yani şehir) toplumunun oluşmasının İslam dünyasında iki yönlü önemi vardır. Hz. Peygamber zorlu bir yolculuk (Hicret) sonrası Yesrib'e geldiğinde onunla ve İslam'la tanışan şehir, el-Medinetü'l Münevvere (Aydınlanmış Şehir) olarak isim değiştirir. Bu değişim, kabilecilik temelli asabiye'nin yerini gönüllü bağlılığın aldığı sivil-medeni bir toplumun oluşması anlamına gelir. Bundan sonra Medine¹⁶³ (şehir), İslam toplumunun şekillendiği bir dönem ifade eder. İkinci olarak Gannuşi'nin İslam'ın ilk dönemini, ilk İslami sivil toplum dönemi olarak adlandırması, sivil toplumun bir başka tanımlanması ile de ilişkilidir. Sivil toplum Batılı literatürde, barış, huzur ve sükûnun olduğu mükemmel bir toplumsal örgütlenmenin olduğu "iyi toplum"u (the good society) ifade eder. Tam da bu anlamda Gannuşi ilk dönem (Medine dönemi) İslam toplumunu ilk İslami sivil toplum olarak ele alırken "iyi toplum" (good society) asr-ı saadete dönüştür, Gannuşi tam olarak bunu belirtmese de aslında yapmaya çalıştığı budur.

Gannuşi, ilk İslami toplumun temel özelliklerini esas alarak modern dönem için yeni bir İslami alternatif üretmeyi amaçlar. Bunu yaparken de İslami sivil toplumun üç önemli sacayağını belirtir.

Bunlardan ilki Özgürlüktür. Bilindiği gibi İslam için özgürlük, kulun Allah'tan başkasına kul olmaması anlamına gelir. Kelime-i tevhid, İslam'ın özgürlük sloganıdır aslında. Gannuşi, özgürlük Allah'ın çağrısına karşılık verildiğinde gerçekleşir, derken tam da Aydınlanma düşüncesine ve onun gözbebeklerinden Kant'a bir reddiye göndermektedir. Özgürlük ve tevhid arasındaki ilişki, özgürlüğün, iyilik yapma ve kötülükten sakınma ve aynı zamanda zulümle mücadele etmekle ilgili olmasıdır. Bundan sonra Gannuşi sanki erken modern dönem liberalleri gibi konuşur: Bireyin " sorumluluğu özgür olmasını gerekli kılar. Özgür olmasının getirisi ise eğitim, mülkiyet, aile kurma ve onun bakımı, iyiliği yaygınlaştırmaya ortak olma ve kötülüğe direnmedir¹⁶⁴". Bu ifadelerden onun liberal olduğunu çıkarmak doğru değildir çünkü birey ve toplum ilişkisinde, toplumu bireye göre öncelediği için liberal dairenden dışarı çıkar. Aslında onun yaptığı açıklamaları modern ideolojilerden biri ile açıklamaya çalışmak çok da doğru değildir çünkü yapmaya çalıştığı modern Müslüman toplumların analizini Batılı literatürü kapsam dışında bırakmadan İslami esaslar üzerinden yapmaktır.

¹⁶³ Medine aynı zamanda Arapça'da şehir anlamına da gelir. Medine ve sivil toplum arasında kurulan bu ilişki Gianfranco Poggi ve Şerif Mardin gibi yazarların sivil toplum ve kentlerin gelişmesi arasında kurdukları ilişkiyi andırır.

¹⁶⁴ Gannuşi 2010:68 ve 101-102

İslami sivil toplumun ikinci önemli sacayağı Gannuşi'ye göre, gönüllülüktür, topluma gönüllü katılımdır. Topluma aidiyet, korku ya da içgüdüsel nedenlerle değil gönüllülük esası üzerine kuruludur. Gannuşi gönüllülüğün devlete katılımda da karşılık bulduğunu ifade eder. "Devlete aidiyet, içgüdüsel değil gönüllü bir aidiyettir. İslami düşüncede devlet milliyetçilik, ırk, dil ya da tarih üzerine kurulmaz." Yine Gannuşi'ye göre "İslam, insanları içgüdüsel ya da doğal aidiyet aşamasından –kabilevi şekliyle- inanç topluluğuna, gönülden ve ideolojik aidiyet düzeyine taşımaktadır. Böylece İslami toplum, Arapların kabilecilikten geçerek ulaştıkları bir sivil toplum olmaktadır.¹⁶⁵" Gönüllülük üzerine kurulu İslam toplumu sivil toplumu, asr-ı saadet'i ya da "iyi toplum=the good society'yi inşa eder. İslam toplumunda gönüllülüğün bir başka yönü, toplumun seçim üzerine kurulu olmasıdır. Demokrasi ve seçim arasındaki dolaysız ilişki İslam fikriyle mükemmelen örtüşür.

Gannuşi için İslami sivil toplumun üçüncü sacayağı iyilik yapmak ve kötülükten sakınmayı ifade eden medenilik hissidir. Bu his devlet korkusuyla harekete geçen bir his değildir olmamalıdır. Gannuşi burada "sizden hiç kimse kendi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe iman etmiş olmaz" hadisinden hareketle, İslami sivil toplumun, bedevilikten şehir hayatına geçişle ve bencilliğin yerini diğerkâmlığın almasıyla birlikte oluşacağını belirtir¹⁶⁶.

"Kişi özgür olduğu kadar toplumda gönüllü eylem gerçekleşir¹⁶⁷" diyen Gannuşi, gönüllü eylemi özgürlüğe endekslemiştir. Özgürlük, bireyin iyilik peşinde koşması ve kötülükten uzak durmasını, kötülük ve zulüm yapılmasına engel olmasını da ifade eder. Çünkü özgürlük bir sorumluluk yükler insana. Özgürlüğün yüklediği sorumluluk bireyin gönüllü olarak eylemesinin yolunu açar. Bireyi gönüllülüğe yönelten, medeni bir toplumda yaşamının ana ilkelere dayanan, 'kendi için istediğini kardeşi için de isteme' ilkesidir. Müslüman toplumda birey, kişisel bir menfaat ya da kazanç umarak eylemez, o, bir binanın yapı taşlarının birbirini tamamlaması gibi toplumdaki diğerleriyle harmonik bir eşitlik ilişkisi içinde olduğunu bilerek davranır.

Gannuşi, bize idealize edilmiş bir toplum tasviri sunmakta gibidir ancak bu tür tasvir ve imgeler entelektüel dünyanın genişlemesine, zengin tarihi ve dini kaynakların modern olanla harmanlanmasına ve modern Müslüman sosyal bilimcinin modern sorunlara çözüm bulmada geleneksel kaynakların işlevselliğini ve çözüm önerilerini incelemede yaşadığı ataleti çözmeye bir nebze olsun yol göstermekte gibidir. Ayrıca Gannuşi'nin siyasetin içinden biri olması da yazdıklarının afakiliği konusunda temkinli olmayı gerektirir. Bu demek olmuyor ki Gannuşi veya Nahda hareketi Tunus'un bütün sorunlarını çözecekler ve kusursuz, sorunsuz siyasetçiler. Bunlar tartışılabilir ve eleştiri konusu olabilir

¹⁶⁵ Gannuşi 2010:99

¹⁶⁶ Gannuşi 2010:115-116

¹⁶⁷ Gannuşi 2010:119

ancak asıl tartışılması ve eleştirilmesi gereken, modernite ve demokrasi çığırkanlığı yapan Batılıların ve onların Üçüncü Dünya Ülkelerinde yaşayan yobaz modernistlerinin “demokrasi evet ama...” diye başlayan ikiyüzlü sözleridir.

Cumhuriyet ve Cumhurbaşkanlığı Flarmoni Orkestrası¹⁶⁸

Her Cumhuriyet bayramı kutlamasında Cumhurbaşkanlığı Flarmoni Orkestrasının canlı konserini neredeyse tüm TV kanallarında yayınlamak yeni bir gelenek haline almaya başladı. Aslında bir gelenekten çok ‘icat edilen modern bir ayin’. Sanki Cumhuriyet ilan edilirken ya da Büyük Millet Meclisi açılırken Ulus’taki Hacı Bayram Camisi’nde Cuma namazı kılınmamış da bugün Opera olarak adlandırılan semtteki opera binasına gidilmiş, orada Müzika-i Meclis (!) tarafından sunulan performanstan alınan coşku ve dinginlikle meclis açılmış ya da Cumhuriyet ilan edilmiş.

Bu olgunun sosyolojik analizi bir ray değiştirme, bir medeniyet değiştirme ya da “yanlış bilinç” ile ifade edilebilir. Ancak benim bu iddiama karşılık, söz konusu ayinin doğrudan cumhuriyetin kendisiyle çok yakından bağlantılı olduğunu iddia eden bir bakış da dile getirilebilir. Çünkü cumhuriyeti zaten Osmanlı ve İslam geçmişinden farklı kılanın bizatihi bu tür bir kültürel ve zihinsel dönüşüm olduğunu iddia ve ispat eden birçok sosyolojik teoriyle de karşılaşabiliriz.

Her Cumhuriyet Bayramında bizim ruh dünyamızla ve estetik algımızla uzaktan yakından ilgisi olmayan bu Flarmoni Orkestrası ile karşılaşmamızın sebebi nedir? Sadece başına eklenen Cumhurbaşkanlığı mıdır? Yani Cumhuriyetin varsayılan modernleştirici ve dönüştürücü etkisi midir? Hayır! Üstelik kulağı rahatsız eden, ruh ve musiki dünyamıza yabancı tını çok tuhaf ama Osmanlı geçmişimizden bize miras kalan bir kültürel yabancılaşma türüdür.

Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında Cumhurbaşkanlığı Flarmoni Orkestrasının konseri ile Cumhuriyet arasındaki ilişkiyi anlamakta zorlanıyor insan. Sanki Cumhuriyetle birlikte gerçekleşen rejim değişikliği sadece kültürel alanla sınırlı bir değişiklik ya da en önemli değişiklik gibi görülüyor. Cumhuriyetle birlikte müzik algımız değişti ya da bu tür bir orkestranın sınıfsal ve sembolik göstergesi aracılığıyla çağ atladık ya da modernleştik.

Cumhurbaşkanlığı Flarmoni Orkestrası neyi ifade ediyor? Kültürel batılaşmayı mı? Çağdaş (hadi yanına laik kelimesini de ekleyelim) Türkiye’yi mi? Merkezin kültürel kodlarının çevreye (onlar anlamasa bile) sunulması ve onların da çağdaşlaştırılmasını mı ifade ediyor?

Cumhurbaşkanlığı Flarmoni Orkestrası’nın (CFO) konserinden hiçbir şey anlamayanlar sadece sınıfsal değil kültürel küçümsemeye de tabi tutulurlar,

¹⁶⁸ 4 Kasım 2020

çünkü onu beğenecek estetik ve entelektüel düzeye erişemedikleri için evrimin hangi aşamasında oldukları sorgulanır. Onların bu müzikten haz alamamaları Cumhuriyeti içselleştirememek olarak yorumlanır sanki Cumhuriyetle CFO arasında pozitif yönlü bir korelasyon varmış gibi. Onların bu müzikten haz alamamaları onların entelektüel düzey(sizliği) ile açıklanır.

Diğer yandan bakıldığında, Cumhuriyet ile başlayan rejim değişikliği Batı medeniyetine dâhil olmayı sadece ama özellikle kültürel alanla sınırlandırma, halktan uzak ve kopuk kültürel yabancılaşmayı mı ifade ediyor? Yine hayır çünkü Cumhuriyet egemenliğin bir hanedanlıktan alınıp halka verilmesini (halkın temsilcileri aracılığıyla bu egemenlik hakkını kullanmasını) ifade eder. Bu noktada da cumhuriyet ile demokrasi birbiri ile örtüşür ancak bu tam bir örtüşme değildir çünkü demokrasi ve cumhuriyet arasında hatırı sayılır farklar vardır¹⁶⁹.

Altı çizilmesi gereken husus, Flarmoni Orkestrası türü kültürel öykünmenin Cumhuriyet sonrası başlamadığıdır. Mezkûr yapının Osmanlı selefi (selef bu kadar modern bir yapıyı ifade etmedi!) öncülü, yeniçeriliğin lağvedilmesinden sonra II. Mahmut tarafından kurulan ve başına İtalyan müzisyen Giuseppe Donizetti'nin geçtiği (1828) Muzikâ-i Hümâyûn'dur¹⁷⁰. Yeniçeri ordusu ortadan kaldırılınca Mehtherhane'de kaldırılmış oldu. Böylece II. Mahmut'un kültürel alanın tamamına sirayet eden dönüşümlerin orduda yansımaları, bir yandan asker eğitmek için Harbiye Mektebi açılmasıyla diğer yandan askerî bandolara muzıkacı temini için Muzika-i Hümâyûn Mektebi'nin açılmasıyla devam etti¹⁷¹.

Bu mektebin öğrencilerinin yaptıkları müziği dinleyince Donizetti'nin işinde ne kadar başarılı (!) olduğu görülür zaten bu yüzden sadece II. Mahmut değil Abdülmecid döneminde de (toplam 28 yıl) görevini sürdürür. Muzika-i Hümâyûn Osmanlı döneminde adeta bir *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* gibi çalışır, giderek daha besili hale gelir.

“Muzika-yi Hümâyûn, tarihte örneğine çok az rastlanabilecek geniş kadrosu ve teşkilâtıyla bir çeşit merkezî sistemle yönetilen kurum hüviyeti taşımaktadır. Askerî Saray Bandosu'nu, Saray Orkestrası'nı, Saray Opera ve Operet orkestralarını, Saray Korosu'nu, sarayın çeşitli salon ve oda müziği toplulukları ile sarayın mûsiki hocalarının yanı sıra saray dışındaki tiyatro ve konser salonlarında sahneye çıkan orkestraları ve mûsiki öğretim heyetini kapsayan bir teşkilâtı. Bu toplulukların bir kişi tarafından idare edilmesi mümkün olmadığından paşa rütbesindeki bazı mûsikişinasların orkestra, opera ve konserleri yönettiği görülmektedir. Donizetti'nin ilk zamanlarında yirmi bir kişi olan muzika çalışanları Abdülaziz devrinde önceleri 750 kişiye ulaşmış, ardından bu sayı

¹⁶⁹ Tevfik Erdem (2020), *Sosyoloji Notları*, 5. Baskı, s. 247-251

¹⁷⁰ <http://cso.gov.tr/tarihce/>

¹⁷¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muzika-yi-humayun>

500'e, II. Abdülhamid döneminde 325'e ve 300'e indirilmiştir. II. Meşrutiyet'ten sonra 120'ye düşürülmüştür¹⁷²."

Muzikâ-i Hümayûn üzerinde bu kadar durulmasının nedeni, görülüşü gibi Cumhuriyetle Flarmoni Orkestrası arasında bir ilişkinin olmadığını bir kere daha hatırlatmaktır.

II. Mahmut ile başlayan kültürel değişimin bir anlamda yabancılaşmanın örneklerinden biri olan Muzikâ-i Hümayûn'un Osmanlı Marşı¹⁷³ bizim gönül dünyamıza ne kadar uzak ise Cumhurbaşkanlığı Flarmoni Orkestrası'nın "Büyük Cumhuriyet Konseri¹⁷⁴" de gönül dünyamıza ve estetik anlayışımıza o kadar uzaktır.

Modernleşmeyi bu tür kültürel aktör ve oluşumlar üzerinden okumak bizi Gökalp'in kültür ve medeniyet arasında yaptığı ayrıma kadar götürecektir. Gökalp, muasırlaşmayı (çağdaşlaşmayı) batının kültürünü taklit etmek değil uçak ve otomobil yapmakla ilişkilendirir. Anlaşılan o ki, biz Osmanlı döneminde tuttuğumuz Batı kültürünü taklit hastalığından bir türlü kurtulamadık artık Bihruz ya da Felatun Bey'imiz yok gibi ama çağdaşlığın ve modernliğin flarmoni orkestralarının verdiği konserle ilişkilendiriyoruz. Oysa müzik toplumsal yapıyla doğrudan ilgilidir. Afrika ve Amerika müziğinin harmanlanması olan Caz Müziği, Afrikan-Amerikanların yoğun olarak yaşadıkları Güney Amerika'da ortaya çıkar. Onların hüznü ve ızdırapları düşünülmeden caz'ı anlamak mümkün değildir. Türkiye'de TRT Televizyonlarında hafta sonları klasik müzik konser programları gibi bir de Caz Saati programları yapıldı. Sıradan izleyici tarafından argo tabirle *kafa ütileyici* bir müzik olarak görüldüğü için olsa gerek, "caz yapma!" tabiri, biri bizi usandıracak bir şey yaptığında ya da söylediğinde kullandığımız bir ifade olarak popüler kültürümüze girdi. Caz'ı anlayabilmek için Afrikan Amerikanların yaşadıkları ekonomik sıkıntılar, toplumsal dışlanma, zorlu hayat şartları vb. gibi toplumsal ortam ve atmosfer oldukça önemlidir. Müzik ve toplumsal yapı arasındaki ilişkinin bir başka örneği, Türkiye'de kırdan kente yoğun göçle birlikte, kente tutunamayan insanların itiraz ("İtirazım var") ve feryatlarını (Feryada Gücüm Yok") dile getiren arabesk müziktir. 1980 darbesi sonrası apolitik birey oluşturma gayretinin sonucu ise, pop müziğin ortaya çıkmasıdır ki yine toplumsal yapı ve müzik arasındaki ilişkiyi ifade eder.

Cumhurbaşkanlığı Flarmoni Orkestrası (CFO) bizim çağdaşlaşma tarihimizin uç (extreme) bir örneğidir ve devlet tarafından ne kadar finanse edilirse edilsin ve TV ekranlarında ne kadar pazarlanırsa pazarlansın alıcısı ve dinleyicisi belli sınıfsal pozisyona sahip insanlardan oluşur. İşin tuhaf yanı zaten din-

¹⁷² <https://islamansiklopedisi.org.tr/muzika-yi-humayun>

¹⁷³ https://www.youtube.com/watch?v=USbC8i2t_K4

¹⁷⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=1A1VT7DzRCE>

leyicisi ve alıcısının sınıfsal pozisyonu bu tür bir yapıyı fazlasıyla finanse edebilecek durumda iken devletin böyle bir yapıyı finanse etmesidir. Hep şu çok sorulan soruyu CFO için kendi adıma soruyorum “benim ödediğim vergiler neden Cumhurbaşkanlığı Flarmoni Orkestrası için kullanılıyor? Dinlemediğim dinlemek istemediğim, benim tarihimle, kültürümle, değerlerimle hiçbir bağlantısı olmayan bu kurumunu sadece onu zevkle dinleyen insanlar finanse etsin.” Osmanlının neredeyse her şeyini reddettik neden Muzikâ-i Hümayûn ruhuna teslim oluyoruz, Osmanlının yaptığı hatayı neden işlemeye devam ediyoruz? Giderek kendisine ve topluma yabancılaşan bir devleti özüne döndürmek için Cumhuriyeti kurmadık mı? Neden özümüze tekrar dönmüyoruz?

Loca Dışından Sinan Prömiyerine Bakış¹⁷⁵

Sosyo-biyolojik bir değerlendirmeden çok metaforik anlamda kullandığımı belirterek, devlet ve sivil toplum ilişkisinde, baskın bir devlet karşısında cılız sivil toplumun Doğu toplumlarının adeta genetik özelliği olduğunun altını çizmek isterim.

Bu genetik kodları işleyenlerin de merkez adına nasıl baskın bir tavır ortaya koyduklarının bol örnekleri vardır. Ülkenin ruhuna işleyen ve ‘*Tandoğan sendromu*’ olarak dile getirilebilecek örnek bunlardan biridir. Osman Yüksel Serdengeçti’nin 1944 tarihinde üniversite öğrencisi iken 3 Mayıs günü gerçekleşen olaylarda tutuklandığında, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan’la yaşadığı (iddia edilen) bu diyalog söz konusu ruhu anlatır: “*Sizin milliyetçilikle, komünizm ile ne işiniz var? Milliyetçilik lazımsa bunu biz yaparız. Komünizm gerekirse onu da biz getiririz.*”

Tandoğan sendromu, merkezi temsil eden, askeri ve sivil bürokrasinin ve genel anlamda devletin kamusal bir tartışmaya gerek duymaksızın kamu adına karar verebilme gücüne sahip olduğunu ifade eder. Ülkeye komünizm gelecekse devlet, milliyetçilik gelecekse devlet, sanat gelecekse... devlet eliyle gelir.

Her cumhuriyet bayramı kutlamalarına damga vuran Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının (CSO) konserinin yerini bu sene, İstanbul AKM’nin açılışındaki “Sinan Prömiyeri” damgasını vurdu. Sahne ve kostüm adeta *Diriliş Ertuğrul* sahnesini andırıyordu ta ki resitatif bölümü (oyuncuların konuşmalarını makama uygun biçimde söylemeleri) başlayana kadar.

Cumhuriyet bayramlarının adeta opera ve CSO ile anılmasının cumhuriyetin ruhuna aykırı olduğunu bir kere daha dile getirmek gerekir. Ama cumhuriyet Aydınlanmacıydı, muasır medeniyet seviyesine ulaşmayı hedefliyordu... nakaratlarına karşı da bunun cumhuriyetin bir yönü olduğunu ve zorunlu şartı olmadığını dile getirmek isterim. Zorunlu şartın ne olduğunu yazının sonunda belirteceğim.

¹⁷⁵ 1 Kasım 2021

Opera ve CSO seçkin kültürüne hitap eder, bu noktada da üst kültür unsurları olarak görülmelidirler. Yani sınıfsal anlam ve göndermeleri vardır; üstelik bu, tarih boyunca da böyledir. Sinan Prömiyerine “*bizim Sinan’ımız, bizim operamız artık Paris’te Londra’da izlenecek*” diye sevinmek RC Cola’yı Kola Turka yaptıktan sonra “*Türk kolası artık Londra ve Paris’te satılacak, Batılılar Türk kolasının tadma bakacaklar!*” demek kadar tuhaf. Çünkü kolayı kola yapan konsantresidir, Kola Turka’ya bu konsantreyi veren de Amerikan Şirketi Royal Crown. Tıpkı bunun gibi, Sinan bizim ama peki ya opera?

Opera hem kültürel hem de sınıfsal açıdan bize ait değil (hadi alanı daraltayım bana ait değil). Opera az önce de söylediğim gibi üst sınıfa, seçkinlere ait bir sanat türüdür. Operadan haz almak kültürel angajman ve medeniyet algısı ile ilgilidir. Seçkinler sadece Batı medeniyetinde değil sonradan medenileşmemuasırlaşmak isteyen toplumlarda da kendilerini kitleden-avamdan farklı kılan faaliyetlerin peşinde koşarak kendi özgünlüklerini pekiştirir (ve farklılıklarının keyfine varırlar). Sıradan insanların bu tür seçkin kültür faaliyetlerinden zevk alamaması aynı zamanda bilinçaltında onların zekâ, beğeni ve kültürel evrimlerinin (!) de tamamlanmamışlığı şeklinde yorumlanır... Zaten seçkinlerin opera ya da benzeri seçkinlere ait sanat faaliyetlerinden zevk alması beklenmez de, herkesin zevk aldığı ve herkesin yaptığı, içinde yer aldığı bir faaliyet olursa seçkin olmanın, erişilmez ve farklı olmanın anlamı kalır mı?

Cumhuriyetin zorunlu şartı, onun herkesin olmasıdır. Latince Res publica’nın Arapça karşılığı olan cumhuriyet, halka ait olan yönetim biçimini, bütün kamusal kurumların halka teslim edilmesini ifade eder. Cumhuriyet idaresi altında yönetimin halka ait olması, iktidarın, hanedanın (hanedanlığın) elinden alınarak halka teslim edilmesi anlamındadır¹⁷⁶. Cumhuriyet, halka ait, halkın olanı ifade ederken aynı manada “*herkesin olan*”ı işaret eder der, sosyolog Kadir Cangızbay. “*Cumhuriyetin ‘herkesin olan’lığı, insanların kendisine sahip çıktıkları her şeye eşit uzaklıkta yer alması suretiyle kurulan bir ‘herkesin olan’lık. İşte bu yüzden de cumhuriyetin her şeyden önce, daha doğrusu kendi tanım gereği eşitlikçi olması gerekiyor*”¹⁷⁷. “Bu eşitlikçilik, cumhuriyetin inşacıları olan aktörler olarak ulus ile ve ulusu oluşturan her bir ferden hukuki pozisyonuyla, demokratik özgül ağırlığının eşitliğini ifade eder. Cumhuriyet herkesin olduğu, herkese ait olan olduğu ölçüde cumhuriyettir.

Tekrar ‘bizim Sinan’ın Prömiyerine dönersek, onun herkese ait olan’ı değil, zahiri olarak Sinan’ı ama bânîni olarak başka birini seslendirdiğini düşünebiliriz.

Türkiye’deki ana sorun, merkeze dâhil olmak isteyen çevrenin bu dahlinin ancak “merkeze yaklaşabildiği ölçüde bunu yapabileceğine” dair inancıdır.

¹⁷⁶ Doehring, Karl (2002), Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku), (çev. A. Mumcu), İnkılap, İstanbul, s.165

¹⁷⁷ Cangızbay, Kadir (2000), Hiç Kimsenin Cumhuriyeti, Ütopya Yayınları, Ankara.

Çevre, merkeze yaklaştıkça kendi özünü muhafaza ederek değişmediği ya da uyarlanmadığı sürece, kendine yabancılaşarak uyarlanabilecektir. Çevrenin yapması gereken yerli bir modernleşme süreci yaşamasıdır. Osmanlı'nın son döneminin acı hikâyesi bu değişim ve kimlik bulma süreci üzerine kuruludur. Türk ve Müslüman kalarak Batı medeniyetine dahil olmaktan söz ederken değerli Ziya Gökalp tam da bu soruna işaret eder. Yerli modernleşme süreci derken, örneğin bu yazıyı okuyan birçok çevre temsilcisi, çevrenin özünü muhafaza ederek çevreye yaklaştığını hatta kendi merkezini inşa ettiğini iddia edecektir, edebilir de. Bu iddia Sinan prömiyerini nereden, ne kadar izlediğinize göre değişir, locadan mı? Tv'den mi?.. İlk yerli operamız Batılıları etkileyecek, diyerek nefesinizi tutarak sonuna kadar mı? Yoksa Diriliş Ertuğrul kıyafetli sanatçıların anlaşılmayan ve kulak tınımızda karşılık bulmayan makamlarına dayanamayarak kanalı değiştirenlerden misiniz?..

Çevrenin merkeze yaklaşması ya da merkeze dâhil olması, merkezin değerlerini içselleştirme ya da benzer değerler üretmesini sağlayabilir. Ancak bu değerler, "Ondan bizde de var!" gibi sadece öykünme anlamına geliyorsa, bu yine yabancılaşma ya da *yanlış bilinç* anlamına gelecektir. Sinan Prömiyerini izleyen muhafazakârın eseri izlerken aldığı haz, bir yandan modernleşmenin homojenleştirici sonucu olarak görülürken diğer yandan İbn Haldun'un haderileşen bedevinin bozulma süreci şeklinde okunabilir. Daryush Shayegan'ın yaralı bilinci bu haz alan muhafazakâr anlatıyor gerçekte ama onun da bu sıfatı yanında oturan modernistle kafa kafaya vererek bana yakıştırmaya çalıştığını görüyor gibiyim. Yanlış bilinç şeklinde yorumlamayı mümkün kılan, giderek üst sınıfa tırmanan muhafazakâr işadamlarının varlığı onların sınıfsal meşruiyetlerini sağlama adına bu tür sahnelerde ve ortamlarda yer almalarının ne kadar hayafı olduğunu gösterir.

Bir başka sorun, her cumhuriyet bayramında neden "cumhuriyetin herkesin olduğuna dair" vurgu yerine "seçkin sanat türleri üzerinden" programlar yapıldığının bir türlü anlaşılmasınıdır. Cumhuriyet herkesin ise, neden toplumun büyük bir çoğunluğu için bir anlam ifade etmeyen CSO veya Opera ile kutlamanın yapıldığı, bu güne kadar makul ve mantıklı bir şekilde açıklanabilmiş midir? "Cumhuriyetin kurulduğu dönemde de cumhuriyet baloları yapılıyordu ve burada da sadece seçkinler bu kutlamalara katılıyorlardı.", şeklinde yorumlar yapılabilir. Ancak bu dönemlerde toplumun ekserisi zaten kent kültüründen ve hayatından uzakta yani kırsalda yaşıyordu ve cumhuriyetin hedefi her alanda Batılı olmaktı. Bu yüzden konservatuvarda ve radyoda Türkçe müzikler belli süreyle yasaklandı vb. lakin bu esnada Çankaya'da Türkçe müzikler icra edilmeye devam ediyordu. Cumhuriyet bu yolların makul ve makbul olmadığını epey bir zaman sonra anladı. Aynı hataları tekrarlamak zorunda mıyız?

PANDEMİ YAZILARI

Covid-19 Dili Nasıl Kontamine Etti?

Son birkaç aydır evden çıkamıyoruz, hastalığa yakalanma tehdidiyle karşı karşıyayız ve bu tehdit süreklilik arz ediyor. Doktorların “virüsle yaşamaya alışmalıyız” sözleri de bu durumu pekiştiriyor. Modern dönemler hep bir korkuyla yaşamaya zorluyor bizi, terör eylemlerinin şehir merkezlerinde yaşandığı dönemde yaşanan terör tehdidi şimdilik unutuldu ama eski tehditlerden deprem, yanımızdan hiç ayrılmıyor.

Başka neler değişmedi ki hayatımızda... eğitim faaliyetlerini yürütme tarzımız, sosyal ilişkilerimizi yürütme biçimimiz vb. değişti. TV ekranlarında her akşam şahit olduğumuz birbirini tekrarlayan ekranların kadrolu konuşmacıları da değişti ama bunların yerini yeni kadrolu konuşmacılar aldı, şimdi de onların konuştukları mevzu değişmiyor.

Televizyon ekranlarında artık yeni bir profesyonel meslek grubuyla karşı karşıyayız: Doktorlar. Arada bir ekranın eski kadrolu akademisyen ya da araştırmacı gazetecileri tıp doktorlarının arasına sızmaya çalışsa da “dil” farklılığı onların tartışmaya dahil olmasına engel oluyor. Meslek profesyonel bir meslek olduğu için dil de dışardan birinin kolay kolay dahil olamadığı bir meslek. Mevzumuz da bu dil zaten.

Çin virüsü (Covid 19) sonrası doktorlarla TV ekranlarında giderek daha fazla karşılaşıldı ama uzun bir dönemdir mevzu da değişmedi, her akşam aynı konular (neredeyse) aynı konuşmacılar tarafından tekrar ediyor. Her akşam mı? Hayır, tüm gün... Tabii bu arada yeni bir dil gelişmeye başladı ekranlarda. Ancak bu dili anlamak sıradan bir insan için mümkün olmuyor çünkü disipline özgü bir dil bu. Bazen spikerler “hocam halkın anlayacağı dilde bunu nasıl anlatabiliriz?” diye soruyu muhatabına yönelttiğinde anlıyoruz ki konuşulanları anlamayan sadece biz değiliz, program sunucusu da... Öyle ki, boş gözlerle konuşmacısına bakan program yapımcılarından anlıyorsunuz bunu. Sunucunun konuşanın ne dediğiyle ilgili hiçbir yorum yapmaksızın diğer konuşmacıya yönelerek umutsuzca ona da bir soru yöneltmesi sadece onların değil biz seyircilerin de günlük maceralardan biri.

Siz neyi ne kadar bilerseniz bilin karşınızdakinin anlayabileceği ancak onun anlama kapasitesi kadardır. Ancak sizin mevzuyu muhatabın anlayabileceği düzeye indirmeniz de bir pedagoji ve yaklaşım meselesidir. Dolayısıyla tıp literatürü konusundaki bilgi düzeyimiz çok fazla olmadığı için doktorların ne dediğini anlamakta zorlandık ancak tuhaf olan doktorların bir kısmı da halkın bunu nasıl anlayabileceğine dair hiçbir endişe taşımaksızın konuştu ve konuşuyor. Doktorların programa çıkma sayısı ve süreleri Covid-19 a paralel akselerasyon sergileyip artık (Covid -19 vaka sayısındaki gibi) bir plato oluşturduğu için

onların kullandıkları kavramları yavaş yavaş anlamaya başlıyoruz. Ancak sıradan insanların salgın bir hastalık karşısında nasıl bilgilendirileceği konusunda halkın anlayacağı bir dil geliştirmekten hala çok uzağız. Bu yüzden de sıradan insanlar pandemiden, enfektenden ya da mortaliteden anlamadığı için olacak ki pandemiye kendi dışlarında ve kendilerinden öte görüyor gibiler. Elbette ki bu durum tek başına salgın karşısındaki insanın duyarsızlığını açıklamak için yeterli değil ancak onlardaki tutum ve davranış değişikliğini oluşturamamada önemli bir etken gibi duruyor.

Zikredildiği gibi karşılaştığımız virüs sadece tarz-ı hayatımızı değil lisanımızı da değiştirdi. Bu değişikliğe karşı da maalesef bir anti-viralimiz yok. Dilimize yabancı kelimelerin bakteri gibi değil virüs gibi girme nedenini de anlamış olduk çünkü bakterilere karşı antibiyotiklerle çözüm bulabiliyorsunuz ancak virüslere karşı antibiyotikler çaresiz ayrıca virüslere karşı aşı geliştirmek de oldukça zaman alıp, can yakıyor.

Gençler ve orta yaşlılarda düşük mortalite ortaya koyan Covid-19, kolay enfekte olan yaşlılarımızı ve enfekte kaynağı 20 yaş altını evlere hapsedti. Özellikle çocukların kişisel hijyene dikkat etmediklerinin düşünülmesi, onların virüs taşıyıcısı olarak tanımlanmasına neden oldu. Okulların tatil olmasını bu gerekçeyle açıklamak mümkün. Bu yaş aralıkları dışında kalan orta yaşlılarda yani 30-40 yaşlarındaki insanlarda mortalitenin düşük olduğu deklare edildi. Kardiyovasküler hastalığı olan kişilerde hastalığın daha ağır gitmesinin nedenlerinden biri belki de yaşla hastalık arasındaki pozitif korelasyondur.

Sadece Çin ile sınırlı kalacağını düşündüğümüz epidemik sorun bir anda pandemiye dönüşünce ülkelerin sağlık sistemi yoğun bir baskı altında kaldı. Aslında baskı altında kalan sadece ülkelerin sağlık sistemleri değil, immün sistemi iyi olmayan tüm dünya insanları da aynı baskı altında kaldılar.

Her ne kadar virüs zengin ve yoksul ayırmıyor denilse de, hastalara sunulacak hidrasyon ya da ventilatör desteği (ekonomik yoksunluklardan dolayı) yine Sahra-Altı gibi yoksul ülkelere virüsün yayılması durumunda ölü sayısının artacağını işareti.

Covid-19'un bu kadar hızlı yayılmasına sebep olan husus, hastalığın asemptomatik seyri olduğu için enfekte hasta bu süre içinde diğerlerini (örneğin Kızılay'a göre bir kişi 406 kişiyi) hasta edebiliyor. Hastalığın ilerleyen dönemlerinde yüksek ateş, nefes almakta zorlanma yaşandığı için hastaya entübasyon uygulanması gerekmektedir. Sağlık Bakanlığı her gün vaka sayısı, entübe hasta sayısı gibi bilgileri verirken diğer yandan hastalığın yayılma seyrini ortaya koymak ve olası yayılmasını engellemek adına filyasyon sistemini hayata geçirdi. Böylece adeta bir kontamine ağ haritası olarak adlandırılacak bağlantı zinciri ortaya konulması hedeflendi. Yine plazma tedavisi bir başka seçenek olarak görülürken beklenen sayıda donörün ortaya çıkıp çıkmaması da sürecin nereye doğru gideceğini belirleyecek gibi.

Bu pandemik durumun insanlık tarihinde hiç de karşılaşılmayan bir durum olduğunu düşünmeye başlarken aslında insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçasının epidemik ve pandemik vakalarla dolu olduğunu epidemiyoloji sayesinde öğrendik. Üstelik karşı karşıya kaldığımız hastalık sıradan bir influenza değildi. Bazı belirtiler açısından pönomoni ile benzerlik göstermesine rağmen ondan da farklıydı.

Covid-19 pandemisinin pik yaptığı ülkelerde hastalığı iyileştirmeye yönelik aşı çalışmaları yürütülüyor nitekim virüsün izole edilmesinden sonra aşı çalışmalarına başlandı. Henüz aşı geliştirilemediği gibi çeşitli farmakolojik isimlerin test edildiğine dair bir tartışma dışında gelişme yaşanmadı. Üstüne üstlük Covid 19'un viral mutasyon sonucu 30 farklı çeşidinin ortaya çıkması replikasyonların mücadele alanını genişletmesine sebep oldu.

Hülasa Covid-19 pandemisinin vaka sayısındaki akselerasyon yavaş yavaş bir plato çizecek ve hayat rutin rotasına girecek ve o zaman da biz tekrar tıbbi dilden sterilize olmuş gündeme döneceğiz dil haznemize eklediğimiz yeni terminoloji ile birlikte.

Bu terminoloji, özgün bir dile ve itibarlı bir mesleğe sahip olan tabiplerin, anlaşılmaz derecede zor ve uzun bir eğitim gerektirdiğine dair kanaati de pekiştirerek, pandemi endişeleri had safhaya varan triyajdaki sıradan insana lisanî bir entübasyon hazırlığı yaşıyor.

Salgın hastalıkların emare ve etkilerinin dilde ve toplumda meydana getireceği değişikliklere karşı hem vücudumuzun hem de dilimizin göstereceği mukavemet bizim lisanî, bedeni ve toplumsal bağışıklık sistemimizin gücüyle doğru orantılıdır.

Seçilmiş Sözlük

Endikasyon: Bir hastalıkta izlenecek tedavi yöntemi. Bir ilacın hangi hastalıklara ve hangi biçimde uygun olacağını veya bir operasyonun hangi koşullarda gerekli olduğunu ifade eder.

Enfekte olmak: Kelime anlamı olarak hastalık yapan bir mikroorganizmanın yani virüsün bir kişiye bulaşarak yayılması anlamında kullanılır

Entübasyon: Solunum yetmezliği yaşayan hastaları solunum cihazına bağlayabilmek için ağızdan nefes borusuna ulaşan boru takma işlemi.

Epidemiyoloji: Salgın hastalıklarla ilgilenen ilim dalına

Farmakoloji (Eczabilim): Günümüzdeki anlamıyla canlı organizmadaki ilaç etkilerini ve canlı organizmaya alınan ilaçların yapısını inceleyen bir bilim dalıdır.

Filyasyon, virüsün kaynağını tespit etmek amacıyla virüsün temas halinde olduğu kişilerin taranması yöntemine deniliyor.

Hidrasyon: Sıvı desteği

İmmün: Bağışıklık

İmmün Sistem (Bağışıklık Sistemi): Vücut savunma sistemi, Vücudun kendisinden farklı yapıda olan maddeleri (antijen) yabancı olarak algılayıp, onları yok etmek üzere harekete geçmesi.

İnfluenza: Grip hastalığı

Kardiyovasküler hastalıklar: Kalp veya kan damarları hastalıklarını içeren gruba verilen genel isim.

Kontaminasyon (bulaşma, kirlenme): Yabancı madde etkisi ile kirlenme veya saflığını kaybetme, enfekte olma; bulaşma. Kabaca virüs tarafından kirletilme hali.

Replikasyon: Üreme

Ventilatör: Solunum cihazı

Corona'nın Sosyolojisi

Sosyolojinin medyatik kullanımına karşı çıkan birinin bu tür bir başlığı atması yadırgatıcı gibi görünmekle birlikte, niyetimin panik davranışının sosyolojik izahını Corona salgını üzerinden izah etmek olduğunu belirteyim.

Coronavirüs'ün (covid 19) Çin'de başlayıp dünyanın diğer ülkelerine yayılmaya başlamasıyla birlikte televizyon ekranlarında, sadece bir grup enfekte insanın değil şehirlerin hatta adeta (İtalya gibi) ülkelerin karantina altına alınması küresel bir panik dalgası meydana getirdi. Görsel medyanın etkisi enformasyonun kontrol edilmeden denetlenmeden piyasaya sürüldüğü sosyal medya kanalları ile desteklenince etki gücü daha da arttı. Bu süreç tam da Marshall McLuhan'ın kitle iletişim araçları aracılığıyla oluştuğunu söylediği, dünyanın *küresel köy* haline gelmesinin örneği oldu. Üstüne üstlük ülke çapında yayın yapan tüm TV kanallarının neredeyse 24 saat boyunca virüs salgını hakkında haber yapması paniğin müzmin (süreğen) hâl almasına neden oldu. İnsanlar (ki sınıfsal pozisyonları sorgulanmalı ve göz önünde bulundurulmalı!) bir anda marketlere hücum ederek temizlik ve bakliyat ürünlerini "yağmaladılar". Ancak dikkat çeken bir başka yağma öznesi, siyasetin ana tartışma malzemelerinden "makarna" idi. "Makarna" ve toplumsal "sınıf" ilişkisi bu yüzden irdelenmesi gereken bir konu olmalı.

Küresel bir tehdit olarak görülen Corona virüs salgını yazıyı yazmaya başladığımda (15.3.2019) öğlen itibariyle 159.751 idi, akşama doğru 161.982 kişiye

bulaşmıştı. Aynı şekilde meydana getirdiği ölümlerle ki hâlihazırda resmi rakamlara göre 5800 idi, makale bittiğinde bu sayı 5962 oldu. Enfekte sayısı ve ölü sayısı tüm dünyada bu kadar ancak diğer benzer hastalıklara göre az olmasına rağmen küresel bir panik üretti. Oysa sayısal olarak çok daha öldürücü vakalarla karşılaşılmasına rağmen Coronavirüs büyük bir panik üretti. 1981 yılından bu güne kadar HIV(Aids) 35 milyondan fazla insanın ölümüne ve 36 milyon insanın hasta olarak tanımlanmasına rağmen Covid 19 çok daha büyük bir küresel tepki verilmesine neden oldu. Bunun en belirgin nedeni, bir yandan hastalığın yayılma hızı iken diğer yandan hastalığın insanların gözündeki algısıdır. Diğer hastalıklara göre (şimdilik) daha az ölüme sebep olmasına rağmen yüksek risk algısına sahip olması, toplumun hastalığa yüklediği anlamla ilişkilidir. Bu aslında sadece Türkiye'ye ve Türk toplumuna özgü bir durum değil, küresel toplum için de geçerlidir. Hastalık (Covid 19), vakanın kendisinden çok, vakanın algılanış biçimi-anlamı üzerinden bir algı üretmektedir. Bu algı da doğrudan doğruya hastalığın ürettiği paniğin çapı ile alakalıdır.

Panik, insanların gerçek ya da hayali bir tehditle karşı karşıya kaldıklarında ya da kaldıklarını düşündüklerinde bu tehditten kaçışı ya da tehdit karşısında alınan (biraz da irrasyonel) eylem biçimlerini ifade eder. Eylemin irrasyonel olması paniğin meydana getirebileceği zararı da anlatır. Aynı şekilde tehdidin, gerçek olması yanında hayali bir tehdit de olabileceği düşünülmelidir.

Panik davranışı temelde mantıksızlığı (makarna stoklamayı), çılgınlığı (market yağmalamayı) ve bazen de kendi kendine zarar verebilecek (hasta olmadığı halde virüsün bulaşmasına engel de olmayan ancak bireye virüs bulaşmasına neden olabilen maske takma) eylemini gerçekleştirmesine sebep olabilir.

Panik davranışına sebep olan, ölüm sayısının sürekli artması, hastalığın bulaşma ihtimalinin yüksek olması iken bu virüsü diğerlerinden farklı kılan, virüsün çok hızla tüm dünyada yayılıyor olmasıdır. Yukarıda belirtilen rakamlar bir gün içinde hastalık bulaşan kişi sayısının birkaç bin kişi, ölü sayısının ise birkaç yüz kişi arttığını gösteriyor. Etkiyi arttıran bir başka etken ise, tüm medya unsurları tarafından sorunun öncelikli gündem maddesi haline getirilerek tüm gün boyunca işlenmesidir. Ölümler, karantina uygulamalarının sürekli işlenmesi ve kamusal gösterimi yetkili ya da konunun otoritesi tarafından yapılan (ki bunların birçoğu da sağduyulu olma sınırını aşmaktadır) sağduyulu açıklamaları etkisiz hale getirmektedir. Ayrıca virüse karşı henüz bir aşının geliştirilememiş olması insanların belirsizlik karşısında daha fazla panik davranışı sergilemelerine neden olmaktadır.

Ancak panik davranışının artmasına neden olan ana etkenin esas olarak medya olduğunu unutmamak gerekir. Medya "alıcısına istediğini satma" gibi tamamen ticari bir ilke ile hareket ederek, insanların sağlık (ve ölüm) eksikliğini kaygı ve korkularını suistimale varan biçimde işleyerek paniği diri tutmaktadır. Toplumun normalleşmesi için "medyanın paniği diri tutma virüsü"nden

kurtarılması gerekir. Medya, toplumu kamusal bir görev çerçevesinde bilgilendirmelidir ancak 24 saatlik bir yayının tamamını bu konuya hasretmek, amaca hizmet etmekten çok paniğin sürekliliğine sebep olmaktadır. Sağlık Bakanlığının ya da Milli Eğitim Bakanlığı gibi bakanlıkların aldığı kararların elbette ki sorumluluk ve kamu menfaati gözetilerek verildiği düşünülmelidir.

“Çin üzerinde bir hayalet dolaşiyor Koronavirüs (Covid 19) hayaleti!”

Coronavirüs (Covid 19), dünya üzerinde bir daha her şeyin eskisi olmayaacağı bir süreci başlatmıştır. Sürecin ekonomik etkileri aynı zamanda sosyolojik izdüşüme de sahiptir. Bu etkilerden biri Çin ekonomisinin uzun vadede düzelmesi mümkün olmayan Çin ürünlerine yönelik şüpheli bakışın insanların hafızasına yerleşmesidir. Bu yüzden Çin yüksek olasılıkla bilgi-yoğun üretim teknolojilerine yaptığı yatırımı daha fazla arttırmak zorunda kalacaktır. Çin’in teknoloji dışında kalan tüm ürünlerinin pazarda yer bulma ümidi yakın gelecekte mümkün görünmemektedir. Bu durum da 400-600 milyon civarındaki orta sınıfını 800 milyona çıkarmaya çalışan Çin’in bu hedefini gerçekleştirmesinin çok da mümkün olmadığına işaret etmektedir. Haliyle 20. yüzyılın Amerikan Yüzyılı olarak anılması gibi 21. yüzyılın da Çin Yüzyılı olarak anılması artık mümkün değil. Eğer Marx’ın Engels’le birlikte yazdığı Komünist Manifesto’ya nazire yaparsak, “Tüm Çin üzerinde bir hayalet dolaşiyor Koronavirüs (covid 19) hayaleti!”

Virüsten etkilenen bir başka ülke İran, keskin Batı karşıtı politikasında bir değişiklik yoluna gitti. Küresel sorun yerel ideolojilerin keskinliklerini törpüledi. İran Dışişleri Bakanı Javad Zarif İran Merkez Bankası’nın IMF’den 5 milyar dolarlık acil mali yardım talebinde bulunduğunu belirtti (12 Mart 2020).

İtalya örneğinde, salgının sadece İtalyan ekonomisinde değil tüm dünya ekonomisi üzerinde nasıl bir kriz ortaya çıkaracağı görülecektir. İtalya 2019 yılı itibariyle 64.6 milyon turist ağırlamıştır yani ülke kendi nüfusundan daha fazla turist çekmiştir. Ancak şu anda ülke olarak karantina altında bulunması İtalya’nın çok önemli turizm gelirinden mahrum olacağı anlamına gelmektedir. Bu durumun küresel okuması ise daha ağırdır: Salgın tüm dünya üzerinde turistik, bilimsel vb. seyahatleri azaltacağı hatta bıçak gibi keseceğinden ve kestiğinden dolayı tüm dünya üzerinde 50 milyon turizm sektörü çalışanının işini kaybedeceği öngörülmektedir. Bu sektörün meydana getirdiği krizin nasıl telafi edileceği açık değildir.

Salgın, dünyanın adeta tek bir insanlık ideali (virüsle mücadele) etrafında birleşmesine sebep olduğu için küreselleşmenin bir başka tanımlanma biçimi olan, “dünyalı olma bilinci”ni bir kez daha hatırlatmış oldu. Artık tüm insanlık ortak bir sorunla mücadele ediyor: Covid 19. Bu ortak mücadele, Amerikan filmlerinde dünyayı istila etmeye çalışan uzaylılara karşı dünyalılarının (aslında ABD ve SSCB’nin) verdiği ortak bir mücadele olarak sunuluyordu. Şimdi mücadele edilen ortak düşman gerçek ve acımasız, ancak küresel işbirliği filmlerde

olduğu düzeyde değil. Virüsün dünyaya yayılmasına neden olan virüs kaynağı Çin, dünyayı virüsten kurtaracak ülke gibi hareket ediyor. İtalya'da ölü sayısının bini aşmasından sonra Çin'in İtalya'ya yardım heyeti göndermesi bunun işareti olarak okunabilir.

Okulların, kütüphanelerin (Türkiye için) geçici olarak tatil edilmesi ve diğer kapalı mekânların tercih edilmemesi insanların zaten gün içinde çok sık kullandıkları sosyal medyayı cep telefonları üzerinden daha fazla kullanmalarına sebep olmaktadır. Bunun kötü tarafı gündemin virüs üzerinden işlemlerinden dolayı panik halini diri tutacak iletişim ağının sürdürülmesini sağlamasıdır. Ayrıca online oyunlar ve dizi film kanalları veya siteleri insanların yoğunlaştıkları alanlar olmaktadır. Nitekim Çin'deki karantinanın ilk günlerinde Çinlilerin oyun sitelerini çökttikleri haberi bu yoğunlaşmanın gücünü göstermektedir.

Okulların geçici olarak tatil edilmesi ve yeni bir eğitim yöntemi olarak uzaktan eğitim tekniğinin devreye sokulacağı yönündeki açıklamalar aslında dünyanın eğitim alanında nasıl bir yol izleyeceğini gösteriyor. Bu tür virüs salgınlarının yaygınlaşacağına dair varsayım, eğitim ve sosyalleşme alanında nasıl bir gelecekle (sanal sosyalleşme ve sanal eğitim) karşı karşıya kalınabileceği konusunda yeni teorilere işaret etmekte gibidir.

Sadece eğitim alanında değil alışveriş-ticaret alanında da giderek hacmi genişleyen sanal alışveriş, sanal ticaret kendisine özgü birçok yeni sorunla birlikte giderek daha da genişleyecektir. Şimdiden bu oranın çok yüksek oranlarda arttığı çeşitli şirketler tarafından açıklanmaktadır.

Coronavirüs bize eski alışkanlıklarımızı, geleneklerimizi bir kez daha hatırlatmış ve onların canlanmasına sebep olmuştur: Misafiri kolonya ile karşılamak. Gelenek, bizim gibi modernlik kavramının etrafında tavaf eden toplumlar için bazen küçümseyici ya da aşağılayıcı bir kavram olmaktan öteye gidememiştir. Oysa gelenekler muhafazakâr ideolojiye göre, atalarımızın kullandıkları ve kullanımında yarar gördükleri bunun için de bize miras bıraktıkları, onların onay süzgecinden geçen tutum ve davranışları ifade eder. Eskiden eve gelen misafire hane büyüklerinin yönlendirmesiyle küçükler tarafından ikram edilen ya da "tutulan" kolonyanın- ki eylem, 'kolonya tutmak' olarak tanımlanır- ne kadar işlevsel bir öneme sahip olduğu ve kolonya tutmanın ne kadar sıhhi bir davranış olduğu ortaya çıkmıştır. Hülasa kolonya tekrar evlerimizin baş tacı olmuştur (tabii bu kolonya kıtlığında sahip olabilenler için:). Sadece evlerimizin değil aynı zamanda ofislerimizin de. Kolonya kültürümüzün önemli bir unsuru, şehirlerarası otobüs yolculukları muavinin kolonya ikramıyla başladır. Bayram öncesi buzlu camlı kolonya şişesine bayramlık kolonya doldurmak için sıra beklemek benim gibi orta yaş üzeri insanların çocukluk hatıralarının bir parçasıdır. Ancak görünen o ki, artık yeni kuşaklar da restoranlarda, kafeteryalarda kolonya ikramıyla karşılaşacak gibi.

Sadece ekonomi, sağlık değil din kurumu da bu süreçten etkilenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı, “Corona virüs görülen ülkelerde yüksek risk grubundaki Müslümanlar, Cuma namazı yerine evlerinde öğle namazı kılabilir” açıklamasıyla, risk grubuna giren Müslümanların topluca kılınan Cuma namazı yerine öğlen namazı kılacaklarını belirterek mazereti olanları rahatlatarak sorumlu bir açıklama yapmıştır.

Kriz dönemlerinde herkesin sorumlu konuşması gerektiğini hatırlatan ilginç bir örnek vaka aşağıda sunulmuştur.

“1973’lerin sonlarında Wisconsin’den bir meclis üyesi basına yaptığı bir açıklamada, bürokratik yetkililerin hükümet binalarında kullanılacak tuvalet kâğıdı için gerekli alım sözleşmelerini yapmadıklarını anlattı. Bunun ardından 19 Aralık’ta Tonight Show adlı televizyon programının sunucusu Johnny Carson genel olarak yurttan bir tuvalet kâğıdı kıtlığı yaşanırsa buna şaşırılmaması gerektiğini söyledi. Milyonlarca insan bu espriyi ciddiye aldı ve bir daha bulamayacaklarından korkarak hemen tuvalet kâğıdı stoklamaya başladı. Bu çılgınlığın bir sonucu olarak ülkede gerçekten de tuvalet kâğıdı kıtlığı oluştu. Kıtlığın etkileri 1974’te bile hissedildi”¹⁷⁸”

Feodal Anarşiden Post-Küreselleşmeye

Amerikan Başkanı Abraham Lincoln 1865’de öldüğünde onun ölüm haberi Londra’da on gün sonra duyuldu, bugün, Trump uçaktan inerken Melania’nın elini tutmadığında tüm dünya anında haberdar oluyor. Bu yüzden küreselleşme, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesine gönderme yaparak, Marshall McLuhan’ın ifadesiyle dünyanın “küresel köy” haline dönüşmesini ifade ediyor. Tabii ki küreselleşme sadece bu alt başlıklar halinde incelenemeyecek kadar çok boyutlu (ekonomik, kültürel, siyasi vb.) bir olgu. Ancak ona biçim veren ana unsur da teknolojik değişimin (siyasi, ekonomik v sosyo-kültürel) hayatı biçimlendirme gücü. Çünkü bu güç tüm dünyada mali piyasaların 24 saat boyunca açık olmasını mümkün kılıyor, bu güç Çok Uluslu Şirketlerin (ÇUŞ) yaptıkları Ar-Ge çalışmalarını ülkelerin GSMH ile rekabet edecek güce ulaşmalarına sebep oluyor.

Küreselleşme ülkelerin artan karşılıklı bağları ve bağımlılıklarıyla ilgilidir. Giddens¹⁷⁹ bu bağ ve bağımlılığı, insanların giderek daha fazla ortak bir kaderi paylaşması olarak tanımlarken elbette ki aklına Çin virüsü (Covid 19) gelemezdi. Onun ortak kaderden anladığı ekolojik bozulma, büyük ölçekli askeri çatış-

¹⁷⁸ Malcolm 1974: Money 1987’den aktaran Schaefer, Richard T (2013) Sosyoloji, Palme, Ankara, s. 480

¹⁷⁹ Giddens, Anthony (2000), Üçüncü Yol, (çev. M. Özyay), Birey Yayınları, Ankara, s.67.

malardı. Ancak küreselleşme dünya üzerinde yaşayan toplumların küresel bir pandemi (bir bölge ya da ülke sınırlarını aşan salgın) karşısında ortak bir kadere sahip olabileceğini gösteriyor. Üstelik bu salgın ülke, kıta, din ve toplumsal sınıf gibi farkları muhatap almıyor.

Küreselleşme sınırların ortadan kalkması ve akışkanlıkla ilgilidir. Bu bağlamda klasik küreselleşme tanımını hatırlayalım: Küreselleşme bilgi, enformasyon, hammadde ve sermaye akışının önündeki engellerin ortadan kalkmasıdır. Buna artık “virüs akışkanlığı ya da virüslerin yayılmasının önünde herhangi bir engelin olmadığı dünya” şeklindeki tanımı da ekleyebiliriz. Örneğin Çin virüsü Covid-19 ilk kez Çin’in Wuhan eyaletinde, deniz ürünleri satılan Huanan adlı pazarda Wei Guixian adlı bir kadında belirtilerini gösterdi. Çin basını bu pazardaki 27 kişinin virüsü dünyaya yaydığını belirtiyor. 1 Aralık 2019 tarihinde Çin’de tespit edilen virüs, tüm dünyada yüzbinlerce insanın ölümüne sebep olmasına rağmen bu ilk bulaştırmıcılardan Çinli Wei Guixian, hastalanmasına rağmen iyileşir. Ancak Çin’in Wuhan eyaletindeki Huanan adlı pazardan yayılan virüs büyük bir akışkanlıkla tüm dünya üzerine kıta ve ülke ayrımı yapmaksızın büyük bir hızla yayılır. Bu yayılış o kadar hızlıdır ki, birçok ülke bu yayılış hızı karşısında zamanında refleks verememenin cezasını yüksek ölüm oranıyla vermiştir, örneğin ABD ve Avrupa ülkeleri. Virüs tıpkı sermaye gibi, ulus-devlet sınırı tanımaksızın büyük bir akışkanlıkla hareket etmektedir. Türkiye’de de çok kısa bir sürede tüm illere yayılmıştır. İnsanlar üzerinden yayılan virüsün yayılış hızı aslında bireysel akışkanlığın hem küresel hem de yerel düzeyde ne kadar hızlı gerçekleştiğini göstermektedir.

Küreselleşme taraftarları (emperyalizm teorisyenlerinin iddia ettikleri tek taraflı bağımlılık yerine) ülkelerin karşılıklı bir bağımlılık içinde olduklarını belirtirler. Bu karşılıklı bağımlılık tüm tarafların kazançlı çıkacağı varsayımı üzerine kuruludur. Ancak Çin virüsü Covid-19 sonrası ülkelerin karşılıklı bağımlılık ilkesi doğrultusunda hareket edemeyecekleri aslında bunun karşılıklı menfaatler üzerine değil de daha çok güçlü olanın menfaatinin ön plana çıktığı bir ilişki biçimi olduğunu gösterdi. Çünkü hemen salgın öncesi Trump’ın Amerika’da izlediği neo-merkantilist politikalar ve küreselleşmenin temel iddialarını yadsıyan ekonomik kararlar küreselleşmecilerin bu temel iyimser iddialarının ancak güçlü olanın kazançlı çıkacağı süreçler için geçerli olduğunu göstermektedir.

Çin virüsü Covid-19 bağlamında karşılıklı bağımlılık, bilgi paylaşımının dahi istenilen düzeyde ve dürüst biçimde gerçekleşmediğini göstermektedir. Çin’in ‘hastalığı Dünya Sağlık Örgütü’ne ve tüm dünyaya geç duyurduğu ve bilgi paylaşımı konusunda dürüst olmadığı’ iddiaları halen tartışılan bir sorun ayrıca tüm dünyanın bir araya gelerek ortak bir düşman karşısında bilgi paylaşımını küresel bir havuz üzerinden yürütme düşüncesi istenilen noktada görünmemektedir. Çin sadece lekelenen imajını düzeltme adına çeşitli ülkele-

re doktor ve sağlık ekipmanı göndererek yıkılan imajını düzeltmeye çalışsa da gönderdiği malzemelerin virüsle ilgisiz derde deva olmayan ya da beklenen faydayı vermeyecek malzemeler olması imajına fayda yerine zarar vermektedir.

Uzakta meydana gelen hadiselerin bizleri önceki dönemlere göre daha doğrudan ve anında etkilemesi de Çin virüsü-covid-19 üzerinden ayrı bir anlama sahip görünmektedir. Salgının başlangıcında sadece Türkiye’de değil tüm dünyada Çin’in Wuhan eyaletindeki gelişmeler insanların TV’lerden seyrettikleri sıradan bir haberdir. Çin yönetiminin uyguladığı karantina, otoriter Çin yönetimi ile ve Çinlilerin vahşi hayvan yeme alışkanlıklarının zararlı bir sonucu olarak okunuyordu. Sosyal medya Wuhan’daki karantina ve Çinlilerin vahşi ve canlı hayvanları nasıl öldürdükleri ve nasıl yiyebildiklerini gösteren görüntülerle doluydu. Yani tehlike bizim dışımızda ve uzağımızdaydı ancak çok değil 2-3 ay sonra 15 Mart 2020 itibariye Türkiye’de karantina tarzı tedbirler alınmaya başlandı. Durumu hafife alan diğer ülkeler benzer uygulamalara ağır can kayıpları sonrasında başladılar. Uzakta meydana gelen olayların sadece ekonomik krizlerde değil sağlık sorunlarında da dünyanın diğer bölgelerini etkilediği Çin virüsü covid-19 örneğiyle ortaya çıktı.

Çin virüsü covid -19, dünyanın tüm insanlar için tek bir yer halini almasına neden oldu. Ancak bu, daha önce de belirtildiği gibi insanların bu tehdit karşısında ortak hareket edecekleri anlamına gelmiyor, gelmedi. Gelmediği gibi dünya bu sorun karşısında adeta feodal bir anarşi ile karşı karşıya kaldı.

Feodal Anarşi

4-6. Yüzyıllar arasında Hunların Karadeniz’in kuzeyinden barbar kavimleri Avrupa’ya doğru sürmesi Büyük Roma İmparatorluğunun sonunu getiren bir başlangıçtı. Bu imparatorluğun önce parçalanması ve sonra Batı Roma’nın ortadan kalkması Avrupa’da Karanlık ağlar olarak adlandırılan feodalite döneminin başlamasına neden oldu. Feodal dönem, canlı Şehir hayatının söndüğü, ticaretin, yolların güvenliğinin sağlanamamasından dolayı zayıflayıp adeta bittiği, kapalı malikne ekonomisinin devreye girdiği bir dönemi ifade eder. Ekonominin kapalı malikne ekonomisi Şeklinde yürüdüğü, bilimsel gelişmenin engellendiği ve skolastik felsefenin hâkim olduğu bu dönemde insanların can güvenliği ancak bir lordun (derebeyinin) muhkem kalesinin içine sığınabilmekle mümkündü. Vassal (serf-köylü) ve szeren (feodal) arasındaki fief sözleşmesi ile toprağa bağlı yarı kle tabir edilecek serf, feodalın kendi can güvenliğini sağlamasına ona emeğini sunarak onay vermiş oluyordu. Bir insanın sadece can güvenliği için ömür boyu adeta yarı kle bir hayatı Őeđmesinin arkasında bu can güvenliği endişesi olmasının bir anlamı vardır. Bu dönemde feodaller ve onların çocuklarının bile bir yaşam garantisi yoktur. Öldürülen onlarca feodal çocuğu bunun rneği olarak sunulur literatürde. İşte bu yüzden Avrupa’da feodalitenin anlamı meşhur “feodal anarşi” ile ifade edilen bir kargaşa döneminin

ifade eder. Mutlakiyetçi kralların (monarkların) kendi krallıklarını (devletlerini) güçlendirmeleri ancak bu feodaller ve onların ortaya çıkardığı kargaşanın sona erdirilmesi ile mümkün olacaktır.

Bu uzun feodalite girizgâhına ne gerek vardı? Sorusunun cevabı feodal anarşi kavramı içinde gizlidir. Feodal anarşi, feodal dönemde en güçlü insanların bile can güvenliklerinin olmadığı, sadece ve sadece güçlüünün kuralları belirlediği bir toplum biçimini ifade eder. Feodal bu dönemde sadece siyasi değil, askeri, hukuki, ticari açıdan da hâkim olan kuralları belirleyendir.

Çin virüsü Covid-19 salgını sonrası dünya adeta bir feodal anarşi ortamına sahne olmuştur. Bu feodal anarşi medikal malzemeleri ele geçirme sahasında karşımıza çıkar. Ülkeler adeta feodal dönemdeki derebeyleri ya da korsanları gibi hareket etmekte bir sorun görmezler. Örneğin, Almanya Covid-19'a karşı mücadelede kullanmak üzere satın aldığı 200 bin koruyucu maskeye Tayland'ın başkenti Bangkok'ta ABD'nin el koyduğunu açıklar. Berlin İçişleri Senatörü Andreas Geisel, "ABD'nin yaptığı modern korsanlık eylemidir" diyerek durumu betimler. Almanya'nın sipariş verdiği 6 milyon maskenin Kenya'da yok olduğu açıklanır. Çekya İtalya'ya giden maskelere el koyar. İtalya Tunus'a giden alkol taşıyan gemiye el koyar. İtalya yine Yunanistan'a giden solunum cihazlarına el koyar. Çin'den İtalya'ya gönderilen sağlık malzemelerine Almanya el koyar. ABD, Çin'deki havalimanında, Fransa'ya gitmesi gereken ürünler için peşin para ödeyerek uçağın yönünü kendi ülkesine çevirir. Tüm bu olaylar küresel hümanizm ya da AB ülkelerinin kendi içi dayanışmaları gibi iddiaların küresel bir sorun karşısında hiçbir anlam ifade etmediğini göstermektedir. Küresel dünya bir krizle karı karşıya kaldığında hümanizm maskesi yerini korsan maskesine bırakmaktadır. Çin virüsü sonrası kim güçlüyse o dilediği gibi ya da kendi menfaati neyi gerektiriyorsa o şekilde hareket etmekte uluslararası hak ve hukuk bir tarafa bırakılmaktadır.

Feodalite sonrası (14. Yüzyıl) ortaya çıkan gelişmeler Rönesans-Reform- 17. yüzyıldaki Bilimsel Devrim çağı, 18. yüzyılda Aydınlanma, Demokratik devrimler (Amerikan-Fransız ve İngiliz devrimleri) peşi sıra ekonomik alanda Sanayi Devrimi (170-1850) Batı Avrupa'da köklü değişimlerin gerçekleşmesine sebep oldu. Bu gelişmeler geçmişle mukayese edildiğinde adeta bir yeryüzü cenneti vaat eden bir gelecek tasarımı sunuyordu. Geleceğe iyimser bir gözle bakmak gerekiyordu çünkü dinin (ruhban sınıfının-kilisenin) etkisinden sıyrılmış deney ve gözleme dayanıp rasyonel hareket eden bilim, insanlığa yeryüzü cenneti vaat etmekteydi. Cennet, dinlerin vaat ettiği gibi öldükten sonra ortaya şahit olunacak ikinci ve sonsuz bir hayat değil insanın bilimsel bilgi aracılığıyla şahit olacağı bir yaşantıydı ve bilimin ana amacı da insanın hayatını cennete çevirmektir. Öyleyse mükemmel toplumsal örgütlenme ya da mükemmel toplumsal tasarım ne dinlerin söz ettiği gibi geçmiş saadet asırlarında ne de peygamberlerin söz ettiği fikirlerdeydi. Gerçek ve kusursuz olan, insanı mutlu edecek olan bilimin ona sunduklarıydı. Bilim insanı sadece mutlu ve huzurlu

etmeyecek aynı zamanda Francis Bacon'un belirttiği gibi, doğanın efendisi haline getirecekti.

Post-küreselleşmeye doğru

Bu iyimser modernite anlayışı 20. yüzyılın başlarından itibaren yaşanan iki büyük dünya savaşı, soykırımlar, ekolojik bozulma, totaliter rejimlerin (komünizm ve faşizm gibi) ortaya çıkması ile büyük yara aldı. Modernitenin temel argümanlarını eleştiren postmodern düşünürler bize bir şey vaat etmekten çok meta-anlatılardan, büyük ideolojilerin güçlü etkisinden kurtulmak gerektiğini belirttiler. Ancak 1990'lardan sonraki güçlü küreselleşme dalgası iyimser modernite anlayışını tekrar canlandırır gibi oldu. Küreselleşmenin temel iddialarının gerçekleşmesini beklemek adeta Godo'yu beklemeye dönünce bir kısım küreselleşme yanlısı da küreselleşmeye yönelik şerhlerini düşmeye başladılar. Bunlardan biri de Nobel ödüllü iktisatçı Joseph Stiglitz'dir.

*Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*¹⁸⁰ dır Stiglitz için. Peki neden? Küreselleşmeyi, serbest ticaret olarak tanımlayan Stiglitz, onun önündeki engellerin kaldırılması ve ulusal ekonomilerin daha fazla bütünleşmesinin dünyadaki herkesi, özellikle fakirleri zenginleştirebilecek bir potansiyele sahip olduğunu belirtir. Ancak küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelere dayatılan politikaların ve küreselleşmenin yürütülme şeklinin baştan aşağı gözden geçirilmesi gerektiğini düşünür. Çünkü küreselleşme bu şekliyle ne az gelişmiş ülkelere ne de yoksulluğun ortadan kaldırılmasına katkı sunmamaktadır.

Tıpkı post-modernitenin modernitenin temel argümanlarına (haklı olarak) karşı çıkarak vücut bulması gibi Çin virüsü (covid 19) sonrasında, küreselleşmenin temelde karşılıklı kazanç varsayımı üzerine kurulu iyimser iddialarına karşı daha belirsiz ve kaotik bir dünyayla karşı karşıya kalacağımızı öngörmek mümkün. Bu belirsiz gelecek post-küresel dünyanın en temel sorunu olacak çünkü birçok futuristin yanında birçok sosyoloğun öngöremediği, insanın kendi eliyle ürettiği bir riskle karşı karşıya kalma sıklığının artacak olma endişesi, insanoğlunu yeni sorunlarla baş başa bırakacak.

“Mahşerin Dördüncü Atlısı: Salgın Hastalıklar”

“20. yy ın en büyük yalanı aşı, antibiyotik ve doktorların bizi ölümcül salgınlardan koruduğu yalandır” gibi, modern tıbbı bir anlamda da modern bilime meydan okuyan ve oldukça karamsar (pesimist) iddiaların yer aldığı eser¹⁸¹, Çin virüsü-

¹⁸⁰ Stiglitz, Joseph E. (2002), *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*, (çev. A. Taşçıoğlu; D. Vural), İstanbul: Plan b.

¹⁸¹ Nikiforuk, Andrew (2018), *Mahşerin Dördüncü Atlısı, Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, Çev. Selahattin Erkanlı, İletişim Yayınları, İstanbul.

nün oldukça can yaktığı bu günlerde okuyucuyu çok da ümitlendiren bir içeriğe sahip değil.

Andrew Nikiforuk'un insanların medenileşme ve modernleşme süreciyle birlikte doğa üzerinde meydana getirdikleri tahribat sonrasında ortaya çıkan salgın hastalıkları anlattığı, Mahşerin Dördüncü Atlısı adlı eser okunduğunda, bugün Çin virüsünün meydana getirdiği krizin çok da olağanüstü bir kriz olmayıp, insanlık tarihinin belli dönemlerinde yaşanan talihsiz deneyimlerden biri olduğu anlaşılıyor.

Yazar insanlığın her zaman bir salgın hastalık riskiyle karşı karşıya olduğunu ve bunun insan nüfusunu hatırı sayılır bir oranda da azaltabileceğini söylüyor. Çünkü salgın hastalıklar ve onlara sebep olan mikrop, bakteri ya da virüsler karşısında insanların hep yenildiğini örnekleriyle gösteriyor. Tabii ki yazar modern tıbbın bir üyesi değil bir araştırmacı-gazeteci olduğu için bize verdiği bilgiler hakkında "acaba" diye bir tereddüt yaşamıyor değiliz ancak konusuna hâkim olduğunu ispatlayacak tıp, biyoloji ve kimya diline sahip olduğu da görülüyor. Yine aldığı ödüllerden dolayı da bilgilerin onaylandığı düşünülebilir. Ayrıca olayları basitleştirerek ve örneklendirerek anlatımı hem kitabı akıcı kılıyor hem de okuyucuyu (en azından beni) ikna ediyor.

Eser virüslerin ortaya çıkma sebebinin, insanların doğal çevreleri üzerinde yaptıkları değişikliklerin meydana getirdiği bir başka değişikliğin sonucu olduğunu iddia ediyor. Yani insanların doğaya müdahalesiyle birlikte doğal denge bozulduğunda bu durumdan olumsuz etkilenen türlerin diğer türleri etkilemesi sonucu virüsler ve haliyle hastalıklar ortaya çıkıyor.

Önce eserin adına bakalım. Kim bu Mahşerin Dördüncü Atlısı? Aslında o, diğer üç atıyla birlikte dünyayı şekillendiren biçimlendirenlerden biri. Bu dört atlı İncil'deki Vahiy'in 6. Bölümünde zikrediliyor: Birinci atlı, beyaz bir atın üzerinde oturur başında bir taç vardır. Bu taç, Tanrının dünyasını ve umudu temsil eder. İkinci atlı, kan kırmızısı bir küheylana binen ve elinde kılıç taşıyan Savaşçıdır. Üçüncü atlı, siyah bir atın üzerinde, refah ile kıtlığı ölçmek üzere bir terazi taşır. Bunlardan dördüncüsü, soluk ve kansız bir ata biner ve açlıkla hastalıkla öldürme gücüne sahiptir. Nikiforuk (s.15), bu dört atlının, kâh devrimlerle kâh kıtlıkla ve sürekli değişen ölümcül salgın türleriyle dünya tarihini hep birlikte yazdıklarını söyler. Savaşların sonucunun bazen salgınlar tarafından nasıl belirlendiğini örneklendirir(s.30): Araplar, Haçlı ordularını sıtmayla yener, Ruslar Napolyon'un ordularını tifoyla geri püskürtür, Amerikan iç Savaşı'nı Kuzeylilerin kazanmasının nedeni, iki tarafın ordusunu da kırıp geçiren ishalin ardından Güneylilere oranla Kuzeylilerin daha çok askerlerinin kalmasıdır. İnsanlık tarihinde salgınların ne kadar belirleyici olduğunu da veba salgını sonrası feodalizmin sonunun gelmesi ile örneklendirir. Ancak hemen bir dipnot düşelim ki feodalite, sadece veba salgını yüzünden sona ermemiştir. Feodallerin aşılmaz sanılan muhkem kalelerini yıkacak topların devreye girmesi yeni bir aktör

olarak kent soylu orta sınıfların (burjuvazinin) ortaya çıkması da feodalizmin sonunu getiren etkenler olarak bilinir.

Eserde salgın hastalıkların, insanların doğaya çeşitli şekillerde müdahale etmesinden dolayı ya da doğadaki dengenin verimsizlik, kuraklık ya da başka sebeplerden dolayı bozulmasıyla, ortaya çıktığının altı sürekli çizilir. Bu yüzden hem mikro evren (insan) hem de makro evren (doğa) dengesinin çok önemli olduğu vurgulanır.

Nikiforuk bize, klasik bilim eleştirmeni Paul Feyerabend'in ya da Fritjof Capra'nın üslubuyla seslenir adeta, "20. yüzyılın en büyük yalanı aşı, antibiyotik ve doktorların bizi ölümcül salgınlardan koruduğu yalanıdır" (s.16), öyleyse modern tıp ve modern bilim bizi çaresizlikle baş başa bırakabilecektir. Hastanelerin artık hasta bakamaz ya da hasta seçer hale geldiği Çin virüsü salgını, hastaneleri tam da Capra'nın, *insanların duygusal açıdan dezenfekte edilen ortamda ölümü bekledikleri bir mekan* nitelemesine kavuşturacaktır. Capra'nın kanser için yaptığı bilim eleştirisini Nikiforuk salgın hastalıklar için yapar ve ekler, Dördüncü Atlı (salgın hastalıklar) sahnedeki ancak kendi istediği zaman çekilir/miştir.

Bakteriler

Bakteri ve virüs hakkındaki tarihsel bilgiler insanlığın onlarla olan karşılaşma hikâyesini de anlatır. Gözle görülmeyen mikroplar olarak anılan bakteriler ve virüsler sadece canlıların vücudunda değil her yerde bulunurlar, örneğin "toprağın bir gramında 1 ila 10 milyar arasında, yani dünya üzerindeki insan nüfusunun iki katı kadar bakteri hücresi barınır" (s. 23). Bakteriler insan vücudunun değişik yerlerinde burun, ağız, bağırsaklarda vb. uzun zamandır huzur içinde yaşarlar. İnsan vücudu 10 katrilyon hayvan hücresi ve 100 katrilyon bakteri hücresinden oluşur. İnsanlar bakterilerden yapılmış, bakterilerle kuşatılmıştır ve bakterilere bağımlıdır.

Bakteriler gruplar halinde çalışarak, hayvan ve bitki ölümlerini, kurtçuklar için yiyeceğe, çiftçiler için verimli topraklara dönüştürüp doğaya geri kazandırır. Havadaki nitrojen gazını ayarlayarak bu yaşam kaynağını ağaçlara ve diğer canlılara aktarırlar. Başka hiçbir canlı bunu yapamaz (23).

Virüsler

Bakterilerden daha küçük olup, yaşayan ölümler ailesine mensup virüslerin birçoğu, büyük salgınlar ve ölümlerle bakteri topluluklarını kontrol altında tutarlar (s. 24). İnsanların virüs ve bakterilerle tanışması aslında medeniyetin seyriyle paraleldir. Tarımla başlayan medenileşme süreci büyük kentleri ortaya çıkarıp doğa üzerinde çeşitli değişiklikler yapınca, insanlar adeta bir hastalık pazarı oluşturan virüs ve bakterilerle tanışır. Bu tanışma beraberinde hastalıkları da getirir: Köpek kızılgı, inek difteri ve tüberküloz hastalığını in-

sanlıkla tanışır. Ancak zamanla çiftçilerle birlikte yaşamayı öğrenir virüsler çünkü insanların ölmesi yerleşecek bulmayacakları için kendilerinin de ölmesi anlamına gelmektedir. Medeniyetin daha ileri aşamaları insanlığı metropollerle tanıştırdığında insanlık hava kirliliği, çöp yığınları, su kirliliği ile tanıştı. Ormanların ve “vahşi toprakların yok edilmesi, fareleri, sıçanları, keneleri, pireleri ve sivrisinekleri insanlara daha yakın yaşamaya zorladı. Bu leş yiyiciler beraberlerinde veba, tularemi (böcek ısırmasıyla bulaşan bir hastalık), tifüs ve sıtma gibi sürprizlerle geldiler. Yüz binlerce insanın yaşadığı kentler ortaya çıktıkça, toplu ölümler de fırtınalar kadar sıradan hale geldi” (s. 28). Ancak şehrin insanı kırdaki ile mukayese edildiğinde zamanla daha sağlam bir bağışıklık sistemine sahip hale gelecektir.

Salgın hastalıkların önemli bir kaynağı olan virüslerin sahip olduğu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkün;

- 1- Virüsler mutasyona uğrayabilir ve zararsız bir virüs zararlı bir hale gelebilir. Örneğin, 1918’ e kadar evcil olarak görülen bir virüs (İspanyol virüsü) birden bire genç insanlara düşman kesilir ve 18 ay içinde 50 milyon insanı öldürür. Sadece Hindistan’daki can kaybı 12 milyondur (s.188).
- 2- Grip virüsünün her on ya da on dört yılda bir (bu süre her zaman bu kadar kesin değildir) genetik değişiklik yapabilme yeteneği onu yenilmez kılar (s.191). Çin virüsü covid-19’u coronavirüs grubunun bir üyesi olarak görüyoruz.
- 3- Çeşitli hayvanlar adeta bir virüs üreticisidir, örneğin “ördeğin midesi muhtemelen dünyanın en iyi çalışan grip fabrikasıdır (s.189). Bunlara ilaveten domuz, sivrisinek ve yarasa bu konuda oldukça üretken hayvanlar olarak bilinirler.
- 4- Grip virüsü oldukça sosyal bir organizmadır, kalabalıkları arar. “İnsanlar yürüyerek, atla ya da yelkenli gemilerle seyahat ettiklerinde, grip mikrobü da yavaş hareket etti. Buharlı geminin ve trenin bulunmasıyla birlikte grip de hızlanmış ve dünyanın hemen her yerini dolaşmıştır. Bugün grip virüsü, daha çok uçak yolculuğunu, 747 jetlerinin ekonomi koltuklarını tercih ediyor. Hong Kong’da hapsirik olarak başlayıp 12 saat içinde New York’a salgın şeklinde inebilir. Genel bir kural olarak kalabalık şehirler ve hızlı uçaklar, hem yerel hem de geniş çaplı grip salgınları için biçilmiş kaftandır”(s.189). Virüsün buharlı gemi öncesi Londra’dan New York’a ulaşması üç aydı, buharlı gemi bunu 14 güne, uçaklar ise birkaç saate düşürdü. Büyük şehirler olarak New York ve İstanbul’daki vaka sayılarının neden bu kadar çok olduğu şimdi daha iyi anlaşılıyor.
- 5- Salgınlar dini duyguları canlandırır çünkü ölüm şahit olunan ve korkusu her an hissedilen bir olgudur. “*Kolera ve veba mahallelerimizi sardığı za-*

manlarda, duaların önemi bugünkünden çok fazlaydı” diyor Nikiforuk, çeşitli Avrupa ülkelerinde ve ABD ‘de görülen Müslümanlıkla ilgili sembol ve ibadet tarzlarının kamusal alanda görünürlüğünün artması aslında bu tür vakalarda dine yönelişin köklü bir tarihi olduğunu gösteriyor. Ölüm insanı dine yaklaştırıyor. İslam peygamberinin, sık sık ölümün hatırlanması öğüdünün arkasında bu motivasyon unsurunun olduğu açık.

- 6- Grip, sınıf farklılıklarına karşı kördür bu yüzden herkesi eşitleyen bir yönü vardır. “Yoksulları tercih eden diğer salgın hastalıkların tersine grip ayrımcılık yapmaz” diyor Nikiforuk.
- 7- Grip salgını her yüzyılda, birkaç büyük salgınla ortaya çıkar ama bu salgınlar kısa sürelidir. “Grip, tatile çıkmış açgözlü bir turist gibi varını yoğunu saçıp gözden kaybolur” (s.191)
- 8- Virüsler, bakterilerin tersine ilaçlara karşı inanılmaz derecede dayanıklıdır. Bu yüzden antibiyotikler çözüm sunmaz, bugün olduğu gibi aşı ay da ilacının bulunması da hemen mümkün olmaz. Bugün insanları şaşırtan ve modern tıba karşı zihinlerinde şüphe uyandırmalarına neden olan da, bu kadar insanın ölmesine ve bu kadar zaman geçmesine rağmen (5 ay) halen bir aşının-ilacın bulunamamış olmasıdır.

Virüslerin zaman içinde değişikliğe uğramaları, ortaya çıktıkları zaman çok büyük can kayıplarına sebep olmaları, tedavide hızlı mesafe alınamaması, onların meydana getirdiği soruna yönelik mesafe alınmasını da engellemektedir. Ancak olayın bir başka yönü de bu tür salgın hastalıkların ortaya çıkmasında sorumlu olan aktörlerin kimler olduğuna dair sözde belirsizliktir. İnsanlığa ırk, din, sosyal sınıf farkı gözetmeksizin külliye zarar veren bu salgınların sorumlusu kimdir? Yazar bu sorunun cevabını daha önce de belirtildiği gibi insan(oğlu) olarak açıklar. Biraz daha objektifi odaklarsak “mikrop kuramcuları, mikrop avcuları ve ilaç şirketleri bugün, insanların salgın hastalıkların saldırgan mimarları oldukları gerçeğini gizlemede daha başarılı” (s.32) diyen yazar, biraz daha ileri giderek virüslerin ortaya çıkmasına sebep olan politikaların, uygulamaların ve devletlerin de kimler olduğuna dair işaretler de verir. Örneğin;

“Çin, virüsleri teşvik edecek tarım politikaları izlediği için sıcak bölge kabul ediliyor. Çin’deki birçok çiftlikte önemli bir grip deposu olan ördekler ve yabani su kuşları, sağlam bir grip taşıyıcısı olan domuzlarla özgürce oynaşılıyor. Ördeklerin, domuzların ve köylülerin yakın ilişkisi, başka türlere sıçraması ve insanların bilmediği bir biçimde yeniden örgütlenmesi için grip virüsüne sonsuz fırsatlar sunuyor. Böylesi ekolojik gerçekler ışığında, gribin imkanlarını tüketmediğini kesinlikle söyleyebiliriz” (s.191).

Yazar bize gelecekte ortaya çıkacak salgın hastalıkların nereden çıkacağını belirtirken bir yandan da bunların ne kadar büyük bir insan nüfusunu ortadan

kaldıracağını söylemektedir. Eser bize ayrıca ilaç mucizesinin sonundan (insanın aklına Fukuyama'nın *Tarihin Sonu* teorisi geliyor:) ve gerilla tarzı bir direniş sergileyen virüslerden söz ediyor çeşitli örneklerle. Bu örnekler nelermiş onlara bir bakalım...

“Mahşerin Dördüncü Atlısı: 21. Yüzyılın teröristi”¹⁸²

Yaşadığımız salgın süreci virüslerin görünmeyen kızgın savaşçılar olduğunu gösterdi. 21. yüzyılın teröristi virüsler, eylemlerini istedikleri yerde en çok zararı verecekleri en fazla ses getiren yerlerde yapıyorlar. Virüslerin biyolojik roketleri nükleer bir bomba gücüyle patlıyor ve şehirler hatta ülkeler karantinaya alınıyor. Gerilla taktiğiyle savaşan virüsler adeta yapay zekâyâ sahipmişçesine işgal ettiği organizmayla kâh savaşıyor kâh taktik değiştirip ona uyum sağlayarak varlığını sürdürüyor. Kendi gitmek istemediği sürece de davetsiz misafir olarak aramızda kalacak gibi.

Küresel salgının altı aydır birçok insanın ölümüne ve hastanelerde ağır biçimde tedavi görmelerine rağmen bilim dünyasında insanlığa umut olacak bir aşının geliştirilememesi birçok şeyin sorgulanmasına ve adeta modernitenin toz pembe rüyasından insanlığın virüs kâbusuyla uyanmasına neden oldu. Paradoksal olan ise, modernitenin (daha iyi bir toplum, daha iyi bir gelecek, daha güvenli bir hayat gibi) temel iddialarına meydan okuyan virüsün kendisinin modernitenin sonuçları ile ilişkili olmasıdır. Nitekim Nikiforuk bu ilişkiyi insanoğlu ile açıklar: İnsanoğlu salgın hastalıkların saldırgan mimarlarıdır çünkü sanayileşme adına çevreye verdikleri zarar virüsleri yaygınlaştırır. Sanayileşmeyle atmosfere salınan karbondioksit üstorganizmanın varolma nedenidir çünkü sıcaklık yükselir, tarım toprakları kurur, böcekler ortalığa yayılır ve örneğin astım artar. Hastalıkların, virüslerin yayılmasını hızlandıran unsurlar ulaşımın hızı, metropol şehirler, seyahat eden insan sayısındaki artış, yağmur ormanlarının işgali ile meydana gelen iklim değişikliğidir (ki kızıl ötesi ışığı bazı virüsleri harekete geçirebilir).

İnsanoğlu (aslında batılı narsist birey) Bacon'dan beri doğayı denetim ve kontrol altına alma gayreti ile hareket edip bu konuda çok başarılı olduğuna inanırken bir anda mahşerin dördüncü atlısı her şeyi alt üst etti. Bütün tatlı hayalleri ölümle yıkan virüs nasıl ortaya çıktı, bunun sorumlusu kim, sorusu virüsün insanlık tarihinde farklı dönemlerde farklı bölgelerde büyük hasarlar meydana getirdiği bilindiği için olsa gerek, çok fazla sorgulanmadı, Trump hariç.

Bu geniş çaplı salgının (pandeminin) sorumlusu kim, sorusunun cevabı bugün daha çok Trump'ın (Amerika'nın) hedef göstermesi ile Çin olarak ortaya

¹⁸² Nikiforuk, Andrew (2018), *Mahşerin Dördüncü Atlısı, Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, Çev. Selahattin Erkanlı, İletişim Yayınları, İstanbul.

konurken daha genel bir sebep olarak Nikiforuk bize bunun temel sorumlusunun kontrolsüz hareket ederek çevreye zarar veren “insanoğlu” olduğunu söyler. Bu insanoğlu ifadesi aslında suçu tüm dünyaya yayarak sorumluluğu üzerinden atmak isteyen tipik Batılı bireyin bakış açısını ifade ediyor. Çünkü eğer dünyaya verilen zarardan söz edilecekse işaret edilen, insan ve doğanın kaynaklarını sonsuz bir ihtirasla sömüren Batılı insandır. Dolayısıyla eserde bundan sonra insanoğlu denince, akla gelen Batılı insan ve bugün doğayı ve kendi insanını sömürme anlamında benzer bir zihniyeti devam ettiren Çin olmalıdır.

Nikiforuk, Trump’ı sevindirecek biçimde Çin’i, virüsleri teşvik edecek tarım politikaları izlediği için açıkça virüs üreticisi olarak zikreder. Bu yüzden Çin’de 1957, 1968 ve 1977 yıllarında üç büyük grip salgınının patlak vermesi tesadüf olarak görülmez.

“Birçok bilim adamı, bir sonraki salgının Çin’deki bir ördek havuzunda başlayacağına inanıyor”, diyerek yazar, covid 19 un ortaya çıkacağına dair işaretler de verir (s. 199): “Çin, virüsleri teşvik edecek tarım politikaları izlediği için sıcak bölge kabul ediliyor. Çin’deki birçok çiftlikte önemli bir grip deposu olan ördekler ve yabani su kuşları, sağlam bir grip taşıyıcısı olan domuzlarla özgürce oynuyor. Ördeklerin, domuzların ve köylülerin yakın ilişkisi, başka türlere sıçraması ve insanların bilmediği bir biçimde yeniden örgütlenmesi için grip virüsüne sonsuz fırsatlar sunuyor. Böylesi ekolojik gerçekler ışığında, gripin imkanlarını tüketmediğini kesinlikle söyleyebiliriz.”

İnsanlığın görünmeyen düşmanları virüsler sadece belli aralıklarla ortaya çıkmakla kalmaz aynı zamanda tam her şey normalleşmeye başladı dendiği anda tekrar başa dönölür. Türkiye’de yeni normalleşme başladı dediğimiz bir zamanda, bütün insanlığa karşı gerilla tarzı direniş sergileyen virüslerin tekrar ortaya çıkabileceği ya da tarihin herhangi bir döneminde ortaya çıkarak insanlığa zarar verebileceğini hatırlatır. Bu yüzden virüs tarihini bilmek yaşanan sorunu tüm yönleriyle tespit etmek için oldukça önemlidir.

Tüm dünya virüse karşı bir aşı-ilaç beklerken virüs tarihine baktığımızda, bazı virüslerin sessizce ortadan kaybolduğunu bazılarının ise mutasyona uğradığına şahit olunur. Virüsün meydana getirdiği bu değişime sebep olan ise (s.191), “virüsünün dış yüzeyinde hücre hırsız görevi gören iki özel moleküldür. Bu özel moleküller, virüsün bir hücreyi ele geçirmesi için gereken maymuncuk, çekiç ya da geçiş kartı gibi aletleri sağlar. Ancak virüsün kendini her yeniden üretilişinde yüzey moleküllerinin küçük bir parçası farklı şekilde kopyalanır ve zamanla moleküller düzenlerini satranç oyuncuları gibi değiştirir. Nesiller süren mutasyonun ardından, bağışıklık sisteminin antikorları, virüsün yeniden düzenlenen dış yüzeyini artık tanıyamaz hale gelir ve yeni bir grip doğar. Virüslerin bu değişimi (bazen) insan ve hayvanların topluca ölümüne sebep olur.” Bilim adamlarının sıkı sık “artık virüslerle yaşamaya alışmalıyız”

sözünün arkasında yatan gerçek bu. Mutasyona uğramış virüs, insanları her an yeni sorunlarla baş başa bırakabilir. Kaldı ki virüsler üzerine çalışması olanlar, bize çok da fazla umut vaat etmezler.

Çünkü henüz tespit edilmemiş, sayıları yıldızlar kadar çok virüs olduğunu hesaba katmak gerekir. Nitekim Nikiforuk, bilim adamlarının şimdiye kadar bu virüslerden yalnızca 5.000'ini tanımladıklarını belirtir (s.258).

Bugünkü manzara, insanların doğa karşısında giderek daha fazla güç kazandıkları, bilimin adeta büyüdüğü bir dokunuşla her sorunu çözdüğü düşünülen modernitenin bir uç aşaması olan küreselleşme çağında tüm insanlığı şaşırtmakta ve hatta hayal kırıklığına uğratmaktadır. Çünkü yüzbinlerce insanın ölmesi ve virüsün ortaya çıkmasından aylar geçmesine rağmen hala modern bilim (modern tıp) hastalık karşısında insanlığa bir reçete sunamamıştır. Bugün yaşanan manzara aslında geçmişten çok da farklı değildir fark sadece virüsün zarar verdiği insan sayısındadır.

1918'deki (İspanyol Virüsü olarak bilinen) salgın incelendiğinde bugünkü salgından çok daha acı manzaralar ortaya koyduğu görülmektedir. Virüse karşı alınan tedbirlerin de bugünden farklı olmadığı görülür: Bazı yetkililer toplantı yasağı getirir, ulaşım işçileri otobüsleri ve trolleybüsleri dezenfekte eder. Arizona'da küçük bir kasabada el sıkışmak suç kabul edilir. ABD ordusu askerlerini her sabah sirke ve suyla gargara yapmaya zorlar, San Francisco halk sağlığı yetkilileri, halka açık yerlerde burnu ve ağzı örten maskeler takılması zorunluluğu getirerek bir pamuk çılgınlığı başlatır. Jean üreticisi Levi Strauss bile şehirde yaşayanlar için maskeler üretmeyi önerir (s.197). Tıpkı o zaman da bugünkü gibi bu tedbirleri protesto eden insanlar vardır. Polisin binlerce maske takmak istemeyen ihlalciyi tutukladığı görülür.

Antibiyotikler ve ilaç mucizesi(nin zayıflığı)

Nikiforuk, sürekli ilaç (antibiyotik) kullanmanın da salgına sebep olduğunun altını çizer. Dr. Stuart Levy'ye göre bu durum "antibiyotik paradoksu" dur (s.236), yüksek antibiyotik tüketiminin nadir bakteri türlerini ya da "mucizeyi yok etme" yeteneğine sahip "üst mikropların" üremesini teşvik edeceği uyarısında bulunur adı geçen doktor. Böylece insanlar tedavileri için ya da hayvan yemi olarak ne kadar çok antibiyotik kullanırlarsa, o kadar çok ölümsüz mikrop üreteceklerdir. Eserdeki Pablo örneği bunu ilginç bir şekilde açıklar (s. 235). Sürekli ilaç kullanan Pablo'nun hap alışkanlığı, yalnızca onu öldürmekle kalmaz, Arjantin'i de tedavi edilemez bir hastalık üretecek deney kabına çevirir.

Yazar, tıp cemaatinin bulaşıcı hastalıklar çağının sona erdiği yönündeki açıklamalarını kibir olarak görür çünkü antibiyotiklerin keşfinden yalnızca kırk yıl sonra, bazı üstorganizmaların ilaçlara karşı direnç kazanarak yeniden ortaya çıkmaları sonrasında, aciz kalan doktorların alçak sesle "antibiyotik sonrası

dönemden” söz ettiğini belirtir. Tıp ilminin çözemediği birçok sorun varlığını sürdürmektedir. Hülasa ilaç mucizesi kırılğan bir mucize gibi görünmektedir. Örneğin, dizanterinin divası shigella o kadar iyi silahlanmış olarak geliyor ki, dünyanın herhangi bir yerinde dört ya da altı antibiyotiği yenebilmektedir. Bu- laşıcı hastalıkların öldürücü kralı olan tüberkülozun, antibiyotiklere direnç ka- zanması yüzünden dünyanın birçok yerinde kontrol dışı olduğu görülür (s.237).

İlaçlar bir yandan zararlı oyuncuları devre dışı bırakırken diğer yandan za- rarsız hatta faydalı olabilecek oyuncuları da öldürür ya da yaralar. “Birçok ço- cuk bu nedenle kulak ağrılarından bir türlü kurtulamaz ve kronik ilaç tüketicisi haline gelir - bu, cerrahi müdahaleyle sonuçlanan acıklı bir döngüdür (s.239).

Tıbbın yeni modası tüketici fetişi olan antibiyotikler, insanlar tarafında ol- madık nedenlerle örneğin nezle gibi (antibiyotiklerin tedavi edemeyeceği vi- rütik bir rahatsızlık), kanser ya da baş ağrıları için kullanıldı. Bunun arkasında modern tıbbın mucizesi; her hastalık için bir hap ilkesi vardı. Ancak tıpkı öğ- renen örgütler gibi direnme bilgisini diğerlerine öğreten bakteriler vardı. “Bir antibiyotik ya da antibiyotik grubu bir mikrobu etkisiz hale getirmeden önce, mikrop, gerçek bir gerilla gibi, direnme bilgisini diğer bakterilere iletiyorlardı.

Ancak antibiyotik kullanımını arttıran asıl gelişme (s.242), Amerikalı bilim adamlarının antibiyotiklerin büyümeyi hızlandırdığını keşfetmesiydi. Bir anti- biyotik türü olan klortetrasiklinin birazını tavuk yemine karıştıran bilim adam- ları gözlerine inanamadı:

Antibiyotik verilen tavuklar, yirmi beş gün içinde, yalnızca vitaminle bes- lenen tavukların üç misli olmuştu. Küçük dozlarda antibiyotiğin hayvanların büyümesini yüzde 50 oranında arttırdığı öğrenildiğinde, ilaç sanayi hemen işe el atıp dünyanın her yerini antibiyotikli domuz, sığır ve tavuk yemleriyle doldurdu. Çiftçilerin, modern teknolojik ilerlemenin totaliter doğası karşısında seçme şansları yoktu. Ya ilaçlı yem kullanacaklar ya da pazarlarını kaybedecek- lerdi. Bugün yalnız ABD’de hayvancılık sektöründe, yılda yaklaşık 10 milyon kilo, yani insanların kullandığının iki katı antibiyotik kullanılıyor,” böylece 40 milyar dolarlık antibiyotik sanayii ortaya çıkıyor. Bu sanayi bir yandan yukarı- da belirtilen nedenlerden dolayı gelişirken diğer yandan ilaç şirketlerinin, an- tibiyotiklerini satmaları için doktor ve eczacılara maddi teşvikler vermesinden kaynaklanıyor.

Bugün tüm dünya virüs tehdidi ile karşı karşıya, Nikiforuk eserinde bu sorunun karşılaşılması muhtemel ve hazırlıklı olunması gereken bir sorun ol- duğunu belirtir. Eseri salgın öncesi dönemde okuyan birinin mevcut durum karşısında çok fazla şaşırması mümkün görünmüyor. Öyleyse gelecekte bizi şaşırtmayacak bir durum da antibiyotikler için yazdıklarıdır. O, “bakteri direnci tehdidi”nden bahsederken yasaklar, karantina vb. gibi şu anda karşı karşıya olunan pratiklerden söz eder (s. 250): Yeni binyıl, ortaçağ yasaklarını geri getire- cek. Düşük seviyelerde ilaç direncinin yaygın olduğu ülkelere giden seyyahlar,

mikrop durumları belirlenene kadar karantinaya alınacaklar. Tıp bilimi, insanları gayriresmi olarak iki sınıfa ayıracak: Direnç seviyeleri düşük olanlar ve üst mikroplar geliştiren “biyo-tehditler”. Doktorlar giderek daha fazla sıradan ama tedavi edilemeyen vakayla karşılaşacak. Hastaların çoğu günlüğü 500 dolar tutan antibiyotikleri alamadığı için ölecek ve tedavinin tüm toplum için tehlikeli türler yaratma ihtimali karşısında diğerleri de ölmeye terk edilecek. Çok ilaç dirençli enfeksiyonları olan hastaların tecriti sıradan bir uygulama olacak. Yurttaşlar, hastaneleri ve bakımevlerini artık ilerlemenin simgeleri olarak değil, biyolojik varoşlar olarak görecek. Cesetlerin yakılması, tek cenaze biçimi olacak.

Ancak yine de bakterilerin ön planda olduğunu söylemek mümkün değil artık virüsler önplanda. Virüsler ön planda çünkü ona göre, inşalar doğa ile oynuyorlar ve virüsün yayılma hızını arttıran birçok etken var. Örneğin Machupo virüsü (1959), Doğu Bolivya'nın Machupo Nehri kenarında küçük bir fare üzerinde dolaşan virüstdür. Sıtmayla mücadele seferberliğinde kullanılan DDT'nin bölgedeki kedileri zehirlenmesi sonrasında çoğalan ve evlere giren farelerle virüs yayılır. İlacın yanlış kullanımını veya öngörülemez sonucunu gösteren bu örnekler, insanın doğa üzerinde istediği gibi oynamasının meydana getirdiği sonuçların ne kadar tehlikeli olduğunu gösterir.

Yazara göre sorun doğru algılanmadığı için önerilen ya da geliştirilmeye çalışılan çözüm de ciddi sonuç vermemektedir. Modern tıbbın hatası, sorunu sadece bir mikrop sorunu olarak görmesidir. Bu bakış açısı tüm hastalıkların iyileştirilebileceği varsayımı üzerine kuruludur ancak görüldüğü gibi bu amansız ve çok sayıda insanın hayatını kaybettiği sonuçları çok acımasız olan bir mücadele biçimidir oysa salgın sorunu, ekolojik değişimle ilgilidir. Modern tıbbın aktörleri olan doktorlar ona göre, şimdiye kadar hiçbir büyük salgının ilerleyişini durduramadı ya da etkileyemedi, bunu becereceği de benzemiyorlar. İlaçlar, aşılarda, gen mühendisliği gibi yeterlilik yanılması yaratmasına rağmen, salgınlar, en genç bilim olan tıbbın hala altı bezli bir bebek olduğunu hatırlatmaya devam edecektir (s.274). Nikiforuk, modern insanın üstorganizmayı yenemeyeceğini ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen umudunu da kaybetmeyeceğini, birinci atının nal seslerine kulaklarını kapatamayacağını belirtir.

Neden Çin Virüsü?

11 Eylül 2001 saldırıları gerçekleştiğinde dönemin Amerikan başkanı George W. Bush, dünyayı, barbar ve medeni olarak ikiye ayırdığı bir söylemle savaşı başlattığını ilan etmişti. Bu savaş medeni beyaz dünyanın barbarlara açtığı savaştı. 11 Eylül sonrası Amerika SSCB'ye karşı desteklediği eski dost Taliban'a karşı, Ek-Kaideyi desteklediği gerekçesiyle savaşı başlatmıştı.

Amerika daha sonra da Irak'a karşı bir savaş başlattı buradaki gerçekçisi, Irak lideri Saddam Hüseyin'in El Kaide ile sözde bağlantısı idi. Ancak savaşı

ABD'nin gözünde meşru kılan başka gerekçeler de vardı, örneğin Irak liderinin petrol satışlarını Euro üzerinden yaparak uluslararası piyasalardaki dolar hâkimiyetini kırarak bir girişimde bulunmasıydı. Ayrıca Saddam Hüseyin'in adeta "Ortadoğu'nun serseri devleti" nitelemesini ABD'nin gözünde meşru kılacak biçimde Kuveyt'i işgal girişimi de her ne kadar bu işgale göz kırpmış olsa da önemli bir gerekçeydi. İsrail'in bölgedeki güvenliğini tehdit edebilecek düzeye gelmesini hiç saymıyorum. Hülasa Amerika daha baştan pusuya yatmış ve Ortadoğu'nun enerji kaynaklarını kontrol altına almanın yollarını gözlüyordu demek çok da yanlış değil. Amerikan çıkarları için bu kadar hayati olan kaynakların, bu kaynakları kontrol edebilecek insani düzeyin evrimsel olgunluğa erişmediği bir topluma bırakılması çok da rasyonel görünmüyordu. Üstelik bu savaş, kazanması kolay ve maliyeti karşılanabilecek bir savaştı. Bu savaş aracılığı ile de tüm dünyaya yeni bir düzen verilmiş olacaktı.

11 Eylül sadece Amerika'ya değil özgürlük, demokrasi, insan hakları gibi Batılı değerlere karşı açılmış bir savaş olarak algılandığı için tüm Batılı devletler çok ani bir refleksle bu savaşta Amerika'nın yanında olduklarını açıkladılar.

Siyasi tarih bundan sonra adeta 11 Eylül'den önce ve 11 Eylül'den sonra olmak üzere ikiye ayrıldı. Herkes dünyanın artık eskisi gibi olmayacağını, artık günlük hayatımızdan dünyanın işleyişine kadar her şeyin değişeceğini söyledi.

Yeni bir dünya düzeni, küreselleşme ve şimdi de küreselleşmenin artık sonunun geldiğinin işareti olarak korumacı politikalar uygulayan Amerikan yönetimi post küresel bir dünyanın geldiğini duyurdu. Böylece kapitalizmin istediği (ya da işine geldiği) zaman serbest piyasacı, istediği zaman da korumacı bir politika izleyebileceği gerçeği bir kez daha tekrarlanmış oldu. Bu yeni dönemde de Amerika'nın uygulayacağı olağanüstü politikaları meşru kılacak bir düşmana ihtiyacı vardı. Kullanım süreleri dolan kızıl ve yeşil şeytanların yerini Kanada'daki Huawei tutuklamasıyla sarı şeytan almış oldu. Giderek ekonomik bir güç olarak tüm dünya üzerinde etkisini hissettiren, fason üretim ve bilgi hırsızlığıyla suçlanan bir ülke kendi markalarını yaratarak, disipline edilmiş bir toplumun ürettiği caydırıcı ekonomisi ve popülasyonu adeta özgür dünyaya meydan okuyordu. Amerika'nın bu yeni tehdidi dizginlemesi ve karşı harekete geçmesi için bir Pearl Harbour veya 11 Eylül tarzı saldırıya ihtiyacı vardı. Ancak ne Hong Kong krizi ne de Huawei tutuklaması uyuyan devi agresif bir yol izlemeye itmedi, zaten buna ihtiyacı olduğunu da düşünmeyen bir tarz sunuyor Çin. Ta ki wuhan'da patlayan virüs vakasına kadar.

ABD böylece Wuhan eyaletinde üreyen virüs aracılığıyla rakibini köşeye sıkıştıracak bir koza sahip oldu. Çünkü virüsün kaynağı Çin'di ve 11 Eylül kadar doğrudan bir saldırı olmasa da verdiği zarar (ölü sayısı) çok daha fazlaydı. Bu sayının giderek artması da dolaylı olarak Çin'in verdiği zararın büyümesi anlamına geliyordu. Bu yüzden doktorlara yapılan ölüm vakalarında, sebebin covid 19 olarak gösterilmesi baskısı, Çin'e karşı yapılacak herhangi bir girişimin

meşruiyetini (hem halkın hem de tüm dünyanın gözünde) meşrulaştıracaktı. Peşi sıra Çin'e karşı açılacak tazminat davalarında vaka sayısı tazminat talep miktarını etkileyecekti.

Virüsün ilk kez Çin'de ortaya çıkmış olması Çin'e yönelik küresel bir yeniden değerlendirmeyi gerekli kılıyor. En azından şimdilik tüm veriler virüsün ilk kez Wuhan eyaletinde ortaya çıktığını gösteriyor. En azından diyorum çünkü virüsün Amerika'da Kasım (2019) ayında görüldüğü söylentileri de var. Çin küresel ekonomide giderek artan gücünü siyasete de tahvil etmek istiyor, bu zaten ekonomik gücün doğasında içkin. Hiçbir ekonomik güç sadece ekonomik bir güç olarak kendini sınırlandırmak istemiyor, istemez de. Çin tam da Amerikan hegemonyasını sona erdirecek başlangıcı yapacak ekonomik, askeri ve siyasi güce ulaştığını düşündüğü bir anda hiç hesapta olmayan bir sorunun kaynağı olarak görülmeye başlandığında belki de bin yıllık planlarının gerçekleşme hayallerinin bir karabasana dönüştüğü dönemle tanıştı. Virüsle birkaç aylık mücadele sonrası başarı elde etmesi onun hanesine bir kazanç olarak yazılsa da kayıplarını karşılayabilecek bir kazanç değil gibi görünüyor. Çünkü başta Amerika ve Avrupalı ülkeler (tonlaması Amerika kadar olmasa da) Çin'e karşı virüsten dolayı ortak bir tavır alınması gerektiği konusunda fikir birliği içindeler. Çin'in virüsü ve virüsün etkilerini tüm dünyaya geç haber vermek ve virüsün yayılmasını engellemek için yeterince tedbir almamaktan soruşturulması için AB tarafından hazırlanan karar tasarısına, Rusya dâhil 119 ülkenin destek vermesi, Çin'in küresel düzeyde yalnızlaştığının önemli bir göstergesi olarak okunabilir.

Çin bir yandan kendi ülkesiyle ilgili virüs sonrası görüntülerle ülkesinin normalleştiği algısını yerleştirmeye çalışırken bir yandan da Afrikalıların virüsü yaydığı gerekçesiyle onlara yönelik yaptırımları gündeme getirip kendi olumsuz algısını silmeye çalışıyor. Ancak ne yaparsa yapsın bu virüs Çin'in üzerine bir stigma (damga) gibi yapıştı.

Virüsün (covid 19), Çin virüsü olarak tanımlanmasının arkasında bir yandan Amerika'nın Çin'i çeşitli yönlerden sıkıştırmak istemesi diğer yandan virüsün Çin'de çıktığı andan itibaren Çin'in Dünya Sağlık Teşkilatını ve onun aracılığıyla da tüm dünyayı virüs hakkında doğru bilgilendirmemesi yatıyor. Sadece bu değil, virüsün ortaya çıkmasından sonra sağlık malzemeleri konusunda ihracatı yasaklayıp, ihtiyaç duyulacak ürünlerin ithalatını yaparak virüse karşı oldukça avantajlı pozisyon elde etmesi, başta Amerika olmak üzere bu virüsle uğraşan ve yüksek kayıplar veren ülkelerin tepkisini çekiyor. Bu yüzden de Trump virüse Çin virüsü diyor.

ABD'de virüsten kaynaklanan ekonomik kriz, büyüyen Çin ekonomisi ve tehdidi, işsiz sayısının 40 milyon civarında olacağı beklentisi Trump için sonun başlangıcı gibi, karşısındaki ülke kolayca işgal edilecek ya da gözdağı verilecek bir ülke değil ama 3 Kasım 2020'de de başkanlık seçimleri var. Bu gidişle

virüs öncesi pozisyonunu elde etmesi mümkün görünmeyen Trump, Avrupa ülkelerinden 11 Eylül'deki gibi bir desteği bulamıyor, Johnson hiç de Blair gibi değil, biraz sürü bağışıklıkçısı ve avami tarzı var, yarenlik genlerinden geldiğini düşünüyor insan. İtalya ve İspanya gibi virüsten çok fazla etkilenen diğer ülkelerde de Çin'e yönelik eleştiriler var ama 11 Eylül refleksi onlarda yok. Tüm bu sebeplerden dolayı seçim baskısı Trump'ı daha saldırgan bir politika izlemeye itecek gibi görünüyor, Dünya Sağlık Örgütüne abanmasının arkasında bu var.

Tüm bu gelişmeler olurken 11 Eylül sonrası adeta cehenneme çevrilen İslam dünyası kısmi bir durulma ve kendini toplama aşamasına girecek gibi. Ama şimdilik görünen o ki, virüs belki de Ortadoğu üzerinden İslam dünyasının savaşırlardan nefes almasını sağlayacak bir sessizliği ve huzuru sağlayacak gibi. Bu arada İnsanın aklına, acaba bu virüs Müslüman bir ülkede ortaya çıkmış olsaydı Amerika, BM kararı almadan bu ülkeye karşı da bir medeniyet savaşı verir miydi, sorusu gelmiyor değil.

Yeni Normal Anormalleşirken 'Risk Toplumu'nu Hatırlamak

"Risk toplumu, felaket toplumdur. Bu toplumda olağanüstü halin, normal duruma dönüşme tehlikesi mevcuttur" U. Beck

Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkıp, oradan tüm dünyaya yayılarak insanlığa bir kâbus yaşatan virüs, modern dünyayı büyük bir belirsizlikle baş başa bıraktı. Belirsizlik, modern dünyanın modern bireylerin çok da alışık olmadığı bir kavram ve durum çünkü modern bilim, insanoğlunun karşı karşıya kaldığı tüm sorunları çözebilme özelliğine sahip bir olgu olarak görüldü ve görülmekte. Bu nedenle hali hazırdaki belirsizlik aceleci insanoğlu için rahatsız edici. Modern bilimin (modern tıbbın) Çin'den tüm dünyaya yayılan virüse karşı henüz bir aşı geliştirememesi (Rusya'nın geliştirdiğini iddia ettiği aşığı bir kenara bırakırsak) ona olan güvenin sarsılmasına neden oldu. Hatta bazı bilim adamlarının "virüslerle yaşamaya alışmalıyız, bizi hiç terk etmeyecekler" türünden ifadeleri, bilimin virüslerle olan mücadelesinde başarılı olamayacağını bir işareti olarak okunduğundan insanlardaki belirsizlik ve korkuyu daha da artırıyor.

Oysa modernliğin temel özelliği, sosyolog A. Giddens'in tabiriyle, modernitenin risk ve belirsizlikleri karşısında yine modernitenin soyut sistemlerine karşı geliştirilen güven duygusudur. Hâlâ modern tıbbın Çin'den yayılan virüse karşı aşı-ilaç geliştireceğine ve bu sorunu çözeceğine olan sonsuz inancın arkasında modernliğin bu soyut sistemine olan güven duygusu vardır. Bilimin virüsle imtihanının nasıl sonuçlanacağı süreci yaşayacaklar için merakla beklenen bir sonuç olacak.

Mayıs 2020 tarihinden itibaren giderek daha fazla dillendirilmeye başlanan "yeni normal" kavramı, virüs sonrası hayatımızın artık eskisi gibi olmayacağı, kontrollü, maskeli, fiziksel mesafeli, eğitim dahil bir çok etkinliği uzaktan, ile-

tişim teknolojileri aracılığıyla yapıldığı bir hayatın başladığını ifade ediyordu. Artık maskeli dolaşmak, diğerleriyle aramıza fiziksel mesafe koymak, zaruri olmadıkça çok sık sokağa çıkmamak hayatımızın yani yeni normalin bir parçası olacaktı. Çünkü virüs kalabalığı ve teması seviyordu ve biz kalabalıklardan ve temastan olabildiğince uzak durmalıydık. Ancak görünen o ki, vaka sayısının sürekli artışı, karşı karşıya kaldığımız riskin ne olduğu hakkında en azından bir kısım insanın habersiz olduğunu ortaya çıkardı. İnsanlar en yakınlarındaki halkadan biri zarar görmediği sürece yaşananların TV ekranlarındaki görüntüden ibaret olduğunu düşünüyorlar. Bir kısım insan için ise, Beck'in dediği gibi, olağanüstü durum normalleşmeye başladı.

Tam da bu yaşananları Risk Toplumu¹⁸³ adlı eserinde Ulrich Beck şu şekilde ifade eder: "Risk toplumu, felaket toplumdur. Bu toplumda olağanüstü halin, normal duruma dönüşme tehlikesi mevcuttur" (2011:29). Eser, sanayi öncesi (aslında bilimsel bilginin henüz sistematikleşerek hayatı biçimlendirmeye başlamadığı)toplumlardaki risklerle sanayi sonrası (bilimsel bilginin hayatın her anına sirayet ettiği)toplumlardaki riskleri birbiri ile mukayese eder. Bu mukayese sonrasında, sanayi öncesi toplumlardaki afetler ve riskleri doğal riskler, sanayi sonrası riskleri ise insanoğlunun kendi eliyle ürettiği riskler olarak be-timler.

Sanayi sonrası batı toplumlarının içine girdiği süreci anlatan risk toplumu kavramı, her ne kadar batı toplumlarının içinde buldukları durumu anlatsa da, ortaya çıkan yeni riskler, sonuçları itibariyle batı coğrafyası ile sınırlı kal-mayan sonuçlar ortaya koymaktadır, ekolojik sorunlar (Çernobil'i hatırlayalım) ya da şimdi yaşanan virüs salgını gibi. Ayrıca: Beck, risk toplumu kavramına sanayi toplumunu aşan bir anlam da yükler¹⁸⁴: "Sanayi toplumu kavramı, "ser-vet mantığının" hakimiyetini kabul eder ve risk bölüşümünün uyumluluğunun altını çizerken, risk toplumu kavramı servet bölüşümü ile risk bölüşümünün uyuşmazlığının ve "mantıkları" arasındaki rekabetin altını çizer." Çevre kirliliği ya da küresel salgınlar (pandemi) ayrıca mobilitenin küreselleşmesinden dolayı sınıf farklılıklarını yok sayan zarar ve yayılıma sahiptirler. Bunun için de Beck risk toplumunu "dünya risk toplumu¹⁸⁵" diye tanımlar. Riskin öngörüle-mezliği modern toplumların en büyük sorunları olarak ortaya çıkar.

Sanayi öncesi toplumlar riski, üretim kaynaklarındaki yetersizlik ve kıtlık ile açıklar. Sorun da zaten bu kıtlık ve yetersizlikten kaynaklanan paylaşım so-runları olarak ön plana çıkar. Sanayi toplumu teorisyenleri Marx ve Weber'in üretilen servetin eşitsiz ve meşru biçimde dağılmasını sorun ve konu etmelerinin arkasında da bu vardır.

¹⁸³ Beck, Ulrich (2011) Risk Toplumu, Başka Bir Modernliğe Doğru, (çev. K. Özdoğan . B. Doğan), İthaki Yayınları, İstanbul.

¹⁸⁴ Beck 2011: 230-231

¹⁸⁵ Beck 2011:28

Modernlik, bilim ve teknoloji aracılığıyla kıtlık toplumunun servet toplumuna dönüştürülmesini ifade eder. İleri modern toplumlarda ise, günlük geçim kavgasının yerini aşırı kilo (obezite) sorununun alması, modernitenin ana hedeflerinden olan yoksullukla mücadelenin yerini şişmanlıkla mücadelenin almasına bırakır. Bunun için Beck¹⁸⁶ “dünyanın bir kısmında insanlar açlıktan ölüyor, diğer kısmında aşırı yemenin sonuçları başlıca harcama kalemlerinden birini oluşturuyor” demektedir.

Beck henüz risk toplumunda yaşamadığımızı ama kıtlık toplumuna özgü paylaşım kavgalarının da yapılmadığını belirtir. Bu iddia, Baudrillard’ın ‘Körfez Savaşı hiç olmadı, biz CNN’deki görüntüleri seyrettik’, gibi tamamen kurumsal görünüyor. Çünkü hala küresel bir kaynak paylaşım sorunu var, bu küresel eşitsizlikten olumsuz etkilenerek mutlak yoksulluk (yani kıtlık yoksulluğu) düzeyinde yaşayan bir milyara yakın insan var. Tıpkı Körfez Savaşında yüzbinden fazla insanın hayatını kaybetmesi gerçeğinin varlığını hafife almak gibi, kıtlık toplumuna özgü paylaşım kavgalarının yapılmadığını söylemek de çok anlamlı değil.

Beck’e göre risk¹⁸⁷, modernleşmenin doğurduğu tehlike ve emniyetsizlikle mücadeleyi anlatır. İnsanın kendi eliyle ürettiği riskleri beş başlık (tez) altında ele alan Beck bunları şöyle sıralar¹⁸⁸:

- 1- Geç modernlikte üretilen riskler, esas itibariyle servetten farklıdır. Bu riskler, radyoaktivite, hava, su ve gıda maddelerindeki toksinler ve sağlığa zararlı maddeler ile bunların bitki, hayvan ve insanlar üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerini ifade eder.
- 2- Risklerin büyümesinden ve paylaşımından bazı insanlar daha fazla etkilenir. Modernleşmenin riskleri, eninde sonunda onları üreten ya da onlardan kâr sağlayanları da etkiler. Sınıf modelini berhava eden bir bumerang etkisi yaratırlar. Örneğin ekolojik felaketler, hastalıklar (virüsler) ve radyoaktif serpintiler ülke sınırlarını tanımaz. Artık sadece yoksullar değil zenginler de güven içinde değildir. Beck bu yüzden risk toplumunu “ulusal yeterlilik sisteminin altını oyan risk toplumu, dünya risk toplumu” olarak tanımlar. Virüs salgını zengin fakir ayırt etmeksizin bulaşırken virüsle mücadelede sağlık imkanlarına sahip olmak bir avantaj olarak kenarda durmaktadır ancak yeni riskler böyle durumlarda bile sorunludurlar örneğin Çin virüsüne (corona 19) karşı bir aşının geliştirilemediği dönemde tüm hastaların sınıfsal skalada eşit pozisyonunda bulunduğunu unutmamak gerekir.
- 3- Risklerin yayılması ve ticarileşmesini kapitalist gelişmenin mantığıyla açıklar Beck. Çünkü bu riskler birilerine kaybettirirken birilerine de ka-

¹⁸⁶ Beck 2011:31

¹⁸⁷ Beck 2011:27

¹⁸⁸ Beck 2011:27-28

zandırır. Kazananlar için risk, büyük çaplı iş demektir. Salgın sürecinde Beck'in belirttiği gibi bir kazananın olduğunu söylemek şimdilik zor görünüyor çünkü küresel salgın tüm ekonomileri zora soktu ve bu salgından şimdilik kazananın olduğunu söylemek zor görünüyor. Ancak bir aş, pazarın kazananını ön plana çıkabilir.

- 4- Zenginliklere sahip olunabilir, ama riskler karşısında ancak mağdur olunur. Risklerin sınıfsal farklılıklara karşı kör olması Beck'in özenle vurguladığı bir husustur.
- 5- Riskler sadece doğa ve insan için ikincil sağlık sorunları değildir bilakis bu ikincil etkilerin sosyal, ekonomik ve siyasi yan etkilerini de ortaya koyar: Risk toplumunun felaket toplumu olması, olağanüstü halin, normale dönüşme tehlikesi ile anlatılmak istenen de bu yan etkilerin sonuçlarıdır: Piyasaların çökmesi, sermayenin değersizleşmesi, muazzam maliyetler, hukuk davaları ve itibar kaybı gibi. Bu yüzden risk toplumunda azar azar ya da hızla -kirli hava alarmında, toksik sızıntıda vs.- su yüzüne çıkan şey, felaketin siyasi potansiyelidir. Bunlardan kaçınma ve bunları yönetme işi, iktidarın ve yetkinin yeniden örgütlenmesini içerebilir.

Eski ve yeni riskleri bilim sosyolojisi ve felsefesi ekseninde ele alan Beck, eski tehlikeleri "dışsal" (tanrılar, doğa) olarak tanımlarken yeni riskleri bilimsel ve toplumsal yapı ile ilişkilendirir. "Bilim, risklerin sebeplerinden, tanımlanma araçlarından ve *çözüm kaynaklarından* biri niteliğini kazanır ve bu sayede kendisi için yeni bilimselleştirme pazarları açar¹⁸⁹". Bilimin 17. yüzyılda başlayan sarsılmaz egemenliğinin genişlemesi yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde sona erer. Bu aynı zamanda klasik bilim anlayışının ve pozitivistimin eleştirisidir. Modernlikle birlikte ortaya çıkan riskleri uygarlığın hatası olarak gören Beck, modernitenin insanlığı karşı karşıya bıraktığı sorunları çözmeye kâdir olanın yine modern bilim olduğunu belirterek, çözümü yine akıl ve modern bilime yani modernitenin kendi dairesine taşır. Modernliğin bizi karşı karşıya bıraktığı riskler bilimsel olarak ele alınan, değerlendirilen ve çözüme kavuşturulacak riskler olarak görülür. "Bilimsel uygarlık... artık kendisini, kendi ürünlerini, etkilerini ve hatalarını da gitgide artan bir dozda bilimselleştiriyor. Bilim, artık "önceden var olan bağımlılıklardan kurtuluşla" değil, "kendisinin sebep olduğu" hata ve risklerin tanımlanması ve bölüştürülmesiyle ilgileniyor"¹⁹⁰ diyen Beck, bilimselleşmenin bazı biçimlerine karşı protestonun bilimselleşmesi, olarak ifade ettiği bir sürecin başladığını belirtir. Beck risk toplumunda insanın kendi eliyle ürettiği çevre kirliliği, nükleer silahlar, küresel ısınma gibi risklerin tüm dünyayı, toplumları, sınıfları etkilediğini bunların (Batı) medeniyetin(in) ürettiği sorunlar olduğunu ancak modern bilimin tüm bu sorunları çözebilecek potansiyele sahip olduğunu

¹⁸⁹ Beck 2011:232

¹⁹⁰ Beck 2011:238

nu belirtir. Beck yeni risklerin çözümlü konusunda bizi tekrar bu risklerin kaynağı olan bilime havale eder. Çünkü ona göre, bilimsel sonuçlar sadece sorun yaratmaz aynı zamanda sorunların sorun olduğunu kabul etmeyi mümkün kılan bilgi donanımını da sağlar, bu yüzden “bilim, nihayetinde kendisinin sorumlu olduğu tehditlerin “üstesinden gelmenin” araçlarını da sunar, diyerek bizi modern bilimin sert, soğuk ve duygusuz kapısının önüne bırakır.

YAHUDİ MİLLİYETÇİLİĞİ VE SİYONİZM

Modernist Bir Yanılgı: Milliyetçilik ve Din İlişkisi

Din ve milliyetçiliğin birbirine eklemlenmesi tarih boyunca birçok örnekle karşımıza çıkar. Bu örnekler bir yandan Yahudi milliyetçiliğinde olduğu gibi seçilmişlik halesiyle öteki olana karşı şiddeti meşru hale getirirken diğer yandan din, etnik kimlikle birlikte harmanlanarak sömürünün önünde bir direniş kalesi olarak da ortaya çıkabilir. Din ve milliyetçilik arasındaki bu paradoksal ilişki Fransız Devrimi'nde de görülür. Devrim, milliyetçiliği ön plana çıkarırken dini arka plana atmış diğer yandan da akla dayanan aydınlanmacı sivil dini ön plana çıkarmıştır. Devrim, Hristiyanlık dinini ortadan kaldırır ve yok sayarken onun yerine yeni bir din, milliyetçilik dini ve yeni bir tapınma nesnesi olarak Fransız milleti ve Fransa'yı, Fransız vatanını ve geleneksel otoritelerden özgürlüğü icat etmiştir. Milliyetçiliği Aydınlanma düşüncesinin (Kant'ın 'özgür irade iyi iradedir' düşüncesinin) bir sonucu olarak gören Kedourie, milliyetçi hareketleri aldıkları isimlerden (Genç İtalya, genç Mısır, genç Türkler, genç Arap Partisi) hareketle yaşlılığa karşı bir gösteri mahiyetinde tanımlar: Milliyetçilik "çocukların haçlılar seferi"¹⁹¹ dir.

Din ve milliyetçilik arasındaki ilişki, etkileşim ve yer değiştirme her ikisinin de bireysel ve milli kimlikler üzerinde oynadığı rolden, sahip oldukları semboller ve sergiledikleri ritüellere kadar gider. Her ikisi de, Andersoncu anlamda hayali cemaatlerin varlığına ve o hayali cemaatler uğruna sergilenen özgeciliğe-hasbiliğe dayanır. Modern bireyler için dinler ve milliyetçilikler, geçmişte yaşanmış bir altın çağa dayanır. Her ikisi de kutsal toprakların kontrolü, savunulması ya da elde edilmesi için gayret eder ve bunu ulusal ya da dini bir hedef olarak gösterirler.

	Din	Milliyetçilikler
Ortak noktalar	Semboller-ritüeller, hayali cemaat anlayışı, geçmişte yaşanmış altın çağ(a öykünme), kutsal topraklar	
Dönüşüm alanları		
Siyasetin ölçüsü	İncil-Tanrı	Millet
Bayramlar	Dini	Milli
Hayali topluluk türü	Dini cemaat	Millet
İbadetin yönü	Tanrıya ibadet	Seküler ulusa ibadet (tapınma nesnesi ulus)
Hangi toplumsal formun bileşeni?	Geleneksel toplum	Modern toplum

Kaynak: Anthony Smith (2015) Seçilmiş Halklar'dan esinlenilerek hazırlanmıştır

¹⁹¹ Kedourie, Kedourie, Elie (1971), Avrupa'da Milliyetçilik, (çev. M. H. Timurtaş), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, s.92

Emile Durkheim, Fransız Devrimi sonrasında toplumun, yeni tapınma nesnesi haline dönüştürülmesi ile birlikte, devrim sonrası milliyetçiliğin yeni dininin tanrısını da (aslında toplum, vatan, Akıl, Özgürlük, Fransa vb gibi tanrıların yanında birini de) ortaya çıkardığını belirtiyordu. Durkheim elbette ki bu yeni seküler dinin tanrılarından biri olan toplumu incelemesinin merkezine alacaktı çünkü Durkheim'ın meşhur eseri, 'Dini Hayatın İlkel Biçimleri'¹⁹²nde belirttiği gibi, "Bir tanrı, kendisine inanan için ne ise, bir toplum da üyeleri için o idi" (285). Durkheim için aslında, toplum ve tanrı birdi, aynı şeydi (s.284), toplum kendi çıkarımını unutarak onun köleleri olmamızı istiyordu (285), tıpkı tanrı gibi.

Durkheim tıpkı T. Herzl gibi Dreyfus davasından etkilenen bir Yahudi'ydi ve Herzl nasıl bu davadan sonra (siyasi) siyonizme dönüş yapmışsa, Durkheim'da bu davada Yahudi olduğu için ajanlıkla suçlanan dindaşının suçlanmasına neden olan olguyu (yani dini) ve onun kökenlerini ele almakta, bunu yaparak aslında tüm dinlerin kökenlerinin bir ve aynı şey olduğunu göstermek istemektedir. Dinin, kutsal ve kutsal olmayanı birbirinden ayırmaya yarayan ve aslında toplumun kendine tapınmasını sağlayan bir olgu olduğunu gösterme gayretiydi yapmak istediği. Bunun bir örneği de vardı zaten Fransız Devrimi: "Hiçbir yerde, toplumun kendisini tanrılaştırması ya da tanrılar yaratması yeteneği, Fransız devriminin ilk yıllarında olduğundan daha açık olmamıştır. Gerçekten de, bu zamanda, genel heyecan ve galeyanın etkisi altında, doğaları gereği saf laik, dini olmayan şeyler, kamuoyu tarafından kutsal şeylere dönüştürüldü: Vatan, Özgürlük, Akıl. Bir din, kendiliğinden kurulma eğiliminde oldu. Onun dogmaları, sembolleri, mihrapları ve bayramları vardı"¹⁹³.

Devrim sonrası dinin önemini kaybetmesi ya da dinin kamusal görünürlüğü'nün ortadan kaldırılarak yeni, sivil ve akla dayanan insanlık dininin icat edilerek toplumun kendi kendine tapınması Fransa'ya özgü değildir. Ümmet eksenli toplumdan ulus eksenli bir topluma geçişi ifade eden Türk devriminin de 1926 sonrası aldığı renk giderek Fransız Devrimi'yle örtüşecektir. Devrim sonrası Fransa'sında 'Akla' tapınma ayinlerinin yapıldığı Nötre Dame Katedralinin yerini genç Türkiye Cumhuriyeti'nde Türk Ocakları alır. Ülkenin bağımsızlığının sağlanmasında dinamo unsurlardan biri olan ocak, adeta Türk devriminin yeni mabedidir. Hamdullah Suphi'ye göre, Türk Ocakları "Türk vatanında *yeni imanı*, yeni medeniyeti, hayat aşkını, zevki, refahı, umran ve intizamı, Medresenin mezhep ihtilaflarile parçaladığı bütün Türkler arasında kardeşliği, birliği vaz ve telkin eden *mabetlerdir*"¹⁹⁴. Feyz alınan bu mabetlerde toplum (yeni ulus) artık kendi kendine tapınmaktadır. Türk Yurdu Dergisindeki A. Hamid'in şii-

¹⁹² Durkheim, Emile (2011), Dini Hayatın İlkel Biçimleri, (çev. Fuat Aydın), Eskiye-ni yayınları, Ankara.

¹⁹³ Durkheim 2011:294.

¹⁹⁴ Atalay, Onur (2018), Türk'e Tapmak, 3. Baskı, İletişim yayınları, İstanbul, s.183

ri, “Bir kible tanıyorum: O sensin Anadolu/ Gönülüm, gözüm yüreğim büyük aşkımla dolu.../Ne beyin, ne paşanın, ne hakanın kuluyum:/Kendine secde eden milletin oğluyum¹⁹⁵” Durkheim’den E. Gellner’e kadar bu alanda kalem oynatan herkes için başyapıt niteliğinde bir şiir olarak ortaya çıkar. Tüm bu sekülerleşen dil ve pratiğine rağmen Türk Ocakları kapatılmaktan kurtulamaz, bunda üyelerin bir kısmının CHP’ye (yapay-sun’i) muhalif olarak kurdurulan Serbest Cumhuriyet Fırkasına (SCF) teveccühün olduğunu bir kenara bıraksak bile, Kemal Karpat’a göre¹⁹⁶ aslında yeni rejimin yapmak istediği, Türk Ocakları’nın yerine, milliyetçiliğin onların yeni dini olduğunu ikna edecek Halkevlerini kurmaktır. Türk Ocakları, Türkiye’de komünist hareketlerin giderek daha fazla genci kendine çekmesinden duyulan rahatsızlıktan hareketle, rasyonel ve pozitivist milliyetçiliğin komünizmle mücadelede etkili olmadığı göz önünde bundurularak eski başkanının bastırması ile 1949’da tekrar açılır.

Tekrar Fransız Devrimi sonrası dinin pozisyonuna döndüğümüzde, devrim sonrası dinin anlam ve işlevselliğinin dönüşümü, modernitenin Aydınlanmacı kökeni üzerinden okunduğunda, gelecekte geleneksel toplumların bir parçası olan dinin tamamen yok olacağına dair bir varsayım ile karşılaşılır. Oysa bu modernist varsayımı yanlışlayan örneklerle dolu milliyetçilikler serüveni olduğu gibi her ikisinin de birbirini besleyen olduğunu dile getiren ve bunu da örnekleyen birçok izah vardır. Bunlardan biri de, Tanrı tarafından seçilmiş bir halk olduğu iddiası üzerine kurulu Yahudi milliyetçiliği ve onun çok özel bir akımı olan Siyonizm’dir ki, sonuncusunu Fransız Devrimi’nin sonuçlarından ayrı okumak mümkün değildir. Her ne kadar Yahudi milliyetçiliği üç bin yıllık tarihin bir sentezi¹⁹⁷ olarak özcü (primordialist) bakış açısı ile okunsa da onun gelişiminin paradoksal biçimde Fransız Devrimi ile olan ilişkisi göz ardı edilmez. Çünkü devrim, Yahudiliğe değil Yahudilere Fransız milletinin ve devletin bir parçası olma hakkı tanımaktadır. Böyle bir durumda da Avrupa’daki Yahudilerin içinde yaşadıkları topluma uyum sağlayacağını, sağlaması gerektiğini varsayan bakış açısı ile bu tür bir çabanın boşa harcanan bir çaba olduğunu ve Yahudilerin kendi vatanlarını kurmaları gerektiğini belirten bakış açısı arasında bir çatışma meydana gelecektir. Ayrıca modernitenin düşünsel kökü olan Aydınlanma, aklın özgürleşmesinin önünde sadece Hristiyanlığı değil tüm dinleri engel olarak görüyordu ki Yahudilik bu açıdan modernitenin insanı zincirleyen geleneksel otorite olarak tanımladığı bir olgu olmaktan öte bir anlam taşıymıyordu. Fransız Devrimi “bütün kurulu dinleri ortadan kaldırıp, yerine Akıl dinini ikame ettiğinde, Yahudiler dini eziyete maruz kalma ya da tam anlamıyla kimliklerini yitirme ile karşı karşıya kaldılar¹⁹⁸.” Ancak içinde yaşadıkları toplumla

¹⁹⁵ Atalay 2018:184

¹⁹⁶ Karpat’tan aktaran Atalay 2018:190

¹⁹⁷ Salo Wittmayer Baron (2007), Modern Milliyetçilik ve Din, Açılım Kitap, İstanbul, s. 255.

¹⁹⁸ Baron 2007:261

bütünleşme (Asimilasyon) taraftarlarının tersine Yahudi ulusu düşüncesini inşa etmeye çalışan Siyonistler bu kimlik yitimine karşı mücadele vererek unutulmuş dillerini ve kimliklerini, seçilmiş bir topluluk olarak kendilerine vaad edildiğini iddia ettikleri kutsal topraklarda hayat geçirmek iddiasıyla Theodor Herzl'in yolunu çizdiği Kutsal Devlet'lerini kurmaya çalışacaklardır.

Dini ya da Seküler Ama Kutsal Devlet'e Doğru

Theodor Herzl'in Kutsal Yahudi devleti ideali üzerinden işleyen Siyonizm, bugünkü Filistin sorununu anlamak için çok önemli bir uğraktır. 19. Yüzyılın özgürleştirici milliyetçilik ideolojisi üzerinden genişleyen Siyonizm, Yahudi milliyetçiliğinin ulusal ideolojisidir. Burada kafaları karıştıran husus, Yahudi milliyetçiliği yani dini temelli bir milliyetçilikle, bir dine mensup homojen kitlenin seküler ulusal ideolojisi olarak var olan ancak amacına ulaşmak için gıdasını dinden alan, aynı şekilde dinin de büyük ölçüde bu ideoloji (Siyonizm) üzerinden vücut bulup semirmesiyle somutlaşan simbiyotik ilişkinin varlığıdır. Çünkü Siyonizm, Yahudi milliyetçiliğinin mit ve tarihe dayanan bohçasının seküler ana yama ideolojisidir. Siyonizm din konusunda tam bir pragmatik tavır takip eder. Bu pragmatik tavır, siyasi siyonizmin kurucusu Theodor Herzl'in eseri "Yahudi Devleti"nde altı çizilen bir husustur: "Din adamları, Devletin yönetimine de, kendi danışmanlıkları dışında karışmamalı, sadece kendi alanları içinde, içerideki ve dışarıdaki sorunları hatırlatmalıdır."¹⁹⁹ Din adamları yönetime kendi alanları dışında karışmayacaklardır ama örneğin Yahudilerin Kutsal Devlet'e doğru yapacakları göçte onlara önemli görevler düşecektir: "Her grubun seyahat ederken cemaatiyle birlikte bir hahamı olacak. Yerel gruplar, sonradan gönüllü bir haham oluşturacak ve her yerin ruhani bir lideri olacak. Hahamlarımız enerjilerini ülkümüzün hizmetine adayacaklar ve kürsüden cemaatine vaazlarla ilham verecek"²⁰⁰. Herzl'in hedeflediği devlet olan İsrail'in 1948'de kurulmasından sonra da yöneticilerin aynı pragmatizmi sergiledikleri görülür. 1956 yılında İsrail'in ilk başbakanı Ben Gurion, ateist olmasına ve Yahudi dininin emirlerine burun kıvrmasına rağmen, İsrail'in Süveyş Savaşı'na girmesinin gerçek nedeninin, Kutsal Kitab'ın çizmiş olduğu sınırlar içinde "Davud ve Süleyman'ın krallıklarını yeniden kurmak" olduğunu ilan eder²⁰¹. Hülasa Siyonizmin din konusundaki tavrının tamamen amaca ulaşma (kutsal devleti kurma) yolunda kullanışlı bir aparat olduğu düşünülebilir. Ancak dini sadece bir aparat olarak önemsizleştirmek de Siyonizmin özüne sinmiş kadim mitolojik esasları ihmal etmeye sebep olabilir. Oysa din ve dinin mitleri ile va-

¹⁹⁹ Herzl, Theodor (2007), Yahudi Devleti, çev. S. Demir, 2. Baskı, Ataç Yayınları, İstanbul, s.93

²⁰⁰ Herzl 2007:71

²⁰¹ Shahak, Israel (2004) Yahudi Tarihi, Yahudi Dini, Anka yayınları, 3. Baskı, İstanbul, s. 30

atleri Siyonizmin ana motivasyon kaynağıdır. Bu nedenle Siyonizmi tam da modern milliyetçiliklerle anlayıp, kuramsal pozisyonunu belirlemek mümkündür çünkü Siyonizm, 19. yüzyılda Yahudilerin ezilme ve dışlanmalarına tepki olarak geliştirdikleri milli kimlik olup, dinden feyiz alan ancak din üzerinden toplumun sekülerleşmesine katkı sunan bir ideoloji olarak okunmalıdır.

Siyonizm Nedir?

Kuramsal sınırlarını çizmekte zorlanılan Siyonizm'in kısaca, seçilmiş bir halk olarak Yahudilerin Filistin üzerindeki tarihi sahip olma hakkı(!)ını ifade ettiği görülür. Bu anlamda Yahudiliğin ulusal birliği ve kimliğini sağlayan, pekiştiren ulusal ideolojisidir Siyonizm. Bir başka tanım onu ulusal bir hareket olarak niteler: "Siyonizm, Yahudi halkının politik olarak özerk bir varlık ve bir ulus-devlet oluşturmak amacıyla, başlangıçtaki yurtları olan "İsrail Toprağı"na dönmesini hedefleyen ulusal bir harektir"²⁰².

Siyonizm, Arap ve Türk milliyetçilikleri gibi 20. yüzyıla değil 19. yüzyıla ait bir ulusal hareket olarak Fransız Devrimi'nin izlerini taşır. Bu anlamda da devrimin ilkesel izdüşümü olan Yahudilerin kendi kendilerini yönetmelerinin önünü açmayı hedefler.

Siyonizm kelimesini ilk kez 1891'de, *Selbstemancipation* (Özkurtuluş) gazetesi redaktörü Nathan Birnbaum, Kudüs'e hakim bir mevkide bulunan İsrail ülkesinin tümünü tanımlayan Kudüs çevresindeki Siyon Dağı'na gönderme yaparak kullanır. 23 Ocak 1892'de "*Les principes du sionisme - Siyonizmin İlkeleri*" üzerine verdiği bir konferansta, ilk kez ifade etmiş olduğu kavramı şöyle tanımlar²⁰³: Siyonizm, Siyon sözcüğünden türer. Eski zamanlardan beri Kudüs'teki bir tepenin adı olan Siyon, aynı zamanda Kudüs kentinin şiirsel adlandırması olarak kullanılmıştır. Çünkü bu kent Yahudi Devletinin merkezi olmuş, bu ad da Filistin'deki Yahudi ülkelerini belirtmiştir.

Bağımsızlığın Roma tarafından sona erdirilmesi ve İ.S. 70'de II. Tapınağın (Süleyman Mabedi) yıkılması, Yahudilerin Filistin'deki politik özerkliğinin sonunu temsil eder. Bu tarihten itibaren de bu topraklar, "kurtuluş"a duyulan ulusal özlemi ve diriliş umudunu temsil etmiştir. Siyon'a geri dönüş ilkesi olarak Siyonizm, iki bin yıllık sürgün ve acılar boyunca Yahudi halkının ülküsü olmuştur.

Siyonizm, Fransız Devrimi sonrası Avrupa toplumuna uyum sağlamaya çalışan Yahudilerin bu süreçte beklentilerinin karşılanmayacağı düşüncesinin yerleşmesiyle güç kazanmıştır. Siyonizmin iddiasına göre, Yahudilerin özgürlük içinde yaşayabilecekleri tek yer Filistin'dir.

²⁰² Boyer, Alain (1992), *Siyonizmin Kökenleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.7

²⁰³ Boyer 1992:79.

Atalarının yaşadıkları topraklara yani Tanrı tarafından kendilerine vaad edilmiş olduğu iddia edilen topraklara dönüş hayali, onlar için özgür yaşamın gerçekleşmesini sağlayacaktır. Bu düşünce, Yahudi tarihi, dini ve kültürünün bir parçasıdır. Ancak siyonizmin siyasi bir hareket ve ideoloji olarak ortaya çıkması 19. Yy da Herzl ile birlikte başlar. Herzl, Kutsal Devlet adlı eserinde, kendi devlet kurma düşüncesinin bir hayal olarak görülüp kınanacağını, bunun bir rüya olarak görülebileceğini ancak bu gün bu düşüncenin hayata geçmesinin, gerçekleşmesinin mümkün olacağını belirtir.

Politik Siyonizme giden yol: Emansipasyon ve Asimilasyon

Yahudi milliyetçiliğinin ortaya çıkmasını sağlayan gelişme Fransız Devrimi iken, paradoksal olarak onun gelişmesini engelleyen de aynı devrimdir çünkü devrimin dayandığı milliyet düşüncesi, milletin üyelerinin o millete bağlılığını etnik temel üzerinden değil vatandaşlık bağı üzerinden sağlayan bir anlayışı üretmiştir. Artık Yahudiler sürekli horlandıkları, dışlandıkları, küçümsendikleri toplulukların eşit birer üyesi olarak yaşadıkları topluma içerileceklerdir. Bu nedenle Yahudilerin hangi toplumda yaşıyorlarsa o topluma asimile olmaları gerektiği, bu şekilde onun onurlu ve eşit üyesi olabileceği düşünülür, tıpkı Aydınlanma ve Fransız Devrimi'nin özne-bireyleri özgürleştirmesinden Yahudilerin de faydalandığı gibi. Ancak Yahudi karşıtlığı (antisemit) hareketlere karşı asimilasyon (özümlenme) ya da emansipasyon (Yahudi bireylerin Aydınlanmacı ilkeler bağlamında tıpkı diğer Avrupalı özne- bireyler gibi özgürleşmesi) gerçekte bir çözüm üretemeyince çözüm yeni bir ulusal ideoloji olarak Siyonizm olarak ortaya çıkar²⁰⁴. Bu nedenle özgürleşme ve asimilasyon ile Siyonizm arasındaki ilişki aynı zamanda doğrudan bir ilişkidir.

19. Yüzyılda yani Aydınlanma Çağının bir yüzyıl sonrasında Yahudilerin kendi Aydınlanması yani Haskala (Yahudi Aydınlanması) hareketi ile başlayan süreç, Aydınlanmanın doğal sonucu olarak özgürleşmeyi ve kaçınılmaz biçimde de Yahudilerin asimilasyonunu sağlayacaktır. Yahudilerin yaşadıkları toplumlardaki asimilasyonları ise, "İsrail Ülkesi ile Yahudiler arasındaki birliği bozuyor gibi görünse de gerçekte Siyon'a bağlılığı ve geri dönüş arzusunun politik bir tasarımın içine yerleştirilerek, Siyonizmi -ileride- mümkün kılacaktır²⁰⁵."

Fransız Devrimi ile birlikte, ülkeye bağlılığın hukuki bir eşitliği sağlayan yurttaşlık üzerinden gerçekleşmesi Yahudileri eski dezavantajlı pozisyonlarından kurtarmıştır. "Özgürleşen" Yahudiler diğerleri gibi tüm haklara sahip yurttaşlar olmuşlar, yüzyıllardır süren zulümden sonra, politik ve sivil eşitliğe bağlı özgürlüğün sunduğu tüm nimetlere sahip hale gelmişlerdir. Ancak bu özgürleşme kolektif-dini bir özgürleşme değildi çünkü Aydınlanmanın kendisi

²⁰⁴ Boyer, 1992:8

²⁰⁵ Boyer, 1992:23

zaten dini (ister Hristiyanlık isterse Yahudilik olsun), geleneksel bir otorite biçimi olarak görüyor ve dinin insanları bağladığı zincirlerden kurtarma iddiasını taşıyordu. Öyleyse özgürleşme dini-cemaatvari-kollektif değil ancak bireysel düzeyde gerçekleşebilirdi. Bu durumda ise Hristiyanlığa karşı kazanılan zafer Yahudiliğe karşı da kazanılmış oluyordu ya da Hristiyanlığın Aydınlanmacı özgürlük karşısındaki yenilgisi Yahudiliğin de yenilgisi anlamına geliyordu. Batı Avrupa'da eskiden aşağılanan Yahudiler "özgürleşme"yi (emansipasyon) coşkuyla karşılayıp tamamen kabul etmişler, asimile olmuşlar, kusursuz yurt-severler haline gelerek ulusal ve geleneksel Yahudiliği terklerini haklı çıkarmaya çalışmışlardır²⁰⁶. Yahudilerin eşit ve özgür vatandaşlar olarak özgürleşmeleri asimilasyon sürecini hızlandırırken asimilasyon da yaşanan topluma ve devlete sadakati bundan dolayı da vaad edilmiş topraklara dönüş hayalinden vazgeçilmesini gerektiriyor ve hatta ondan vazgeçilmesine meşruiyet zemini hazırlıyordu.

Haskala ya da "Özgürleşme" hareketini benimseyen yani asimilasyon taraftarı Yahudiler, bilimsel faaliyet alanından, edebiyat, resim, müzik alanlarına kadar bir kaynaşma içine girdiklerinde, kendi cemaatlerinin geleceğine dair bir tartışmayı da başlatmış olurlar. Artık onlar yaşadıkları toplumun orta sınıf özgür özneleridirler. Bilim adamlarından liberal ve sosyalist düşünürlere kadar geniş bir kesim asimilasyonun faydalarından söz eder ancak aydınlanmış Avrupa henüz bu bütünleşmenin gerçekleşeceği bir coğrafya gibi görünmemektedir. Aslında sadece Avrupa değil uzun zamandır Yahudilerin dini kimliklerinden dolayı çeşitli dışlanmalar ve zulüm yaşadığı Rusya'da durum çok farklı değildir. "Pogromların şiddetini en çok arttırdığı 1882'de siyasi Siyonizm tarihinde bir tez ortaya çıkar. Leo Pinsker (ö.1891) tarafından yazılan ve Autoemancipation adını taşıyan risalede, yasalar azatlık konusunda ne derlerse desinler, anti-Semitizmin Avrupa toplumunda derinlerde gömülü olduğu ve Yahudilerin asla eşitler olarak kabul edilmeyecekleri iddia ediliyordu. Bu sürekli yabancı statülerini değiştirmek için Yahudiler, Batı toplumunun değişmesini bekleme-meliydiler; kendi kaderlerini kendileri çizmeli ve bağımsız bir Yahudi devleti kurmalıydılar. Pinsker, dinden ziyade milli kimlik konularıyla ilgilendiği için Yahudi devletinin Filistin'de kurulmasında ısrar etmiyordu. Ancak bu eylem çağrısı, genç Rus Yahudilerine çekici geldi ve 1890'larda hepsi de Yahudi kimliği ve zulüm sorunlarına kendi çözümü olan çeşitli Siyonist örgütler kurdu-lar²⁰⁷. Siyasi siyonizme giden yol asimilasyonun başarısızlığı ve özgürleşememe sorunudur. Rusya'daki pogromlar ve Fransa'daki Dreyfus Davası gibi vakalar başlangıçta asimilasyon taraftarı iken artık ona inanmayan Herzl gibi politik Siyonizmin öncülerini de ortaya çıkaracaktır.

²⁰⁶ Boyer 1992:23-24

²⁰⁷ Cleveland, William L. (2008), Modern Ortadoğu Tarihi, Türkçesi, M. Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 268

Din ve Milliyetçiliğin Kesişimi: Etno-Dini Radikalizm Olarak Yahudilik

Milliyetçiliği modern dönemlerde ortaya çıkan bir olgu olarak görmek onun modern toplumlarda dinin yerine getirdiği kurumsal ikame görevini yürüttüğünü de göz önünde bulundurmak anlamına gelir. Sosyolojinin sistemleştiricilerinden E. Durkheim'ın mümin için Tanrı neyse birey için toplum o'dur" meşhur mottosunu, "mümin için Tanrı neyse ulusçu için ulus o'dur" diye okumak, modern dönemde milliyetçiliği anlamak için oldukça anlamlıdır. Milliyetçiliğin yıldızı, dinin bağlayıcı, bütünleştirici özelliğinin zayıfladığı ve onun yerine artık başka toplumsal bütünleştirici ve motive edici hedefler sunan bir ideale sahip olmak gerektiğine inanılan bir dönemde parlar. Özellikle milliyetçiliğin modernist yorumcuları modernitenin kaçınılmaz bir sonucu olarak dinin gündelik hayattaki etkisinin ve işlevinin giderek azalacağını onun yerine başka kurumların devreye gireceğini belirtirler. Yani dinin etkisi ve gücünün zayıflamasına paralel olarak milliyetçiliğin gücü artmaya başlayacaktır. Milliyetçiliğin kendisiyle birlikte anılan Fransız Devrimi üzerinden okunması, onun devrimle birlikte nasıl yeni bir din halini aldığını ortaya koymaktadır. Milliyetçiliği modern bir dünya dini olarak tanımlayan Hayes, bu süreci şu şekilde ifade eder:

İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi, bir millî ilmihal muamelesi gördü ve 1791 Anayasası tarafından ona iman edilmesi emredildi. Onun üzerine yemin etmeyi reddedenler, sivil aforozla cemaatten atıldı ve ona sadakat yemini eden yabancılar mü'minler safına kabul edildi ve azizler kominyonuna dâhil edildi. Millet Meclisinin 1791 güzündeki ilk oturumunda, "Oniki yaşlı adam Anayasa Kitabı'nı araştırma âyinine girdiler. Başlarında, iki eliyle kitabı tutup göğsüne bastıran arşivci Camus olmak üzere, yavaş ve ölçülü adımlarla Fransızların yeni Kutsal Kitabı'nı taşıyarak döndüler. Bütün milletvekilleri ayağa kalkarak şapkalarını çıkardılar. Camus, vecdle gözlerini aşağıya indirdi." Aynı Meclis, "Bütün komünlerde, anavatana bir kurban taşı dikilmesini ve üzerine de Haklar Beyannamesi'nin ve 'Vatandaş vatan için doğar, vatan için yaşar ve vatan için ölür' yazısının yazılmasını" emretti. İki yıl önce, Strasburg'da, bir papaz, piskopos ve haham tarafından bir "medenî vaftiz" ayini yapılmıştı. Bunun ardından, "medenî nikâhlar" ve "medenî cenaze merasimleri" geldi ve nice asker vatandaşın mezar taşına şu kitabe koyuldu: *Mort pour la patrie — "Vatan için öldü"*²⁰⁸

Fransız Devrimi, sosyolojinin kurucusu Auguste Comte('un 'İnsanlık Dini') gibi nicelerine tam bir dünyevî din kurduracak gelişmeleri ortaya koyar. Ne de olsa yaşanan çağ bir Aydınlanma Çağı'dır ya da diğer adıyla "Hristiyanlığa reddiye yüzyılı çağı". Fransız Devrimi, 18. Yüzyılın akıl, ilerleme, hümanizm, evrensellik gibi Aydınlanmacı spektrumunun damıtılması olarak ortaya çıkan Fransız Devrimi din adamlarını bile modern akıl dininin hizmetkârı haline getirir, Hayes'ten devam edelim:

²⁰⁸ Hayes, Carlton J.C. (1995), Milliyetçilik: Bir Din, (çev. M. Çiftkaya), İz, İstanbul, s.84-85

1793 Kasım'ında, şair Marie-Joseph de Chenier, Konvansiyona, devletin dini olarak resmî milliyetçilik kurumunun kabul edilmesini teklif etti. Chenier: ..tek dogması eşitlik olan, vaizleri kanun koyucularımız ve piskoposları da hâkimler olan; insanlık ailesinin tütsüsünü ancak —herkesin annesi ve ilâhı olan—... diye tanımlıyor yeni dini... İki gün sonra, Paris Katolik Piskoposu, "Hürriyet ve kutsal eşitliğe ibadetten başka hiçbir toplu ibadetin artık kalmaması gerekir," açıklamasını yaparak, Hıristiyanlıktan irtidat ettiğini duyurdu. Üç gün daha sonra ise, Nötre Dame katedralinde büyük bir coşkuyla 'Akla' tapınma ayinleri başlatıldı²⁰⁹.

Aydınlanmacı aklın insanı getireceği nokta buydu çünkü tam da Alman aydınlanmacı Kant'ın dediği gibi akıl artık, Tanrı gibi geleneksel otoritelerin zincirlerinden kurtulup bağımsız bir değişken oluyordu.

Milliyetçiliğin modenist kuramsal versiyonu onu modernleşme süreciyle, sanayileşme ile vb. açıklarken daimicilerden (perennialistlerden), primordialistlere (özcülere-ilkçilere) kadar bir grup teorisyen de onun köklerinin eskiliğine işaret ederler, örneğin Fransız ve İngiliz milliyetçiliklerinin 14 ve 15. Yüzyıllara dayandığını belirtirler. Bu eskiliğin arkasında iki ülkenin birbirleriyle olan mücadeleleri milli kimliklerin pekişmesinde etkili unsur olarak görülürken esas olarak İngiltere'de Kilise ve İncil'in (The Bible) etkisini vurgulayan daimici-perennialist Adrian Hastings, dinin bir çok etnik topluluk, kültür ve devlette bütünleştirici bir rolü olduğunu ve İncil'in Hristiyan dünyasında ulusun (nation) orijinal bir modelini oluşturduğunu belirtir²¹⁰. Hastings, Kilise'ye bağlı Hristiyanların dinî ritüelleri yerine getirirken kendilerinin özel bir topluluk oldukları bilincine de vardıklarını ve bu durumun onların dinî kimlik bilinçlerini daha da yükselttiğini vurgular. Tanrı tarafından seçilmiş olmak, seçilmiş olduğunu düşünen insan topluluğunu diğerlerinden farklı kılar ve seçilmiş topluluk için yeni 'öteki' kendi dinlerinden olmayan herkes halini alır. Ne var ki seçilmiş olmak sadece İngiliz Hristiyanlarına özgü bir durum değildir.

Milliyetçiliğin din ile harmanlanması ve din üzerinden tedavüle girmesi, modern toplumlarda dinin etkisinin yok olacağını düşünen kestirmeci modernistler için yumuşak karın boşluğudur. Üstüne bir de milliyetçiliğin kara yüzüyle, nasyonal sosyalizmle yani Alman Faşizmi ile tanışmış ve ondan muzdarip olmuş bir etnik topluluğun ultra milliyetçileri de ortaya çıkınca, modernist teori Thomas Kuhn'un tabiriyle giderek daha fazla anomali (kural dışı) durumlarla baş başa kalır. Buna Protestan İngiltere'ye karşı Katolik İrlandalıların bağımsızlık mücadelesi eklendiğinde dinin milliyetçilikle harmanlanma örneklerinin konuyu yeniden ele almayı gerektiren birden çok durumu ortaya çıkardığı görülür. Ayrıca Avrupa Türkiye'sinin kaybedilmesinde Kiliseler üzerinden

²⁰⁹ Hayes 1995:85

²¹⁰ Hastings, Adrian (1997), The Construction of Nationhood, Cambridge University Press, p.4.

örtülü biçimde süregelen Balkan milliyetçilikleri din ve milliyetçilik arasındaki kesişmenin bir çok örneği olduğunu gösterir. Ancak din ve milliyetçiliğin kesişmesinin mükemmel örneği, saf bir etnik kimlik üzerine oturan Yahudi milliyetçiliğidir. Çünkü Yahudi milliyetçiliği, seçilmiş olduğunu düşünen bir halkın milliyetçiliğinin 20. Yüzyılın ikinci yarısından yani modernitenin en olgun çağında, Ortadoğu'da kâbus gibi ortaya çıkmasının örneğidir.

Etno-dini milliyetçilik örneği olarak Yahudi milliyetçiliği

Yahudilerin, kendileri için vaadedilmiş topraklar olarak gördükleri Filistin topraklarında bölgenin demotik halklarına karşı uyguladıkları mezalimi anlamak için Yahudi etno-dini kimliğini ve bu kimliğe yüklenen milliyetçi perspektifi bilmek gerekir.

Ev sahibi Filistinlilerin topraklarına el koyma, kendi evlerinden çıkarma, çocuk ve kadınlar da dâhil sivil insanları gözlerini kırpmadan öldürmenin nedenini ancak homojen etnik topluluğun sahip olduğu dinin (Yahudiliğin) onlara yüklediği misyon ile anlamak mümkün.

Bu misyonu kabaca şu şekilde tanımlayabiliriz:

- Yahudiler Tanrı tarafından seçilmiş halklardır (Tevrat Yasanın Tekrarı (Tesniye) 33: 29 *Ne mutlu sana, ey İsrail! Var mı senin gibisi? Sen RAB'bin kurtardığı bir halksın. RAB seni koruyan kalkan ve şanlı kılıcıdır. Düşmanların senin önünde küçülecek ve sen onları çiğneyeceksin.*”, Tevrat Yasanın Tekrarı (Tesniye) 7:6: *“RAB için kutsal bir halksınız. Tanrınız RAB, öz halkı olmanız için, yeryüzündeki bütün halkların arasından sizi seçti”*).
- Yahudi olmayan (başta Filistinliler ve diğer Araplar olmak üzere) bölge halkları Yahudilere Tanrı tarafından vaadedilen toprakları işgal eden insanlardır ve tanrının emrini yerine getirmek için onlarla mücadele etmek gerekir. Ancak mücadele ederlerse bunun karşılığını görecektir. (Tevrat Yeşaya (İşaya) 14:2: *İsrail halkı RAB'bin verdiği topraklarda onları Erkek ve kadın köle olarak sahiplenecek. Kendisini tutsak edenleri tutsak edecek, Kendisini ezenlere egemen olacak*)
- Öyleyse onların öldürülmeleri Tanrının bir emridir ve Tanrı zaten Tevrat'ta onların çocuklarına kadar öldürülmelerini emretmektedir. (Tevrat: 1. Samuel: 15:3: *Onlara ait her şeyi tümüyle yok et, hiçbir şeyi esirgeme. Kadın erkek, çoluk çocuk, öküz, koyun, deve, eşek hepsini öldür.*” : Tevrat: Yasanın Tekrarı (Tesniye) 7:2 *“Tanrınız RAB bu ulusları elinize teslim ettiğinde, onları bozguna uğrattığınızda, tümünü yok etmelisiniz. Bu uluslarla antlaşma yapmayacaksınız, onlara acımayacaksınız”*).

İsrail'in 1948'de kurulduğundan beri saldırganlığının ve bölgedeki diğer halkların aleyhine genişlemesinin arkasında diaspora Yahudileri ve onların

ekonomik güçleriyle orantılı güçlü lobicilik faaliyetleri yatmaktadır ve genişleme yani saldırganlık temelli devlet politikası, ülkedeki seçimlerle ya da yolsuzlukları örtmekle açıklanmayacak kadar hükümet dışı doğrudan devlet politikası olan bir tercihtir. Çünkü kurulduğu andan beri etrafındaki devletlere, halklara saldırarak genişlemeye çalışan devletin kuruluş felsefesi vaadedilmiş topraklardaki büyük ve kutsal Yahudi devletini kurmaktır.

Siyasi Siyonizme Giriş

19.yy ın ortaları 'Yahudi ulusu' düşüncesinin öncüleri

Siyasi Siyonizm'in hedefi Yahudiler için güvenli bir liman olmak üzere Filistin'de bir Yahudi devleti kurmaktır. Bu hedefi gerçekleştirmek için ortaya atılan düşüncelerin 19. Yüzyılda yani Yahudilerin Avrupa ve Rusya'da sıkıntılar yaşadığı dönemde Herzl ile birlikte ortaya çıktığı düşünülür ancak görüleceği üzere Siyonizmin özü olan Yahudi ulusu düşüncesinin çeşitli öncül yazarları vardır ki bunlardan dikkat çekenleri şu şekilde sıralamak mümkündür²¹¹:

- 1- Haham Yehuda Hai Alkalag (1798-1878): Ona göre kurtuluş tüm Yahudi halkının İsrail Ülkesi'ne geri dönüşü ile olacaktı. Bu nedenle Yahudiler Mesih'i beklemek yerine kendilerini kurtarmalıydılar. Mesih ancak böyle geri gelecekti.
- 2- Thorn'un (Prusya) hahamı olan Sevi Hirsch Kalischer (1795- 1874), 1862'de İbranice olarak küçük bir broşür kaleme alarak, Drishat Zion'da, Yahudi ulusunun yeniden kurulmasından söz eder. "Özgürleşme" sayesinde dirilen Yahudiler, İtalyan Risorgimento'sundan (yeniden doğuş) esinlenerek İsrail Ülkesi'ne dönebilirlerdi. Dönüşü örgütlemek üzere İsrail Toprağının Nüfuslandırılması Derneğinin kurulmasını önerir.
- 3- Joseph Natonek (1813-1892) Yahudilerin - "özgürleşme" tarafından mümkün kılınan- dönüşünü gerçekleştirmek üzere çok açık bir plan hazırlamıştı. Bu plan, Yahudi halkını temsilen bir kongre düzenlenmesini, Osmanlı hükümetinden Filistin topraklarını Yahudilere tahsis eden bir belgenin alınmasını, tarımsal kolonizasyon ve kitle güçlerinin yapılmasını, ulusal dil olarak İbranice'nin seçilmesini ve bir Yahudi devletinin kurulmasını içermekteydi.

Modern Laik Siyonizm

Modern laik Siyonizm, Moses Hess (1812-1875) ile başlar. 1862'de Yahudi milliyetçiliğinin sistematik bir savunması olan "Rome and Jerusalem-Roma ve

²¹¹ Boyer, Alain (1992), Siyonizmin Kökenleri, İletişim Yayınları, İstanbul, s.55-57

Kudüs"ü yayımlayan Hess, bu eserinde Yahudilikten yirmi yıllık bir uzaklaşmanın (asimilasyon düşüncesinin) ardından halkına geri döndüğünü anlatır²¹². Ona göre, Antisemitizm, kaçınılmazdır. İlerici Yahudiler, Yahudiliğin herhangi bir ulusal ifadesinden çekinerek Yahudi düşmanlığından kaçabileceklerini düşünürler, ancak Yahudilere karşı nefret kaçınılmazdır. Hıristiyanlığı kabul etmek bile Yahudi'yi bu nefretten kurtaramaz. Hess için Yahudiler her zaman uluslar arasında yabancı kalacaktır. Bu durumu hiçbir şey değiştiremez. Yahudi düşmanlığı sorununun tek çözümü, Yahudi halkının kendi ulusal kimliğiyle uzlaşmasıdır. Bu nedenle Yahudilerin ulusal bilinç kazanmaları öncelikli bir meseledir. Dünyadaki tüm Yahudilerin Filistin'e göçmesi mümkün olmasa da bir Yahudi devletinin varlığı, Yahudi halkı ve tüm insanlık için manevi bir merkez rolü oynayacaktır.

Ancak bu tür düşünceler, Marx'ın Komünist Manifesto'da S. Simon, R. Owen ve C. Fourier gibi kendisinden önceki sosyalistleri ütöpik sosyalistler olarak nitelemesi gibi, birleştirici bir programa sahip olmayan ütöpik çalışmalar olarak kalır. "Herzl çoğu zaman Siyonizmi "bulan kişi" olarak gösterilmiştir. Oysa Siyonizm düşüncesi, hatta kavramı ondan önce de vardı. Ama dağılmış akımları bir program etrafında billurlaştıracak ve politik hareketi yaratacak kişi oydu²¹³." Başlangıçta kendisi de asimilasyon taraftarı olan Herzl kendisinden önceki düşünürlerden elbette ki etkilenecekti onun başlattığı hareket siyasi siyonizmi somut çıktılarını olmasını sağlayacaktı.

Siyasi Siyonizm

Avrupa'daki Yahudilerin asimilasyon isteklerinin bekledikleri karşılığı bulamaması, Yahudilerin yönlerini siyasi siyonizme yöneltmelerine neden olacaktır. Diğer yandan şunu da unutmamak gerekir ki, "modern siyasal Siyonizm (Filistin'e odaklanmış Yahudi milliyetçiliği) anti-Semitizmin en şiddetli haliyle gözlemlendiği Rusya'dan çıkmıştır²¹⁴." Rusya Yahudilerinin 1800'lü yıllarda yaşadıkları, baskı, pogromlar ve dışlanma onların, Filistin'e göç etmesine öncülük eden Hibbat Zion ("Siyon Sevgisi/Âşıkları") hareketinin 1882'de ortaya çıkmasına neden olur. Bu grup marifetiyle Filistin'e ilk Yahudi göçü, Yidiş dilini konuşan Rus Yahudiler tarafından gerçekleştirilir. Bu grup oldukça yoksul bir gruptur ve Filistin'de tutunmaları ancak Yahudi iş adamı Rothschild'ın ekonomik desteğiyle mümkün olur. 1882 yılı ve Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914

²¹² Cohn-Sherbok, Dan (2012), Introduction to Zionism and Israel, From Ideology to History, Continuum International Publishing Group, New York, p.4

²¹³ Boyer 1992:80

²¹⁴ Cleveland, William L. (2008), Modern Ortadoğu Tarihi, Türkçesi, M. Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 267

yılı arasında, 2.6 milyon Rus Yahudi'sinin Amerika'ya göç ettiği²¹⁵ belirtilir. Ancak birinci ve ikinci Aliyah (:Yahudilerin Filistin'e göçü) dönemini kapsayan bu dönemde Filistin'e farklı ülkelerden gelen göçmen sayısı 62.500'dür²¹⁶.

Yahudilerin Avrupa'dan göç etmelerine etkili olan olay 1894'deki Yüzbaşı Dreyfus Davası iken, Rusya'da Çar II. Alexander'a 1881 tarihinde yapılan suikasttır. Suikastçılardan birinin Yahudi olması III. Alexander döneminde (1882) Yahudilere yönelik katliam ve baskıların artmasına neden olur. 1882'de Filistin'e gerçekleştirilen ilk göç, Yahudilerin yaklaşık iki bin yıllık vaad edilmiş topraklara dönüşünün işaret fişeği olur.

Dreyfus Davası sonrasında Yahudi Devleti (1894) adlı eseri yazan T. Herzl, bu devlet için bir ajans ve fona ihtiyaç duyulduğunu belirtecektir. 1897 tarihli I. Dünya Siyonist Kongresi'nde adeta "dünyanın bütün Yahudileri Filistin'de birleşin! sloganıyla hareket eden Herzl'in idealleri doğrultusunda 1901'deki V. Dünya Siyonist Kongresi'nde göç için bir fon oluşturulur ve bundan sonra Filistin'e doğru göçler başlar.

Yahudilerin Filistin'e göçünün (Aliyah) motivasyon kaynakları

Sosyalist fikir akımlarının Yahudiler üzerindeki etkisi, her ne kadar Marx, Yahudi Sorunu adlı eserinde asimilasyoncu bir perspektifle yaklaştığı Yahudiliğe karşı daha eleştirel yaklaşıp da tüm Yahudilerin aynı düşünceye sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Yani herkes Yahudileri kapitalistlerle eşleştirmeyi. Leo Pinsker gibi bu tür bir eşleştirmeyi yapanlar ise, Yahudiliğe karşı önyargının altını çizme adına bunu yapar.

İnsanları Yahudilikle sosyalizm arasında adeta organik bir bağın olduğunu düşünmeye sevk eden husus, birçok sosyalist düşünürün Yahudi olması mıdır yoksa sosyalizmin Yahudileri kendisine çekmesi midir? Ezilenlerin ideolojisi olarak sosyalizm etnik, dini, sınıfsal ve bölgesel ezilmişlik, dışlanmışlık ve gerikalmışlık (bıraktırmışlık) söylemi üzerinden tüm bu mezkur kesimleri kendisine çeker. Avrupa ve Rusya'da Yahudilerin dışlanmışlıkları ve şiddete maruz kalmaları onları sosyalizme iten önemli bir gerekçedir. Türkiye'de de 1960'lı yıllardan sonra kentlileşen Kürt gençleri üniversitelerde sosyalist hareketlerle tanışınca Kürt siyasi hareketinin öncülüğünü yapanlar artık muhafazakâr Kürtler değil sosyalist Kürtler olmaya başlamışlardır. Çünkü sosyalizm Kürtlere kendi (ezilmiş ve dışlanmış olarak kabul ettikleri) kimlikleriyle tanınmayı mümkün kılan bir zemin sunmaktaydı onlara göre. Benzer bir durum 19. yüzyıl Yahu-

²¹⁵ Fraser, T. G. ; Mango, A; McNamara, R (2011), Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu, çev. F. Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul.

²¹⁶ Erol, Muzaffer (2012), İsrail: Göçlerle Kurulmuş Bir Devlet, (ed. S.G. İhlamur-Öner), Küreselleşme Çağında Göç, İletişim Yayınları, İstanbul, s.442

dileri için geçerlidir. Bu gün oldukça geniş bir YPG destekçisi Kürd'ün İsrail Filistin çatışmasında İsrail tarafını tutması (diğer değişkenleri de bir kenara bırakmamak kaydıyla) bu ortak tarihi sicil ile ilişkilendirilebilir. "Çok sayıda Yahudi, sosyalist hareketleri ve partileri, salt sınıf çıkarı ya da ideal uğruna değil, açık bir baskının hedefi oldukları ülkelerde politikaya girmenin tek yolu bu olduğundan desteklemişlerdir"²¹⁷."

Yahudilere yönelik Rusya'daki pogromlar ve Avrupa'daki dışlamalar: Yahudilerin Filistin'e göçünün arkasında, buldukları ülkelerde karşı karşıya kaldıkları katliamlar (özellikle 1882 sonrası Rusya ve Naziler dönemi Almanya'sındaki katliamlar) çok önemli rol oynamaktadır. Ayrıca modernite ve Aydınlanmanın beşiği olan Fransa'daki Dreyfus Davası, Yahudilerin asimilasyon çabalarının sonuç vermeyeceğini göstermiştir. Bu dönemde asimilasyona karşı çıkan Yahudi yazarların eserlerinin göç için önemli bir motivasyon kaynağı olduğu unutulmamalıdır.

Bu eserlerde ve Eski Ahit'te dile getirilen **vaad edilmiş topraklara ulaşma isteği** hem dini hem de ulusal bir motivasyon kaynağı olarak ön plana çıkmaktadır. Bu vaad edilmiş topraklar Tanrı tarafından seçilmiş bir halka vaad edilmiştir. Dolayısıyla bu göçün arkasında Tanrı'nın seçtiği bir halkın Tanrı tarafından kendilerine vaad edilen topraklara giderek O'nun emrini yerine getirmek yani vaadini gerçekleştirmek gibi dini bir sorumluluğu ve motivasyonu vardır. Eski Ahit'te vaad edilen topraklar için seçilmiş halk olarak Yahudiler örneğin şu şekilde tasvir edilir:

Yeşu. 1: 1 RAB, kulu Musa'nın ölümünden sonra onun yardımcısı Nun oğlu Yeşu'ya şöyle seslendi: 1: 2 "Kulum Musa öldü. Şimdi kalk, bütün halkla birlikte Şeria Irmağı'nı geç. Size, İsrail halkına vereceğim ülkeye girin. 1: 3 Musa'ya söylediğim gibi, ayak basacağımız her yeri size veriyorum. 1: 4 Sınırlarınız çölden Lübnan'a, büyük Fırat Irmağı'ndan -bütün Hitit ülkesi dâhil- batıdaki Akdeniz'e kadar uzanacak. 1: 5 Yaşamın boyunca hiç kimse sana karşı koyamayacak; nasıl Musa ile birlikte oldumsa, seninle de birlikte olacağım. Seni terk etmeyeceğim, seni yüzüüstü bırakmayacağım. 1: 6 "Güçlü ve yürekli ol. Çünkü halkı, atalarına vereceğime ant içtiğim ülkeyi miras almaya sen götüreceksin. 1: 7 Yeter ki, güçlü ve yürekli ol. Kulum Musa'nın sana buyurduğu Kutsal Yasa'nın tümünü yerine getirmeye dikkat et. Gittiğin her yerde başarılı olmak için bu yasadan ayrılma, sağa sola sapma. 1: 8 Yasa Kitabı'nda yazılanları dilden düşürme. Tümünü özenle yerine getirmek için gece gündüz onu düşün. O zaman başarılı olacak ve amacına ulaşacaksın. 1: 9 Sana güçlü ve yürekli ol dedim mi? Korkma, yılma. Çünkü Tanrın RAB gideceğin her yerde seninle birlikte olacak."

²¹⁷ Boyer 1992:37

Yeşu'nun Eriha kentini ele geçirmesi sonrasındaki durum şöyle anlatılır:

Yeşu 6:21 Kadın erkek, genç yaşlı, küçük ve büyük baş hayvanlardan eşeklere dek, kentte ne kadar canlı varsa, hepsini kılıçtan geçirip yok ettiler.

Rab tarafından İsrail halkı için vaad edilen (onlara verilen) topraklar üzerinde yaşayanlarla ilgili her türlü tasarrufta bulunma hakkı Rab tarafından açık bir şekilde İsrail halkına verilmiştir. Dolayısıyla bugün sözde vaad edilen bu topraklar üzerinde yaşayan Filistinlilerin evlerine, zeytin bağlarına el koymak, onların kız ve erkek çocuklarını, bebeklerini öldürmek ilahi emrin bir gereği eşyanın tabiatına uygun bir icraat olarak görülebilmektedir. Çünkü bunu meşru kılan kutsal bir metin vardır.

Filistin'e ilk Yahudi göçü Rusya'dan yapılmıştı, bu göçün arkasında Leo Pinsker (1821-1891) gibi önce asimilasyon yanlısı olan ancak Rus Yahudilerine yapılan katliam ve dışlama sonrasındaki fikir değiştirenlerin etkisi vardı. Pinsker 1882'de yazdığı, *Auto Emancipation (Kendini Özgürleştirme: Bir Rus Yahudi'sinin Kardeşlerine Uyarısı)*, adlı eserinde sorunun geçici olmadığına, yanlısımlarla zaman yitirmenin tehlikeli sayılacağına dikkat çekmekteydi²¹⁸. Pinsker'i dönüştüren "1881'deki Rus pogromları, erken dönem Siyonist Leo Pinsker üzerinde derin bir etki yaptı ve onu Aydınlanma fikirlerinin savunuculuğundan bir Yahudi vatanı yaratma kararlılığına sürükledi"²¹⁹.

Autoemancipation'da²²⁰ (Kendini Özgürleştirme'de) Pinsker, kadim Yahudi sorununun modern dünyada çözülmediğini, sorunun özünde Yahudi kimliğinin özümsememesiyle ilgili olduğunu altını çizer. dir. Yahudi halkının bağımsız bir ulusal varlığa ihtiyaç duymaması bu durumu daha da ağırlaştırmaktadır. Bu yüzden onun ana meselesi, Yahudilere ulusal bilinç kazandırmaktır. Ölü bir bedene ruh vermeye çalıştığını düşünür. Pinsker, dünya ulusları arasında Yahudilerin çoktan ölmüş bir ulus gibi olduğunu ileri sürer. Bu ölü ulusun hayaletimsi varoluşu Yahudi hayalet korkusunu üretir bu da günümüzdeki Yahudi düşmanlığını doğal hale getirir. Bu Yahudi nefreti, tarih boyunca Yahudi halkına karşı çeşitli suçlamalara yol açtı: Yahudiler, İsa'yı çarmıha germek, Hıristiyanların kanını içmek, kuyuları zehirlemek, tefecilik yapmak ve köylüleri sömürmekle suçlandı. Böylece Yahudilik ve antisemitizm yüzyıllar boyunca ayrılmaz birer yoldaş olmuştur ve insan zihninin bu sapkınlığına karşı herhangi bir mücadele sonuçsuz kalmıştır. Diğer halkların aksine, Yahudi kaçınılmaz olarak bir yabancısıdır. O sadece yabancı bir ülkede misafir değildir; daha çok bir dilenci ve mülteci gibidir. Pinsker, Yahudilerin, vatanları olmadığı için temsilcileri olmayan yabancı olduğunu belirtiyor. Pinsker, Yahudilerin yasal kurtuluşunun toplumsal kurtuluşla sonuçlanacağını düşünmek bir hatadır,

²¹⁸ Boyer 1992:68

²¹⁹ Cohn-Sherbok 2012:6

²²⁰ Cohn-Sherbok 2012:6

diye devam ediyor. Bunun imkansız olduğuna inanıyor. Yahudi ebediyen bir yabancı olduğu için, Yahudi'nin izolasyonu hiçbir şekilde resmi kurtuluşla ortadan kaldırılamaz. Özetle, yaşayanlar için Yahudi'nin ölü bir adam olduğunu iddia eder. Yerliler için bir yabancı ve bir serseri. Mülk sahipleri için bir dilenci. Yoksullar için, bir sömürücü ve bir milyoner.

Göçün bir başka önemli motivasyon kaynağı **T. Herzl gibi laik yazarların eserleri ve gösterdikleri performanstır**. Herzl, Yahudilerin modern laik bir hukuk devleti çatısı altında eşit ve özgür yurttaşlar olarak birleştirilmesi düşüncesini hayat geçirmek ister. Siyasi siyonizmin kurucusu Herzl, "hiçbir dini eğilimin etkisi altında değilim... ben agnostikim/bilinemezciyim... Yahudi meselesi benim için ne sosyal ne de dini bir meseledir... sadece milli bir meseledir"²²¹ derken kurulacak olan devletin temel hususiyetlerini de belirtmiştir.

T. Herzl, Moses Hess (1812-1875) ve diğerlerinin Yahudiliği daha ulusal bir perspektife tahvil eden Siyonist anlayışının ortaya çıkmasının arkasında²²², XVII. yüzyılda Sabetay Sevi'nin ihtidasi ile birlikte yüzyıllarca süren mesih beklentisinin hayal kırıklığıyla son ermesi vardır. Yahudi halkını Kutsal Ülke'ye götürecek olan Mesih'in ortaya çıkışına dair beklentinin uzak bir umut olduğu düşünülmektedir. Bunun yerine on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında ortaya çıkan önde gelen laik Yahudiler, mesihvari kurtuluştan ziyade antisemitizm sorunuyla meşgul olurlar. Örneğin yukarıda vurgulandığı gibi, Moses Hess, Yahudi karşıtı duyguların kaçınılmazlığının altını çizerek ve bu nefretin ortadan kaldırılamayacağını dolayısıyla asimilasyon politikasının anlamı olmadığını belirtir. Hess'e göre, Yahudi sorununun tek çözümü, bir Yahudi devletin yaratılmasıdır.

Görüldüğü gibi siyasi siyonizme giden yol, asimilasyonun başarısızlığı ve özgürleşememe sorunudur. Rusya'daki pogromlar ve Fransa'daki Dreyfus Davası gibi vakalar başlangıçta asimilasyon taraftarı iken artık ona inanmayan Herzl gibi politik Siyonizmin öncülerini de ortaya çıkaracaktır.

Bir politik tasarım olarak Siyonizm, laikleşme ve geleneksel Yahudiliğin aşılması sürecinden doğacak, ulusal bir hareket olarak tanımlanır²²³. Ancak Yahudilik Yahudi milliyeti bilincini yeniden üreten ve muhafaza eden bir anlamda da Hobsbawmci anlamda icat eden bir özelliğe sahiptir.

Yahudi milliyeti bilincinin sürekliliği-muhafazası

Genellikle Yahudilerin Tapınağının yıkılışı ve ayaklanmaların Romalılar tarafından bastırılmasından sonra, Filistin'den 19. yüzyılın sonuna dek yok ol-

²²¹ Garaudy, Roger (1996), İsrail, Mitler ve Terör, çev. C. Aydın, Pınar Yayınları, İstanbul, s. 18-19.

²²² Cohn-Sherbok 2012:1

²²³ Boyer 1992:30

dukaları düşünölmüştür. Oysa İsrail ülkesinde, tüm dalgalanmalar ve değışik güçlerin egemenlikleri boyunca aralıksız şekilde varlığını koruyan ve aliyot'larla (aliyah) sürekli yinelenen bir Yahudi nüfusu bulunmaktaydı²²⁴.

İbranicenin Yahudiler arasında kullanılmaya devam edilmesi ortak kimlik bilincinin oluşması ve kimliğin dil ve din üzerinden pekişmesini sağlamıştır.

Kurtarıcı bir Mesih'in geleceğı ve onları kutsal topraklara Siyon Dağının bulunduğu bölgeye götüreceğine dair beklentisi Sabatay Sevi'den 18 ve 19. yüzyıllardaki laik siyonistlere kadar tüm Yahudileri motive etmiştir. Vaad edilmiş topraklar ve seçilmiş halk mitleri Yahudi milliyeti düşüncesinin diri tutulmasını ve her kuşağa aynı heyecanla aktarılmasını mümkün kılmıştır.

Tarihi ve dini anılar Yahudi halkının ruhani yurdunu temsil eden Töre, İsrail'de geçen anılarla doludur. Töre, Siyon tutsaklarının acılarını içselleştiriyordu: "Babil'de ırmağın kenarına oturduk ve Siyon'u andıkça ağladık. Yabancıların toprağında Rabbin ilahisini nasıl okuyabiliriz? Eğer seni unutursak ey Kudüs, sağ elim beni unutsun; eğer seni anmazsam, eğer Kudüs'ü en baş sevencimden üstün tutmazsam dilim damağıma yapışsın"²²⁵ (Mezmurlar 137).

Siyonist hareketin marifeti ve Rothschild gibi Yahudi işadamlarının ve Chaim Weizman gibi güçlü siyasi bağlantılara sahip bilimadamı, akademisyen ve Siyonist bir liderin etkisiyle Filistin artık işgal edilen bir ülke olacaktır. Ancak Siyonizm bu işgali bir modernleştirme süreci olarak görece ve adeta burada yaşayan Filistinlileri yok sayan Israel Zangwill'in "Topraksız bir halk için, halksız bir toprak" sloganıyla hareket edecektir. Bu slogan doğrudan doğruya sömürüyü meşrulaştıran bir slogandır. Avrupa'nın ve Rusların horladığı mazlum ve masum Yahudi halkının geleceğı İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sürecindeki çıkarlarla örtüşünce Filistin, işgal edilen değil modernleştirilen ve Yahudiler sayesinde şenlendirilen bir ülke oldu. Orada yaşayan Filistinlilerin geleceğı ise önce Avrupa ve Rusya'nın Yahudilere yaptıklarının sonra da Nazilerin Yahudilere yaptıklarının faturası olarak Filistinlilere kesilerek Yahudilerin gönlü alınmaya çalışıldı. Peki İngilizlerin bunu yapma sebebi neydi?

Hayaller ve Gerçekler: Büyük Arap Krallığından Filistin'e

Merkezi gücü tesis eden ulus-devlet yapısı, kapitalizmin gelişmesi ve Sanayi Devrimi ile birlikte tarihçi Jan Romein'in tabiriyle Batı, 'genel insanlık kalıbı'nın dışına çıkan bir değışim süreci yaşamıştır. Bunlar değışim sürecidir çünkü sosyal değışme kavramı yön belirtmeyen (bu bağlamda objektif) bir kavramdır ancak mezkûr süreçleri gelişme (ya da ilerleme) olarak okursanız sonuçta ugrağınız modernite olur. Tabii bu arada söz konusu Batı imgesine, akıl-cılık

²²⁴ Boyer 1992:17

²²⁵ Boyer 1992:15-16

(rayonalizm), birey, geleneksel otoritelerden özgürleşme, laiklik vb. gibi kavramları da soslamalısınız.

Modernlik elbette ki bu nitelikleriyle olumlanan, arzulanan ve değerli olduğu için peşinden gidilmesi gereken bir hedef olarak görülür. Modernliğin bir de karanlık yönü vardır: Avrupalı işçilerin sömürülmesi, eşitsizlik, yeryüzünün talanı ve elbette tüm dünyanın Batı tarafından kendi aleyhlerine sömürülmesi. Lâkin modernite (siz buna medeniyet de diyebilirsiniz) öylesine efsunlu bir kavramdır ki etrafında dönenleri mum ışığına takılan pervaneler gibi kendine çekip yakar. Modernitenin büyüdü dünyası insanları öylesine etkiler ki, onun yaydığı ışıktan gözleri kamaşanlar bu özelliklerini görmezler görmek de istemezler çünkü modernite arzu edilen, peşinden gidilmesi gereken, mutlu eden, refaha kavuşturan vb. dir. Şimdi Weber okumuş okuyucu itiraz edecektir “zaten modernitenin kendisi büyüyü bozan değil miydi, bu nasıl olur?” Weber için dünyanın büyüünün bozulması, modern bilimin ortaya çıkması ile ve Batı dünyasında geçerlidir. Zaten bu dönemde aslında Rönesans sonrası Batılı için dünya Batı Avrupa’dır. Dünyanın geri kalanı ise Batının büyüüne kapılıp etrafında dönen pervanelerdir. Bu büyüye kapılarak kendi kendilerini tüketmekte ve Batının kendileri için çizdiği sınırı, koyduğu kuralları kabule etmekten mutlu olan ve bir an önce de onlar gibi gelişmiş, kalkınmış, zengin vb. olmak isteyen pervaneler.

Sanayi Devrimi sonrası giderek artan sömürgecilik faaliyetleri Birinci Dünya Savaşı’na kadar yeryüzündeki toprakların %84.4’ünün batılılar tarafından sömürgeleştirilmesine neden olur. Sömürgeciliğin gelişmesi aynı zamanda antropolojinin ve etnolojinin de gelişmesi anlamına gelecektir. Batı diğer toplumları bir yandan sömürgeleştirirken diğer yandan onları tanımaya da çalışır. Bu tanıma birkaç işlevi yerine getirir, söz konusu toplulukların yapısını, normlarını, değerlerini, güçlü ve zayıf hususiyetlerini öğrenerek gerektiğinde bunları kendi bölgesel amaçları için harekete geçirebilecek bilgi notu olarak kullanmak. Çoğu zaman bu tür bilgiye ihtiyaç duymaksızın çok kaba bir sömürgeleştirme tarzı ile de karşılaşılabılır çünkü askeri ve teknolojik üstünlüğü tartışılmazdır. Gücün insanı ve iktidarı elinde bulunduran yönetimleri nasıl yozlaştırdığını Lord Acton’ın hatırlatmasına ihtiyaç bile yoktur. Ancak Batılı için bu, sömürgecilik değil dünyanın diğer coğrafyalarının medeniyetle tanıştırılmasıdır. Sömürgecilik ya da baskı çoğu iktidarın elinde modernleştirme kisvesi altında sunulur.

Bu uzun girişin arkasında yatan gerekçe, kendisi de büyük bir baskı, zulüm altında kalan Avrupa ve Rusya’daki Yahudi topluluğun Filistin’i işgal ederken Batılı ya da (Türkistan’ı işgal ederken) Rus sömürgecilerden farklı bir yol izlemediklerini göstermektir. Aliyah’ın (Filistin’e Yahudilerin yolculuğu) başlaması ile birlikte Yahudiler için Filistin, işgal edilen değil modernleştirilen ve bayındır hale getirilen bir ülke olarak okunmuştur. Boyer, Filistin’e gelen ilk Siyonistlerin buradaki yerel halkın varlığını kabul ettiğini belirttikten sonra burada yaşayan yerli (Yahudi olmayan) halkın medeniyetten bihaber olduklarını dü-

şündüklerini belirtir. Anlaşılan o ki Batı nasıl dünyayı sömürgeleştirirken medenileştirmeyi koçbaşı olarak kullandıysa, Filistin'e göçen Siyonistler de aynı mantıkla hareket etmişlerdir. Yani ilk başta Filistinliler, Robinson'lar tarafından modernleştirilmesi gereken Cuma'lar olarak görülmüştür ki bu da sömürüyü örtükleştiren bir mantığa bürümedir. Başta İngilizler tarafından olmak üzere, sahip oldukları enerji kaynaklarını kullanabilme yeti ve rüşdüne sahip olmayan topluluklar olarak görülen Ortadoğu halkları, Batı'nın kendisi için çizdiği akli ve coğrafi sınırları kabul ettiği takdirde medenileşme yoluna girebilirdi. Henüz insan toplumlarının ileri aşamasına geçemeyen Filistin'in yerli toplulukları insanlık tarihinin arkaik aşamasındaydılar ki siyasi örgütlenme açısından bunun doğru olduğunu söylemek mümkündür zira nüfus üstünlüklerine rağmen örgütlenememeleri yüzünden asla başarılı olamayacaklardır. Filistin'e gelen Siyonistlerin gözünde *"Araplar, terkedilmiş bir toprağı 'gaspedenler' olarak görüleceklerdi. Böylece, meşru sahiplerinin ülkelerine yeniden sahip olmaları, sürgündekilerin yurtlarına geri dönmeleri olarak algılanan Yahudi kolonizasyonu olumlanıyordu. Öte yandan, sömürgeci Avrupa düşüncesinde kolonizasyon, 'yerli'lere maddi ve ahlaki ilerlemeyi aktaran 'uygarlaştırıcı bir işlev görüyordu. Yani, Yahudi koloniciler Filistin'deki halklara Avrupa uygarlığının nimetlerini aktaracaklarını düşünmekteydiler. Yahudiler onların topraklarını adil bir fiyata satın alacaklar ve ülkeyi barışçı amaçlarla yeniden doğuracaklardı. Araplar da ekonomik gelişmeden ve mallarının artı-değerinden yararlanacak, böylelikle Yahudilerin ülkeyi ele geçirmelerini memnuniyetle karşılayacaklardı. İlk Siyonistlerin Arap sorununa yaklaşımlarındaki körlüğün nedenleri, bu sömürgeci mantığı tamamen sindirmiş olmalarında aranabilir*²²⁶. Bu iyi niyetli tarihsel okumanın gerçeği yansıtmadığı açıktır. Çünkü Siyonistlerin Filistin'e göçlerle birlikte bölgedeki Araplardan toprak satın almaları, satın aldıkları topraklarda Arap işçiler daha ucuz ücretle çalışsalar dahi onların çalıştırılmaması gerektiğine dair alınan kararlar (aslında yasaklar) söz konusudur. Tüm bunlar, niyetin gerçekte bölgeyi işgal ettiği düşünülen yabancı işgalcilerin daha ilk andan itibaren kendilerine vaad edilmiş topraklardan uzaklaştırılması gerektiğine dair inancın varlığını göstermektedir. Bu noktada Siyonist sömürgecilik, yerli halkın kendi topraklarında soykırıma uğratılmadan onların emek güçlerinin sömürülmesi üzerine oturan klasik sömürgecilikten ayrılmaktadır. *"Siyonizm, ondokuzuncu ve yirminci yüzyılların klasik sömürgeci ve emperyalist hareketlerinin aksine, hiçbir zaman Filistin'i sömürgeleştirmeyi hedeflememiştir. Oysa Avrupalı sömürgecilerin Afrika ve Asya'da yaptıkları, yerli halkı ucuz işgücü olarak kullanıp, doğal kaynaklardan elde ettiklerini muazzam kârlara çevirmekti. Siyonizmi öteki sömürgeci hareketlerden ayıran, ülkeye gelip yerleşen göçmenlerle ülkesi işgal edilenler arasındaki ilişkidir. Siyonist hareketin açıkça ifade edilen hedefi, Filistin halkını sadece sömürmek değil, malından ve yurdundan edip dağıtmaktı. Hedef, yerli halkın yerine yeni gelenleri yerleştirmek, Filistinli çiftçileri, zanaatkârları ve şehirli halkı yerlerinden söküp yeni gelenlerden oluşan yepyeni*

²²⁶ Boyer, Alain (1992), Siyonizmin Kökenleri, İletişim Yayınları, İstanbul, s.34

*bir işgücü yaratmaktı.*²²⁷ Marx Kapital'in birinci cildinde, sermaye birikimini anlatırken Haçlı Seferlerine giden şövalyelerin İstanbul'u yağmalamalarını örnek verir ve bunu ilkel bir sermaye birikimi olarak görürken gasp yoluyla sermaye birikimi olarak tanımlar. Aslında Filistin'deki Siyonistlerin bölgeye geldikleri günden bugüne kadar yaptıkları da gasp yoluyla sermaye elde etmekten başka bir anlam taşımamaktadır.

Balfour Deklarasyonu

Balfour Deklarasyonu (2 Kasım 1917), Lord Rothschild'ın tabiriyle, Yahudilerin 1800 yıl önceki dağılmasından sonra onlara ilk kez bir statü veren dünya Yahudiliği için en önemli gelişmedir. Büyük Britanyalı zengin Yahudi işadamı Rothschild'ın parası Chaim Weizmann'ın siyasi bağlantıları olmasaydı böyle bir açıklamanın yapılması mümkün olmayacaktı. Bilim adamı kimliği Weizmann'ı bu kimliğin ötesine taşımıştı, öyle ki, İngiltere Başbakanı Lloyd George ile başbaşa kahvaltı yapabilecek bir itibarı söz konusuydu. Açıklamada ayrıca İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarını da unutmamak gerekir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında İngiliz kabinesi dikkatini Siyonizme doğru yöneltir. Bunun sebebi nedir? İngilizlerin Siyonistlerle ilgili politikasına yön veren çıkarları nelerdir? sorusunun cevabını Cleveland birkaç alt başlıkta açıklar. Bu açıklamaların hepsinde de İngiliz çıkarları diğer ortaklarının çıkarları karşısında ön plana çıkarılır. Cleveland ilk olarak bu eğilimi, ABD ve Rusya'daki Yahudi grupların hükümetlerini savaşa yönlendirmede etkili olabilecekleri düşüncesiyle açıklar. Ayrıca "Bazı önemli hükümet yetkililerine göre, Amerika Birleşik Devletleri 1917 Nisan ayında Almanya'ya savaş ilan edene değin İngiliz kabinesi, Almanya'nın Siyonist hedeflerini destekleyen bir deklarasyon yayınlamayı Amerikalı Yahudilerden sempatik bir yaklaşım elde edeceği kaygısını taşıyordu"²²⁸.

İngiltere'nin diğer kaygısı, askeri olarak çökmüş ve devrimin işaretleri görülen Rusya'nın Rus Yahudiler aracılığıyla savaşta tutulabilme isteğiydi. "İngiliz hükümeti yetkilileri İngilizlerin Siyonist emellere bir iyi niyet göstermesi durumunda devrimci hareket içindeki etkili Yahudi üyelerin Rusya'yı savaşta tutacağını iddia ediyorlardı." Ayrıca İngiltere Siyonistlere yönelik sempatik politikası sayesinde müttefiki Fransa'ya karşı da onu, Süveyş Kanal bölgesine komşu topraklardan uzak tutarak kazanç elde edecekti²²⁹. İngiltere'nin Filistin'de Siyonist hedefleri destekleyen bir deklarasyon yayınlamasını sağlayan gerekçeler bunlardı.

²²⁷ Schoenman, Ralph (1992) Siyonizmin Gizli Hedefleri, Çev. A. Pesen, Kardelen Yayınları, İstanbul, s.14

²²⁸ Cleveland, William L. (2008), Modern Ortadoğu Tarihi, Türkçesi, M. Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 270

²²⁹ Cleveland 2008: 271

İngiltere Dış İşleri Bakanı Arthur Balfour'un Lord Rothschild aracılığıyla dünya Siyonistlerine yönelik yaptıkları açıklamada, İngiltere'nin halihazırda Osmanlı Devleti toprağı olan Filistin'i Yahudi yerleşimcilere açtığı ve burada kurulacak bir Yahudi Devleti'ni İngiltere'nin destekleyeceği belirtiliyordu. İşin aslı Balfour'un yaptığı açıklama zaten Rothschild tarafından hazırlanmıştı. "Üzerinde karara varılan taslak 18 Temmuz 1917 tarihinde Lord Rothschild tarafından Balfour'a verildi. Hayran kalınacak kadar kısaydı:" Bu kısa metin şöyledir:

"Majestelerinin hükümeti Filistin'de Yahudi halkı için bir ulusal vatan oluşturulmasını uygun görmektedir ve bu amacın gerçekleştirilmesi için her türlü çabayı gösterecektir. Filistin'deki mevcut Yahudi olmayan toplumun vatandaşlık ve dinsel haklarını ya da başka ülkelerdeki Yahudilerin haklarını ve siyasi statülerini zarara uğratacak hiçbir şeyin yapılmayacağı açıkça anlaşılmaktadır."

Metinden anlaşılmaktadır ki İngiltere, yukarıda da sıralanan gerekçelerden dolayı Siyonist hedefleri somutlaştıracak bir Yahudi devletine yeşil ışık yakıyor ve desteğini açıkça beyan ediyordu.

Anlaşılan o ki İngilizler, Aralık 1917'de Kudüs'ü işgalleri ile birlikte kendi mülkleri sayıyorlardı. Ancak bu toprakların Araplara mı Siyonistlere mi verileceği henüz netlik kazanmamıştı çünkü bu topraklarda yaşayan nüfus baskın olarak Arap'tı.

İngiltere, 1917'den 1920'ye kadar işgal ettiği bu topraklarda "Weizmann ile zamanın ileri gelen Arap yetkilisi olan Suriye kralı Faysal'ın arasındaki görüşmeleri kolaylaştırarak, Siyonizm ile Arapçılığın çatışan emellerini uzlaştırmaya çalıştı. 1919 Ocak ayında varılan bir anlaşmaya göre, Weizmann Yahudi toplumunun Filistin'in ekonomik kalkınmasında Araplarla işbirliği yapacağı sözünü verdi. Buna karşılık Faysal da, Filistinli Arapların haklarının korunması ve Arapların Büyük Suriye'nin bağımsızlığı isteklerinin karşılanması koşuluyla Balfour Deklarasyonu'nu tanıyacak ve Yahudi göçüne razı olacaktı. Bazılarının iddia ettiği gibi, Faysal Filistin'de bir Yahudi devletin kurulmasını kabul etmiş değildir. Fransızlar Suriye'yi işgal edince Faysal-Weizmann anlaşmasının koşulları ihlal edilmiş oldu ve anlaşmanın hükmü kalmadı²³⁰." Deklarasyon sadece Filistin'e Yahudilerin yerleşmesini sağlamış ancak zamanla artan göç karşısında Arap ayaklanmalarının artmasına neden olmasına rağmen göç önleyememiş ve iki toplum arasındaki uzlaşma ya da barış ortamı hiçbir zaman tesis edilememiştir. Bunun arkasında örgütsüz çoğunluk karşısında örgütlü azınlığın gücü olduğu gibi Batılı sömürgeci güçlerin bölgede izlediği politikaların da etkisi vardır: Araplar her zaman Yahudiler karşısında feda edilecek milletlerdir.

²³⁰ Cevaland 2008:271-272

Balfour Deklarasyonu, Filistin ve Osmanlı

Birinci Dünya Savaşı dönemi boyunca müttefiklerin (itilaf devletlerinin) Devlet-i Aliye üzerinde birden fazla paylaşma planına sahip olduğu görülmektedir. Bunlardan en çok bilineni Rusya'nın savaştan çekildikten sonra açıkladığı Sykes-Picot Antlaşmasıdır ki burada müttefiklerin kendi aralarında nasıl bir paylaşım politikası yürüttüğü görülür. Ancak İngilizler bundan ayrı olarak iki farklı paylaşım planı daha yürütmüşlerdir. Bunlardan ilki, İngiltere'nin 24 Ekim 1915'te Mısır Valisi Sir Henry McMahon'un Şerif Hüseyin'e Osmanlı Devleti'ne isyan ettiği takdirde Arap bağımsızlığı için verdiği sözdür. İkincisi ise, Şerif Hüseyin'in tam da bu adı geçen bağımsız krallığın toprakları içinde olduğunu düşündüğü toprakların Yahudilere bir devlet kurma amacıyla takdim edildiği, 1917'deki Balfour Deklarasyonudur. Ancak bu "kararın İngilizlerce tek taraflı olarak alınması, Fransa ve Şerif Hüseyin tarafından daha önce kendileriyle yapılan anlaşmaların ihlali sayılmaktaydı²³¹." Kaldı ki Şerif Hüseyin'in böyle bir anlaşmadan haberi bile yoktur.

Entrikalar ustası Mekke Emiri Şerif Hüseyin²³² ve oğulların hem Osmanlı yetkilileriyle hem de İngilizlerle amaçlarına ulaşma konusunda ikili görüşmeler yürüttükleri açıktır. Hüseyin bir yandan Şam'da ayrılıkçı Arap milliyetçisi yer altı örgütleriyle görüşürken diğer yandan Kahire'de (Mısır), İngiltere Yüksek Komiseri Henry McMahon ile Osmanlı'ya karşı ayaklanması durumunda alacağı destek ve bölge hakkında görüşmektedir. İngilizler, Hüseyin'e destek vermeyi ve kuracağı krallığın coğrafi sınırlarıyla siyasal bağımsızlığını tanımayı vaat ederler; en azından, Hüseyin McMahon'un ünlü mektuplarını böyle yorumlar²³³. Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in ayaklanma ve büyük Arap krallığını kurma macerası da böylece başlar. Bu macera Balfour Deklarasyonu öncesi Arapların İngilizlerin (Arabistanlı Lawrence) kumandasında Türklerle savaşmaya başlaması Osmanlı ordusunun yenilgisi ve toprakların Araplar değil İngilizler tarafından işgaliyle sonuçlanır.

Şerif Hüseyin İngiltere'nin desteği ile Büyük Arap Krallığı düşüpeşinde koşup, İngiliz ajanı Lawrence ile (nam-ı diğer Arabistanlı Lawrence) Osmanlı'ya saldırırken, Filistin konusunda Siyonistler de kendi ağlarını dokumaktadırlar. *"1917 baharında ve yazın ilk günlerinde Londra'daki Siyonistler Britanya'daki Yahudi toplumunun denetimini sağlamak ve Dışişleri Bakanlığı'm etkilemek için çabalarırken, Araplar El Wejh'den kuzeye, Akabe üzerine yürür. Niyetleri Suriye'ye girmek ve vatan olarak ilan etmektir - bu iddiadan, sözü geçen vatanın Filistin'i de içerdiği anlamını çıkardıkları kesin gibidir²³⁴."* Başta Şerif Hüseyin olmak üzere Arapları hayal kı-

²³¹ Cleveland 2008:270

²³² Schneer, Jonathan (2012), Balfour Deklarasyonu, Kırmızı Kedi yayınları, İstanbul, s.48

²³³ Schneer 2012:380

²³⁴ Schneer 2012:339

rıklığına uğratan husus, İngilizlerle ortak hareket etmelerine ve onların isteği doğrultusunda Osmanlı Devletini cephede hırpalayacak ve hatta yok edecek saldırılar yapmalarına rağmen amaçlarına ulaşma konusunda yeterli desteği görmemeleridir. Siyonistlerle İngiltere arasındaki görüşmelerden habersiz biçimde Şerif Hüseyin'in üçüncü oğlu "Faysal'ın Hicaz Demiryolu'nu havaya uçurması, aşiretleri harekete geçirmesi, Osmanlı ordusunun yenilmesine katkıda bulunması ve Şam'a girmesi için gerekli zaman, Weizmann'ın Britanya siyasetçileriyle toplantılar düzenlemesi ve Birleşik Komite'yi ortadan kaldırması için lazım olan süreden çok daha uzun olur. Faysal bir Balfour Deklarasyonu düşünüldüğünden habersizdir, olabildiğince hızlı ilerlemeye çalışır. İngilizler yardım etmekten mutluluk duyuyor gibidir, oysa akıllarındaki hedef Faysal'ın amaçladığından çok daha değişiktir.²³⁵" Nihayetinde Hüseyin Arap krallığı değil Hicaz krallığı ile yetinecektir ki o da "1924'te İbn-i Suud ve onun Vehhabi köktendincileri tarafından devrilir. Faysal da bağımsız Suriye'nin kralı olamayacaktır. Fransızlar tarafından 1920'de Şam'dan sürülür; bir yıl sonra Britanya tarafından Irak'ın kukla hükümdarlığına getirilir, kardeşi Abdullah da Maver-i Ürdün'de aynı rolü üstlenir. Osmanlı efendilerinin yönetimindeyken mi daha mutlu olurlar, yoksa Britanyalılarının altında mı?²³⁶" Balfour Deklarasyonu, Arap hayal kırıklığını telafi edecek içeriğe de sahipti diyen Schoenman biraz da kinayeli olarak şunları belirtir: "Balfour Deklarasyonu, Britanya İmparatorluğu tarafından kendilerine "kendi kaderlerini tayin" hakkı vaat edilen, ancak sonradan toprakları Siyonistlere verilen feodal Arap liderlerinin bu ihanet karşısında geçirdikleri şoku bertaraf etmeyi amaçlayan bir pasaj içeriyordu: "Filistin'deki Yahudi olmayan halkların yurttaşlık haklarıyla dini haklarına zarar verecek hiçbir harekette bulunulmayacağı açıkça ifade edilmiş olup...²³⁷" diye devam eden cümle aslında bu hayal kırıklığını birkaç boyutta vurgulamaktadır. Filistin'deki nüfusun büyük çoğunluğu Müslümandır ve bu çoğunluğun hakları azınlığa karşı güvence altına alınmaktadır. Diğer yönden yerli halkın hakları göçmenlere karşı güvence altına alınmaktadır. Aslında uyulmayacak olan bu vaadin arkasında haklı olarak azınlığın örgütlü Arap çoğunluğunun ise örgütsüz olması yatmaktadır ancak bu vaadin arkasında yatan gerekçe İngilizlerin Arapların gönlünü almak ve onlara güvence vermektense başka bir anlam taşımamaktadır. Reel politikte ise bu güvencenin hiçbir anlamı yoktur.

Sömürü ve modernite ile başlayan yazıyı eğer aynı eksen üzerinden tamamlamak gerekirse şöyle bir sonuç çıkarmak mümkün. İsrail (Yahudiler veya Siyonistler) ile Araplar (ya da Müslümanlar) ortak zemini Hristiyan-Roma- Yunan geleneği üzerine kurulu Batı medeniyeti için çok farklı iki sembolik anlam ifade ediyor. Zaten geri kalmış, akli melekelerden çok duygu ve hırslarıyla hareket eden Arap imajı, nihayetinde Batının (hatta Eski ve Yeni Ahit üzerinden Hristiyanlığın) yakın komşusu İsrail ile birçok farkı bünyesinde barındırır bu yüzden

²³⁵ Schneer 2012:340

²³⁶ Schneer 2012:390

²³⁷ Schoenman 1992:22

de ötekine göre daha kolay gözden çıkarılabilir bir aktördür. Hiyerarşik sıralaması her zaman Yahudi'den daha düşük olan Müslüman (Arap) despotizmle, feodal liderlerle özdeşleştirilirken İsrail üzerinden simgelenen Yahudi (İsrail), Batılı demokrasinin, Batılı düşüncenin bir parçası hatta özgün üretici parçalardan biridir. Batı dünyasının şekillenmesine katkı sunan filozof, düşünür, bilim adamlarına bakıldığında bu durum anlaşılabilir. Örneğin Balfour Deklarasyonunun hazırlayıcısı, İsrail'in ilk Cumhurbaşkanı Chaim Weizmann, bilim adamı olma marifetiyle siyasetin üst kademeleri ile bağlantıya geçebilmiştir. İsrail tıpkı Batı gibi aklın, akılcılığın simgesi iken; Arap, duygunun, şiddetin, akıldışılık ve aşırılığın simgesidir. İsrail modernliğin simgesi iken; Arap bir türlü modernleşemeyen, geleneksel olanı simgeler. İsrail Batılı modern dünyanın bir parçasıdır sadece Weizman değil diğer yöneticiler de Batının bir parçası olarak görülür, Netanyahu eğitiminin bir kısmını Philadelphia (ABD) da yapmıştır, kendine kendine konuştuğu zaman İbranice değil İngilizce konuştuğu söylenir. İsrail dışişleri bakanlarının hemen hepsi ABD'de eğitim görmüş ya da orada yaşamış kişilerdir ve bunlar ABD'de konuşma yaparken Amerikalılar onları kendilerinden biri olarak görür. Oysa Araplar daha baştan koyu tenleriyle ve aksanlarıyla Batının dışına taşınırlar. Belki de tüm bu farklılıklardan çok daha önemli olan ise, Yahudilerin devlet kurmaya doğru gittikleri yolda kendilerini bir milletin parçası olarak görerek aynı hedef doğrultusunda birleşme yönünde gösterdikleri gayret, samimiyet ve fedakarlık iken; Araplarda birlik oluşturabilme, millet ruhu oluşturabilmelerinin önünde yer alan kavimcilik ve aşiret çatışmalarının Arap birliğini oluşturabilme yönündeki motivasyon eksikliği idi. Özellikle Siyonizme karşı geliştirecek olan Arap milleti ve milliyetçiliği düşüncesi ilerleyen yıllarda İsrail devletine karşı vücuda getirilmeye çalışılsa da gerçekleştirilemeyen bir "pan" hayali olarak tarihin ideolojik mezarlığındaki yerini almıştır. Ancak pan-Arabizmin başarısızlığı Filistin halkı için bir kader değildir. Filistin halkının uluslararası kamuoyunun giderek daha fazla desteğini almasıyla kendi topraklarında özgür ve müreffeh bir devletle kucaklaşması kaçınılmazdır.

Türkiye'nin yakın dönem siyasi hayatına damga vuran darbeler, PKK ve Kürt meselesinden yerel seçim sonuçlarına ve oradan da kültür dünyasını ilgilendiren alanlara kadar birçok başlıkta kendine özgü bakış açısı ve üslubuyla değerlendirmeler yapan Tefik Erdem'in yazıları sadece yakın dönem siyasi hayatı anlamak için değil bu tarihten ders çıkarmak için de okunmaya değer.

50 TL